

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Π Ρ Α Κ Τ Ι Κ Α

Τ Η Σ

ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

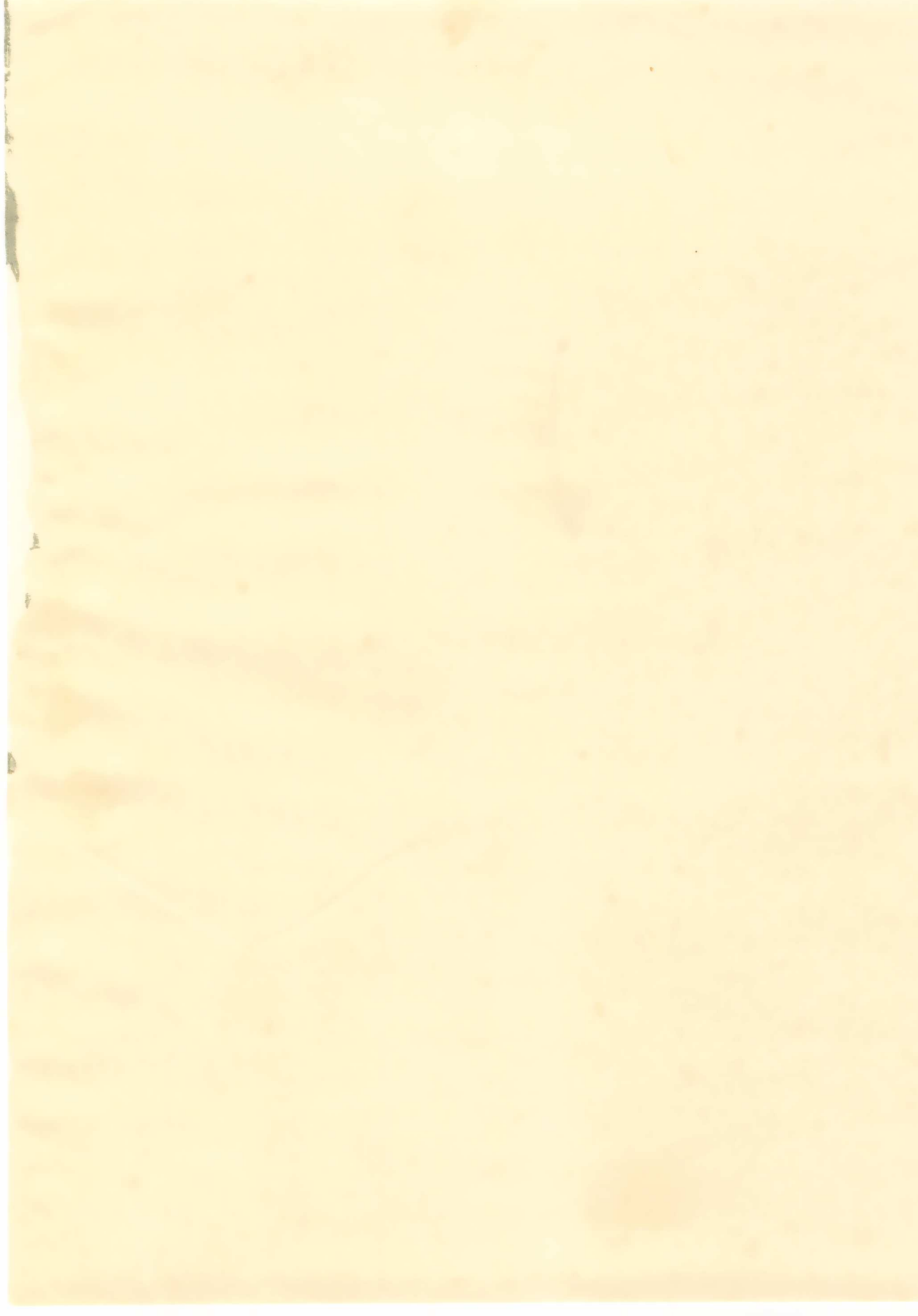
ΕΤΟΣ 1970: ΤΟΜΟΣ 45⁰²



ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΓΡΑΦΕΙΟΝ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΩΝ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

1971



ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Π Ρ Α Κ Τ Ι Κ Α

Τ Η Σ

ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

ΕΤΟΣ 1970: ΤΟΜΟΣ 45⁰²



ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΓΡΑΦΕΙΟΝ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΩΝ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

1971

ΠΙΝΑΞ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

τοῦ ΜΕ' — 1970 τόμου τῶν Πρακτικῶν

Α

| | |
|---------------------------|------------------|
| <i>ΕΠΕΤΗΡΙΣ</i> | Σελ. α' - λε' |
|---------------------------|------------------|

Β

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΕΙΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΑΙ

| | |
|--|-----|
| ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 15 ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ 1970 | 3 |
| ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 29 ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ 1970 | 11 |
| ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 12 ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΥ 1970 | 23 |
| ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 26 ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΥ 1970 | 29 |
| ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 19 ΜΑΡΤΙΟΥ 1970 | 64 |
| ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 2 ΑΠΡΙΛΙΟΥ 1970 | 76 |
| ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 16 ΑΠΡΙΛΙΟΥ 1970 | 89 |
| ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 14 ΜΑΪΟΥ 1970 | 108 |
| ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 28 ΜΑΪΟΥ 1970 | 127 |
| ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 11 ΙΟΥΝΙΟΥ 1970 | 150 |
| ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 15 ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 1970 | 169 |
| ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 26 ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 1970 | 179 |

Γ

ΛΟΓΟΙ - ΕΚΘΕΣΕΙΣ - ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΕΙΣ ΒΙΒΛΙΩΝ

| | |
|--|------|
| ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 15 ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ 1970 | 3* |
| ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 12 ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΥ 1970 | 9* |
| ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 18 ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΥ 1970 | 17* |
| ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 27 ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΥ 1970 | 59* |
| ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 5 ΜΑΡΤΙΟΥ 1970 | 78* |
| ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 10 ΜΑΡΤΙΟΥ 1970 | 83* |
| ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 24 ΜΑΡΤΙΟΥ 1970 | 92* |
| ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 2 ΑΠΡΙΛΙΟΥ 1970 | 125* |
| ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 8 ΑΠΡΙΛΙΟΥ 1970 | 132* |
| ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 3 ΜΑΪΟΥ 1970 | 154* |
| ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 8 ΙΟΥΝΙΟΥ 1970 | 163* |
| ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 15 ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 1970 | 174* |

| | | | Σελ. |
|----------|--------|-----------------|------|
| ΣΥΝΕΔΡΙΑ | ΤΗΣ 27 | ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 1970 | 177* |
| ΣΥΝΕΔΡΙΑ | ΤΗΣ 5 | ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 1970 | 191* |
| ΣΥΝΕΔΡΙΑ | ΤΗΣ 9 | ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 1970 | 195* |
| ΣΥΝΕΔΡΙΑ | ΤΗΣ 26 | ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 1970 | 215* |
| ΣΥΝΕΔΡΙΑ | ΤΗΣ 27 | ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 1970 | 217* |
| ΣΥΝΕΔΡΙΑ | ΤΗΣ 8 | ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ 1970 | 254* |
| ΣΥΝΕΔΡΙΑ | ΤΗΣ 16 | ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ 1970 | 270* |
| ΣΥΝΕΔΡΙΑ | ΤΗΣ 30 | ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ 1970 | 285* |

Δ

1. ΠΡΑΞΕΙΣ ΚΑΙ ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ

| | | | |
|----------|--------|------------------|------|
| ΣΥΝΕΔΡΙΑ | ΤΗΣ 15 | ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ 1970 | 418* |
| ΣΥΝΕΔΡΙΑ | ΤΗΣ 29 | ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ 1970 | 419* |
| ΣΥΝΕΔΡΙΑ | ΤΗΣ 5 | ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΥ 1970 | 420* |
| ΣΥΝΕΔΡΙΑ | ΤΗΣ 12 | ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΥ 1970 | 421* |
| ΣΥΝΕΔΡΙΑ | ΤΗΣ 18 | ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΥ 1970 | 422* |
| ΣΥΝΕΔΡΙΑ | ΤΗΣ 26 | ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΥ 1970 | 423* |
| ΣΥΝΕΔΡΙΑ | ΤΗΣ 27 | ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΥ 1970 | 424* |
| ΣΥΝΕΔΡΙΑ | ΤΗΣ 5 | ΜΑΡΤΙΟΥ 1970 | 425* |
| ΣΥΝΕΔΡΙΑ | ΤΗΣ 10 | ΜΑΡΤΙΟΥ 1970 | 426* |
| ΣΥΝΕΔΡΙΑ | ΤΗΣ 24 | ΜΑΡΤΙΟΥ 1970 | 427* |
| ΣΥΝΕΔΡΙΑ | ΤΗΣ 2 | ΑΠΡΙΛΙΟΥ 1970 | 428* |
| ΣΥΝΕΔΡΙΑ | ΤΗΣ 8 | ΑΠΡΙΛΙΟΥ 1970 | 429* |
| ΣΥΝΕΔΡΙΑ | ΤΗΣ 16 | ΑΠΡΙΛΙΟΥ 1970 | 430* |
| ΣΥΝΕΔΡΙΑ | ΤΗΣ 3 | ΜΑΪΟΥ 1970 | 431* |
| ΣΥΝΕΔΡΙΑ | ΤΗΣ 14 | ΜΑΪΟΥ 1970 | 432* |
| ΣΥΝΕΔΡΙΑ | ΤΗΣ 28 | ΜΑΪΟΥ 1970 | 433* |
| ΣΥΝΕΔΡΙΑ | ΤΗΣ 8 | ΙΟΥΝΙΟΥ 1970 | 434* |
| ΣΥΝΕΔΡΙΑ | ΤΗΣ 11 | ΙΟΥΝΙΟΥ 1970 | 435* |
| ΣΥΝΕΔΡΙΑ | ΤΗΣ 15 | ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 1970 | 436* |
| ΣΥΝΕΔΡΙΑ | ΤΗΣ 22 | ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 1970 | 437* |
| ΣΥΝΕΔΡΙΑ | ΤΗΣ 27 | ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 1970 | 438* |
| ΣΥΝΕΔΡΙΑ | ΤΗΣ 5 | ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 1970 | 439* |
| ΣΥΝΕΔΡΙΑ | ΤΗΣ 9 | ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 1970 | 440* |
| ΣΥΝΕΔΡΙΑ | ΤΗΣ 12 | ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 1970 | 441* |
| ΣΥΝΕΔΡΙΑ | ΤΗΣ 19 | ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 1970 | 442* |
| ΣΥΝΕΔΡΙΑ | ΤΗΣ 26 | ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 1970 | 443* |
| ΣΥΝΕΔΡΙΑ | ΤΗΣ 27 | ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 1970 | 444* |
| ΣΥΝΕΔΡΙΑ | ΤΗΣ 8 | ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ 1970 | 445* |
| ΣΥΝΕΔΡΙΑ | ΤΗΣ 10 | ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ 1970 | 446* |
| ΣΥΝΕΔΡΙΑ | ΤΗΣ 16 | ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ 1970 | 447* |
| ΣΥΝΕΔΡΙΑ | ΤΗΣ 30 | ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ 1969 | 448* |

2. ΑΘΛΟΘΕΣΙΑΙ

ΑΓΡΟΤΙΚΗΣ ΤΡΑΠΕΖΗΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ, σ. 313*. — ΣΠΥΡΟΥ ΜΟΤΣΕΝΙΓΟΥ, σ. 314*. —
 ΣΥΝΔΕΣΜΟΥ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΩΝ ΚΛΩΣΤΟΫΦΑΝΤΟΥΡΓΩΝ, σ. 314*. — ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΕΠΙΧΕΙ-
 ΡΗΣΕΩΣ ΗΛΕΚΤΡΙΣΜΟΥ, σ. 314*. — ΙΔΡΥΜΑΤΟΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΑΣΦΑΛΙΣΕΩΝ (Ι.Κ.Α.),
 σ. 314*. — ΜΙΧΑΗΛ ΠΕΣΜΑΤΖΟΓΛΟΥ, σ. 314*. — ΕΜΠΟΡΙΚΗΣ ΤΡΑΠΕΖΗΣ ΤΗΣ
 ΕΛΛΑΔΟΣ, σ. 314*. — ΑΛΕΚΟΥ ΔΡΑΚΟΥ, σ. 314*.

3. ΑΡΙΣΤΕΙΟΝ ΚΑΛΩΝ ΤΕΧΝΩΝ

Προκήρυξις, σ. 451*.

4. ΑΡΙΣΤΕΙΟΝ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

Απονομή, σ. 450*.

5. ΒΡΑΒΕΙΑ · ΕΠΑΙΝΟΙ κλπ.

Απονομή βραβείων, ἐπαίνων, μεταλλίων κλπ., σ. 315* κ. ἔξ.

6. ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ, σ. 311* κ. ἔξ.**7. ΔΩΡΕΑΙ**

ΕΙΡΗΝΗΣ ΑΛΙΒΙΖΑΤΟΥ, σ. 312*, 443*. — ΔΙΛΥ ΔΡΑΚΟΥ, σ. 313*.

8. ΕΚΛΟΓΑΙ ΑΡΧΩΝ

Αντιπροέδρου τῆς Ἀκαδημίας διὰ τὸ 1971 : ΓΡΗΓ. ΚΑΣΙΜΑΤΗ, σ. 447*.

9. ΕΚΛΟΓΑΙ ΜΕΛΩΝ

- α) Τακτικῶν μελῶν : ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΜΑΛΑΜΟΥ, σ. 310*, 433*. — ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ ΖΕΠΟΥ,
 σ. 310*, 445*.
 β) Προσέδρων μελῶν : ΕΛΕΝΗΣ ΟΥΡΑΝΗ, σ. 310*, 437*.
 γ) Ξένων ἑταίρων : HANS GEORG GADAMER, σ. 310*, 436*. — JEAN DANIELOU, σ. 310*,
 436*.
 δ) Ἀντεπιστελλόντων μελῶν : RAYMOND KLIBANSKY, σ. 310*, 435*. — PASQUALE DEL
 PRETE, σ. 310*, 440*. — DOUGLAS DAKIN, σ. 310*. — ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΚΟΤΖΙΑ, σ. 310*.

10. ΕΟΡΤΑΣΜΟΙ ΕΠΕΤΕΙΩΝ

Ἐθνικῆς ἐπετείου τῆς 25ης Μαρτίου 1821, σ. 92*. — Ἐθνικῆς ἐπετείου τῆς 21ης Ἀπρι-
 λίου 1967, σ. 154*. — Ἐθνικῆς ἐπετείου τῆς 28ης Ὀκτωβρίου 1940, σ. 177*. — Τῆς
 1100στῆς ἐπετείου τοῦ θανάτου τοῦ Ἱεραποστόλου Κωνσταντίνου - Κυρίλλου,
 σ. 59*. — Τῆς 200στῆς ἐπετείου τῆς γεννήσεως τοῦ Θεοδώρου Κολοκοτρώνη, σ. 254*. —
 Τῆς 200στῆς ἐπετείου τῆς γεννήσεως τοῦ Beethoven, σ. 270*.

11. *ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΝ ΕΡΓΟΝ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ*, σ. 304 κ. ἐξ., σ. 362* κ. ἐξ.

12. *ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΑ ΣΥΝΕΔΡΙΑ κλπ.*, σ. 310*.

13. *ΠΑΡΑΔΟΣΙΣ ΚΑΙ ΑΝΑΔΗΨΙΣ ΤΗΣ ΠΡΟΕΔΡΙΑΣ*

ΛΕΩΝΙΔΟΥ ΖΕΡΒΑ, σ. 3*.

14. *ΠΡΟΚΗΡΥΞΙΣ ΕΔΡΩΝ*

α) Τακτικοῦ μέλους Θετικῶν Ἐπιστημῶν (Γεωργικῶν Ἐπιστημῶν), σ. 420*.

β) Τακτικοῦ μέλους Μαθηματικῶν Ἐπιστημῶν, σ. 422*.

15. *ΠΡΟΫΠΟΛΟΓΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΑΠΟΛΟΓΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ*

Ἐγκρίσις τοῦ προϋπολογισμοῦ τοῦ ἔτους 1971, σ. 442*.

16. *ΥΠΟΔΟΧΗ ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΩΝ*

α) ΓΕΩΡΓΙΟΥ Ε. ΜΥΛΩΝΑ, σ. 441*.

β) ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ Ι. ΖΕΠΟΥ, σ. 445*.

17. *ΦΑΚΕΛΟΙ ΚΛΕΙΣΤΟΙ*

Καταθέται: ΕΛ. ΚΟΝΟΜΙΔΗ, σ. 419*, 431*, 433*, 437*, 444*. — ΝΙΚ. ΡΟΥΤΣΟΥ, σ. 419*. — ΣΤΑΜ. ΦΙΛΙΠΠΟΥΛΗ, σ. 419*, 431*, 433*, 437*, 440*, 444*. — ΑΝΝΗΣ ΘΩΜΑΚΟΥ, σ. 419*, 421*. — ΝΙΚ. ΛΕΚΚΑ, σ. 421*. — ΝΙΚ. ΑΝΔΡΙΩΤΟΥ, σ. 421*. — ΑΛ. ΓΕΛΕΝΙΔΟΥ, σ. 421*. — ΦΑΝΗΣ ΓΚΟΥΜΑ, σ. 424*, 426*. — ΑΝΤ. ΔΑΥΙΔ, σ. 424*. — ΣΩΤ. ΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ, σ. 424*, 426*. — ΦΙΛΙΠ. ΦΙΛΙΠΠΟΠΟΥΛΟΥ, σ. 426*. — Π. ΧΑΤΖΗΣΠΥΡΟΥ, σ. 429*. — ΔΗΜ. ΛΥΜΠΕΡΟΠΟΥΛΟΥ, σ. 433*. — ΑΘΑΝ. ΠΑΪΔΗ, σ. 433*, 434*, 438*. — ΕΥΑΓΓ. ΔΑΝΟΠΟΥΛΟΥ, σ. 437*. — ΠΑΝ. ΚΑΛΕΛΛΟΠΟΥΛΟΥ, σ. 437*. — ΚΩΝΣΤ. ΤΣΙΓΓΑΡΙΑΔΑ, σ. 437*. — Θ. ΜΕΞΗ - Ν. ΑΠΟΣΤΟΛΑΚΗ - Π. ΛΕΙΒΑΔΙΤΗ, σ. 437*. — ΒΕΝ. ΠΑΤΣΙΟΥ, σ. 437*. — Γ. ΤΣΑΠΑΚΗ, σ. 437*. — ΧΑΡ. ΜΠΕΛΟΚΑ, σ. 437*. — ΧΡ. ΤΣΟΛΚΑ, σ. 437*. — Ι. ΚΟΤΣΑΡΙΔΟΥ, σ. 437*. — ΠΑΝ. ΤΣΕΠΕΤΗ, σ. 437*. — ΤΡΥΦ. ΚΟΦΙΝΑ, σ. 437*, 440*. — ΔΗΜ. ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, σ. 437*. — ΠΑΝ. ΚΕΜΕΡΛΗ, σ. 437*. — ΒΑΣ. ΣΠΑΝΔΟΥ, σ. 437*. — ΕΙΡΗΝΗ ΣΑΛΟΥΣΤΡΟΥ - ΓΡΥΛΛΟΥ, σ. 437*. — Μ. ΓΡΥΠΑΙΟΥ, σ. 440*. — ΧΡΥΣ. ΝΙΚΟΛΑΪΔΟΥ, σ. 442*. — ΑΘ. ΠΑΠΑΖΟΓΛΟΥ, σ. 444*. — ΑΓΓ. ΠΑΠΑΖΟΓΛΟΥ, σ. 444*.

Ε

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟΝ

| | |
|---|------|
| α — ΕΥΡΕΤΗΡΙΟΝ ΚΑΤΑ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑ | 455* |
| β — ΕΥΡΕΤΗΡΙΟΝ ΚΑΘ' ὙΛΗΝ | 460* |

Α

ΕΠΕΤΗΡΙΣ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

ΕΤΟΣ ΜΕ' — 1970

ΔΩΡΗΤΑΙ ΤΟΥ ΜΕΓΑΡΟΥ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ

ΣΙΜΩΝ ΚΑΙ ΙΦΙΓΕΝΕΙΑ ΣΙΝΑ

ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΑΠΟΦΑΣΙΣ

τῆς 18 Μαρτίου 1926 «Περὶ Ὄργανισμοῦ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν»
(Φ.Ε.Κ., τεύχ. Α', ἀριθ. φύλ. 96)

Ἄ ρ θ ρ ο ν 114

Πρὸς σύστασιν καὶ ὀργάνωσιν τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, διορίζομεν ὡς πρῶτα τακτικὰ μέλη αὐτῆς τοὺς ἑξῆς :

Ἐν τῇ π ρ ὶ τ ῇ Τ ἄ ξ ε ι :

- 1) Τὸν καθηγητὴν τοῦ Πανεπιστημίου καὶ Διευθυντὴν τοῦ Ἀστεροσκοπείου, νῦν δὲ καὶ Ὑπουργὸν τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως, ΔΗΜ. ΑΙΓΙΝΗΤΗΝ,
- 2) Τὸν πρῶτον Ὑπουργὸν καὶ ἐπίτιμον τοῦ Πανεπιστημίου διδάκτορα Φ. ΝΕΓΡΗΝ,
- 3) Τὸν καθηγητὴν τοῦ Πανεπιστημίου Ρ. ΝΙΚΟΛΑΪΔΗΝ,
- 4) Τὸν καθηγητὴν τοῦ Πανεπιστημίου Γ. ΦΩΚΑΝ,
- 5) Τὸν καθηγητὴν τοῦ Πανεπιστημίου Κ. ΖΕΓΓΕΛΗΝ,
- 6) Τὸν καθηγητὴν τοῦ Πανεπιστημίου Γ. ΡΕΜΟΥΝΔΟΝ,
- 7) Τὸν Διευθυντὴν τοῦ Πολυτεχνείου ΑΓΓ. ΓΚΙΝΗΝ,
- 8) Τὸν καθηγητὴν τοῦ Πανεπιστημίου Κ. ΚΤΕΝΑΝ,
- 9) Τὸν καθηγητὴν τοῦ Πανεπιστημίου Κ. ΜΑΛΤΕΖΟΝ,
- 10) Τὸν καθηγητὴν τοῦ Πανεπιστημίου Ι. ΠΟΛΙΤΗΝ,
- 11) Τὸν καθηγητὴν τοῦ Πανεπιστημίου Κ. ΣΑΒΒΑΝ,
- 12) Τὸν καθηγητὴν τοῦ Πανεπιστημίου Γ. ΣΚΛΑΒΟΥΝΟΝ,
- 13) Τὸν καθηγητὴν τοῦ Πανεπιστημίου ΕΜΜ. ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ,
- 14) Τὸν καθηγητὴν τοῦ Πολυτεχνείου ΑΛ. ΒΟΥΡΝΑΖΟΝ,
- 15) Τὸν καθηγητὴν τοῦ Πολυτεχνείου Κ. ΒΕΗΝ.

Ἐν τῇ δ ε υ τ ἑ ρ α Τ ἄ ξ ε ι :

- 1) Τὸν καθηγητὴν τοῦ Πανεπιστημίου Γ. ΧΑΤΖΙΔΑΚΙΝ,
- 2) Τὸν καθηγητὴν καὶ Πρύτανιν τοῦ Πανεπιστημίου Σ. ΜΕΝΑΡΔΟΝ,
- 3) Τὸν καθηγητὴν τοῦ Πανεπιστημίου Π. ΚΑΒΒΑΔΙΑΝ,
- 4) Τὸν καθηγητὴν τοῦ Πανεπιστημίου Χ. ΤΣΟΥΝΤΑΝ,
- 5) Τὸν Κ. ΠΑΛΑΜΑΝ,
- 6) Τὸν Διευθυντὴν τῆς Σχολῆς τῶν Καλῶν Τεχνῶν Γ. ΙΑΚΩΒΙΔΗΝ,
- 7) Τὸν καθηγητὴν τοῦ Πανεπιστημίου Γ. ΣΩΤΗΡΙΑΔΗΝ,
- 8) Τὸν καθηγητὴν τοῦ Πανεπιστημίου Κ. ΑΜΑΝΤΟΝ,
- 9) Τὸν Γ. ΔΡΟΣΙΝΗΝ,
- 10) Τὸν καθηγητὴν τοῦ Πολυτεχνείου Β. ΚΟΥΡΕΜΕΝΟΝ,
- 11) Τὸν ΑΡ. ΠΡΟΒΕΛΕΓΓΙΟΝ,
- 12) Τὸν καθηγητὴν τοῦ Πανεπιστημίου ΑΝΤ. ΚΕΡΑΜΟΠΟΥΔΟΝ,

- 13) Τὸν καθηγητὴν τοῦ Πανεπιστημίου Ι. ΚΑΛΙΤΣΟΥΝΑΚΗΝ,
- 14) Τὸν Διευθυντὴν τοῦ Νομισματικοῦ Μουσείου Γ. ΟΙΚΟΝΟΜΟΝ,
- 15) Τὸν καθηγητὴν τοῦ Πανεπιστημίου Γ. ΣΩΤΗΡΙΟΥ,
- 16) Τὸν καθηγητὴν τοῦ Πολυτεχνείου Α. ΟΡΛΑΝΔΟΝ.

Ἐν τῇ τριτῇ Τάξει :

- 1) Τὸν Ἀρχιεπίσκοπον Ἀθηνῶν καὶ ἐπίτιμον καθηγητὴν τοῦ Πανεπιστημίου ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΝ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΝ,
- 2) Τὸν τέως Ὑπουργὸν Κ. ΡΑΚΤΙΒΑΝ,
- 3) Τὸν καθηγητὴν τοῦ Πανεπιστημίου Α. ΑΝΔΡΕΑΔΗΝ,
- 4) Τὸν πρώην Ὑπουργὸν καὶ ἐπίτιμον καθηγητὴν τοῦ Πανεπιστημίου τῶν Παρισίων Ν. ΠΟΛΙΤΗΝ,
- 5) Τὸν καθηγητὴν τοῦ Πανεπιστημίου Δ. ΠΑΠΗΠΟΥΛΙΑΝ,
- 6) Τὸν καθηγητὴν τοῦ Πανεπιστημίου Θ. ΒΟΡΕΑΝ,
- 7) Τὸν καθηγητὴν τοῦ Πανεπιστημίου Μ. ΛΙΒΑΔΑΝ.

Ἄ ρ θ ρ ο ν 115

Διορίζομεν πρόεδρον τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν διὰ τὸ ἔτος 1926 τὸν ΦΩΚ. ΝΕΓΡΗΝ.
Ἀντιπρόεδρον τῆς Ἀκαδημίας διὰ τὸ ἔτος 1926 τὸν Γ. ΧΑΤΖΙΔΑΚΙΝ.

Γενικὸν Γραμματέα τῆς Ἀκαδημίας μέχρι τέλους τοῦ ἔτους 1927 τὸν Σ. ΜΕΝΑΡΔΟΝ.
Γραμματέα ἐπὶ τῶν Πρακτικῶν τῆς Ἀκαδημίας τὸν Κ. ΠΑΛΑΜΑΝ μέχρι τοῦ ἔτους 1928.

Γραμματέα ἐπὶ τῶν δημοσιευμάτων τῆς Ἀκαδημίας τὸν Γ. ΔΡΟΣΙΝΗΝ μέχρι τέλους τοῦ ἔτους 1928.

Ἄ ρ θ ρ ο ν 116

Τὰ ὑφ' ἡμῶν διορισθέντα ἀνωτέρω τακτικὰ μέλη τῆς Ἀκαδημίας θὰ ἐκλέξωσιν ἀπὸ τοῦδε καὶ τὰ λοιπὰ τοιαῦτα ἀνὰ ἓν, συμφώνως τῷ παρόντι Ὄργανισμῷ αὐτῆς καὶ οὕτως ὥστε ἕκαστον νέον τακτικὸν μέλος ἐκάστης Τάξεως νὰ δύναται νὰ συμμετέχη τῆς ἐκλογῆς τῶν μετ' αὐτὸ ἐκλεχθησομένων τακτικῶν μελῶν τῆς οἰκείας Τάξεως.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 18 Μαρτίου 1926

ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΠΑΓΚΑΛΟΣ

ΠΡΟΕΔΡΕΙΟΝ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ

ΠΡΟΕΔΡΟΣ

ΛΕΩΝΙΔΑΣ ΖΕΡΒΑΣ

ΑΝΤΙΠΡΟΕΔΡΟΣ

ΣΠΥΡΙΔΩΝ ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ

ΓΕΝΙΚΟΣ ΓΡΑΜΜΑΤΕΥΣ

ΙΩΑΝΝΗΣ ΘΕΟΔΩΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ

ΓΡΑΜΜΑΤΕΥΣ ΕΠΙ ΤΩΝ ΠΡΑΚΤΙΚΩΝ

ΟΘΩΝ ΠΥΛΑΡΙΝΟΣ

ΓΡΑΜΜΑΤΕΥΣ ΕΠΙ ΤΩΝ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΩΝ

ΙΩΑΝΝΗΣ ΞΑΝΘΑΚΗΣ

ΠΡΟΕΔΡΕΙΑ ΤΩΝ ΤΑΞΕΩΝ

1. Τάξις τῶν Θετικῶν Ἐπιστημῶν

1. Πρόεδρος ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΛΟΥΤΡΟΣ
2. Ἀντιπρόεδρος ΦΙΛΩΝ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ
3. Γραμματεὺς ΚΑΙΣΑΡ ΑΛΕΞΟΠΟΥΛΟΣ

2. Τάξις τῶν Γραμμάτων καὶ τῶν Καλῶν Τεχνῶν

1. Πρόεδρος ΜΙΧΑΗΛ ΤΟΜΠΡΟΣ
2. Ἀντιπρόεδρος ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ ΖΑΚΥΘΗΝΟΣ
3. Γραμματεὺς ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΠΑΠΑΤΣΩΝΗΣ

3. Τάξις τῶν Ἠθικῶν καὶ τῶν Πολιτικῶν Ἐπιστημῶν

1. Πρόεδρος ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΜΠΡΑΤΣΙΩΤΗΣ
2. Ἀντιπρόεδρος ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΚΑΣΙΜΑΤΗΣ
3. Γραμματεὺς ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΤΣΑΤΣΟΣ

ΣΥΓΚΛΗΤΟΣ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ

1. Τὸ Προεδρεῖον τῆς Ἀκαδημίας
2. Ὁ Πρόεδρος τοῦ προηγούμενου ἔτους
3. Οἱ Πρόεδροι τῶν Τάξεων

ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΤΩΝ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΩΝ

1. Ὁ Πρόεδρος τῆς Ἀκαδημίας
2. Ὁ Ἀντιπρόεδρος
3. Ὁ Γενικὸς Γραμματεὺς
4. Ὁ Γραμματεὺς ἐπὶ τῶν Δημοσιευμάτων
5. Οἱ Γραμματεῖς τῶν Τάξεων

ΥΠΗΡΕΣΙΑΚΟΝ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΝ

| | |
|---------------------|--|
| Πρόεδρος | ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΜΑΡΙΔΑΚΗΣ |
| Ἀντιπρόεδρος | ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΜΠΡΑΤΣΙΩΤΗΣ |
| Μέλη | ΙΩΑΝΝΗΣ ΞΑΝΘΑΚΗΣ — ΣΠΥΡΙΔΩΝ ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ — ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΙΩΑΚΕΙΜΟΓΛΟΥ |
| Γραμματεὺς | ΜΕΝΕΛΑΟΣ ΤΟΥΡΤΟΓΛΟΥ |
| Ἀναπληρωματικὰ μέλη | ΛΕΩΝΙΔΑΣ ΖΕΡΒΑΣ — ΗΛΙΑΣ ΜΑΡΙΟΛΟΠΟΥΛΟΣ — ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ ΖΑΚΥΘΗΝΟΣ — ΚΑΙΣΑΡ ΑΛΕΞΟΠΟΥΛΟΣ — ΑΝΔΡΕΑΣ ΞΥΓΓΟ- ΠΟΥΛΟΣ |

ΤΑΚΤΙΚΑ ΜΕΛΗ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΑΞΕΙΣ ΚΑΙ ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΑΝ ΔΙΟΡΙΣΜΟΥ

1. Τάξις τῶν Θετικῶν Ἐπιστημῶν

| | | | | | |
|----|------|------|------------|----|----------------------------|
| 1 | (1) | 1926 | Μαρτίου | 18 | ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ (ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ) |
| 2 | (2) | 1929 | Μαΐου | 7 | ΙΩΑΚΕΙΜΟΓΛΟΥ (ΓΕΩΡΓΙΟΣ) |
| 3 | (3) | 1945 | Ἰουλίου | 3 | ΚΟΣΜΕΤΑΤΟΣ (ΓΕΩΡΓΙΟΣ) |
| 4 | (4) | 1947 | Μαΐου | 7 | ΤΡΙΚΚΑΛΙΝΟΣ (ΙΩΑΝΝΗΣ) |
| 5 | (5) | 1955 | Ἰουλίου | 8 | ΞΑΝΘΑΚΗΣ (ΙΩΑΝΝΗΣ) |
| 6 | (6) | 1956 | Ἀπριλίου | 20 | ΖΕΡΒΑΣ (ΛΕΩΝΙΔΑΣ) |
| 7 | (7) | 1960 | Νοεμβρίου | 30 | ΠΑΠΑΪΩΑΝΝΟΥ (ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ) |
| 8 | (8) | 1963 | Μαΐου | 4 | ΑΛΕΞΟΠΟΥΛΟΣ (ΚΑΙΣΑΡ) |
| 9 | (9) | 1966 | Ἰανουαρίου | 29 | ΜΑΡΙΟΛΟΠΟΥΛΟΣ (ΗΛΙΑΣ) |
| 10 | (10) | 1966 | Ἰουνίου | 7 | ΛΟΥΡΟΣ (ΝΙΚΟΛΑΟΣ) |
| 11 | (11) | 1966 | Ἰουνίου | 7 | ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ (ΦΙΛΩΝ) |
| 12 | (12) | 1966 | Ἰουνίου | 7 | ΠΥΛΑΡΙΝΟΣ (ΘΩΩΝ) |
| 13 | (13) | 1967 | Μαρτίου | 10 | ΧΑΡΑΜΗΣ (ΙΩΑΝΝΗΣ) |
| 14 | (14) | 1970 | Ἰανουαρίου | 22 | ΠΑΝΤΑΖΗΣ (ΓΕΩΡΓΙΟΣ) |

2. Τάξις τῶν Γραμμάτων καὶ τῶν Καλῶν Τεχνῶν

| | | | | | |
|----|------|------|-------------|----|------------------------------|
| 15 | (1) | 1926 | Μαρτίου | 18 | ΟΡΛΑΝΔΟΣ (ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ) |
| 16 | (2) | 1945 | Ἰουλίου | 3 | ΘΩΜΟΠΟΥΛΟΣ (ΕΠΑΜΕΙΝΩΝΔΑΣ) |
| 17 | (3) | 1955 | Ἰουλίου | 4 | ΑΘΑΝΑΣΙΑΔΗΣ ΝΟΒΑΣ (ΓΕΩΡΓΙΟΣ) |
| 18 | (4) | 1955 | Ἰουλίου | 8 | ΣΚΑΣΣΗΣ (ΕΡΡΙΚΟΣ) |
| 19 | (5) | 1955 | Ἰουλίου | 8 | ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ (ΣΠΥΡΙΔΩΝ) |
| 20 | (6) | 1957 | Μαρτίου | 8 | ΒΕΝΕΖΗΣ (ΗΛΙΑΣ) |
| 21 | (7) | 1959 | Αὐγούστου | 9 | ΠΕΤΡΙΔΗΣ (ΠΕΤΡΟΣ) |
| 22 | (8) | 1965 | Ἀπριλίου | 17 | ΣΩΧΟΣ (ΑΝΤΩΝΙΟΣ) |
| 23 | (9) | 1966 | Μαρτίου | 4 | ΞΥΓΓΟΠΟΥΛΟΣ (ΑΝΔΡΕΑΣ) |
| 24 | (10) | 1966 | Αὐγούστου | 10 | ΖΑΚΥΘΗΝΟΣ (ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ) |
| 25 | (11) | 1968 | Φεβρουαρίου | 24 | ΠΑΠΑΤΣΩΝΗΣ (ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ) |
| 26 | (12) | 1968 | Ἀπριλίου | 8 | ΤΟΜΠΡΟΣ (ΜΙΧΑΗΛ) |
| 27 | (13) | 1969 | Ἀπριλίου | 21 | ΧΑΡΗΣ (ΠΕΤΡΟΣ) |
| 28 | (14) | 1970 | Ἰανουαρίου | 22 | ΜΤΛΩΝΑΣ (ΓΕΩΡΓΙΟΣ) |
| 29 | (15) | 1970 | Φεβρουαρίου | 6 | ΠΑΛΛΑΝΤΙΟΣ (ΜΕΝΕΛΑΟΣ) |
| 30 | (16) | 1970 | Φεβρουαρίου | 6 | ΜΕΓΑΣ (ΓΕΩΡΓΙΟΣ) |

3. Τάξεις τῶν Ἠθικῶν καὶ τῶν Πολιτικῶν Ἐπιστημῶν

| | | | | |
|--------|------|-----------|----|----------------------------|
| 31 (1) | 1941 | Ἰουνίου | 13 | ΜΑΡΙΔΑΚΗΣ (ΓΕΩΡΓΙΟΣ) |
| 32 (2) | 1952 | Ἀπριλίου | 18 | ΖΟΛΩΤΑΣ (ΞΕΝΟΦΩΝ) |
| 33 (3) | 1955 | Ἰουλίου | 8 | ΜΠΡΑΤΣΙΩΤΗΣ (ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ) |
| 34 (4) | 1955 | Ἰουλίου | 8 | ΣΠΥΡΟΠΟΥΛΟΣ (ΙΩΑΝΝΗΣ) |
| 35 (5) | 1959 | Αὐγούστου | 8 | ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΣ (ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ) |
| 36 (6) | 1960 | Μαρτίου | 8 | ΘΕΟΔΩΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ (ΙΩΑΝΝΗΣ) |
| 37 (7) | 1961 | Μαΐου | 19 | ΤΣΑΤΣΟΣ (ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ) |
| 38 (8) | 1968 | Ἰουνίου | 7 | ΣΤΑΣΙΝΟΠΟΥΛΟΣ (ΜΙΧΑΗΛ) |
| 39 (9) | 1968 | Νοεμβρίου | 22 | ΚΑΣΙΜΑΤΗΣ (ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ) |

ΠΡΟΣΕΔΡΑ ΜΕΛΗ

1. Τάξις τῶν Θετικῶν Ἐπιστημῶν

| | | | | | |
|---|-----|------|---------|----|----------------------|
| 1 | (1) | 1939 | Ἰουλίου | 25 | ΓΕΩΡΓΑΛΑΣ (ΓΕΩΡΓΙΟΣ) |
|---|-----|------|---------|----|----------------------|

ΕΠΙΤΙΜΑ ΜΕΛΗ

ΞΕΝΟΙ ΕΤΑΙΡΟΙ

1. Τάξις τῶν Θετικῶν Ἐπιστημῶν

| | | | | | |
|---|-----|------|-------------|----|--------------------------|
| 1 | (1) | 1964 | Ἀπριλίου | 25 | MONTEL (PAUL) |
| 2 | (2) | 1964 | Ἀπριλίου | 25 | KÜHN (OTHMAR) |
| 3 | (3) | 1969 | Σεπτεμβρίου | 5 | LALLEMAND (ANDRÉ) |
| 4 | (4) | 1969 | Σεπτεμβρίου | 5 | DUKE-ELDER (SIR STEWART) |

2. Τάξις τῶν Γραμμάτων καὶ τῶν Καλῶν Τεχνῶν

| | | | | | |
|----|-----|------|-------------|----|----------------------|
| 5 | (1) | 1963 | Ἰουνίου | 11 | REAZLEY (SIR JOHN) |
| 6 | (2) | 1966 | Μαρτίου | 24 | ROHLFS (GERHARD) |
| 7 | (3) | 1966 | Μαρτίου | 24 | MORAVCSIK (GYULA) |
| 8 | (4) | 1966 | Μαρτίου | 24 | ROBERT (LOUIS) |
| 9 | (5) | 1967 | Σεπτεμβρίου | 8 | LEMERLE (PAUL) |
| 10 | (6) | 1967 | Σεπτεμβρίου | 8 | OSTROGORSKY (GEORG.) |
| 11 | (7) | 1967 | Σεπτεμβρίου | 8 | LESKY (ALBIN) |
| 12 | (8) | 1967 | Δεκεμβρίου | 9 | MERRITT (BENJAMIN) |

3. Τάξις τῶν Ἠθικῶν καὶ τῶν Πολιτικῶν Ἐπιστημῶν

| | | | | | |
|----|-----|------|------------|----|-------------------|
| 13 | (1) | 1963 | Δεκεμβρίου | 27 | KUNKEL (WOLFGANG) |
|----|-----|------|------------|----|-------------------|

ΑΝΤΕΠΙΣΤΕΛΛΟΝΤΑ ΜΕΛΗ

1. Τάξις τῶν Θετικῶν Ἐπιστημῶν

| | | | | | |
|---|-----|------|-------------|----|-----------------------------|
| 1 | (1) | 1933 | Μαρτίου | 31 | EMERSON (HAVEN) |
| 2 | (2) | 1935 | Ἰουνίου | 11 | VESSIOT (ERNEST) |
| 3 | (3) | 1940 | Ἀπριλίου | 12 | ΚΑΒΒΑΔΙΑΣ (ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ) |
| 4 | (4) | 1959 | Ἰουνίου | 3 | ΛΥΓΓΕΡΙΝΟΣ (ΧΡΗΣΤΟΣ) |
| 5 | (5) | 1961 | Σεπτεμβρίου | 29 | ΑΛΕΞΑΝΔΡΙΔΗΣ (ΚΑΡΟΛΟΣ) |
| 6 | (6) | 1964 | Αὐγούστου | 7 | ΓΑΤΟΣ (ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ) |
| 7 | (7) | 1964 | Αὐγούστου | 7 | ΠΑΠΑΚΥΡΙΑΚΟΠΟΥΛΟΣ (ΧΡΗΣΤΟΣ) |
| 8 | (8) | 1965 | Ἀπριλίου | 21 | ΚΑΡΑΓΚΟΥΝΗΣ (ΓΕΩΡΓΙΟΣ) |

2. Τάξις τῶν Γραμμάτων καὶ τῶν Καλῶν Τεχνῶν

| | | | | | |
|----|------|------|-------------|----|-------------------------------|
| 9 | (1) | 1933 | Μαρτίου | 28 | PONTREMOLI (EMMANUEL) |
| 10 | (2) | 1947 | Μαΐου | 7 | ΑΡΓΕΝΤΗΣ (ΦΙΛΙΠΠΟΣ) |
| 11 | (3) | 1950 | Ἰανουαρίου | 24 | ΜΕΡΤΖΙΟΣ (ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ) |
| 12 | (4) | 1950 | Ἰουλίου | 7 | ΑΝΤΩΝΙΑΔΟΥ (ΣΟΦΙΑ) |
| 13 | (5) | 1951 | Μαΐου | 26 | EITREM (SAM.) |
| 14 | (6) | 1951 | Μαΐου | 26 | TANAKA (HIDENAKA) |
| 15 | (7) | 1951 | Ἰουνίου | 23 | ΣΠΥΡΙΔΑΚΙΣ (ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ) |
| 16 | (8) | 1951 | Ἰουνίου | 25 | LEJEUNE (LOUIS AIMÉ) |
| 17 | (9) | 1953 | Φεβρουαρίου | 24 | VICOMTE DE ROTON (MARIE ALEX. |
| 18 | (10) | 1954 | Μαΐου | 17 | TURYN (ALEXANDER) [GABRIEL] |
| 19 | (11) | 1964 | Ἀπριλίου | 25 | LAVAGNINI (BRUNO) |
| 20 | (12) | 1964 | Ἀπριλίου | 25 | MERLIER (OCTAVE) |
| 21 | (13) | 1964 | Ἀπριλίου | 25 | VON DER MÜHLL (PETER) |
| 22 | (14) | 1965 | Ἰουλίου | 30 | FLOROVSKY (GEORGES) |

3. Τάξις τῶν Ἠθικῶν καὶ τῶν Πολιτικῶν Ἐπιστημῶν

| | | | | | |
|----|-----|------|-------------|----|-------------------------|
| 23 | (1) | 1940 | Μαρτίου | 29 | ΛΑΔΑΣ (ΣΤΕΦΑΝΟΣ) |
| 24 | (2) | 1957 | Δεκεμβρίου | 28 | ΦΡΑΓΚΙΣΤΑΣ (ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ) |
| 25 | (3) | 1964 | Φεβρουαρίου | 6 | ΒΛΑΧΟΣ (ΓΕΩΡΓΙΟΣ) |
| 26 | (4) | 1964 | Φεβρουαρίου | 6 | ΦΡΑΝΤΖΕΣΚΑΚΗΣ (ΦΩΚΙΩΝ) |

ΑΝΑΓΡΑΦΗ ΤΑΚΤΙΚΩΝ ΜΕΛΩΝ ΚΑΤ' ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑ *

| | | | | |
|----|------|------------|----|------------------------------|
| 1 | 1926 | Μαρτίου | 18 | Έμμανουήλ (Έμμανουήλ) |
| 2 | 1926 | Μαρτίου | 18 | Όρλάνδος (Άναστάσιος) |
| 3 | 1929 | Μαΐου | 7 | Ίωακείμογλου (Γεώργιος) |
| 4 | 1941 | Ίουνίου | 13 | Μαριδάκης (Γεώργιος) |
| 5 | 1945 | Ίουλίου | 3 | Κοσμετάτος (Γεώργιος) |
| 6 | 1945 | Ίουλίου | 3 | Θωμόπουλος (Έπαμεινώνδας) |
| 7 | 1947 | Μαΐου | 7 | Τρικκαλινός (Ίωάννης) |
| 8 | 1952 | Άπριλίου | 18 | Ζολώτας (Ξενοφών) |
| 9 | 1955 | Ίουλίου | 4 | Άθανασιάδης Νόβας (Γεώργιος) |
| 10 | 1955 | Ίουλίου | 8 | Σκάσσης (Έρρικός) |
| 11 | 1955 | Ίουλίου | 8 | Ξανθάκης (Ίωάννης) |
| 12 | 1955 | Ίουλίου | 8 | Μπρατσιώτης (Παναγιώτης) |
| 13 | 1955 | Ίουλίου | 8 | Σπυρόπουλος (Ίωάννης) |
| 14 | 1955 | Ίουλίου | 8 | Μαρινᾶτος (Σπυρίδων) |
| 15 | 1956 | Άπριλίου | 20 | Ζέρβας (Λεωνίδα) |
| 16 | 1957 | Μαρτίου | 8 | Βενέζης (Ήλιος) |
| 17 | 1959 | Αύγουστου | 8 | Πετρίδης (Πέτρος) |
| 18 | 1959 | Αύγουστου | 8 | Κανελλόπουλος (Παναγιώτης) |
| 19 | 1960 | Μαρτίου | 8 | Θεοδωρακόπουλος (Ίωάννης) |
| 20 | 1960 | Νοεμβρίου | 30 | Παπαϊωάννου (Κωνσταντίνος) |
| 21 | 1961 | Μαΐου | 19 | Τσάτσος (Κωνσταντίνος) |
| 22 | 1963 | Μαΐου | 4 | Άλεξόπουλος (Καίσαρ) |
| 23 | 1965 | Άπριλίου | 17 | Σῶχος (Άντώνιος) |
| 24 | 1966 | Ίανουαρίου | 29 | Μαριολόπουλος (Ήλιος) |
| 25 | 1966 | Μαρτίου | 4 | Ξυγγόπουλος (Άνδρέας) |
| 26 | 1966 | Ίουνίου | 7 | Λοῦρος (Νικόλαος) |
| 27 | 1966 | Ίουνίου | 7 | Βασιλείου (Φίλων) |
| 28 | 1966 | Ίουνίου | 7 | Πυλαρινός (Όθων) |
| 29 | 1966 | Αύγουστου | 10 | Ζακυθηνός (Διονύσιος) |
| 30 | 1967 | Μαρτίου | 10 | Χαραμής (Ίωάννης) |

* ΣΗΜΕΙΩΣΙΣ.— Ἡ ἀρχαιότης ρυθμίζεται ἐκ τῆς χρονολογίας δημοσιεύσεως τοῦ κυροῦντος τὴν ἐκλογὴν Διατάγματος.

| | | | | |
|----|------|-------------|----|-------------------------|
| 31 | 1968 | Φεβρουαρίου | 24 | Παπατσώνης (Παναγιώτης) |
| 32 | 1968 | Ἀπριλίου | 8 | Τόμπρος (Μιχαήλ) |
| 33 | 1968 | Ἰουνίου | 7 | Στασινόπουλος (Μιχαήλ) |
| 34 | 1968 | Νοεμβρίου | 22 | Κασιμάτης (Γρηγόριος) |
| 35 | 1969 | Ἀπριλίου | 21 | Χάρης (Πέτρος) |
| 36 | 1970 | Ἰανουαρίου | 22 | Μυλωνᾶς (Γεώργιος) |
| 37 | 1970 | Ἰανουαρίου | 22 | Πανταζῆς (Γεώργιος) |
| 38 | 1970 | Φεβρουαρίου | 6 | Παλλάντιος (Μενέλαος) |
| 39 | 1970 | Φεβρουαρίου | 6 | Μέγας (Γεώργιος) |

ΓΡΑΦΕΙΑ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ

| | |
|------------------------------------|----------------------------------|
| 1. Ἐφορος | — |
| 2. Γραμματεὺς (Ἀναπληρωτὴς Ἐφόρου) | ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΓΙΟΚΑΡΗΣ |
| 3. Βοηθὸς Γραφείων | ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΚΑΠΕΛΛΑΡΗΣ |
| 4. Λογιστὴς | ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΒΑΦΕΙΑΔΗΣ |
| 5. Βοηθὸς Λογιστοῦ | ΕΥΑΓΓΕΛΙΑ ΔΟΓΡΑΜΑΤΖΗ |
| 6. Γραφεῖς | ΕΛ. ΤΣΟΥΡΑΚΗ — ΜΑΡΓ. ΓΙΑΝΝΟΥΛΑΚΗ |
| 7. Συντηρητὴς κτιρίου | ΛΕΩΝ. ΝΤΑΒΕΑΣ |

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ

| | |
|---------------|------------------|
| 1. Διευθυντὴς | ΙΟΡΔ. ΒΑΜΒΑΚΙΔΗΣ |
|---------------|------------------|

ΚΕΝΤΡΑ ΕΡΕΥΝΩΝ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ

Α'. Κέντρον Συντάξεως Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ τῆς Νέας Ἑλληνικῆς Γλώσσης.

(Τηλέφ. 620-024)

1. Ἐφορευτικὴ Ἐπιτροπὴ: Τακτικοί: ΕΡΡ. ΣΚΑΣΣΗΣ (Πρόεδρος). — ΑΝ. ΟΡΛΑΝΔΟΣ. — ΣΠ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ. — Ἀναπληρωματικοί: ΔΙΟΝ. ΖΑΚΥΘΗΝΟΣ.
2. Διευθυντὴς: ΔΙΚ. ΒΑΓΙΑΚΑΚΟΣ.
3. Συντάσσεται: Α. ΚΑΡΑΝΑΣΤΑΣΗΣ. — ΣΤ. ΜΑΝΕΣΗΣ. — Δ. ΚΡΕΚΟΥΚΙΑΣ. — Ν. ΚΟΝΤΟΣΟΠΟΥΛΟΣ.
4. Γραφεῖς: ΘΕΟΔΩΡΑ ΜΠΟΜ. — ΕΜΜ. ΡΕΝΙΕΡΗΣ. — ΕΥΣΤ. ΚΟΡΑΚΗ (ἐκτακτός).

Β'. Κέντρον Ἐρεύνης τῆς Ἑλληνικῆς Λαογραφίας.

(Τηλέφ. 616-774)

1. Ἐφορευτικὴ Ἐπιτροπὴ: Τακτικοί: ΑΝ. ΟΡΛΑΝΔΟΣ (Πρόεδρος). — Γ. ΑΘΑΝΑΣΙΑΔΗΣ ΝΟΒΑΣ. — ΗΛΙΑΣ ΒΕΝΕΖΗΣ. — Π. ΠΕΤΡΙΔΗΣ. — ΑΝΔΡΕΑΣ ΞΥΓΓΟΠΟΥΛΟΣ. — Ἀναπληρωματικοί: ΠΑΝ. ΜΠΡΑΤΣΙΩΤΗΣ. — ΠΑΝ. ΠΑΠΑΤΣΩΝΗΣ.
2. Διευθυντὴς: Δ. ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗΣ.
3. Συντάσσεται: Κ. ΡΩΜΑΙΟΣ. — ΣΤ. ΗΜΕΛΛΟΣ. — ΑΝΝΑ ΠΑΠΑΜΙΧΑΗΛ. — ΓΕΩΡΓ. ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΙΔΗΣ. — ΑΓΓ. ΔΕΥΤΕΡΑΙΟΣ.
4. Συντάσσεται Μουσικοί: ΣΠ. ΠΕΡΙΣΤΕΡΗΣ. — Γ. ΑΜΑΡΓΙΑΝΑΚΗΣ (ἀπεσπ.).
5. Γραφεῖς: ΓΡ. ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ. — ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΔΗΜΟΥ-ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ. — ΕΥΦΡ. ΚΑΛΑΒΡΟΥΖΙΩΤΟΥ. — ΑΔΙΚΗ ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΥ.

Γ'. Κέντρον Ἑρεύνης τοῦ Μεσαιωνικοῦ καὶ Νέου Ἑλληνισμοῦ.

(Τηλέφ. 623-404)

1. Ἐφορευτικὴ Ἐπιτροπὴ: Τακτικοί: ΑΝ. ΟΡΛΑΝΔΟΣ (Πρόεδρος). — ΠΑΝ. ΜΠΡΑΤΣΙΩΤΗΣ.— ΗΛΙΑΣ ΒΕΝΕΖΗΣ.— ΑΝΔΡ. ΞΥΓΓΟΠΟΥΛΟΣ.— ΔΙΟΝ. ΖΑΚΥΘΗΝΟΣ. — Ἀναπληρωματικοί: ΣΠ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ. — ΠΑΝ. ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΣ.
2. Διευθυντής: Δ. ΒΡΑΝΟΥΣΗΣ.
3. Συντάκται: Β. ΣΦΥΡΟΒΡΑΣ.—Γ. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ.—ΧΡ. ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ. — Δ. ΣΟΦΙΑΝΟΣ.
4. Γραφεύς: ΓΕΩΡΓΙΑ ΜΠΟΔΙΩΤΟΥ-ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ.

Δ'. Κέντρον Ἑρεύνης τῆς Ἱστορίας τοῦ Ἑλληνικοῦ Δικαίου.

(Τηλέφ. 623-565)

1. Ἐφορευτικὴ Ἐπιτροπὴ: Τακτικοί: Γ. ΜΑΡΙΔΑΚΗΣ (Πρόεδρος). — ΞΕΝ. ΖΟΛΩΤΑΣ.—ΠΑΝ. ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΣ.—ΚΩΝΣΤ. ΤΣΑΤΣΟΣ.—ΜΙΧ. ΣΤΑΣΙΝΟΠΟΥΛΟΣ. — ΓΡ. ΚΑΣΙΜΑΤΗΣ. — Ἀναπληρωματικοί: Ι. ΣΠΥΡΟΠΟΥΛΟΣ.
2. Διευθυντής: Μ. ΤΟΥΡΤΟΓΛΟΥ.
3. Συντάκται: ΑΝΑΣΤ. ΣΙΦΩΝΙΟΥ-ΚΑΡΑΠΑ. — ΣΠ. ΤΡΩΙΑΝΟΣ.
4. Γραφεύς: Γ. ΤΣΑΚΟΣ.

Ε'. Κέντρον Ἑρεύνης τῆς Ἱστορίας τοῦ Νεωτέρου Ἑλληνισμοῦ.

(Τηλέφ. 633-380)

1. Ἐφορευτικὴ Ἐπιτροπὴ: Τακτικοί: ΔΙΟΝ. ΖΑΚΥΘΗΝΟΣ (Πρόεδρος). — Ι. ΘΕΟΔΩΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ. — ΗΛΙΑΣ ΒΕΝΕΖΗΣ.— Γ. ΑΘΑΝΑΣΙΑΔΗΣ ΝΟΒΑΣ.— ΠΑΝ. ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΣ. — Ἀναπληρωματικοί: ΚΩΝΣΤ. ΤΣΑΤΣΟΣ.
2. Διευθυντής: ΕΛΕΥΘ. ΠΡΕΒΕΛΑΚΗΣ.
3. Συντάκται: ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΠΛΑΓΙΑΝΑΚΟΥ-ΜΠΕΚΙΑΡΗ. — ΕΛΕΝΗ ΜΠΕΛΙΑ. — ΑΡΙΣΤΕΙΔΗΣ ΣΤΕΡΓΕΛΛΗΣ.
4. Γραφεῖς: ΣΟΦΙΑ ΠΕΤΡΑΤΟΥ-ΣΙΣΜΑΝΗ. — ΠΕΤΡ. ΜΑΤΣΗΣ (ἔκτακτος).

Ζ'. Κέντρον Ἐκδόσεως Ἔργων Ἑλλήνων Συγγραφέων ἀπὸ τῶν ἀρχαίων χρόνων μέχρι τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

(Τηλέφ. 611-647, 612-541)

1. Ἐφορευτικὴ Ἐπιτροπὴ: Τακτικοί: ΕΡΡ. ΣΚΑΣΣΗΣ (Πρόεδρος). — Ι. ΘΕΟΔΩΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ (Γεν. Γραμματεὺς τῆς Ἀκαδημίας). — ΠΑΝ. ΜΠΡΑΤΣΙΩΤΗΣ.—ΣΠΥΡ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ.—Κ. ΤΣΑΤΣΟΣ.—ΔΙΟΝ. ΖΑΚΥΘΗΝΟΣ.—ΠΑΝ. ΠΑΠΑΤΣΩΝΗΣ.—Ἀναπληρωματικοί: ΑΝ. ΟΡΛΑΝΔΟΣ.—ΝΙΚ. ΛΟΥΡΟΣ.
2. Διευθυντής: Χ. ΦΛΩΡΑΤΟΣ.
3. Συντάκται: ΒΑΣΙΑ. ΑΤΣΑΛΟΣ. — ΜΙΝΩΣ ΚΟΚΟΛΑΚΗΣ.
4. Γραφεύς: ΕΛΕΝΗ ΧΑΤΖΟΥΔΗ-ΤΟΥΝΤΑ.

Ζ'. Κέντρον Ἐρευνῶν Ἀστρονομίας καὶ Ἐφηρμοσμένων Μαθηματικῶν.

(Τηλέφ. 613-589)

1. Ἐπόπιτος: Ι. ΞΑΝΘΑΚΗΣ.
2. Διευθυντής: —
3. Βοηθός: ΚΩΝΣΤ. ΠΟΥΛΑΚΟΣ.
4. Ἐπιστημον. συνεργάται: ΛΥΣ. ΜΑΥΡΙΔΗΣ.—Κ. ΓΟΥΔΑΣ (ἄμισθοι).
5. Γραφεύς: Μ. ΧΟΝΔΡΟΣ.

Η'. Κέντρον Ἐρεύνης τῆς Ἑλληνικῆς Φιλοσοφίας.

1. Ἐφορευτικὴ Ἐπιτροπὴ: Τακτικοί: Ι. ΘΕΟΔΩΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ (Πρόεδρος). — ΠΑΝ. ΜΠΡΑΤΣΙΩΤΗΣ. — ΠΑΝ. ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΣ. — ΚΩΝΣΤ. ΤΣΑΤΣΟΣ. — ΦΙΛ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ. — Ἀναπληρωματικοί: ΟΘΩΝ ΠΤΑΛΑΡΙΝΟΣ.
2. Διευθυντής: —
3. Συντάκται: ΛΙΝΟΣ ΜΠΕΝΑΚΗΣ. — ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΡΟΥΣΣΟΣ.

Θ'. Ὑπηρεσία συλλογῆς καὶ συστηματικῆς κατατάξεως τῶν Ἱερῶν Κανόνων.

1. Ἐφορευτικὴ Ἐπιτροπὴ: Τακτικοί: Γ. ΜΑΡΙΔΑΚΗΣ.—ΠΑΝ. ΜΠΡΑΤΣΙΩΤΗΣ.—ΚΩΝΣΤ. ΤΣΑΤΣΟΣ.—ΓΡΗΓ. ΚΑΣΙΜΑΤΗΣ.

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ

1. Ἐφορευτικὴ Ἐπιτροπὴ: Ι. ΘΕΟΔΩΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ (Πρόεδρος). — Ι. ΞΑΝΘΑΚΗΣ. — Κ. ΑΛΕΞΟΠΟΥΛΟΣ. — ΠΑΝ. ΠΑΠΑΤΣΩΝΗΣ. — ΓΡΗΓ. ΚΑΣΙΜΑΤΗΣ.
2. Διευθυντὴς Βιβλιοθήκης: ΙΟΡΔ. ΒΑΜΒΑΚΙΔΗΣ.
3. Βοηθός: ΜΑΡΙΑ ΠΑΠΑΒΡΑΝΟΥΣΗ-ΔΡΙΒΑΛΙΑΡΗ.

ΛΟΙΠΑΙ ΕΠΙΤΡΟΠΑΙ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ

1. Ἐπιτροπὴ Ἀρχαιολογικὴ καὶ τῶν Ἀνασκαφῶν τῆς Ἀκαδημίας Πλάτωνος.
Ἄν. Ὀρλάνδος. — Σ. Μαρινᾶτος. — Ἄνδρ. Ξυγγόπουλος.
2. Ἐπιτροπὴ Γεωφυσικῆ.
Ἰ. Τρικκαλινός. — Ἰ. Ξανθάκης. — Κ. Ἀλεξόπουλος. — Ἠλ. Μαριολόπουλος.

3. Ἐπιτροπή Γεωργική.

Ἴ. Τριγκαλινός. — Ἴ. Ξανθάκης. — Ἡλίας Μαριολόπουλος.

4. Ἐπιτροπή Ἐκδόσεως Ἑλληνικῶν Μωσαϊκῶν.

Ἄν. Ὀρλάνδος. — Ἐ. Θωμόπουλος. — Σ. Μαρινᾶτος. — Ἴ. Θεοδορακόπουλος. — Ἄνδρ. Ξυγγόπουλος.

5. Ἐπιτροπή Λεξικοῦ Ἐπιστημονικῶν ὄρων.

Ἐμμ. Ἐμμανουήλ. — Ἄν. Ὀρλάνδος. — Γ. Ἰωακείμογλου. — Ἐρρ. Σκάσσης. — Ἴ. Ξανθάκης. — Π. Μπρατσιώτης. — Σ. Μαρινᾶτος. — Λ. Ζέρβας. — Ἴ. Θεοδορακόπουλος. — Κ. Παπαϊωάννου. — Κ. Ἀλεξόπουλος. — Ἡλ. Μαριολόπουλος. — Νικ. Λοῦρος. — Διον. Ζακυθηνός. — Ἄντ. Σῶχος. — Ἴω. Χαραμῆς. — Μιχ. Στασινόπουλος. — Μιχ. Τόμπρος. — Γρηγ. Κασιμάτης.

6. Ἐπιτροπή τῆς Διεθνοῦς Ἀκαδημαϊκῆς Ἐνώσεως.

Ἄν. Ὀρλάνδος. — Γ. Ἰωακείμογλου. — Γ. Μαριδάκης. — Ἴ. Θεοδορακόπουλος. — Νικ. Λοῦρος. — Διον. Ζακυθηνός.

7. Ἐπιτροπή τοῦ Διεθνοῦς Συμβουλίου Ἐπιστημονικῶν Ἐρευνῶν (φυσικῶν ἐπιστημῶν).

Ἴ. Ξανθάκης. — Λ. Ζέρβας. — Κ. Ἀλεξόπουλος. — Ἡλ. Μαριολόπουλος. — Φίλ. Βασιλείου.

8. Νομική Ἐπιτροπή.

Γ. Μαριδάκης. — Ἴ. Σπυρόπουλος. — Κ. Τσάτσος. — Μιχ. Στασινόπουλος. — Γρηγ. Κασιμάτης. — Ἀναπληρωματικός: Ἐ. Ζολώτας.

9. Ἐπιτροπή Βιογραφικῶν.

Ἐμμ. Ἐμμανουήλ. — Ἴ. Τριγκαλινός. — Ἐ. Θωμόπουλος. — Ἴ. Θεοδορακόπουλος. — Π. Μπρατσιώτης.

10. Ἐπιτροπή κτιρίων.

Ἴ. Θεοδορακόπουλος (Πρόεδρος). — Ἄ. Ὀρλάνδος. — Κ. Τσάτσος. — Γ. Μαριδάκης. — Ἡλίας Βενέζης. — Ἴω. Ξανθάκης. — Ἐρρ. Σκάσσης. — Ἀναπληρωματικοί: Ἴω. Χαραμῆς. — Παν. Παπατσώνης.

11. Ἐπιτροπὴ Διεθνoῦς Βιολογικοῦ Προγράμματος.

Γεώργ. Ἰωαννίμογλου. — Λεων. Ζέρβας. — Ν. Λοῦρος. — Ι. Χαραμῆς.

12. Καλλιτεχνικὴ Ἐπιτροπὴ.

Ἄν. Ὀρλάνδος. — Ἐπ. Θωμόπουλος. — Ἄντ. Σῶχος. — Κ. Ἀλεξόπουλος. — Μιχ. Τόμπρος.

13. Οἰκονομικὴ Ἐπιτροπὴ.

Ξεν. Ζολώτας. — Ἰωάν. Ξανθάκης. — Ἡλ. Βενέζης. — Κωνστ. Τσάτσος.

ΕΠΙΤΡΟΠΑΙ ΥΠΟ ΤΗΝ ΑΙΓΙΔΑ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ

1. Ἐθνικὴ Ἀστρονομικὴ Ἐπιτροπὴ (Πρόεδρος Ι. Ξανθάκης).
2. Ἐθνικὴ Ἐπιτροπὴ Ἐρευνῶν τοῦ Διαστήματος (Πρόεδρος Ι. Ξανθάκης).
3. Ἐθνικὴ Μαθηματικὴ Ἐπιτροπὴ (Πρόεδρος Ι. Ξανθάκης).

ΕΥΕΡΓΕΤΑΙ

ΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟΝ ΔΗΜΟΣΙΟΝ
ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ ΤΣΟΥΦΛΗΣ
ΙΩΑΝΝΗΣ ΒΟΖΟΣ
ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΔΩΡΙΔΗΣ
ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ ΜΠΕΝΑΚΗΣ
ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΜΑΥΡΟΓΕΝΗΣ
ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΚΑΙ ΙΩΑΝΝΑ ΑΡΙΣΤΟΦΡΟΝΟΣ
Η ΕΘΝΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
ΕΛΕΝΑ ΒΕΝΙΖΕΛΟΥ
ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΚΟΝΔΥΛΗΣ
ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΚΑΙ ΑΝΘΗ ΑΙΓΙΝΗΤΟΥ
ΑΝΔΡΕΑΣ ΑΝΔΡΕΑΔΗΣ
ΟΥΡΑΝΙΑ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΟΥ
ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΚΑΡΟΛΟΥ
ΑΘΗΝΑ ΣΤΑΘΑΤΟΥ
ΜΙΧΑΗΛ ΚΑΤΣΑΡΑΣ
ΕΥΘΥΜΙΑ Ν. ΜΕΡΤΣΑΡΗ (τὸ γένος ΑΝΤ. ΚΤΕΝΑ)
ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΛΑΜΠΑΔΑΡΙΟΣ
ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΔΙΟΜΗΔΗΣ
ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ, ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗ ΚΑΙ ΓΕΩΡΓΙΟΣ Π. ΟΙΚΟΝΟΜΟΣ
ΕΠΑΜΕΙΝΩΝΔΑΣ ΠΑΠΑΣΤΡΑΤΟΣ
ΣΩΤΗΡΙΟΣ ΜΑΤΡΑΓΚΑΣ
ΠΕΤΡΟΣ ΑΓΓΕΛΕΤΟΠΟΥΛΟΣ
ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΚΟΥΡΕΜΕΝΟΣ
ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΦΩΤΕΙΝΟΣ
ΑΝΤΩΝΙΟΣ ΜΑΝΟΥΣΗΣ

ΔΩΡΗΤΑΙ ΚΑΙ ΑΘΛΟΘΕΤΑΙ

ΘΩΝ ΚΑΙ ΑΘΗΝΑ ΣΤΑΘΑΤΟΥ

Ο ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΡΟΣ ΔΙΑΔΟΣΙΝ ΩΦΕΛΙΜΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ

ΚΙΤΣΟΣ ΜΑΚΡΥΓΙΑΝΝΗΣ

Η ΤΡΑΠΕΖΑ ΑΘΗΝΩΝ

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΛΑΜΠΙΚΗΣ

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΛΕΣΧΗ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

Ο ΔΗΜΟΣ ΑΘΗΝΑΙΩΝ

Ο ΕΛΛΗΝΟΑΜΕΡΙΚΑΝΙΚΟΣ ΣΥΝΔΕΣΜΟΣ ΑΧΕΠΑ

ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΑΡΕΤΑΙΟΣ

Η ΤΡΑΠΕΖΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Η ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΧΗΜΙΚΩΝ ΠΡΟΪΟΝΤΩΝ ΚΑΙ ΛΙΠΑΣΜΑΤΩΝ

Η ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΕΚΑΤΟΝΤΑΕΤΗΡΙΔΟΣ ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΥ ΚΟΡΑΗ

ΑΛΕΞΑΝΔΡΑ ΧΩΡΕΜΗ - ΜΠΕΝΑΚΗ

ΤΟ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ΤΗΣ ΓΕΩΡΓΙΑΣ

ΤΑΚΗΣ ΚΑΝΔΗΛΩΡΟΣ

Η ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΚΑΣΙΟΠΟΥΛΟΣ

ΙΩΑΝΝΗΣ ΜΥΔΩΝΟΠΟΥΛΟΣ

ΤΟ ΜΕΤΟΧΙΚΟΝ ΤΑΜΕΙΟΝ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΥΠΑΛΛΗΛΩΝ

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ

ΙΩΑΝΝΗΣ Μ. ΚΑΤΣΑΡΑΣ

ΕΡΑΣΜΙΑ ΜΥΚΟΝΙΟΥ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Ι. ΑΜΑΝΤΟΣ

Ο ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΟΥΠΟΛΕΩΣ ΣΩΦΡΟΝΙΟΣ ΣΤΑΜΟΥΛΗΣ

ΜΙΛΤΙΑΔΗΣ Α. ΣΤΑΜΟΥΛΗΣ

ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ Π. ΚΟΚΟΛΗ

ΕΛΠΙΝΙΚΗ Μ. ΣΑΡΑΝΤΗ

ΣΩΚΡΑΤΗΣ Β. ΚΟΥΓΕΑΣ

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΠΑΝΟΠΟΥΛΟΣ

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Τ. ΝΟΤΗ ΜΠΟΤΣΑΡΗΣ ΚΑΙ ΑΙΓΛΗ Δ. ΜΠΟΤΣΑΡΗ

ΚΑΡΟΛΟΣ ΚΑΙ ΔΙΔΗ ΑΡΑΙΩΤΗ

Η ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΕΟΡΤΑΣΜΟΥ ΕΚΑΤΟΝΤΑΕΤΗΡΙΔΟΣ ΕΝΩΣΕΩΣ ΕΠΤΑΝΗΣΟΥ

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΦΩΚΑΣ

ΣΟΦΙΑ ΦΡΕΙΔ. ΛΟΥΖΗ

ΜΑΞΙΜΟΣ Κ. ΜΗΤΣΟΠΟΥΛΟΣ

ΕΛΛΗ Σ. ΜΑΓΙΑΣΗ

ΑΜΙΑΚΑΣ ΑΛΙΒΙΖΑΤΟΣ

ΔΩΡΗΤΑΙ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΩΝ

Ο ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ Β΄

Η ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ

ΞΕΝΟΦΩΝ ΣΙΑΔΕΡΙΔΗΣ

ΤΙΜΟΛΕΩΝ ΗΛΙΟΠΟΥΛΟΣ

ΣΟΛΩΝ ΘΕΟΔΟΤΟΥ

ΚΛΗΡΟΝΟΜΟΙ ΧΡΙΣΤΟΥ Π. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ

ΤΟ ΤΑΜΕΙΟΝ ΑΝΤΑΛΛΑΞΙΜΩΝ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΦΕΛΩΝ ΠΕΡΙΟΥΣΙΩΝ

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΑΡΒΑΝΙΤΙΔΗΣ

ΠΟΛΗ Ι. ΤΟΡΝΑΡΙΤΟΥ

ΑΝΘΗ Δ. ΛΙΓΙΝΗΤΟΥ - ΑΙΓΛΗ Δ. ΜΠΟΤΣΑΡΗ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΚΑΡΑΘΕΟΔΩΡΗ

ΤΕΚΝΑ ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ Κ. Π. ΣΤΑΜΟΥΛΗ

ΑΝΤΩΝΙΟΣ ΜΑΝΟΥΣΗΣ

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΗΛΙΟΠΟΥΛΟΣ

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΑΡΙΣΤΟΦΩΝ

ΠΡΟΕΔΡΟΙ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΠΟ ΤΗΣ ΣΥΣΤΑΣΕΩΣ ΑΥΤΗΣ

- 1926 ΦΩΚΙΩΝ ΝΕΓΡΗΣ
1927 ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΧΑΤΖΙΔΑΚΙΣ
1928 ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΖΕΓΓΕΛΗΣ
1929 ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΑΙΓΙΝΗΤΗΣ
1930 ΚΩΣΤΗΣ ΠΑΛΑΜΑΣ
1931 ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΣΤΡΕΪΤ
1932 ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΒΟΥΡΝΑΖΟΣ
1933 ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΡΑΚΤΙΒΑΝ
1934 ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΚΑΜΠΟΥΡΟΓΛΟΥΣ
1935 ΜΙΧΑΗΛ ΚΑΤΣΑΡΑΣ
1936 ΘΕΟΦΙΛΟΣ ΒΟΡΕΑΣ
1937 ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΜΑΖΑΡΑΚΗΣ
1938 ΑΝΤΩΝΙΟΣ ΚΕΡΑΜΟΠΟΥΛΛΟΣ
1939 ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΜΠΑΛΑΝΟΣ
1940 ΜΑΡΙΝΟΣ ΓΕΡΟΥΛΑΝΟΣ
1941 ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΣΩΤΗΡΙΟΥ
1942 ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΕΞΑΡΧΟΠΟΥΛΟΣ
1943 ΣΠΥΡΙΔΩΝ ΔΟΝΤΑΣ
1944 ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΑΜΑΝΤΟΣ
1945 ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΜΠΑΛΗΣ
1946 ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ ΚΟΥΖΗΣ
1947 ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΑΛΙΤΣΟΥΝΑΚΗΣ
1948 ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΠΟΥΛΟΣ
1949 ΙΩΑΝΝΗΣ ΠΟΛΙΤΗΣ
1950 ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ ΟΡΛΑΝΔΟΣ
1951 ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΜΑΡΙΔΑΚΗΣ
1952 ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ
1953 ΣΩΚΡΑΤΗΣ ΚΟΥΓΕΑΣ
1954 ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΠΑΠΑΜΙΧΑΗΛ

- 1955 ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΙΩΑΚΕΙΜΟΓΛΟΥ
1956 ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΡΩΜΑΙΟΣ
1957 ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΠΟΥΛΙΤΣΑΣ
1958 ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΚΟΣΜΕΤΑΤΟΣ
1959 ΣΠΥΡΙΔΩΝ ΜΕΛΑΣ
1960 ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΜΠΡΑΤΣΙΩΤΗΣ
1961 ΙΩΑΝΝΗΣ ΤΡΙΚΚΑΛΙΝΟΣ
1962 ΕΠΑΜΕΙΝΩΝΔΑΣ ΘΩΜΟΠΟΥΛΟΣ
1963 ΙΩΑΝΝΗΣ ΘΕΟΔΩΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ
1964 ΙΩΑΝΝΗΣ ΞΑΝΘΑΚΗΣ
1965 ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΑΘΑΝΑΣΙΑΔΗΣ ΝΟΒΑΣ
1966 ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΤΣΑΤΣΟΣ
1967 ΜΑΞΙΜΟΣ ΜΗΤΣΟΠΟΥΛΟΣ
1968 ΕΡΡΙΚΟΣ ΣΚΑΣΣΗΣ
1969 ΑΜΙΑΚΑΣ ΑΛΙΒΙΖΑΤΟΣ
1970 ΛΕΩΝΙΔΑΣ ΖΕΡΒΑΣ

ΓΕΝΙΚΟΙ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΣ

- 1926 - 1933 ΣΙΜΟΣ ΜΕΝΑΡΔΟΣ
1933 - 1934 ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΑΙΓΙΝΗΤΗΣ
1934 - 1951 ΓΕΩΡΓΙΟΣ Π. ΟΙΚΟΝΟΜΟΣ
1951 - 1956 ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Σ. ΜΠΑΛΑΝΟΣ
1956 - 1966 ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ Κ. ΟΡΛΑΝΔΟΣ
1966 - ΙΩΑΝΝΗΣ ΘΕΟΔΩΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ

ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΣ ΕΠΙ ΤΩΝ ΠΡΑΚΤΙΚΩΝ

- 1926 - 1927 ΚΩΣΤΗΣ ΠΑΛΑΜΑΣ
1927 - 1934 ΓΕΩΡΓΙΟΣ Π. ΟΙΚΟΝΟΜΟΣ
1934 - 1943 ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΔΥΟΒΟΥΝΙΩΤΗΣ
1943 - 1951 ΣΩΚΡΑΤΗΣ ΚΟΥΓΕΑΣ
1952 - 1956 ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ Κ. ΟΡΛΑΝΔΟΣ
1956 - 1963 ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ
1963 - 1968 ΗΛΙΑΣ ΒΕΝΕΖΗΣ
1968 - 1969 ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ ΖΑΚΥΘΗΝΟΣ
1970 - ΟΘΩΝ ΠΥΛΑΡΙΝΟΣ

ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΣ ΕΠΙ ΤΩΝ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΩΝ

- 1926 - 1927 ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΔΡΟΣΙΝΗΣ
1927 - 1928 ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΡΕΜΟΥΝΔΟΣ
1928 - 1935 ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΚΤΕΝΑΣ
1935 - 1950 ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ
1950 - 1966 ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΑΛΙΤΣΟΥΝΑΚΗΣ
1966 - ΙΩΑΝΝΗΣ ΞΑΝΘΑΚΗΣ

ΕΚΛΙΠΟΝΤΑ ΜΕΛΗ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

(Τακτικά Μέλη, Πρόσεδρα Μέλη, 'Επίτιμα Μέλη, Ξένοι 'Εταίροι, 'Αντεπιστέλλοντα Μέλη).

| | | | |
|-----|----------------------------|-------------|-------|
| 1. | Abderhalden (Emil.) | 1938 - 1950 | Ξ. Ε. |
| 2. | Αιγινήτης (Βασίλειος) | 1952 - 1959 | |
| 3. | Αιγινήτης (Δημήτριος) | 1926 - 1934 | |
| 4. | 'Αλιβιζᾶτος ('Αμίλλκας) | 1962 - 1969 | |
| 5. | 'Αμαντος (Κωνσταντῖνος) | 1926 - 1960 | |
| 6. | 'Ανδρεάδης ('Ανδρέας) | 1926 - 1935 | |
| 7. | 'Αντωνοπούλου ('Ελένη) | 1940 - 1944 | Α. Μ. |
| 8. | Arangio - Ruiz (Vincenzo) | 1963 - 1964 | Ξ. Ε. |
| 9. | 'Αργυρός (Ούμβέρτος) | 1959 - 1963 | |
| 10. | Ashburner (Walter) | 1933 - | Α. Μ. |
| 11. | Balogh (Elemér) | 1950 - | Α. Μ. |
| 12. | Βαρθαρέσος (Κυριάκος) | 1936 - 1957 | |
| 13. | Bea (Agostino) | 1965 - 1968 | Ξ. Ε. |
| 14. | Βέης (Κωνσταντῖνος) | 1926 - 1963 | |
| 15. | Βέης (Νίκος) | 1943 - 1958 | |
| 16. | Βιζουκίδης (Περικλῆς) | 1951 - 1956 | Α. Μ. |
| 17. | Βογιατζίδης ('Ιωάννης) | 1947 - 1961 | Α. Μ. |
| 18. | Bonner (Robert) | 1933 - | Α. Μ. |
| 19. | Βορέας (Θεόφιλος) | 1926 - 1954 | |
| 20. | Βουρνάζος ('Αλέξανδρος) | 1926 - 1954 | |
| 21. | Γαλάνης (Δημήτριος) | 1950 - 1966 | Α. Μ. |
| 22. | Γεδεών (Μανουήλ) | 1929 - 1943 | Π. Μ. |
| 23. | Γεννάδιος ('Ιωάννης) | 1929 - 1932 | Α. Μ. |
| 24. | Γερουλᾶνος (Μαρίνος) | 1933 - 1960 | |
| 25. | Γκίνης ('Αγγελος) | 1926 - 1928 | |
| 26. | Glitz (Gustave) | 1933 - 1938 | Α. Μ. |
| 27. | Grégoire (Henri) | 1963 - 1964 | Ξ. Ε. |
| 28. | Delatte (Armand) | 1964 - 1965 | Α. Μ. |
| 29. | Demangel (Robert) | 1947 - 1952 | Α. Μ. |
| 30. | De Vries (Hugo) | 1933 - 1935 | Ξ. Ε. |
| 31. | Δημητριάδης (Κωνσταντῖνος) | 1936 - 1943 | |
| 32. | Δήμου (Ραφαήλ) | 1964 - 1968 | Α. Μ. |
| 33. | Diehl (Charles) | 1933 - 1946 | Α. Μ. |
| 34. | Διομήδης ('Αλέξανδρος) | 1945 - 1950 | |
| 35. | Dölger (Franz) | 1963 - 1968 | Ξ. Ε. |
| 36. | Doerpfeld (Wilhelm) | 1933 - 1940 | Ξ. Ε. |
| 37. | Δοντᾶς (Σπυρίδων) | 1931 - 1958 | |

| | | | |
|-----|-----------------------------------|-------------|-------|
| 38. | Δροσίνης (Γεώργιος) | 1926 - 1951 | |
| 39. | Dugas (Charles) | 1947 - 1957 | A. M. |
| 40. | Δυοβουνιώτης (Κωνσταντίνος) | 1928 - 1943 | |
| 41. | Einstein (Albert) | 1933 - 1955 | Ξ. Ε. |
| 42. | Eisenhower (Dwight) | 1959 - 1969 | E. M. |
| 43. | Έξαρχόπουλος (Νικόλαος) | 1929 - 1960 | |
| 44. | Evans (Sir Arthur) | 1933 - 1941 | Ξ. Ε. |
| 45. | Fleming (Alexander) | 1952 - 1955 | Ξ. Ε. |
| 46. | Freshfield (Edwin) | 1933 - | A. M. |
| 47. | Ζαλοκώστας (Πέτρος) | 1928 - 1941 | Π. Μ. |
| 48. | Ζέγγελης (Κωνσταντίνος) | 1926 - 1957 | |
| 49. | Ζερβός (Παναγιώτης) | 1946 - 1952 | |
| 50. | Ziebarth (Erich) | 1933 - 1944 | A. M. |
| 51. | Zielinski (Thaddäus) | 1933 - 1944 | A. M. |
| 52. | Hale (George) | 1933 - 1938 | Ξ. Ε. |
| 53. | Hauptmann (Gerhart) | 1933 - 1946 | A. M. |
| 54. | Herriot (Eduard) | 1933 - 1957 | Ξ. Ε. |
| 55. | Hesseling (D. C.) | 1933 - 1941 | A. M. |
| 56. | Hiller von Gærtringen (Friedrich) | 1933 - 1947 | Ξ. Ε. |
| 57. | Ήλιόπουλος (Γιολέων) | 1926 - 1932 | |
| 58. | Ίακωβίδης (Γεώργιος) | 1929 - 1932 | |
| 59. | Ίσαακίδης (Κωνσταντίνος) | 1949 - 1959 | |
| 60. | Jaeger (Werner) | 1953 - 1961 | Ξ. Ε. |
| 61. | Jaspers (Karl) | 1963 - 1969 | Ξ. Ε. |
| 62. | Jorga (Nicolas) | 1933 - 1940 | Ξ. Ε. |
| 63. | Jouguet (Pierre) | 1947 - 1949 | Ξ. Ε. |
| 64. | Καββαδίας (Παναγιής) | 1926 - 1928 | |
| 65. | Κακλαμάνος (Δημήτριος) | 1947 - 1949 | A. M. |
| 66. | Καλιτσουνάκης (Ίωάννης) | 1926 - 1966 | |
| 67. | Καλομοίρης (Μανόλης) | 1945 - 1962 | |
| 68. | Καμπούρογλος (Δημήτριος) | 1927 - 1942 | |
| 69. | Καραθεοδωρή (Κωνσταντίνος) | 1926 - 1950 | |
| 70. | Καρούζος (Χρήστος) | 1955 - 1967 | |
| 71. | Κατσαράς (Μιχαήλ) | 1929 - 1939 | |
| 72. | Κεραμόπουλλος (Άντώνιος) | 1926 - 1960 | |
| 73. | Ciccoti (Ettore) | 1933 - | A. M. |
| 74. | Κόκκινος (Διονύσιος) | 1950 - 1967 | |
| 75. | Collinet (Paul) | 1933 - 1939 | A. M. |
| 76. | Κοντός (Πέτρος) | 1928 - 1941 | |
| 77. | Koschaker (Paul) | 1933 - 1951 | A. M. |
| 78. | Κουέας (Σωκράτης) | 1929 - 1966 | |
| 79. | Κούζης (Άριστοτέλης) | 1932 - 1961 | |

| | | | |
|------|-----------------------------------|-------------|-------|
| 80. | Κουκουλές (Φαίδων) | 1951 - 1956 | |
| 81. | Κουρεμένος (Βασίλειος) | 1926 - 1957 | |
| 82. | Κουρουνιώτης (Κωνσταντίνος) | 1927 - 1945 | |
| 83. | Kretschmer (Paul) | 1933 - 1956 | A. M. |
| 84. | Κριμπάς (Βασίλειος) | 1960 - 1965 | |
| 85. | Croiset (Maurice) | 1933 - 1935 | Ξ. Ε. |
| 86. | Κτενᾶς (Κωνσταντίνος) | 1926 - 1935 | |
| 87. | Κυριακίδης (Στίλπων) | 1947 - 1964 | A. M. |
| 88. | Κυριακός (Γεώργιος) | 1934 - 1954 | |
| 89. | Λαμπαδάριος (Δημήτριος) | 1928 - 1950 | |
| 90. | Λιβαδάς (Μιχαήλ) | 1926 - 1931 | |
| 91. | Λιγνός (Ἄντωνος) | 1948 - 1956 | A. M. |
| 92. | Λούβαρις (Νικόλαος) | 1960 - 1961 | |
| 93. | Λυκούδης (Στυλιανός) | 1939 - 1958 | |
| 94. | Μαζαράκης (Ἀλέξανδρος) | 1928 - 1943 | |
| 95. | Μαθιόπουλος (Παῦλος) | 1949 - 1956 | |
| 96. | Μαλτέζος (Κωνσταντίνος) | 1926 - 1951 | |
| 97. | Μανουσάκης (Ἐμμανουήλ) | 1946 - 1968 | Π. Μ. |
| 98. | Meillet (Antoine) | 1933 - 1938 | A. M. |
| 99. | Μελᾶς (Σπύρος) | 1935 - 1966 | |
| 100. | Μενάρδος (Σίμος) | 1926 - 1933 | |
| 101. | Μητρόπουλος (Δημήτριος) | 1933 - 1960 | E. M. |
| 102. | Μητσόπουλος (Μάξιμος) | 1955 - 1968 | |
| 103. | Miller (William) | 1933 - 1945 | A. M. |
| 104. | Millet (Gabriel) | 1948 - 1953 | Ξ. Ε. |
| 105. | Morandière (Leon - Julliot de La) | 1963 - 1968 | Ξ. Ε. |
| 106. | Μπαλᾶνος (Δημήτριος) | 1931 - 1959 | |
| 107. | Μπαλῆς (Γεώργιος) | 1931 - 1957 | |
| 108. | Μπούκουρας (Κωνσταντίνος) | 1935 - 1935 | A. M. |
| 109. | Μπρίσκας (Σωτήριος) | 1953 - 1954 | A. M. |
| 110. | Murray (Gilbert) | 1956 - 1957 | Ξ. Ε. |
| 111. | Μυριβήλης (Στράτης) | 1958 - 1969 | |
| 112. | Μωραϊτίδης (Ἀλέξανδρος) | 1928 - 1929 | Π. Μ. |
| 113. | Nassau (Ἰάσων) | 1960 - 1965 | A. M. |
| 114. | Νέγρης (Φωκίων) | 1926 - 1928 | |
| 115. | Νικολαΐδης (Ρήγας) | 1926 - 1928 | |
| 116. | Νιρβάνας (Παῦλος) | 1928 - 1937 | |
| 117. | Noailles (Anne comtesse de) | 1933 - 1933 | A. M. |
| 118. | Ξανθουδίδης (Στέφανος) | 1928 - 1928 | A. M. |
| 119. | Ξερόπουλος (Γρηγόριος) | 1931 - 1951 | |
| 120. | Oberhammer (Eugen) | 1937 - 1944 | Ξ. Ε. |
| 121. | Οϊκονόμος (Γεώργιος) | 1926 - 1951 | |

| | | | |
|------|----------------------------|-------------|-------|
| 122. | Rainlevé (Paul) | 1933 - 1933 | Ξ. Ε. |
| 123. | Παλαμᾶς (Κωστῆς) | 1926 - 1943 | |
| 124. | Παναγιωάτου (Ἀγγελική) | 1950 - 1954 | Α. Μ. |
| 125. | Παπαϊωάννου (Θεόδωρος) | 1936 - 1940 | Α. Μ. |
| 126. | Παπαμιχαήλ (Γρηγόριος) | 1945 - 1956 | |
| 127. | Παπανικολάου (Γεώργιος) | 1932 - 1962 | Ε. Μ. |
| 128. | Παπαντωνίου (Ζαχαρίας) | 1938 - 1940 | |
| 129. | Παππούλιας (Δημήτριος) | 1926 - 1932 | |
| 130. | Παρασκευόπουλος (Ἰωάννης) | 1949 - 1951 | Α. Μ. |
| 131. | Πασχάλης (Δημήτριος) | 1929 - 1944 | Α. Μ. |
| 132. | Πετρίδης (Παῦλος) | 1939 - 1949 | Α. Μ. |
| 133. | Philippson (Alfred) | 1933 - 1953 | Ξ. Ε. |
| 134. | Picard (Emile) | 1933 - 1945 | Ξ. Ε. |
| 135. | Picard (Charles) | 1947 - 1965 | Ξ. Ε. |
| 136. | Πικιώνης (Δημήτριος) | 1966 - 1968 | |
| 137. | Planck (Max) | 1933 - 1947 | Ξ. Ε. |
| 138. | Πολίτης (Ἰωάννης) | 1926 - 1968 | |
| 139. | Πολίτης (Νικόλαος) | 1926 - 1942 | |
| 140. | Pottier (Edmond) | 1933 - 1934 | Ξ. Ε. |
| 141. | Πουλίτσας (Παναγιώτης) | 1947 - 1968 | |
| 142. | Προβελέγγιος (Ἀριστομένης) | 1926 - 1936 | |
| 143. | Ρακτιβᾶν (Κωνσταντῖνος) | 1926 - 1935 | |
| 144. | Ράλλης (Κωνσταντῖνος) | 1929 - 1942 | |
| 145. | Ρεμοῦνδος (Γεώργιος) | 1926 - 1928 | |
| 146. | Renz (Carl) | 1932 - 1951 | Α. Μ. |
| 147. | Ροδοκανάκης (Ἐμμανουήλ) | 1933 - 1934 | Α. Μ. |
| 148. | Rostovtzeff (Michel) | 1933 - 1952 | Α. Μ. |
| 149. | Roussel (Pierre) | 1940 - 1945 | Α. Μ. |
| 150. | Ροῦσσος (Δημοσθένης) | 1933 - 1938 | Α. Μ. |
| 151. | Rutherford (Ernest, Lord) | 1933 - 1937 | Ξ. Ε. |
| 152. | Ρωμαῖος (Κωνσταντῖνος) | 1945 - 1966 | |
| 153. | Σάββας (Κωνσταντῖνος) | 1926 - 1929 | |
| 154. | Schweitzer (Albert) | 1965 - 1965 | Α. Μ. |
| 155. | Schweitzer (Bernhard) | 1964 - 1966 | Α. Μ. |
| 156. | Schwyzer (Eduard) | 1933 - 1943 | Α. Μ. |
| 157. | Σεφεριάδης (Στυλιανός) | 1933 - 1951 | |
| 158. | Σιδερίδης (Ξενοφῶν) | 1929 - 1929 | Α. Μ. |
| 159. | Σίπης (Σωτήριος) | 1945 - 1952 | |
| 160. | Σκλαβοῦνος (Γεώργιος) | 1926 - 1954 | |
| 161. | Σοκολῶφ (Ἰωάννης) | 1933 - 1937 | Ξ. Ε. |
| 162. | Σταματάκος (Ἰωάννης) | 1959 - 1968 | |
| 163. | Στεφανίδης (Μιχαήλ) | 1938 - 1957 | |

| | | | |
|------|---|-------------|-------|
| 164. | Στεφανόπουλος (Γεώργιος) | 1939 - 1949 | A. M. |
| 165. | Stille (Hans) | 1964 - 1966 | Ξ. E. |
| 166. | Στρεΐτ (Γεώργιος) | 1927 - 1948 | |
| 167. | Σωτηριάδης (Γεώργιος) | 1926 - 1942 | |
| 168. | Σωτηρίου (Γεώργιος) | 1926 - 1965 | |
| 169. | Ταφραλής (Όρέστης) | 1933 - 1938 | A. M. |
| 170. | Τριανταφυλλόπουλος (Κωνσταντίνος) | 1933 - 1966 | |
| 171. | Τσουντας (Χρήστος) | 1926 - 1934 | |
| 172. | Τσουρουκτσόγλου (Σταύρος) | 1939 - 1966 | |
| 173. | Φωκᾶς (Γεράσιμος) | 1926 - 1937 | |
| 174. | Φωκᾶς (Δημήτριος) | 1960 - 1966 | |
| 175. | Φωτεινός (Γεώργιος) | 1954 - 1958 | |
| 176. | Χαριτωνίδης (Χαρίτων) | 1946 - 1954 | |
| 177. | Χατζιδάμης (Γεώργιος) | 1926 - 1941 | |
| 178. | Χρῦσανθος (Φιλιππίδης), Ἀρχιεπίσκοπος | 1939 - 1949 | |
| 179. | Χρῦστόμομος (Παπαδόπουλος), Ἀρχιεπίσκοπος | 1926 - 1938 | |
| 180. | Χωρέμης (Κωνσταντίνος) | 1958 - 1966 | |
| 181. | de Vischer (Fernand) | 1963 - 1964 | Ξ. E. |
| 182. | Volterra (Vito) | 1933 - 1940 | Ξ. E. |
| 183. | Wackernagel (Jakob) | 1933 - 1938 | A. M. |
| 184. | Weiss (Egon) | 1933 - | A. M. |
| 185. | Wenger (Leopold) | 1933 - 1953 | A. M. |
| 186. | Wilcken (Ulrich) | 1933 - 1944 | Ξ. E. |
| 187. | Wilhelm (Adolf) | 1933 - 1950 | Ξ. E. |
| 188. | Wolters (Paul) | 1933 - 1936 | Ξ. E. |

ΤΗΛΕΦΩΝΑ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ

1. ΚΕΝΤΡΙΚΟΝ ΜΕΓΑΡΟΝ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ (Λεωφ. Ἐλευθερίου Βενιζέλου 28)

| | |
|--|---------|
| Πρόεδρος | 626-721 |
| Γενικός Γραμματεὺς | 626-717 |
| Γραμματεὺς ἐπὶ τῶν Πρακτικῶν | 626-717 |
| Γραμματεὺς ἐπὶ τῶν Δημοσιευμάτων | 612-182 |
| Ἐφορος Γραφείων - Γραμματεία | 614-552 |
| Λογιστήριον | 616-697 |
| Ἀρχικλιτήρ | 616-697 |
| Νυκτοφύλαξ | 614-552 |

2. ΚΕΝΤΡΑ ΕΡΕΥΝΩΝ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ (Ἀναγνωστοπούλου 14 καὶ Ἡρακλείτου)

| | |
|--|---------|
| Κέντρον Συντάξεως Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ Νέας Ἑλληνικῆς Γλώσσης | 620-024 |
| Κέντρον Ἐρεῦνης τῆς Ἑλληνικῆς Λαογραφίας | 616-774 |
| Κέντρον Ἐρεῦνης Μεσαιωνικοῦ καὶ Νέου Ἑλληνισμοῦ | 623-404 |
| Κέντρον Ἐρεῦνης Ἱστορίας Ἑλληνικοῦ Δικαίου | 623-565 |
| Κέντρον Ἐρεῦνης τῆς Ἱστορίας τοῦ Νεωτέρου Ἑλληνισμοῦ | 633-380 |
| Κέντρον Ἐκδόσεως Ἔργων Ἑλλήνων Συγγραφέων : | |
| Ἐποπτεία | 612-541 |
| Πρόεδρος Ἐφορευτικῆς Ἐπιτροπῆς | 612-541 |
| Διευθυντῆς | 611-647 |
| Κέντρον Ἐρευνῶν Ἀστρονομίας καὶ Ἐφηρμοσμένων Μαθηματικῶν : | |
| Ἐπόπτης | 631-606 |
| Ἐπιστημον. συνεργάται | 613-589 |

ΔΙΕΥΘΥΝΣΕΙΣ ΤΩΝ ΜΕΛΩΝ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ

α) Τακτικῶν μελῶν.

- Ἀθανασιάδης Νόβας Γεώργ. Λεωφ. Βασ. Σοφίας 79 (719-000) (τ. 140)
- Ἀλεξόπουλος Καίσαρ Προμηθέως 28 (280-042) (τ. 817)
- Βασιλείου Φίλων Ἔβανς 23 (255-664) (τ. 909)
- Βενέξης Ἡλίας Ἡροδότου 5 (712-862) (τ. 138)
- Ἐμμανουήλ Ἐμμαν. Ἀβέρωφ 26 (812-820) (τ. 103)
- Ζακυνθὸς Διονύσιος Γ. Σισίνη 31 (718-787) (τ. 612)
- Ζέπος Παναγιώτης Ὀμήρου 18 (624-822) (τ. 135)
- Ζέρβας Λεωνίδα Μαυροματαίων 6 (810-766) (τ. 147)
- Ζολώτας Ξενοφῶν Δ. Ἀρεοπαγίτου 29 (914-780) (τ. 402)
- Θεοδορακόπουλος Ἰωάννης Σκουφᾶ 19 (611-560) (τ. 136)

| | |
|------------------------------|---|
| 11. Θωμόπουλος Έπαμ. | Κελαινοῦς 3 (873-338) (τ. 804) |
| 12. Ἰσακείμογλου Γεώργιος | Λυκείου 3α (710-459) (τ. 138) |
| 13. Κανελλόπουλος Παναγιώτης | Ξενοκράτους 15 (713-709) (τ. 139) |
| 14. Κασιμάτης Γρηγόριος | Φρυνίχου 18 (236-778) (τ. 119) |
| 15. Κοσμετᾶτος Γεώργιος | Σίνα 64 (611-947) (τ. 135) |
| 16. Λοῦρος Νικόλαος | Σεμιτέλου 3α (770-447) (τ. 611) |
| 17. Μαλάμος Βασίλειος | Ὀμήρου 54 (610-716) (τ. 135) |
| 18. Μαριδάκης Γεώργιος | Θήρας 60 (871-228) (τ. 814) |
| 19. Μαρινᾶτος Σπυρίδων | Πολυᾶ 47 (280-261) (τ. 903) |
| 20. Μαριολόπουλος Ἡλίας | Βιζυηνοῦ 9 (Πατήσια) (280-024) (τ. 902) |
| 21. Μέγας Γεώργιος | Γ. Ἰακωβίδου 26 (281-160) (τ. 905) |
| 22. Μπρατσιώτης Παναγιώτης | Ἄποστ. Παύλου 5 (Ἀγ. Παρασκευή) (682-594) |
| 23. Μυλωνᾶς Γεώργιος | Μαρασλῆ 3 (735-410) (τ. 140) |
| 24. Ξανθάκης Ἰωάννης | Βασιλ. Κωνσταντίνου 4 (727-630) (τ. 501) |
| 25. Ξυγγόπουλος Ἀνδρέας | Λιοσίων 15 (521-161) (τ. 108) |
| 26. Ὀρλάνδος Ἀναστάσιος | Κουμπάρη 2 (616-296) (τ. 138) |
| 27. Παλλάντιος Μενέλαος | Πατησίων 141 (876-491) (τ. 813) |
| 28. Πανταζῆς Γεώργιος | Ἀριστοτέλους 189α (870-782) (τ. 814) |
| 29. Παπαϊωάννου Κωνστ. | Γ. Ἰακωβίδου 22 (281-708) (τ. 905) |
| 30. Παπατσώνης Παναγιώτης | Ἀναγνωστοπούλου 9 (611-382) (τ. 136) |
| 31. Πετρίδης Πέτρος | Βασ. Σοφίας 90 (770-069) (τ. 611) |
| 32. Πυλαρινὸς Ὅθων | Σπυρίδ. Τρικουπῆ 8 (635-851) (τ. 148) |
| 33. Σκάσης Ἐρρίκος | Ἠβης 24 (Παλ. Φάληρον) (984-574) |
| 34. Σπυρόπουλος Ἰωάννης | Κανάρη 20 (614-201) (τ. 138) |
| 35. Στασινόπουλος Μιχαήλ | Ταῦγέτου 7 (Ψυχικὸν) (673-197) |
| 36. Σῶχος Ἀντώνιος | Μαραθωνοδρομῶν 75 (Ἀμαρούσιον) (8027-189) |
| 37. Τόμπρος Μιχαήλ | Δερινὴν 19 (837-880) (τ. 104) |
| 38. Τρικκαλινὸς Ἰωάννης | Ἴπποκράτους 32 (612-584) (τ. 144) |
| 39. Τσάτσος Κωνσταντῖνος | Κυδαθηναίων 9 (221-709) (τ. 119) |
| 40. Χαραμῆς Ἰωάννης | Λυκαβηττοῦ 1 (613-552) (τ. 135) |
| 41. Χάρης Πέτρος | Νίκης 16 (220-501) (τ. 118) |

β) Προσέδρων μελῶν.

| | |
|-----------------------|---------------------------------|
| 1. Γεωργαλᾶς Γεώργιος | Πατησίων 119 (816-710) (τ. 801) |
|-----------------------|---------------------------------|

γ) Ἀντεπιστελλόντων μελῶν.

| | |
|-------------------------|--|
| 1. Ἀγωνιάδου Σοφία | Ρηγίλλης 23 (τ. 138) |
| 2. Αὐγερινὸς Χρῆστος | Καπλανῶν 10 (622-989) (τ. 144) |
| 3. Βλάχος Γεώργιος | Ἀργολίδος 66 - 68 (665-028) (τ. 605) |
| 4. Καββαδίας Ἀλέξανδρος | Ξενοδ. Ἀλεξίου (Πανεπιστημίου 18) (624-201) |
| 5. Καραγκούνης Γεώργιος | Β.Ι.Ε. (Α. Βασ. Κων/νου 48) (729-811/815) (τ. 501) |

ΔΙΕΥΘΥΝΣΕΙΣ ΤΩΝ ΥΠΑΛΛΗΛΩΝ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ

α) Διευθυντῶν.

| | |
|--------------------------|---|
| 1. Βαγιακάκος Δικαῖος | Θεσσαλονίκης 33 (Ἀνάληψις) (764-742) (τ. 515) |
| 2. Βρανούσης Λέανδρος | Ἐθνασιάδου 4 (648-338) (τ. 602) |
| 3. Οἰκονομίδης Δημήτριος | Κυψέλης 41 (835-397) (τ. 812α) |
| 4. Πρεβελάκης Ἐλευθέριος | Εὐφρονίου 41 (712-343) (τ. 516) |
| 5. Τουρτόγλου Μενέλαος | Τραπεζοῦντος 14 (Ν. Σμύρνη) (936-738) |
| 6. Φλωρῆτος Χαράλαμπος | Ἄμαρυλλίδος 9 (Ἀγ. Παρασκευῆ Ἀττικῆς) |

β) Συντακτῶν, Διοικητικῶν κλπ. ὑπαλλήλων.

| | |
|--|--|
| 1. Αἰκατερινίδης Γεώργιος | Φραγκιαδῶν 34 (458-255) (Πειραιεὺς) (τ. 11) |
| 2. Ἄμαργιανάνης Γεώργιος | Ἄχατας 10 (646-690) (τ. 605) |
| 3. Ἄτσαλος Βασίλειος | Σκουφᾶ 64 (637-014) (τ. 144) |
| 4. Βαμβακίδης Ἰορδάνης | Σεβαστουπόλεως 3 (Καλλιθέα) (τ. 609) |
| 5. Βαφειάδης Βασίλειος | Μπιρμπίλη 37 (919-232) (τ. 411) |
| 6. Γιαννοπούλου Ἀλίχη | Ἀναλήψεως 30 (Ν. Παγκράτι) (763-716) (τ. 512) |
| 7. Γιαννουλάκη Μαργαρίτα | Βούρβαχη 17 (926-837) (τ. 410) |
| 8. Γιόκαρης Εὐάγγελος | Βασιλ. Φρειδερίκης 11 (Βούλα Ἀττικῆς) (8048-485) |
| 9. Γλύτσης Φίλιππος | Φωκ. Νέγη 44 (826-992) (τ. 802) |
| 10. Δευτεραῖος Ἄγγελος | Τσάμη Καρατάσου 32 (912-163) (τ. 402) |
| 11. Δημητρόπουλος Γρηγόριος | Κούλων-Ἰονίων νήσων 9 (Συν. Ὑμηττοῦ) (τ. 457) |
| 12. Δήμου - Παπαδοπούλου Ἐλ. | Λεωφ. Παπάγου 136 (Ζωγράφου) (770-652) (τ. 625) |
| 13. Δογραματζῆ Εὐαγγελία | Ἐρεχθείου 15 (910-503) (τ. 402) |
| 14. Ἡμελλος Στέφανος | Μεγίστης 33 (Καλλιθέα) (963-635) |
| 15. Καλαβρουζιώτου Εὐφροσύνη | Εὐρυνόμης 61 (Ζωγράφου) (789-193) (τ. 622) |
| 16. Καπελλαρῆς Γεώργιος | Κηφισιάς 108 (779-778) (τ. 614) |
| 17. Καραναστιάσης Ἀναστάσιος | Γεωργ. Ὀλυμπίου 5 (Κουκάκι) (919-997) (τ. 401) |
| 18. Κολοκάκης Μίνως | Ἐρεχθείου 25 (917-271) (τ. 402) |
| 19. Κοντοσόπουλος Νικόλαος | Τιμολ. Βάσσου 18 (663-035) (τ. 602) |
| 20. Κοράνη Εὐσταθία | Φαέθοντος 13 (834-037) (τ. 809) |
| 21. Κρεκούζιας Δημήτριος | Διονυσίου Ἀρσπαγίτου 37 (918-744) (τ. 402) |
| 22. Μάνεσης Σταυρός | Εὐθυμίου Κλάδου 15 (Ζωγράφου) (774-956) (τ. 624) |
| 23. Μάτσης Πέτρος | Γρηγορίου Κυδωνιῶν 33 (Ὑμηττός) (τ. 457) |
| 24. Μπελιᾶ Ἐλένη | Ἄργους 33 (536-905) (τ. 206) |
| 25. Μπενάκης Λίνος | Ἀγ. Μελετίου 104 (873-261) (τ. 821) |
| 26. Μποδιώτου - Δημητρακοπού- λου Γεωργία | Ἄβιας 3 (Ἀνθούπολις - Περιστέρη) (576-188) |
| 27. Μπόμ Θεοδώρα | Ἄλιβιάδου 155 (Πειραιεὺς) (426-005) |

- | | |
|---|--|
| 28. Νταβέας Λεωνίδα | Μέγαρον Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν |
| 29. Παπαβρανούση - Δριβα- λιάρη Μαρία | Βαρδουσιών 6 (788-958) (τ. 608) |
| 30. Παπαδημητρίου Γεώργιος | Κομνᾶ Τράκα 3 (839-102) (τ. 802) |
| 31. Παπαμιχαήλ Ἄννα | Πλαπούτα 3-5 (882-873) (τ. 707) |
| 32. Πατρινέλης Χρῖστος | Ἄλδου Μανουτίου 19 (644-960) (τ. 603) |
| 33. Περιστέρης Σπυρίδων | Πλατεία Κανάρη 10 (843-840) (τ. 807) |
| 34. Πετράτου - Σισμάνη Σοφία | Δημ. Σούτσου 36 (642-793) (τ. 602) |
| 35. Πλαγιανάκου - Μπεκιάρη Β. | Κυκλάδων 19 (819-557) (τ. 812α) |
| 36. Πουλᾶκος Κωνσταντῖνος | Μπουκουβάλα 22α (661-363) (τ. 704) |
| 37. Ρενιέρης Ἐμμανουήλ | Ταυγέτου 14 (Ἀγ. Μαρίνα-Ἡλιουπόλεως) (τ. 461) |
| 38. Ροῦσσοσ Εὐάγγελος | Ἄλδου Μανουτίου 9 (τ. 603) |
| 39. Ρωμαῖος Κωνσταντῖνος | Ἄγνωστων Μαρτύρων 30 (Ν. Σμύρνη) (932-452) |
| 40. Σιφωνιοῦ - Καράπα Ἀναστ. | Ξενίας 15 (777-594) (τ. 610) |
| 41. Σοφιανὸς Δημήτριος | Ἰθώμης 4 (666-739) (τ. 703) |
| 42. Στεργέλλης Ἀριστείδης | Λασκάρεως 42 (τ. 708) |
| 43. Σφουρέρας Βασίλειος | Προμηθέως 3 (Πλ. Κολιάτσου) (283-330) (τ. 817) |
| 44. Τρωϊᾶνος Σπυρίδων | Σμύρνης 26 (818-483) (τ. 109) |
| 45. Τσᾶκος Γεώργιος | Ὀδὸς Α' 7 (Ν. Φιλαδέλφεια) |
| 46. Τσερεγκοῦνη - Παπαδοπού- λου Παρασκευή | Ἀγαθίου 7 (641-427) (τ. 708) |
| 47. Τσουράκη Ἑλένη | Κηφισιάς 118 (784-185) (τ. 614) |
| 48. Χατζοῦδη - Τούντα Ἑλένη | Καβαλόττι 11 (924-054) (τ. 402) |
| 49. Χονδρὸς Μιχαήλ | Λεωφ. Παπάγου 49 (Ζωγράφου) (780-130) (τ. 622) |

γ) Ὑπηρετικοῦ προσωπικοῦ.

- | | |
|----------------------------|---|
| 1. Ἀδάμου Ἀγγελική | Βασίλ. Γεωργίου 29 (Γουδί) (771-751) (τ. 603) |
| 2. Ἀσλόγλου Ἀμαλία | Κυδωνιῶν 60 (Βύρων) (711-226) (τ. 513) |
| 3. Γαλάνη Μαρία | Μυστρᾶ 13 (Νέον Ἡράκλειον) (898-417) |
| 4. Γαλάνης Βασίλειος | Ἀγ. Σοφίας 1 (Ν. Ἴωνία) |
| 5. Γόγολα Μαρία | Αἰσώπου 21 (Νεάπολις Νικαίας) |
| 6. Δελλατόλας Ἰωσήφ | Κουρτίδου 129 καὶ Θεοφιλᾶ (τ. 909) |
| 7. Καραγιάννης Ἀνδρέας | Καλλιδρομίου 18α (τ. 706) |
| 8. Κατσὸς Παντελῆς | Ρόδου 32 (Καλογρέζα) |
| 9. Μαυρογιάννης Μανούσος | Ταβουλάρη 20 (Νέα Λιόσια) |
| 10. Παντελῆ Σταυρούλα | Μυστρᾶ 6 (Νέον Ἡράκλειον) (898-417) |
| 11. Σκιαδαρέσης Ἀλέξανδρος | Φιλιατρῶν 8 (Λόφος Σκουζέ) (τ. 204) |
| 12. Τσιῶρος Ἐμμανουήλ | Διαγόρα 18 (Παγκράτι) (715-387) (τ. 503) |
| 13. Φιλιππούσης Γεώργιος | Ἀναγνωστοπούλου 14 (τ. 136) |
| 14. Φωτίου Γεωργία | Μοργκεντίου 6 (Παγκράτι) (τ. 505) |

ΤΑΧΥΔΡΟΜΙΚΑΙ ΔΙΕΥΘΥΝΣΕΙΣ

1. ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ (Κεντρικὸν μέγαρον)

Λεωφ. Ἐλευθερίου Βενιζέλου 28, Ἀθῆναι (τ. 143)

(Τηλέφωνον Γραμματείας : 614-552)

2. ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ (Κέντρα Ἐρευνῶν)

Ὁδὸς Ἀναγνωστοπούλου 14, Ἀθῆναι (τ. 136)

B

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΑΙ ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΕΙΣ

ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 15^{ΗΣ} ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ 1970

ΠΡΟΕΔΡΙΑ ΛΕΩΝ. Θ. ΖΕΡΒΑ

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΙΣ ΜΕΛΟΥΣ

ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ.— **Ἡ αὐτογνωσία τοῦ συνειδέναί καὶ ὁ Kant, ὑπὸ Ἰ. Ν. Θεοδωρακοπούλου ***

Ὁ δρόμος ποὺ ὀδηγεῖ ἀπὸ τὰ ἀπλᾶ φαινόμενα πρὸς ὅ,τι ὀνομάζομεν ἀντικειμενικήν, ἐπιστημονικήν πεῖραν ἢ γνῶσιν περνάει μέσα ἀπὸ τὴν διάνοιαν. Δίχως τὴν διάνοιαν θὰ εἶχομεν μόνον φαινόμενα καὶ αἰσθήματα καὶ δὲν θὰ εἶχομεν ἀντικειμενικήν πεῖραν, δηλαδὴ ἐπιστημονικήν γνῶσιν τῶν φαινομένων.

Οἱ νόμοι συνεπῶς, σύμφωνα μὲ τοὺς ὁποίους συντάσσομεν καὶ συγκροτοῦμεν τὰ φαινόμενα εἰς ἀντικειμενικὰ πράγματα, εἶναι οἱ νόμοι τῆς ἐποπτείας καὶ τῆς διανοίας. Εἰς τὸν κόσμον αὐτὸν τῆς διανοίας, ὁ ὁποῖος συνεχῶς ἐπεκτείνεται, ὑπάρχουν, κατὰ τὸν Kant, δύο πόλοι τοὺς ὁποίους ὁ ἴδιος ἐπισημαίνει μὲ τὴν ἔννοιαν τοῦ πράγματος αὐτοῦ καθ' ἑαυτό. Ὁ ἓνας πόλος εἶναι ἀντικειμενικὸς καὶ ὁ ἄλλος εἶναι ὑποκειμενικὸς. Πρᾶγμα αὐτὸ καθ' αὐτὸ ὀνομάζει ὁ Kant ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος τὸ νοητὸν, ἀλλὰ πάντοτε ἄγνωστον, ὑπόλοιπον τῶν φαινομένων, καὶ ἀπὸ τ' ἄλλο μέρος τὴν νοητὴν ὑπόστασιν, τὸ νοητὸν ἀλλὰ καθ' αὐτὸν ἄγνωστον ὑπόβαθρον τῶν ψυχικῶν φαινομένων καθὼς καὶ τοῦ ἐγώ. Τὰς ὑποστάσεις τῶν ὑλικῶν πραγμάτων, δηλαδὴ αὐτὸ ποὺ εἶναι τὰ ὑλικά πράγματα πέρα ἀπὸ τὰ φαινόμενά των, δὲν ἔχομεν καμμίαν δυνατότητα νὰ τὰς γνωρίσωμεν, διότι μένουσιν πάντοτε ἐπέκεινα τῆς γνώσεως. Ὁ Kant ἰσχυρίζεται ὅτι οὔτε τὴν ὑπόστασιν τῶν ψυχικῶν φαινομένων, δηλαδὴ τὴν ἀρχὴν καὶ πηγὴν, ἤτοι τὴν ὑπόστασιν τοῦ συνειδέναί, εἶναι δυνατόν νὰ γνωρίσωμεν καὶ ὀμιλεῖ καὶ ἐδῶ περὶ πράγματος

* J. N. THEODORAKOPOULOS, Kant et l'autognosie de la conscience.

αὐτοῦ καθ' ἑαυτό. Τοῦτο ἀκριβῶς ὠνομάσαμεν πρὶν τὸν ὑποκειμενικὸν πόλον τοῦ κόσμου τῆς διανοίας. Ἐδῶ ἀκριβῶς εἶναι τὸ κρίσιμον σημεῖον, τὸ ὁποῖον διατυποῦται εἰς τὸ σαφές καὶ ἀπλοῦν ἐρώτημα: Εἶναι δυνατὸν νὰ ὁμιλοῦμεν περὶ τοῦ συνειδέναι καὶ τοῦ αὐτοσυνειδέναι ὡς φαινομένου μιᾶς ἀπροσίτου ὑποστάσεως, ἢ ὁποῖα ἀποτελεῖ τὸ ὑπόβαθρον του; Εἶναι δυνατὸν νὰ ἐφαρμόσωμεν τὸν τρόπον τοῦ σκέπτεσθαι, τὸν ὁποῖον ἐφαρμόζομεν εἰς τὰ ὑλικά πράγματα, καὶ ὅταν πρόκειται περὶ τοῦ συνειδέναι; Τί εἶναι τὸ συνειδέναι καὶ τὸ αὐτοσυνειδέναι, τοῦτο τὸ γνωρίζομεν ὅλοι, ἔστω καὶ ἂν δὲν ἔχωμεν τὴν δυνατότητα νὰ ἀντικειμενικοποιήσωμεν αὐτὴν τὴν γνῶσιν. Τὸ συνειδέναι ἀποτελεῖ τὴν παρουσίαν τοῦ πνεύματός μας. Τὸ συνειδέναι δὲν εἶναι μόνον ἡ γνῶσις τῶν παραστάσεων ἀλλὰ καὶ ἡ αὐτενεργὸς γνωστικὴ ἀρχή, ἢ ὁποῖα γνωρίζει κατὰ τρόπον ἄμεσον τὸν ἑαυτὸν της, ὡς παρουσίαν. Ὁ Kant λέγει ὅτι τὸ «σκέπτομαι συνοδεύει ὅλας τὰς παραστάσεις μου», δηλαδὴ ἡ προσωπικὴ μου λογικὴ παρουσία συνοδεύει κάθε τι ποῦ εἶναι ἀντιληπτόν, αἰσθητόν, παραστατόν, νοητόν. Τὸ στοιχεῖον τοῦτο, τὸ «σκέπτομαι», ἀποτελεῖ τὴν γενικὴν ἀρχὴν τοῦ συνειδέναι. Χωριστὰ λοιπὸν ἀπὸ κάθε τι, ποῦ σκέπτομαι ἢ ποῦ τὸ ἔχω εἰς τὴν παράστασίν μου ἢ ποῦ τὸ αἰσθάνομαι, ὑπάρχω ὡς κάτι ποῦ δὲν ἀναλύεται, δὲν ἀνάγεται εἰς τίποτε ἄλλο παρὰ μόνον εἰς ἑαυτό. Τοῦτο τὸ κάτι εἶναι ἡ λογικὴ πρωταρχή, ἢ ρίζα τοῦ λόγου καὶ τῶν πραγμάτων, ἐφ' ὅσον αὐτὰ εἶναι ἀντικείμενα τοῦ συνειδέναι. Ὑπάρχω λοιπὸν ὡς ἐγὼ σημαίνει ὅτι σκέπτομαι, ὅτι ἐνεργῶ λογικῶς, ὅτι παρενρίσκομαι εἰς κάθε κατάστασιν ἐσωτερικὴν καὶ εἰς κάθε παράστασιν ποῦ ἔχω διὰ τὸν ἐξωτερικὸν κόσμον. Ὁ ἐμπειρικὸς λοιπὸν κόσμος, ὑλικὸς καὶ ψυχικός, δηλαδὴ ἡ σύνταξις τῶν ἀπείρων φαινομένων τῆς ἐξωτερικῆς καὶ ἐσωτερικῆς πείρας εἰς ἐνότητα, προϋποθέτει αὐτὴν τὴν πρωταρχὴν τοῦ Εἶναι μου, αὐτὴν τὴν ἄγρυπνον προσωπικὴν μονάδα. Ὅσα ὑπάρχουν, ὑπάρχουν, ἐπειδὴ ἄρχει ἐκείνη, ἐπειδὴ ὅλα ἀναφέρονται εἴτε διὰ τῶν αἰσθήσεων εἴτε διὰ τῶν παραστάσεων εἴτε διὰ τῶν κρίσεων εἰς ἐκείνην τὴν ἀείποτε οὔσαν καὶ ὄντως οὔσαν πρωταρχὴν. Ἡ ἀρχὴ αὐτὴ τοῦ συνειδέναι ἠμπορεῖ εἰς τὴν πραγματικότητα νὰ εἶναι, ὅπως λέγει ὁ Leibniz, περισσότερον φωτεινὴ ἢ σκοτεινὴ, νὰ ἔχη δηλαδὴ μεγαλύτερον ἢ μικρότερον βαθμὸν αὐτοσυνειδησίας καὶ αὐθυπαρξίας. Ὁ δὲ βαθμὸς τῆς αὐτοσυνειδησίας ἐξαρτᾶται πάντοτε ἀπὸ τὴν δύναμιν καὶ ἰκανότητα τῆς αὐτεπιστροφῆς καὶ αὐτεπιστασίας τοῦ πνεύματος. Ὅμως αὐτὴ δὲν ἀπουσιάζει ἀπὸ κανένα λογικὸν ὄν, εἴτε ἔχει τοῦτο φθάσει εἴτε δὲν ἔχει φθάσει εἰς τὸν ἀπαραίτητον βαθμὸν τῆς αὐτογνωσίας του.

Ἐξ ὅσων εἶπομεν καταφαίνεται ὅτι τὸ αὐτοσυνειδέναι, ἢ αὐτοσυνειδησία, ἀποτελεῖ τὴν αὐτενεργεῖαν ἐκείνην, ἢ ὁποῖα εἶναι πάντοτε σύστοιχος πρὸς τὸν ἐξωτερικὸν κόσμον καὶ ἀναπτύσσεται, ἐκφράζεται μὲ ὠρισμένους βασικοὺς τρόπους,

δηλαδή τὸ αἰσθάνεσθαι, τὸ φαντάζεσθαι, τὸ κρίνειν. Συνάμα ὅμως τὸ αὐτοσυνειδέναι διατηρεῖ τὴν ταυτότητά του μέσα εἰς ὅλους αὐτοὺς τοὺς τρόπους τῆς ἀναπτύξεώς του καὶ τοὺς ἐνώνει, ἔτσι, ὥστε ὅλοι αὐτοὶ νὰ ἀποτελοῦν συνειδητὴν ἐνότητα. Ἔτσι ἡ αἰσθητὴ εἰκὼν τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου, τὸ σύστημα τῶν παραστάσεων, τὸ ὁποῖον σχηματίζει τὸ ἐγὼ περὶ τοῦ κόσμου, ἐξωτερικοῦ καὶ ἐσωτερικοῦ, καὶ τέλος τὸ σύστημα τῶν κρίσεων, διὰ τῶν ὁποίων ὁ κόσμος ἀπαρτίζει ἐνότητα διὰ τὴν διάνοιαν, εἶναι ἀποκλειστικὸν ἔργον αὐτοῦ τοῦ λογικοῦ πυρῆνος, τοῦ ἐγὼ, τὸ ὁποῖον συνάμα ὅσον περισσότερον κατακτᾷ τὸν κόσμον, ἄλλο τόσον ἐλευθερώνεται ἀπὸ τὰ ἀντικείμενά του, ἀπὸ τὴν γύρω πολλότητα, καὶ ἄλλο τόσον αὐτοβελιώνεται διὰ τὴν μοναδικότητά του καὶ τὴν ἐνότητά του. Τὸ ἐγὼ τοῦτο, ποὺ ἀποτελεῖ τὴν γνωστικὴν ἀρχὴν τῶν πάντων, εἶναι βεβαίως πάντοτε συνδεδεμένον μὲ τὸ ἔμψυχον σῶμα, ἀλλὰ διακρίνεται σαφέστατα ἀπὸ τὸ ἔμψυχον σῶμα καὶ ἀπὸ τὴν ἐσωτερικὴν ψυχικὴν πραγματικότητα, ἡ ὁποία ρέει καὶ μεταβάλλεται ἀκαταπαύστως. Ἀντιθέτως ἐκεῖνο μένει ἀμετάβλητον μέσα εἰς ὅλην αὐτὴν τὴν συνεχῆ καὶ ἀκατάπαυστον μεταβολήν, ἐκεῖνο εἶναι κύριος τοῦ ἑαυτοῦ του καὶ τῶν ἄλλων ποὺ ἔρχονται καὶ παρέρχονται μέσα του, ἀλλὰ μὲ τὴν μνήμην καὶ τὴν κρίσιν του τὰ διατηρεῖ, αὐτὸ ποὺ εἶναι καὶ οὐσία ἀληθινή, τὰ διατηρεῖ ὅλα ὡς περιουσίαν. Ἡ περιουσία αὕτη τῆς οὐσίας ἀποτελεῖται ἀπὸ ὅλα ὅσα αἰσθάνεται, συναισθάνεται, φαντάζεται, θέλει καὶ κρίνει τὸ ἴδιον τὸ ἐγὼ. Ἡ αὐτοσυνειδησία ὅμως τοῦ ἐγὼ δὲν εἶναι μία ἔκφρασις ἢ ἔκφρασις ἐνὸς ὄντος, ποὺ εἶναι ἄγνωστον καὶ κρύβεται ὀπίσω ἀπὸ τὸ αὐτοσυνειδέναι, ἀλλὰ εἶναι πραγματικὴ οὐσία, αὐτουσία καὶ αὐτενέργεια, νοοῦσα τὸν ἑαυτὸν της καὶ τᾶλλα. Ἔτσι ἡ οὐσία καὶ αὐτενέργεια αὕτη εἶναι καὶ μέσα σὲ ὅλα καὶ πέρα ἀπ' ὅλα, τὰ μερικά, τὰ δεδομένα, τὰ ὁποῖα δέχονται ἀπ' αὐτὴν τὸ φῶς καὶ τὸ εἶναι. Ἡ οὐσία καὶ αὐτενέργεια αὕτη τοῦ ἐγὼ, ἂν καὶ ἔρχεται εἰς φῶς ἐν χρόνῳ, ὅμως δὲν εἶναι κάτι ποὺ τὸ γεννᾷ ὁ χρόνος, δὲν γίνεται, ὅπως γίνονται ὅλα τᾶλλα μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου, ἀλλὰ ἀναφαίνεται, ἀναδύεται ἀπλῶς μέσα ἀπὸ τὸν χρόνον καὶ ὑπερνικᾷ τὸν χρόνον ὡς αὐτοσυνειδησία, ὡς ὁ νοῦς, ὁ ὁποῖος νοεῖ τὸν ἑαυτὸν του καὶ τᾶλλα. Ὁ Ἀριστοτέλης τὴν αὐτογνωσίαν αὐτὴν, τὸν νοῦν, ποὺ εἶναι ὁ τελικὸς σκοπὸς τοῦ φιλοσοφεῖν, τὴν ὠνόμασε νόησιν νοήσεως· αὕτη εἶναι ἄνευ ὕλης καὶ εἶναι συνάμα νοοῦν καὶ νοούμενον. Ὁ Πλωτῖνος ὠνόμασε τὸ αὐτοσυνειδέναι αὐτοσυναίσθησιν τῆς ψυχῆς ἢ ἐπιστροφὴν τῆς ψυχῆς εἰς ἑαυτήν. Τὴν ἐνέργειαν τοῦ αὐτοσυνειδέναι ἐτόνισεν ὡς ἀρχὴν κατὰ τὴν νεωτέραν ἐποχὴν ὁ Descartes, ὁ ὁποῖος ἐστήριξεν ὅλον του τὸ φιλοσόφημα εἰς αὐτήν. Τὸ «σκέπτομαι, ἄρα ὑπάρχω» τοῦ Descartes ἐκφορᾷ τὴν ἄμεσον αὐτοβελίωσιν τοῦ πνεύματος διὰ τὴν ὑπαρξίν του. Οὔτε εἶναι δυνατόν λογικῶς νὰ γίνῃ ἡ ἀντιστροφή τοῦ λόγου αὐτοῦ τοῦ Descartes, ὅπως ἐπεχείρησεν ὁ

σύγχρονος υπαρξισμός, και να λεχθῆ ὅτι, ἐπειδὴ ὑπάρχω, σκέπτομαι, διότι τὸ ὑπάρχω προσδιορίζεται ἤδη ἀπὸ τὸ σκέπτομαι. Τὸ εἶναι δὲν ἀναφέρεται εἰς τίποτε ἄλλο παρὰ εἰς τὸ νοεῖν. Ἐπειδὴ νοῶ, ὑπάρχω, ἐπειδὴ ἔχω τὴν αὐτοβεβαίωσιν ὅτι σκέπτομαι, συμπεραίνω ὅτι ὑπάρχω και ἐπειδὴ μπορῶ νὰ σκεφθῶ και νὰ κρίνω και ὅλα τᾶλλα, τὰ ὁποῖα ὀνομάζω ἀντικείμενα, βεβαιώνομαι ὅτι και αὐτὰ ὑπάρχουν. Ἐπάρχουν, ἐπειδὴ τὰ σκέπτομαι, ἐπειδὴ τὰ γνωρίζω, ἐπειδὴ ἄρχω ἐγώ. Εἶπαν μερικοὶ ὅτι, ἐπειδὴ γνωρίζομεν μόνον τὴν ὑπαρξιν τῶν αἰσθημάτων, τῶν παραστάσεων και τῶν κρίσεων μας, θὰ ἔπρεπε νὰ λέγωμεν ὅχι ὅτι σκεπτόμεθα ἡμεῖς, ἀλλὰ ὅτι μέσα μας κάτι σκέπτεται και ὅτι αὐτὸ τὸ κάτι δὲν τὸ γνωρίζομεν. Γνωρίζομεν δηλαδὴ μόνον τὰ ἀποτελέσματα, τὰ αἰσθήματα, τὰς παραστάσεις και τὰς κρίσεις, ἐνῶ τὸ ἐγὼ δὲν τὸ γνωρίζομεν. Ὅμως ἡ ἀπροσωποποίησης αὐτὴ τῆς βασικῆς ἀρχῆς τοῦ συνειδένα εἶναι λογικῶς ἀπαράδεκτος, διότι τὸ σκέπτεσθαι και γενικῶς τὸ κρίνειν δὲν νοεῖται δίχως τὴν αὐτοσυνείδητον ἐκείνην προσωπικὴν μονάδα, ἡ ὁποία σκέπτεται και κρίνει. Δὲν εἶμαι ἀπλῶς μία μηχανή, ἡ ὁποία σκέπτεται και κρίνει, οὔτε ἓνα οὐδέτερον σημεῖον πού σκέπτεται μέσα μου. Ἐχω τὴν αὐτοβεβαίωσιν ὅτι, ὅταν σκέπτομαι, δὲν εἶμαι κάτι ὅπως ὅλα τᾶλλα, ἀλλὰ ἀναφέρομαι μὲ τὴν σκέψιν μου συνάμα και εἰς τὸν ἑαυτὸν μου και εἰς τὰ ἄλλα. Χωρίζομαι συνειδητῶς ἀπὸ ὅλα τᾶλλα. Ὅταν σκέπτομαι, δὲν εἶμαι εἰς τὸ αὐτὸ ἐπίπεδον, ὅπου εἶναι τὰ ἄλλα ὄντα, τὰ ἀντικείμενα, οὔτε εἶμαι κάτι πού ἐνεργεῖ αὐτομάτως ἀλλὰ ἐνεργεῖ ἐνσυνειδήτως. Δὲν ὑπάρχω, ὅπως ὑπάρχει ἡ ἀπλῆ ζωὴ, ἀλλὰ γνωρίζω ὅτι ὑπάρχω. Ὅλα τᾶλλα μου εἶναι ἀντικειμενικῶς δεδομένα και ὑπάρχουν ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὸ συνειδένα. Μόνον τοῦτο δὲν εἶναι δεδομένον, διότι ἀκριβῶς ἀποτελεῖ τὴν ἀρχὴν, ἐνώπιον τῆς ὁποίας εἶναι τᾶλλα δεδομένα. Τὸ αὐτοσυνειδένα εἶναι πρωταρχή, και ἐνῶ εἶναι μέσα εἰς ὅλα τὰ δεδομένα, δὲν ταυτίζεται οὔτε ἀναλύσκειται μέσα εἰς αὐτά. Τοῦτο δὲν γίνεται ποτὲ ἀντικείμενον ἀλλὰ εἶναι ἡ σκοπιὰ τῶν ἀντικειμένων. Ὁ Kant λέγει ὅτι τὸ ἐγὼ γνωρίζει τὸν ἑαυτὸν του μόνον ὡς φαινόμενον, δηλαδὴ ὅχι ὡς οὐσία, ὅπως εἶπομεν ἡμεῖς πρίν. Ἡ ἔννοια ὅμως τοῦ φαινομένου, τὴν ὁποίαν ὁ Kant διακρίνει ἀπὸ τὴν ἔννοιαν τοῦ πράγματος καθ' ἑαυτό, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐφαρμοσθῆ και εἰς τὸ ἐγώ, τὸ συνειδένα, διότι ἡ ἔννοια τοῦ φαινομένου προϋποθέτει τὴν ἔννοιαν ἐκείνου διὰ τὸ ὁποῖον τὸ φαινόμενον εἶναι φαινόμενον, προϋποθέτει μίαν σκοπιὰν ἀπὸ τὴν ὁποίαν εἶναι φαινόμενον. Τὸ συνειδένα ὅμως εἶναι αὐτὸ τοῦτο ἡ σκοπιὰ. Ὁ Kant ἔχει δύο διατυπώσεις, μίαν ψυχολογικὴν και μίαν λογικὴν περὶ τοῦ συνειδένα. Μὲ τὴν πρώτην διατύπωσιν λέγει ὅτι, ἂν και ἔχομεν συνειδήσιν διὰ τὴν ἐνότητα τοῦ ἐγώ, ὅμως δὲν ἔχομεν γνῶσιν διὰ τὴν πραγματικὴν οὐσίαν τοῦ ἐγώ, ἀλλὰ γνωρίζομεν μόνον πῶς τὸ ἐγὼ φαίνεται εἰς ἡμᾶς τοὺς ἰδίους, πῶς ἡμεῖς οἱ

Ίδιοι ενεργοῦμεν καὶ πάσχομεν. Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι ἡ διατύπωσις αὐτὴ εἶναι καθαρῶς ψυχολογική. Καὶ πράγματι εἶναι δυνατὸν νὰ ὁμιλήσωμεν περὶ τοῦ ψυχικοῦ μας κόσμου ὡς φαινομένου. Ὁ κόσμος αὐτὸς εἶναι διὰ τὸ ἐγώ, τὸ αὐτοσυνειδέναι, φαινόμενον.

Μὲ τὴν δευτέραν διατύπωσιν, τὴν καθαρῶς λογικὴν, ὁ Kant λέγει: «ἔχω τὴν συνείδησιν τοῦ ἑαυτοῦ μου μέσα εἰς τὴν λογικὴν σύνθεσιν τῆς ποικιλίας τῶν παραστάσεων, συνεπῶς μέσα εἰς τὴν συνθετικὴν ἐνότητα τοῦ αὐτοσυνειδέναι, ὄχι ὅπως φαίνομαι εἰς τὸν ἑαυτόν μου, οὔτε ὅπως εἶμαι ἐγὼ μέσα μου, ἀλλὰ μόνον ὅτι εἶμαι. Αὐτὴ ἡ παράστασις εἶναι σκέψις καὶ ὄχι ἐποπτεία». Μὲ ἄλλα λόγια: ὡς αὐτοσυνειδέναι γνωρίζω τὸν ἑαυτόν μου ὄχι ὅπως αὐτὸς πράγματι εἶναι, ἀλλὰ γνωρίζω μόνον ὅτι εἶναι, ὅτι ὑπάρχει. Καὶ καταλήγει ὁ Kant: «ἡ αὐτοσυνειδησία αὐτὴ πολὺ ἀπέχει ἀπὸ τὸ νὰ εἶναι αὐτογνωσία».

Ἡ διάκρισις ὅμως αὐτὴ τοῦ Kant στηρίζεται εἰς μίαν προϋπόθεσιν, ἡ ὁποία δὲν ἰσχύει διὰ τὴν αὐτογνωσίαν. Ἡ προϋπόθεσις αὐτὴ εἶναι ὅτι ὁ ἄνθρωπος γνωρίζει μόνον ἀπὰ φαινόμενα, τὰ ὁποῖα ἡ διάνοια διὰ τῶν κατηγοριῶν τὰ συναρτᾷ καὶ συγκροτεῖ εἰς ἀντικείμενα. Ἐδῶ ὅμως δὲν ἔχομεν ἀπτόν φαινόμενον, καὶ εἶναι ἀδύνατον νὰ ἔχομεν, διότι τὸ καθαρὸν ἐγὼ δὲν ὑπάρχει ποτὲ ὡς ἀπτόν φαινόμενον, ἀλλὰ πάντοτε ὡς ἐν ἐνεργείᾳ λογικὴ ἀρχή, ἀρχὴ τοῦ λόγου, ἡ ὁποία μόνη ἔχει τὴν δυνατότητα τῆς αὐτεπιστροφῆς καὶ αὐτογνωσίας. Τὸ δὲ εἶδος αὐτὸ τῆς γνώσεως διαφέρει ριζικῶς ἀπὸ ὅλην τὴν ἄλλην γνῶσιν, τὴν ὁποίαν ἔχω, δηλαδὴ τὴν γνῶσιν τῶν ἀντικειμένων. Ἐδῶ ὁ νοῦς θεωρεῖ καὶ γνωρίζει τὸν ἑαυτόν του ὡς ἀρχὴν καὶ πηγὴν τῆς γνώσεως. Ὡστε δὲν γνωρίζω μόνον ὅτι ὑπάρχω, ὅτι εἶμαι, ὅπως λέγει ὁ Kant, ἀλλὰ γνωρίζω συνάμα καὶ τί εἶμαι. Καὶ εἶμαι αὐτενέργεια γνωστικὴ, οὐσία ζῶσα, ἡ ὁποία γνωρίζει καὶ αὐτογνωρίζεται. Βεβαίως δὲν ἠμπορῶ νὰ στηριχθῶ ἐπ' οὐδενὶ εἰς τὴν ἐξωτερικὴν οὔτε εἰς τὴν ἐσωτερικὴν πείραν, δηλαδὴ εἰς τὰ δεδομένα τῆς πείρας διὰ τὸ εἰπῶ τί εἶμαι, διότι λογικῶς εἶμαι πρὶν ἀπὸ ὅλα τὰ δεδομένα καὶ ὅλα αὐτὰ εἶναι δεδομένα μόνον ὡς πρὸς ἐμέ, δηλαδὴ ἐπειδὴ εἶμαι ἐγώ. Ὅλα τὰ δεδομένα ἐσωτερικῆς καὶ ἐξωτερικῆς πείρας εἶναι παραστάσεις, δηλαδὴ παρίστανται ὡς γεγονότα, ἐπειδὴ ἴσεται τὸ ἐγὼ καὶ εἰς αὐτὸ ἀναφέρονται. Τὸ ἐγὼ λοιπὸν τοῦτο ὁ Kant τὸ μεταβάλλει ἢ εἰς φαινόμενον, πρᾶγμα λογικῶς ἀπαράδεκτον, ἢ εἰς τυπικὴν ἔννοιαν ἄνευ περιεχομένου. Τὸ προέχον ὅμως ἐδῶ εἶναι νὰ ταυτίσωμεν τὸ εἶναι μὲ τὸ συνειδέναι, τὴν οὐσίαν μὲ τὴν νόησιν. Μόνον ἐδῶ ἔχομεν ὅ,τι δὲν ἔχομεν εἰς ὅλα τὰ ἄλλα εἶδη τῆς γνώσεως, δηλαδὴ εἰς τὴν γνῶσιν τῶν ἀντικειμένων, δηλαδὴ τὴν ταύτισιν. Μόνον ἐδῶ ἰσχύει ὅ,τι διεκήρυξεν ὁ Παρμενίδης: «ταῦτὸ νοεῖν ἐστὶν τε καὶ εἶναι».

R É S U M É

Est-il possible de parler du consentir et du consentir soi-même comme d'une apparence d'une hypostase inabordable, qui compose son fondement, ce que soutient Kant? Le consentir soi-même comporte une spontanéité du même rang vers le monde extérieur, qui s'exprime par le sentir, le penser, le raisonner et conserve en même temps son identité entre toutes ces façons de son développement en les réunissant, de cette manière que le système des représentations que forme le Moi pour le monde extérieur et intérieur ainsi que le système des raisonnements, par lesquels le monde compose une unité pour la pensée, soit l'œuvre exclue de ce moi, formant le principe raisonnable de tout. Or, le consentir soi-même est un principe et non pas un objet; c'est le but des objets. Le moi, c'est-à-dire, connaît soi-même comme une substance et pas comme une apparence, ce que dit Kant. Car, si nous acceptons son point de vue, le sens de l'apparence présuppose le sens de celui pour qui l'apparence est une apparence, présuppose un point de vue, par où c'est une apparence; pourtant le consentir lui-même est un point de vue. D'après la formule de Kant, consentir moi-même c'est connaître moi-même, non pas comme il est en réalité, mais seulement qu'il existe; c'est-à-dire le consentir soi-même n'est pas en même temps autognosie. Pourtant cela n'est pas valable, parce qu'il ne s'agit pas d'une apparence concrète, étant donné que le pur moi existe toujours comme un principe logique en action ayant la seule possibilité du retour à soi-même et de l'autognosie. Par conséquent je connais non pas seulement que j'existe mais en même temps ce que je suis; je suis donc une action libre et raisonnable, qui connaît et se connaît soi-même. Nous devons, c'est-à-dire, identifier l'être au consentir et c'est alors qu'est absolument valable la déclaration de Parménide: «c'est la même chose, comprendre et être».



Ἡ Ἀκαδημαϊκὸς κ. **Κωνσταντῖνος Τσάτσος** κατὰ τὴν ἀνακοίνωσιν τῆς ἀνωτέρω ἐργασίας εἶπε τὰ ἀκόλουθα :

Γινώσκω ἔχομεν μόνον τῶν φαινομένων, δηλαδὴ τῶν ἀντικειμένων τῶν ἐμπιπτόντων εἰς τὰς ἐποπτικὰς μορφὰς τοῦ χρόνου καὶ τοῦ χώρου καὶ συντιθεμένων

κατὰ τὰς κατηγορίας τῆς διανοίας [δηλαδή τῆς αἰτιότητος, τῆς οὐσίας κ.τ.λ. κ.τ.λ.] (12 εἶναι αἱ κατηγορίαι κατὰ Kant).

Καὶ τὸ «ἐγὼ» δύναται νὰ γίνῃ ἀντικείμενον γνώσεως. Ἐπειδὴ διὰ νὰ εἶναι ἀντικείμενον γνώσεως, πρέπει νὰ γίνῃ φαινόμενον. (Ὁ Kant μεταχειρίζεται τὸν ὄρον «φαινόμενον», ὅπως ἡ φυσικὴ ἐπιστήμη· δὲν ἐννοεῖ ἀπλῶς κάτι, ποὺ φαίνεται καὶ δὲν εἶναι). Γινώσκωμεν τὸ ἐγὼ, ὅπως τὰ φαινόμενα τοῦ ἔξωτερου κόσμου. Ὅταν δηλαδή τὸ ἐγὼ, τὸ ὑποκείμενον, μετατραπῇ εἰς ἀντικείμενον. Ἐδῶ ὁ Kant φαίνεται νὰ σταματᾷ.

Οἱ ἀσχολούμενοι μὲ τὸν Kant γνωρίζουν ὅτι μία ἀπὸ τὰς σκιάς τῆς Κριτικῆς τοῦ Καθαροῦ Λόγου εἶναι ὅτι δὲν κατώρθωσε νὰ ξεκαθαρίσῃ τὴν ἔννοιαν τοῦ πράγματος αὐτὸ καθ' αὐτό (Ding an sich)· καὶ ἄλλοτε αἱ διατυπώσεις του δίνουν λαβὴν εἰς τὴν παρεξήγησιν ὅτι πίσω ἀπὸ κάθε φαινόμενον ὑπάρχει κάτι ἄλλο, κάτι οὐσιαστικὸν τὸ ὁποῖον φαίνεται ἐν τῷ φαινομένῳ· ἄλλοτε αἱ διατυπώσεις του ἀποκλείουν αὐτὴν τὴν duplicatio.

Οὕτω πίσω ἀπὸ τὸ ἐγὼ ὡς φαινόμενον φαίνεται ἐνίοτε τοποθετῶν ὁ Kant ἐν ἐγῷ, πρᾶγμα αὐτὸ καθ' αὐτό, εἰς τρόπον ὥστε τὸ ἐγὼ, τὸ πέρα τοῦ φαινομένου, νὰ ταυτίζεται μὲ ἐν Ding an sich. Ἐπειδὴ δὲ οὐδεμία ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι διὰ τὸν Kant τὸ Ding an sich δὲν ἔμπορεῖ νὰ γίνῃ ἀντικείμενον γνώσεως, ἀκολουθεῖ τὸ συμπέρασμα ὅτι τὸ ἐγὼ ἐν τῇ οὐσίᾳ του δὲν γινώσκειται ἢ μᾶλλον δὲν ὑπάρχει· διότι κατὰ τὴν ὀρθότεραν ἀντίληψιν τὰ λεγόμενα πράγματα αὐτὰ καθ' αὐτὰ δὲν ὑπάρχουν.

Εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ συμπληρώνει καὶ ξεκαθαρίζει τὰ πράγματα ὁ κ. Θεοδωρακόπουλος. Θὰ ἐπιχειρήσω καὶ ἐγὼ μερικὸς προσδιορισμούς, οἱ ὅποιοι, καὶ ἂν δὲν συμπίπτουν, κατὰ τὸ πλεῖστον τοῦλάχιστον, ὡς ἐλπίζω, μὲ τὰς σκέψεις τοῦ κ. συναδέλφου, φωτίζουν πάντως τὸ θέμα ἀπὸ ἄλλου σημείου.

Τὸ ἐγὼ μόνον ὡς φαινόμενον δύναται νὰ γίνῃ ἀντικείμενον γνώσεως· ὡς ἔσωτερον μάλιστα φαινόμενον πρέπει νὰ τοποθετηθῇ ἐν χρόνῳ καὶ νὰ θεωρηθῇ ἀπὸ τὴν διάνοιαν (Verstand) κατὰ τὰς γνωστὰς κατηγορίας τῆς. Ἄλλος τρόπος γνώσεως (Erkenntnis) δὲν ὑπάρχει. Οὔτε διὰ τὸ ἐγὼ. Ἐως ἐδῶ συμβαδίζομεν πλήρως μὲ τὸν Kant.

Ἐπειδὴ τὸ ἐγὼ δὲν εἶναι καὶ δὲν ἔμπορεῖ νὰ εἶναι μόνον φαινόμενον. Εἶναι κάτι πέρα ἀπὸ φαινόμενον. Τί εἶναι; Δὲν εἶναι ἐν πρᾶγμα αὐτὸ καθ' αὐτό, τὸ ὁποῖον καὶ ἂν ὑπάρχῃ δὲν εἶναι γνωστὸν (erkennbar) ἢ, ἀκριβέστερον, εἶναι ἀνύπαρκτον διὰ τὴν διάνοιαν. Εἶναι κάτι ποὺ δὲν χωρεῖ εἰς τὴν ἔννοιαν τοῦ πράγματος αὐτοῦ καθ' αὐτό. Θετικῶς ὀριζόμενον τὸ ἐγὼ εἶναι ὁ βασικὸς ὄρος, ἢ ὑπόθεσις τῆς λειτουργίας τῆς διανοίας. Κάθε στιγμή ποὺ γινώσκωμεν τί-

θεται συγχρόνως κατ' ἀνάγκην τὸ νόημα τοῦ γινώσκοντος ὑποκειμένου, ὡς ἀπαιτήτου προϋποθέσεως. Ἡ ὑπόθεσις αὕτη δὲν εἶναι φαινόμενον, δὲν εἶναι *Ding an sich*. Δὲν εἶναι φαινόμενον, ἀλλὰ «ὀποτιθεται» εἰς τὴν γνῶσιν παντὸς φαινομένου καὶ ὡς τοιοῦτον νοεῖται. Εἶναι νοούμενον, νοητόν.

(Ὁ Kant ὀνομάζει τὰ πράγματα αὐτὰ καθ' αὐτὰ νοούμενα. Ἐὰν ἔξ αὐτοῦ δημιουργεῖται ἡ σύγχυσις. Διότι τὰ *Dinge an sich* δὲν νοοῦνται, ἐνῶ τὸ ἐγὼ, ὡς ὑπόθεσις, νοεῖται.)

Τὸ ἐγὼ αὐτὸ — τὸ βασικὸν τοῦτο νόημα, ποῦ ὑπάρχει καὶ ὅταν θεωρῶ (ὅταν λειτουργῶ μὲ τοὺς νόμους τῆς διανοίας) καὶ ὅταν πράττω (ὅταν λειτουργῶ μὲ τοὺς νόμους τῆς πράξεως) καὶ ὅταν κρίνω αἰσθητικά, ποῦ ὑπάρχει, εἰς κάθε ἐκδήλωσιν τοῦ ὑποκειμενικοῦ πνεύματος—τὸ ἐγὼ αὐτὸ ἔχει μίαν ἀπολύτως βεβαίαν παρουσίαν. Εἶναι ὁ ἀπαραίτητος ὅρος κάθε βεβαιότητος. Αὐτὸ τὸ ἐγὼ εἶναι νοούμενον. Δὲν τὸ συλλαμβάνει ἡ διάνοια (*Verstand*) κατὰ τοὺς νόμους τῆς. Τὸ συλλαμβάνει ὁ νοῦς (*Vernunft*) κατὰ τὴν πλατωνικὴν διάκρισιν. Ὁ νοῦς νοεῖ τὸ ἐγὼ. Νοεῖ ὅτι εἶναι ἀλλὰ καὶ τί εἶναι.

Σὲ αὐτὸ τὸ σημεῖο ὁ Kant, ποῦ ἐνδιεφέρετο κυρίως δι' ἓν ἄλλο θέμα—να καθορίσῃ τὰ ὅρια καὶ τοὺς ὅρους τῆς ἐπιστημονικῆς γνώσεως—, εἶχεν ἀφήσει ἐν κενόν, ποῦ συμπληρῶνουν αἱ παρατηρήσεις τοῦ κ. Θεοδωρακοπούλου, διὰ τῆς θέσεως ἐνὸς ἐγὼ τὸ ὅποῖον νοεῖ ἑαυτό, χωρὶς νὰ τὸ μεταβάλῃ εἰς φαινόμενον.

Κατὰ τὸν ἰδικὸν τοὺς τρόπον ἔθιξαν τὸ ἴδιο θέμα ὁ Fichte καὶ ἰδίως ὁ Schelling (Περὶ τοῦ ἐγὼ ὡς ἀρχῆς τῆς φιλοσοφίας), τρόπον διάφορον ἀπὸ αὐτὸν ποῦ ἠκολούθησε ὁ κ. συναδέλφος καὶ μὲ διαφόρους προεκτάσεις. Καὶ ἡ σήμερον τόσον διαδεδομένη φιλοσοφία τοῦ ὑπαρξισμοῦ βάσιν ἔχει μίαν νέαν σύλληψιν τοῦ ἐγὼ, πολὺ εὐρύτεραν ἀπὸ τὸ καντιανὸν ἐγὼ, ἀλλὰ βεβαρυμένην μὲ στοιχεῖα ψυχολογικά, ὅπως τὸ ἐγὼ τοῦ Πρωταγόρου.

Αἱ διατυπώσεις τοῦ κ. συναδέλφου μαρτυροῦν, ὅτι τέμνει ἰδίαν ὁδὸν εἰς τὴν ἀντιμετώπισιν τοῦ κεντρικοῦ τούτου προβλήματος, διάφορον καὶ τῆς καντιανῆς καὶ τῆς ὑπαρξιακῆς.

ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 29ΗΣ ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ 1970

ΠΡΟΕΔΡΙΑ ΛΕΩΝ. Θ. ΖΕΡΒΑ

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΙΣ ΜΕΛΟΥΣ

ΙΣΤΟΡΙΑ.— **Ἀποσπάσματα ἀπὸ τὴν χειρόγραφη καὶ ἀνέκδοτη αὐτοβιογραφία τοῦ Γεωργίου Ψύλλα (1794 - 1879), ὑπὸ Ν. Κ. Λούρου*.**

Εἶχα τὴν τύχη νὰ μοῦ ἐμπιστευθῆ ὁ φίλος μου ἀντιπλοίαρχος τοῦ Β. Ν. ἐ. ἀ. κ. Ἀνδρέας Ψύλλας, υἱὸς τοῦ ἀειμνήστου ναυάρχου Ἀλεξάνδρου Ψύλλα, τὸ πρωτότυπο χειρόγραφο καὶ ἀνέκδοτο κείμενο τῶν ἀπομνημονευμάτων τοῦ προπάππου του *Γεωργίου Πανταλέοντος Ψύλλα*, ποὺ εἶχε γεννηθῆ στὴν Ἀθήνα τὸ 1794 καὶ πέθανε ἐκεῖ τὸ 1879, σὲ ἡλικία συνεπῶς 85 ἐτῶν.

Πρόκειται γιὰ 528 σελίδες, φύλλων τετραδίου, σχήματος περίπου συνήθους, πολὺ πυκνογραμμένων μὲ μικροσκοπικὰ ἀλλὰ εὐανάγνωστα γράμματα, ποὺ πλησιάζουν τὴν «ψυλλογραφία». Στὴν τελευταία σελίδα ὁ αὐτοβιογράφος ἀναφέρει: *ἤρχισα δὲ τὴν συγγραφὴν ταύτην ἀπὸ τὸν Μάϊον τοῦ 1867 ἔτους καὶ ἔφθασα ἕως ὧδε κατὰ τὴν 8ην Σεπτεμβρίου τοῦ 1869. Ἔσχισα τὰ ἄνω ἀπομνημονεύματα ἐκ τῶν δεμένων βιβλίων τοῦ ἡμερολογίου μου καὶ τὰ συνήνωσα μὲ τὰ μὴ γεγραμμένα ἐν αὐτοῖς. Γιὰ τοῦτο καὶ ἡ ἀρίθμηση τῶν σχισμένων σελίδων δὲν εἶναι πάντοτε ἀκριβής. Ἡ δὴλωση, ἐν τούτοις, τοῦ Ψύλλα ἐξηγεῖ τὴν ἀνωμαλία καὶ δὲν ἀλλάζει νομίζω τὸ νόημα.*

Δυστυχῶς σπανίως ἀναφέρονται ἡμερομηνίες, ποὺ μποροῦν βέβαια νὰ καθορισθοῦν ἀπὸ τὸν ἱστορικὸν μελετητὴν τοῦ κειμένου. Δὲν περιγράφονται ἐπίσης τὰ ἐπίσημα γεγονότα, ποὺ ὁ συγγραφεὺς τὰ θεωρεῖ γνωστά, ἀλλὰ ἀντίθετα

* Ν. Κ. LOUROS, *Fragments des mémoires manuscrits et non publiés de Georges Psyllas.*

ἐπεκτείνεται σὲ ἄπειρες ἐξαιρετικὰ ἐνδιαφέρουσες λεπτομέρειες γιὰ πράγματα καὶ πρόσωπα, πού συνδέονται μὲ τὴ δική του δράση. Λείπουν τέλος οἱ δύο πρώτες σελίδες τοῦ χειρογράφου, ὥστε ἡ περιγραφή ἀρχίζει μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς του Πανταλέοντος, πού ἦταν κρεοπώλης καὶ σκοτώθηκε ὡς μισθοφόρος τοῦ Βοναπάρτου στὴν Αἴγυπτο.

Τὸ κείμενο ἀρχίζει, ὅταν ὁ μικρὸς Γεώργιος, σὲ παιδικὴ ἡλικία ἀκαθόριστη στὸ κείμενο, φοιτοῦσε στὰς Ἀθήνας στὸ σχολεῖο *Κουβέλου* καὶ κατοπιν στὸ *Διδασκαλεῖον Ντέκα*. Ἀπὸ τὸ κείμενο προκύπτει ὅτι ἡ μητέρα του «ἐχωρίσθη τοῦ πατρὸς μας ἀπὸ τραπέζης καὶ κοίτης», ὅταν ὁ πατέρας ἔφυγε φαίνεται γιὰ τὴν Αἴγυπτο. «Κατ' ἀπόφασιν τῆς Συνόδου» ἡ ἄπορος καὶ ἐγκαταλελειμμένη μητέρα ἐγνηροκόμισεν ἐπὶ μισθῷ τὸν διὰ τὸ προβεβηκὸς γῆρας κατάκοιτον διαβιοῦντα πατέρα τοῦ παντοτινοῦ σχεδὸν προεστῶτος *Σπρ. Καπετανάκη*. Καὶ ἐπειδὴ ἡ μητέρα δὲν ἦταν δυνατὸν νὰ ἐπαγρυπνῇ στὴν ἀνατροφήν τοῦ υἱοῦ της, παρακάλεσε τὸν διδάσκαλον *Ἰωάννην Μαρμαροτούρη* ν' ἀναλάβῃ αὐτὸς εἰς τὸν οἶκόν του τὴν ἐπιτήρηση τοῦ μικροῦ Γεωργίου, πού φαίνεται πὼς ἦταν ἀτίθασος. Ἡ πενία τῆς οἰκογενείας ἦταν μεγάλη, καὶ προβληματικὴ ἡ συντήρηση τῆς μητρὸς, τοῦ υἱοῦ καὶ τῆς ἀδελφῆς του, τῆς *Ἀγάθης*. Παραλείπω ἐδῶ λεπτομερειακὲς περιγραφὰς τῆς ἀφόρητης δυστυχίας τῆς οἰκογενείας, πού κυριολεκτικὰ δὲν εἶχε «ποῦ τὴν κεφαλὴν κλῖναι».

Ὁ μικρὸς Γεώργιος ἦταν ἔξυπνος καὶ ἔδειξε ἐνδιαφέρον γιὰ τὰ γράμματα, ὥστε ἔλαβε ὑποτροφίαν τῆς *Μονῆς Πετράκη*, ὅπου διεκρίθη στὴν ἀνάγνωση καὶ τοὺς ψαλμοὺς καὶ ἔτυχε ἰδιαίτερας ὑποστηρίξεως ἀπὸ διαφόρους ἱερωμένους. Λέγει δὲ ὅτι ἔμαθον περισσότερα γράμματα παρὰ ὅσα γνωρίζουν οἱ Δεσποτάδες. Διδάσκαλοι του ὑπῆρξαν ὁ *Ἰωάννης Παλαμᾶς*, διατηρῶν σχολεῖον στὰς Ἀθήνας, ὁ *Πύρρος ὁ Θετταλὸς* πού ἐδίδασκε ἀριθμητικὴν, ὑπαγορεύων αὐτὴν ἐκ χειρογράφου ὁμοίως δὲ βοτανικὴν ἐκ χειρογράφου. Ἐδιδάχθη ἐπίσης ἐπίπεδον γεωμετρίαν καὶ τριγωνομετρίαν. Ἐπειδὴ ὁμως ὁ Πύρρος δὲν ἠδυνήθη ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας νὰ λύσῃ τὸ πρόβλημα ἐνασχολούμενος εἰς πολλὰ ἄλλα ἔργα καὶ οὐχὶ εἰς τὴν ἀποκλειστικὴν διδασκαλίαν διὰ τὴν ὁποίαν ἐμισθοδοτεῖτο ἄδρῳ 2.000 γρόσια = 2.000 δραχμάς, τότε ὁ μικρὸς Γεώργιος παρεκίνησε τοὺς συμμαθητὰς του νὰ ἐγκαταλείψουν τὸ σχολεῖο. Ὁ Πύρρος εἶναι γνωστὸν ὅτι ἀσκοῦσε καὶ τὸ ἱατρικὸν ἐπάγγελμα καί, μὴ ὑπάρχοντος φαρμακείου στὰς Ἀθήνας, ἦταν καὶ φαρμακοποιός. Εἶναι γνωστὴ ἐπίσης ἡ ὥραία Βοτανικὴ του μὲ ἔγχρωμες χαλκογραφίες.

Δὲν θὰ παρακολουθῆσω ἐδῶ τίς λεπτομέρειες τῶν πάρα πέρα στοιχείων τῶν σπουδῶν τοῦ Γεωργίου, πού χαρακτηρίζουν τὴν ἐποχὴ πρὶν ἀπὸ τὴν Ἐπανάσταση, γιὰ νὰ περιορισθῶ στὴν πρώτη γνωριμία του μὲ τὸν *Σπυρίδωνα Τρικούπη*,

ἕξη χρόνια πρεσβύτερόν του, γραμματεία τότε τοῦ Ἀγγλικοῦ Προξενείου Πατρῶν. Αὐτὸς ἐπεσήμανε τὴν ἐπίδοσιν καὶ ἰκανότητα τοῦ μικροῦ μαθητοῦ, ὥστε ἡ Ἐφορὰ τῆς Φιλομούσου Ἐταιρείας, ἀφοῦ συνεννοήθη καὶ μετ' Ἑλλήνων τοῦ ἐξωτερικοῦ, ἀποφάσισε νὰ χρηματοδοτήσῃ τὴν ἐκπαίδευσιν ἐπὶ τὴν Εὐρώπῃ τριῶν ἀπὸ τοὺς καλυτέρους μαθητὰς τῶν Ἀθηνῶν, τὸν Στάμον Σεραφεῖμ, τὸν Νικόλαον Καρόρη καὶ τὸν Γεώργιον Ψύλλαν. Ἐκεῖ παρέμεινε καὶ σπουδασε τέσσαρα ὁλόκληρα χρόνια, ἐπὶ τὴν Ἰταλία καὶ ἔπειτα ἐπὶ τὸ Μόναχο, τὴν Βαϊμάρη, τὴν Ἰένα, τὴν Γοττίγκη καὶ τὸ Βερολῖνον. Γνώρισε, καὶ τὸν βοήθησαν ἐπὶ τὴν Τεργέστη, τὸν Γεώργιον Σταύρου, τὸν Νικόλαο Ζωγράφου καὶ τὸν Στέφανο Καραθεοδωρῆ, καὶ ἐπὶ τὴν Φλωρεντία τὸν Παναγιώτη Κοδρηκά. Ἡ κόμησσα Edling ἐπὶ τὴν Βαϊμάρη διεβίβασε ἐπὶ τὸν Ψύλλα τὴν ὑποτροφία τοῦ κατ' ἐντολήν τοῦ Γενικοῦ Προέδρου τῆς Φιλομούσου Ἐταιρείας Ἰωάννου Καποδίστρια. Ἐπὶ τὴν ῥωσικὴν ἐκκλησίαν τῆς Βαϊμάρης γνώρισε τὴν Μεγάλην Δούκισσα, σύζυγον τοῦ Ἡγεμόνος καὶ ἀδελφὴν τοῦ Τσάρου Ἀλεξάνδρου Ι. Ἐκεῖ παρακολούθησε τὴν παραστάσιν τοῦ Δουκικοῦ Θεάτρου πού διηύθυνεν ὁ Goethe. Σὲ ἓνα διάλειμμα τὸν κάλεσε μάλιστα ἐπὶ τὸ θεατρεῖόν του ὁ ἴδιος ὁ Δούξ, γὰρ νὰ συζητήσῃ μαζί του σχετικὰ μετὰ τὴν προφορὰ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης.

Στὸ ἀναμεταξὺ ὁ Ψύλλας, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἰταλικά καὶ τὰ γαλλικά, ἔμαθε καὶ γερμανικά. Οἱ σπουδές του καὶ οἱ γνώσεις του, τόσο εἰς φυσικὰς ἐπιστῆμας ὅσο καὶ ἐπὶ τὴν φιλοσοφίαν καὶ τὰ νομικά, πρέπει νὰ θεωρηθῶν καὶ μάλιστα γὰρ τὴν ἐποχὴν, ἐξαιρετικὰς. Οἱ λεπτομερειακὰς περιγραφὰς τῶν ἀπομνημονευμάτων του εἶναι γεμᾶτες ἐνδιαφέρον καὶ χάρι, γραμμῆς σὲ γλῶσσα στρωτὴ καὶ περισσώτερο ἀπλῆ καθαρεύουσα παρὰ ἀρχαϊζουσα. Ἐπὶ τὴν Ἰένα καὶ τὴν Βαϊμάρη παρακολούθησε μαθήματα μεταφυσικῆς, αἰσθητικῆς καὶ φιλοσοφίας καθὼς καὶ ἐπὶ τὴν Γοττίγκη καὶ τὸ Βερολῖνον (1819 - 1820). Ὅταν πληροφορήθη τὴν Ἐπανάστασιν —περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς ἀνοίξεως τοῦ 1821— ἀποφάσισε μετ' ἀκράτητον ἐνθουσιασμόν νὰ ἐπιστρέψῃ ἐπὶ τὴν Ἀθήνας, ὅπου ἔφθασε ὕστερα ἀπὸ πολλοὺς μῆνας καὶ περιπέτειας.

Ἡ ἐθνικὴ δράσις τοῦ Ψύλλας ἀπὸ τὴν στιγμήν τῆς ἐπανόδου του εἶναι ἀδιάκοπη μέσα σὲ μεγάλη οἰκονομικὴ δυσχέρεια γὰρ τὴν συντήρησιν τῆς μητέρας του, τῆς ἀδελφῆς του καὶ τὴν δικήν του. Κυμαίνεται μετὰ τὴν Ἀθηνῶν καὶ Αἰγίνης, ὅπου ἡ οἰκογένεια κατέφυγε ἀπὸ «καιροῦ εἰς καιρὸν διὰ λόγους οἰκονομικοὺς καὶ ἀσφαλείας». Ὁ ἴδιος σιγά-σιγά ἐπιβάλλεται ἐπὶ τοὺς Ἀθηναίους καὶ κατέχει ἀνώτερες θέσεις ἐπὶ τὴν Δημογεροντίαν. Ἐκτενέστατα περιγράφεται ἡ δράσις του ἐπὶ τὸ διάστημα τῆς Ἐπαναστάσεως, τῆς Πολιορκίας τῆς Ἀκροπόλεως, ἡ σχέση του μετὰ τὸν Γκούρα, τὸν Ὑψηλάντη, τὸν Μαυροκορδάτο, τὸν Κολοκοτρώνη, τὸν Ὀδυσσεὰ Ἀνδρῶτσο, τοὺς Ναυάρχους καὶ Πρέσβεις τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, πού ὅλοι

ἐκτιμοῦν τὴν ἱκανότητά του καὶ τὴν εὐθυκρισία του. Ἐκδίδει τὴν πρώτη «Ἐφημερίδα τῶν Ἀθηνῶν» καὶ οἱ γνῶμες καὶ συμβουλές του προκαλοῦν λόγον καὶ ἀντίλογον. Ὁ Ψύλλας δὲν πολέμησε μὲ τὸ ξίφος, ἀλλὰ ἀπέδωσε σὲ σημαντικὰς διοικητικὰς θέσεις καὶ ὡς πρῶτος δημοσιογράφος, καθὼς καὶ στίς σχέσεις τῆς Ἑλλάδος μὲ τοὺς ξένους λόγῳ τῆς γλωσσομάθειάς του. Οἱ περιγραφὰς μετὰ τὴν ἄφιξιν τοῦ *Καποδίστρια* καὶ κατὰ τὴν Κυβέρνησίν του, ὅπου διορίζεται Ἐπίτροπος Μεσσηνίας, καὶ ἔπειτα Διοικητὴς Εὐβοίας, παρουσιάξουν ἐξαιρετικὸ ἔνδιαφέρον. Ἐπὶ Ὄθωνος διορίζεται Γραμματεὺς Ἐπικρατείας Ἐσωτερικῶν στὴν Κυβέρνησιν *Τρικούπη* καὶ ἀργότερα Ὑπουργὸς Ἐκκλησιαστικῶν καὶ Ἐκπαιδευσεως στὴν Κυβέρνησιν *Μαυροκορδάτου*. Ἐδῶ ἄς μοῦ ἐπιτραπῆ νὰ ἀναφέρω τὰ ἀκόλουθα ἀποσπάσματα ἀπὸ τὰ ἀπομνημονεύματα :

1. Ἄλλο Βασιλικὸν διάταγμα διεβιβάσθη εἰς ἐμὲ «περὶ προσδιορισμοῦ ὡς πρωτεύουσας τοῦ κράτους τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν» καὶ τὴν εἰσῆγησιν τοῦ διατάγματος τούτου ἔπρεπε νὰ εἰσάξω ἐνώπιον τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου εἰς γνωμοδότησιν αὐτοῦ πρὸς τὴν Ἀντιβασιλείαν, καὶ ἐνταῦθα εὐρέθημεν εἰς πλήρη διαφωνίαν ἐπειδὴ ὁ μὲν Πρόεδρος τοῦ Συμβουλίου *Τρικούπης* δὲν εὗρισκεν κατάλληλον τόπον τὰς Ἀθήνας διὰ νὰ διορισθῆ πρωτεύουσα τοῦ Βασιλείου, ἀλλὰ τὸν Ἴσθμὸν τῆς Κορίνθου, καὶ μέχρις οὗ ἐτοιμασθῆ ὁ τόπος οὗτος καὶ κατοικηθῆ, νὰ μένη ἢ κυβερνήσεις μεταξὺ *Ναυπλίου* καὶ Ἄργους, εἶχε δὲ ὁ *Τρικούπης* ἀξιόλογον οἰκίαν ἐν *Ναυπλίῳ* καὶ ἄλλην τιὰ ἐν Ἄργει· μετὰ δὲ τοῦ *Τρικούπης* συνεφώνησε καὶ ὁ *Μαυροκορδάτος* λέγων μάλιστα ὅτι ὡς ἰδιώτης προτιμᾷ νὰ κατοικῆ εἰς Ἀθήνας, τὰς ὁποίας ἐγνωμοδοτεῖ νὰ ἀφιερῶσωμεν εἰς τὰς μούσας, συνεφώνησε δὲ καὶ ὁ *Πολυζωΐδης*· ἐγὼ ὅμως ἐπέμενον διὰ τὰς Ἀθήνας ὁ δὲ *Κωλέττης* ἐσιώπη εἰς ὅλην τὴν περὶ τούτου συζήτησιν· ἐρωτηθεὶς ὅμως ἐπὶ τέλους νὰ εἴπῃ καὶ οὗτος τὴν γνώμην του εἶπεν ὅτι πρωτεύουσαν τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους θεωρεῖ τὴν *Κωνσταντινούπολιν*, διὰ τὸ ὅποιον ἀφοῦ πρῶτον ἐγελάσαμεν οἱ συνάδελφοι, ἠρωτήθη ἐκ δευτέρου νὰ εἴπῃ τί στοχάζεται περὶ τοῦ προκειμένου ζητήματος καὶ οὗτος ἀφοῦ πάλιν ἐπέμεινε σοβαρῶς εἰς τὴν γνώμην του, εἶπεν ὅτι προσωρινὴν ἔδραν τῆς Κυβερνήσεως προτείνει τὰ *Μέγαρα*· καὶ πάλιν ἐκάγχασαν οἱ Ὑπουργοὶ διὰ τοῦτο, ἀλλ' ἐπὶ τέλους ἀναγκασθεὶς νὰ δώσῃ γνώμην ὀριστικὴν μεταξὺ τῶν Ἀθηνῶν καὶ τοῦ Ἴσθμοῦ τῆς Κορίνθου ἐπροτίμησε τὰς Ἀθήνας καὶ οὕτω πάλιν ἀπεφασίσθη ἕνεκα τῆς διαιρέσεως τῶν γνωμῶν νὰ ὑποβληθῶσιν ἐκθέσεις ἐκ μέρους ἐκάστου τῶν διαφωνησάντων μερῶν, καὶ οὕτω διελύθημεν πάλιν ἀναποφάσιστοι. Συντάξας ἐπομένως τὴν ἐκθεσί μου κατ' εὐθείαν εἰς τὴν Γερμανικὴν γλῶσσαν καὶ ἐπιδούς αὐτὴν εἰς τὴν Ἀντιβασιλείαν ἤκουσα παρὰ τοῦ κυρίου Ἄβελ (μέλους τῆς Ἀντι-

βασιλείας ἐπὶ τῶν Ἑσωτερικῶν) «*sie ist aus dem Leben gegriffen*» τούτέστιν «αὕτη ἢ ἔκθεσις ἐλήφθη ἀπὸ τὸν βίον»¹.

Ἀκολουθοῦν προτάσεις τοῦ Ψύλλα γιὰ τὴν συγκρότηση «Ἱερᾶς Συνόδου» προκειμένου νὰ ἐκλεγοῦν Ἐπίσκοποι καθὼς καὶ γιὰ τὴν οἰκονομικὴ ἀποκατάσταση τῶν ἀπόρων Ἀγωνιστῶν. Ἡ ἐτοιμαζομένη συνωμοσία τοῦ *Κολοκοτρώνη*, πού λόγῳ ἐλλείψεως ἀποδείξεων, δὲν ἤθελε ὁ Ψύλλας νὰ παραδεχθῆ, ὑπῆρξεν ἡ ἀχίλλειος πτέρνα του ὡς Ὑπουργοῦ τῶν Ἑσωτερικῶν. Ὅταν ἡ συνωμοσία ἀπεκαλύφθη, ἠναγκάσθη νὰ τοποθετηθῆ Νομάρχης Ἀττικῆς καὶ Βοιωτίας διατηρῶν τὸν βαθμὸν τοῦ Συμβούλου τῆς Ἐπικρατείας καὶ *στολὴν Ὑπουργοῦ*.

2. Λίγους μῆνες μετὰ τὴν ἀνάληψη τῶν καθηκόντων του καὶ ἀφοῦ ἀπεφασίσθη ἡ ἐγκατάσταση τῆς πρωτεύουσας στὰς Ἀθήνας, σύμφωνα μὲ τὴν πρόταση τοῦ Ψύλλα, ἦλθεν ὁ Βασιλεὺς Ὀθων στὰς Ἀθήνας καὶ ἀπεφάσισε νὰ *καταθέσῃ τὸν θεμέλιον λίθον τῶν Ἀνακτόρων ἐν τῷ προσδιορισμένῳ εἰς τὸ σχέδιον τῆς πόλεως ὑπὸ τῶν ἀρχιτεκτόνων Κλεάνθους καὶ Σάουμπερτ* (δυσανάγνωστον) *τόπον*.

Καὶ ἐδῶ ἀναφέρεται διασκεδαστικὸν ἐπεισόδιον, ὅταν ἡ Δημογεροντία ἀποφάσισε νὰ ἀναθέσῃ στὸν Ἀνάργυρον Πετράκη νὰ ἐκφωνήσῃ *κατάλληλον τινὰ λόγον*. Ὁ Πετράκης φαίνεται δὲν ἦταν ἐγγράμματος. Ἀλλὰ ὁ Ψύλλας ἔκρινε ὅτι ὁ λόγος ἦταν *ἀρκετὰ ἄξιος λόγου*. Τὸν μετέφρασε λοιπὸν ὁ ἴδιος γερμανιστὶ καὶ τὸν καθυπέβαλε εἰς τὸν Βασιλέα διὰ νὰ γνωρίσῃ τὸ περιεχόμενον καὶ νὰ ἀπαντήσῃ ἂν ἠδῶκει *κατάλληλον τινὰ ἀντιφώνησιν εἰς τοῦτο*.

Στὸ ἀναμεταξὺ ὅμως ὁ Βενθύλος, *καθηγητῆς*, ἐζήτησε νὰ ἐπιδείξῃ στὸν Ψύλλαν καὶ αὐτὸς λόγον. Ὁ Ψύλλας, ὅμως, εἶχεν ἤδη ἀποστείλει τὴν μετάφραση τοῦ λόγου τοῦ Πετράκη στὸν Βασιλέα καὶ δὲν ἦταν δυνατὸν νὰ ὑπαναχωρήσῃ. Τὸ πρᾶγμα μετεφέρθη ἀπὸ τὸν διαμαρτυρούμενον Βενθύλον πρὸς τὴν Ἀντιβασιλεία, πού τὸν εὐνοοῦσε, καὶ κατηγορήθη ὁ Ψύλλας ὅτι μεροληπτεῖ διὰ τὸν *αὐτόχθονα Πετράκη ἀπέναντι τοῦ ἐτερόχθονος Βενθύλου*. Ἐν τούτοις ὑπερίσχυσε ὁ Ψύλλας καὶ τὸν λόγον ἐξεφώνησεν ὁ Πετράκης. Καὶ συμπεραίνει ὁ Ψύλλας : *καὶ βλέπει τις ἐκ τούτου πῶς εὐθὺς καὶ κατ' ἀρχὰς τῆς ἐνταῦθα καθιδρύσεώς μου ὡς Νομάρχου ἢ σκευωρία ἐγεννήθη κατ' ἐμοῦ ἀπὸ ἐτερόχθονας ἕνεκα τοῦ ἀπλουστάτου περιστατικοῦ ὅπερ ἀνέφερα*².

3. Καὶ συνεχίζει ὁ Ψύλλας : *Ἡρωτήθην πρὸς τούτοις ἀναμένων τὸν Βασιλέα ἐν τῷ αὐτῷ καταλύματι καὶ κατὰ τὴν αὐτὴν ὥραν παρὰ τοῦ ἱατροῦ Baumer*

1. Σελίδες 269 καὶ 270 τοῦ χειρογράφου.

2. Σελὶς 278 τοῦ χειρογράφου.

«ποία θέσις τῆς πόλεως γνωρίζεται ἐνταῦθα καὶ ὁμολογεῖται ὡς ἡ ὑγιεστέρα» καὶ εἰς τοῦτον ἀπεκρίθη ὅτι κατὰ τὴν διατρέχουσαν ἐνταῦθα παράδοσιν, ἡ ἀνατολικοβορρία θέσις ἢ λεγομένη «Βομβονίστρα», ὅπου γίνεται ἢ εἰς τὴν πόλιν διανομὴ τῶν ὑδάτων, λέγεται ὡς ἡ ὑγιεστέρα. Φέρεται δὲ πρὸς τοῦτο καὶ ἀνέκδοτον τι ὅτι δηλαδὴ θέλοντες ποτὲ οἱ κάτοικοι νὰ γνωρίζουν ποῖον τὸ ὑγιέστερον μέρος τῆς πόλεως σφάζαντες πρόβατον διεμέλισαν αὐτὸ εἰς τέσσαρα κομμάτια καὶ ἐκρέμασαν αὐτὰ εἰς τὰ τέσσαρα μέρη τῆς πόλεως καὶ ἀνέμειναν νὰ ἴδωσι ποῖον τῶν τεσσάρων αὐτῶν κομματίων ἔμελλε νὰ καταστήσῃ τὸ ὕστερον εἰς σῆψιν καὶ εἶρον ὅτι τὸ κομμάτιον, ὅπερ ἐτέθη εἰς τοῦτο τὸ μέρος τῆς Βομβονίστρας, ἐσάπη τελευταῖον ἐκ τούτου δὲ ἐβεβαιώθη ὅτι τὸ μέρος καὶ ἡ θέσις ἐκείνη εἶναι ἡ ὑγιεστέρα¹.

4. Καὶ συνεχίζει ὁ Ψύλλας: καὶ τοῦτο τὸ περιστατικὸν ἔκρινα καλὸν νὰ ἀναφέρω ἐνταῦθα, διὰ νὰ ἐγκανχηθῶ ἂν μοὶ εἶναι συγχωρεμένον, ὅτι ἡ περὶ ἀνεγέρσεως τῶν ἀνακτόρων γνώμη μου ὡς πρὸς τὴν καταλληλοτέραν θέσιν ὑπερίσχυσεν ἐπὶ τέλους μετὰ τὴν ἐγκατάλειψιν τῶν δύο ἄλλων τῆς τῶν ἀρχιτεκτόνων Κλεάνθους καὶ Σάουμπερτ (δυσανάγνωστον) ὡς καὶ τῆς τοῦ ἀρχιτέκτονος Κλέντζε τοῦ ἐκ Βαυαρίας ἐπίτηδες ἐνταῦθα ἀποσταλέντος πρὸς ἀνεύρεσιν τοιαύτης θέσεως, ὡς καὶ ἡ περὶ ἐκλογῆς τῆς πρωτευούσης γνώμη μου, ὑπερίσχυσεν ἐπὶ τέλους ἐναντίον τῶν τε γνωμοδοτήσεων τῶν συναδέλφων μου Γραμματέων τῆς Ἐπικρατείας, ἐξ ὧν εἷς μὲ ἠπειλήσε μάλιστα μὲ Πελοποννησιακὴν ἐπανάστασιν ἐπιμένοντα εἰς τὴν γνώμην μου. Εἶπον δὲ ἀνωτέρω ὅτι ἡ περὶ Πρωτευούσης γνώμη μου ὑπερίσχυσεν ἐπὶ τέλους ἐπειδὴ ἐπὶ τινα χρόνον ἀνεβλήθη ἡ ἐνταῦθα μετάβασις τοῦ Βασιλέως καὶ ἐλήφθησαν μάλιστα μέτρα ὅπως ματαιωθῇ ἐντελῶς τὸ σχέδιον τοῦτο. Διότι πρὸς ἐπέκτασιν τῆς πόλεως Ναυπλίου ἐπωλήθη μέρος τῆς παραλίας αὐτῆς: ἡ θάλασσα αὐτὴ δηλονότι. Εὐρισκόμενος ἐνταῦθα Νομάρχης λαμβάνω τέλος τὸ ὀριστικὸν περὶ τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν ὡς πρωτευούσης τοῦ Ἑλληνικοῦ Βασιλείου διάταγμα καὶ μετὰ μεγάλης τελετῆς θρησκευτικῆς τε καὶ ἐξωτερικῆς ἐνεργῶ νὰ πανηγυρισθῇ ἐνταῦθα τὸ κατ' ἐμὲ εὐτυχὲς τοῦτο γεγονός παρὰ τὴν ἀπέναντι τοῦ Θησείου τότε ἐκκλησίαν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου πλατεῖαν².

Ὅστε ἡ ἐγκατάστασις τὸσον τῆς Πρωτεύουσας ὅσον καὶ τῶν Ἀνακτόρων ὀφείλεται στὸν Ψύλλα καὶ διευκρινίζεται ἐπίσης τὸ θέμα τῆς ἐκθέσεως κρέατος, ὅτι δηλαδὴ δὲν ἔλαβε χώραν, ὅπως ὡς γνωστὸν φημολογεῖται, κατὰ τὴν ἐκλογὴν θέσεως γιὰ τὰ Ἀνάκτορα, ἀλλὰ ὅτι ἀποτελοῦσε, ὅπως λέγει ὁ Ψύλλας, πρὸ πολλοῦ γνωστὸν ἀνέκδοτον.

1. Σελὶς 279 τοῦ χειρογράφου.

2. Σελὶς 281 τοῦ χειρογράφου.

Ἄλλὰ νέον περιστατικὸν πλήττει τὸν Νομάρχην *Ψύλλαν*. Εἶχε συλληφθῆ ὀπλοφορῶν στὴν Χαλκίδα, καὶ παρὰ τὴν ἀπαγόρευση, Ἄγγλος περιηγητής. Ὁ Νομάρχης ζητεῖ ἐπειγόντως ὁδηγίες γιὰ τὴν τύχη τοῦ Ἄγγλου τόσο ἀπὸ τὸν Βασιλικὸν Ἐπίτροπον (Εἰσαγγελέα) τοῦ Δικαστηρίου τῆς Χαλκίδος, ὅσο καὶ ἀπὸ τὸ Ἐπιτελεῖον, τὴν Γραμματεῖαν δηλαδὴ τῶν Ἐσωτερικῶν στὸ Ναύπλιον. Μὲ μεγάλη καθυστέρηση λαμβάνει ἀντιφατικὰς ὁδηγίας. Ὁ Εἰσαγγελεὺς ἐπιπλήττει τὸν Νομάρχη ὅτι δὲν ἔστειλε τὸν Ἄγγλον στὴν Χαλκίδα γιὰ νὰ δικασθῆ, ἐνῶ τὸ Ἐπιτελεῖον Ἐσωτερικὸν τὸν ἐπιπλήττει ὅτι δὲν ἀπέλυσε ἀμέσως τὸν κρατούμενον περιηγητὴν! Καὶ γιὰ τοῦτο ὁ *Ψύλλας* μετατίθεται ἀπὸ τὰς Ἀθήνας στὴ Νομαρχία Εὐβοίας!

5. Ἀκολουθοῦν ἄπειρα ἐπεισόδια τῆς ἐποχῆς, ποὺ μὲ ἐξαιρετικὴ γλαφυρότητα περιγράφει ὁ *Ψύλλας*. Ἄλλὰ παραιτεῖται ἀπὸ Νομάρχης καὶ διορίζεται Μέλος καὶ Προεδρεύων τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας μέχρι τῆς καταργήσεώς του. Ὑπῆρξε Μέλος ὅλων τῶν Ἐθνοσυνελεύσεων καθὼς καὶ τῆς Γερουσίας καὶ πρωτοστάτησε σὲ ὅλες τὶς συζητήσεις μὲ παρρησία καὶ γνώμη ἀνεξάρτητη, ἂν καὶ ἀνῆκε στὸ Τρικουπικὸ κόμμα. Ἰδιαιτέρως σκληρὸς μαχητὴς ἀπέβη στὰ οἰκονομικὰ νομοσχέδια καὶ ἴσως γιὰ τοῦτο τὰ ἑλληνικὰ ἐγκυκλοπαιδικὰ λεξικά ἀναφέρουν ὅτι ὁ *Ψύλλας* διετέλεσε Ἐπιτελεστής τῶν Οἰκονομικῶν! Τοῦτο ὅμως δὲν προκύπτει ἀπὸ τὰ ἀπομνημονεύματά του, ἐνῶ ἀντίθετα περιγράφει διεξοδικὰ τὸν ἐπὶ ἐν μόνον ἔτος διαρκέσαντα ὑπουργικὸν μου βίον εἰς τὸ Ἐπιτελεῖον Ἐκκλησιαστικῶν καὶ Ἐκπαιδεύσεως ὑπὸ τὸν Μαυροκορδάτον¹.

Ὁ *Ψύλλας* ὑπέφερε ἀπὸ ἐλονοσία καὶ ἦταν φιλάσθενος καὶ ἡλικιωμένος τότε περίπου 60 χρονῶν. Προσπάθησε, παρ' ὅλην τὴν πίεσιν τοῦ *Κωνσταντίνου Κανάρη* καὶ τοῦ *Σπυρίδωνος Τρικούπη*, ν' ἀποφύγη τὸν Ἐπιτελεστικὸν διορισμὸν του. Ὁ ἰατρός του ὅμως καὶ σύγγαμρός του *Ἀλέξιος Πάλλης*, καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου, τοῦ συνέστησε νὰ δεχθῆ διότι *πιθανὸν ἦταν μάλιστα νὰ μὲ ὠφελήσῃ ἢ ἐνασχόλησις αὕτη*. Τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ὁ Μαυροκορδάτος, πρέσβυς στὸ Παρίσι, ζητοῦσε νὰ τοῦ πληρωθοῦν τὰ χρέη του ἐκεῖ πρὶν ἀναλάβῃ τὴν Πρωθυπουργία. Οἱ πληροφορίες τοῦ *Ψύλλα* γιὰ τὶς πολιτικὰς λεπτομέρειες τῆς ἐποχῆς αὐτῆς τοῦ *Κριμαϊκοῦ Πολέμου* (1853 - 1854) εἶναι ἐξαιρετικὰ πολὺτιμες, ἐπειδὴ ἢ μικρὰ Ἑλλάς ἐπιέζετο νὰ λάβῃ μέρος μεταξὺ τῶν ἀντιμαχομένων Ρωσίας καὶ Ἀγγλίας. Ὁ σχηματισμὸς τῆς Κυβερνήσεως *Μαυροκορδάτου*, ὅπου τελικῶς συμμετεῖχαν ὁ *Κανάρης*, ὁ *Παλαμίδης*, ὁ *Ἀργυρόπουλος*, ὁ *Καλλέργης*, ὁ *Καλλιγᾶς* καὶ ὁ *Ψύλλας*, προσέκρουσε σὲ πολλὰς διπλωματικὰς καὶ τοπικὰς δυσκολίας. Ὁ

1. Σελὶς 384 τοῦ χειρογράφου.

ἀποκλεισμός τοῦ Πειραιῶς ἀπὸ τοὺς Ἀγγλογάλλους καὶ ἡ ἐνσκήψασα χολέρα ἀποτελοῦσαν σοβαρωτάτη ἐπιπλοκή. Ἄλλὰ θὰ πρέπει νὰ ἀναλάβῃ ἄλλος ἀρμοδιώτερος ἀπὸ ἐμένα, νὰ ἐπεξεργασθῇ τὰ ἀπομνημονεύματα τοῦ *Ψύλλα*, πού ἀποτελοῦν, νομίζω, πολυτιμότερο συμπλήρωμα τῶν ἀπομνημονευμάτων τοῦ *Κασομούλη* καὶ τοῦ *Μακρυγιάννη*.

Ἄς μοῦ ἐπιτραπῇ μόνον νὰ ἀναφερθῶ στὸ ἐπεισόδιο πού ὠδήγησε τὸν *Ψύλλα* στὴν παραίτησή του ἀπὸ Ἐπιπουργοῦ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Ἐκπαιδεύσεως. Τὸ ἐπεισόδιο αὐτὸ σχετίζεται ἄλλωστε μὲ τὴν ἱστορία τῆς Ἱατρικῆς τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, καὶ ἔτσι ἀνήκει κάπως στὴν περιοχὴ τοῦ ἰδιαίτερου ἐνδιαφέροντός μου.

Ὁ *Ψύλλας* στὴν ἀρχὴ τῆς ὑπουργείας του ἀναγκάσθηκε νὰ ἀναμιχθῇ ἐνεργῶς στὰ γενικώτερα πολιτικὰ ζητήματα, πού ἔπνιγαν κυριολεκτικὰ τὸ Ἐπιουργικὸ Συμβούλιο. Καὶ μεσολάβησε μὲ ἐπιτυχία στὸ νὰ ἐξομαλυνθοῦν οἱ σχέσεις τοῦ Συμβουλίου μὲ τὸν Βασιλέα Ὅθωνα, πού συχνὰ δὲν συμφωνοῦσε. Ἐπειτα ἐνεπλάκη σὲ ἐκκλησιαστικὰ ζητήματα τῆς ὑπουργικῆς ἀρμοδιότητάς του. Καὶ τέλος προέκυψε τὸ ἀκόλουθο πανεπιστημιακὸ θέμα, χαρακτηριστικὸ γιὰ τὴν νοοτροπία τῆς ἐποχῆς καὶ σημαντικὸ νομίζω γιὰ τὴν Ἱστορία :

6. *Μὲ περιέμενεν ἄλλο περιστατικὸν τὸ ὁποῖον κατίσχυσε νὰ μὲ ἀναγκάσῃ νὰ ἀπομακρυνθῶ ἀπὸ τὴν ὑπουργικὴν μου θέσιν, μὲ ὄλας τὰς προσπαθείας τοῦ Μαυροκορδάτου καὶ τοῦ Βασιλέως αὐτοῦ, μὴ συγκατανεύοντων νὰ μοῦ δώσωσι τὴν παραίτησίν μου, ἢ αἰτήσεις τῆς ὁποίας ἔμεινεν ἐκκρεμῆς ἐπὶ τρεῖς ὀλοκληροῦς μῆνας, τὸ δὲ περιστατικὸν ἦτο τὸ ἐξῆς¹ :*

Διονύσιος ὁ Αἰγινήτης ἐδίδασκεν ὡς ὑφηγητῆς εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τὸ μάθημα τῆς Παθολογίας καὶ τὸ ἐδίδασκεν εὐδοκίμως ὡς μὲ ἐπληροφόρησαν πολλοὶ ἐκ τῶν ἀρμοδίων καθηγητῶν τοὺς ὁποίους ἠρώτησα, ὅτε ἐνδὸς εἰς δικαίας φίλων μου τινων εἰσηγήσεις ἔκρωια πρέπον νὰ δικαιώσω τὸν ἄνδρα ἐπὶ ἐξ ἔτη διδάσκοντα δωρεὰν εἰς πολυπληθὲς ἀκροατήριον· ἀλλὰ τὸ ἴδιον τοῦτο μάθημα ἐδιδάσκετο καὶ ὑπὸ τοῦ τακτικοῦ καθηγητοῦ τῆς Παθολογίας καὶ Κλινικῆς κ. Γεωργίου Μακκᾶ, ἀνεθέμην λοιπὸν ὀριστικῶς τὴν διδασκαλίαν τῆς Παθολογίας εἰς τὸν Αἰγινήτην, ὡς εἰς ἕκτακτον καθηγητὴν, ἀφήσας εἰς τὸν Μακκᾶν τὴν τῆς Κλινικῆς· ἀλλ' ἡ πρᾶξις αὕτη κατετάραξε τόσον τὸν Μακκᾶν ὡς καὶ τοὺς φίλους του μεταξὺ τῶν ὁποίων ἦσαν καὶ τινες τῶν Ἐπιουργῶν, ὥστε αὐτοὶ οὗτοι οἱ Ἐπιουργοὶ μοῦ εἶπον δις καὶ τρεῖς ὅτι οἱ φοιτηταὶ τοῦ Πανεπιστημίου ἔχουσι σκοπὸν νὰ ἐπαναστατήσωσι· καὶ διὰ νὰ μὴ καταντήσωσι τὰ πράγματα εἰς τὸ

1. Σελίδες 404 - 500 τοῦ χειρογράφου.

σημείον τοῦτο ὑπεσχέθην ὅτι μετ' οὐ πολὺ κατευνασθέντος τοῦ σάλου τὸν ὁποῖον ὑπερήσπιζον οἱ σφόδρα ἀφωσιωμένοι φίλοι τοῦ Μακκᾶ, ὡς διὰ τῶν ἐφημερίδων καὶ δι' ἰδιαίτερων φυλλαδίων, ὑπεσχέθην νὰ τροπολογήσω τὸ διάταγμα καὶ νὰ ἀφήσω εἰς τὸν Μακκᾶν τὴν διδασκαλίαν τῆς Παθολογίας ἕνεκα τῆς ἀφαιρέσεως τῆς ὁποίας ἐγένετο ὄλος ἐκεῖνος ὁ πάταγος. Δὲν ἴσχυσεν ὁμως οὐδὲ ἡ ὑπόσχεσις μου αὐτὴ οὐδὲ ἡ εἰς τὸ πρόγραμμα τῶν μαθημάτων τοῦ Πανεπιστημίου, τὸ καθυποβληθὲν κατὰ νόμον εἰς τὴν ἔγκρισιν τοῦ Ὑπουργοῦ τῆς Ἐκπαιδεύσεως, ὡς φέρον τὸ ὄνομα τοῦ Μακκᾶ ὡς μέλλοντος νὰ διδάξῃ εἰς τὴν Παθολογίαν καὶ τὴν Κλινικὴν, ὡς πάντοτε, καὶ τὸ ὁποῖον πρόγραμμα ἐνέκρινα διὰ τῆς ὑπογραφῆς μου, ὁ σάλος ἐξηκολούθη καὶ ὁ Αἰγινήτης, ὅστις διὰ τὴν ὑπόφιν μὴ συμβῆ τί τὸ ἄτοπον ἀπετρέπη ἐξ ἀρχῆς ὑπ' ἐμοῦ, νὰ μὴ ἀρχίσῃ τὴν διδασκαλίαν τοῦ μαθήματος πρὶν ἐγὼ τῷ ἐπιτρέψω ρητῶς τοῦτο, ἔχων ὑπ' ὄφιν τὴν κατάστασιν τῶν πνευμάτων, ἀπῆχεν ἐπὶ πολὺν χρόνον νὰ παρουσιασθῇ εἰς τὴν ἀνωτέρω ἔδραν πρὸς ἐκπλήρωσιν τοῦ καθήκοντός του. Ἐκάλεσα τέλος παρ' ἐμαντῶ τὸν Μακκᾶν καὶ τῷ ὑπεσχέθην προσωπικῶς, ὅτι μετὰ ἕνα τὸ πολὺ μῆνα θέλω ὑποβάλει εἰς τὸν Βασιλέα διάταγμα κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν αὐτοῦ καὶ τῶν φίλων του ἐκεῖνος ὁμως ζητήσας κατ' ἀρχὰς συντομωτέραν προθεσμίαν ὡς πρὸς τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ὑποσχέσεώς μου, συγκατετέθη ἐπὶ τέλους νὰ ἀρχίσῃ καὶ αὐτὸς τὴν παράδοσιν τῆς Παθολογίας, τὴν ὁποίαν δὲν ἤθελεν ἕως τότε νὰ ἀρχίσῃ ἐπιμένων εἰς τὴν ἔκδοσιν τοῦ νέου διατάγματος ὅπερ ὑπεσχόμην. Τοιουτοτρόπως λοιπὸν ὁ Πρύτανης τοῦ Πανεπιστημίου Κοντογιάννης, ὁ συμπατριαστῆς τοῦ Μακκᾶ καὶ τῶν φίλων του, ἐτοιχοκόλλησεν εἰς τὰ πρόθυρα τοῦ Πανεπιστημίου πρόγραμμα ἐν ᾧ ἐδηλοῦτο ὅτι ὁ Μακκᾶς μέλλει νὰ ἀναλάβῃ τὴν διδασκαλίαν, περὶ ἧς ὁ λόγος, τὴν δεῖνα ἡμέραν τῆς ἐβδομάδος, ὁ δὲ Αἰγινήτης σήμερον τὴν ἡμέραν τῆς τοιχοκολλήσεως τοῦ προγράμματος τὴν 4-5 ὥραν μ.μ.

Ἄλλὰ περὶ τὴν μεσημβριάν τῆς αὐτῆς ἡμέρας ὁ Πρύτανης μοι ἐπιστέλλει ὅτι μελετᾶται νὰ γίνῃ ταραχὴ ἐκ μέρους τῶν φοιτητῶν ἂν ὁ Αἰγινήτης ἔλθῃ νὰ διδάξῃ, καὶ αὐτὸς ἀναγγέλλων μοι τοῦτο, ὡς προκαλῶν με νὰ λάβω τὰ κατάλληλα πρὸς ἀναχαίτησιν τοῦ κακοῦ τούτου μέτρα, ἐκφράζει ὅτι ἀπεκδέεται πάσης εὐθύνης διὰ τὰ συμβησόμενα. Λαβὼν τὸ ἐπιστόλιον ἐκεῖνο ἐκάλεσα παραχρῆμα τὸν Κοντογιάννην ἐν τῷ Ὑπουργεῖῳ τῶν Οἰκονομικῶν καὶ τῷ παρήγγειλα νὰ προσέξῃ καλῶς μὴ συμβῆ τι ἐκ τῶν ἀτόπων, τὰ ὁποῖα ἀνήγγελε ὅτι μέλλουσι νὰ λάβωσι χώραν, διότι εἰς αὐτὸν κατὰ τὸν κανονισμόν εἶναι ἀνατεθειμένη ἡ ἀστυνομία ἐντὸς τοῦ καταστήματος, καὶ ἐκεῖνος χρεωστεῖ νὰ λάβῃ ὅλα τὰ πρόσφορα μέτρα πρὸς διασκέδασιν τῶν μελετωμένων.

Ἦλθε λοιπὸν ἡ ὥρα καθ' ἣν ἔμελλε νὰ κάμῃ ἕναρξιν τοῦ μαθήματός του ὁ

Αιγινήτης, ἀλλ' ὁ Πρύτανης τὸν ἀποτρέπει ὑποδεικνύων αὐτῷ τὸν κίνδυνον, ὃν δύναιται νὰ διατρέξῃ, ὡς ἐκ τῆς φαινομένης κατ' αὐτοῦ στάσεως τῶν φοιτητῶν. Ὁ Αἰγινήτης πείθεται κατ' ἀρχὰς εἰς τὴν συμβουλὴν τοῦ Πρυτάνεως, ἐνισχυθεὶς ὁμῶς μετὰ ταῦτα ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ Ἀλεξίου Πάλλη καὶ τινος ἄλλου συναδέλφου του ἀνέβη, συνοδευόμενος μετ' αὐτῶν, εἰς τὴν καθηγητικὴν ἔδραν, καὶ ἀμέσως ἐκρήγνυται ἢ τρικυμία τῆς στάσεως ἐκ μέρους πλήθους πολλοῦ τῶν φοιτητῶν, ἐξ ὧν πλείστοι μὴ ἀνήκοντες εἰς τὸν κλάδον τῆς Ἱατρικῆς, καὶ ἐναντίον πάσης προτροπῆς καὶ πάσης πατρικῆς νουθεσίας ἀποταθείσης πρὸς αὐτοὺς ἐκ μέρους τῶν δύο τούτων καθηγητῶν καὶ τοῦ Γραμματέως τοῦ Πανεπιστημίου, ὁ θόρυβος ἐξακολουθεῖ («κάτω, κάτω ὁ Αἰγινήτης») ἀντηχοῦσεν ἐντὸς τοῦ περιβόλου καὶ ἐκτὸς αὐτοῦ καὶ τῆς προσβολῆς ἀκούεται ἐν μέσῳ τοῦ θορύβου κατὰ τοῦ Ὑπουργοῦ Ψύλλα, ὥστε ὁ Αἰγινήτης ἠναγκάσθη νὰ καταβῇ τῆς ἔδρας καὶ νὰ ἀπέλθῃ ἐκεῖθεν.

Ταῦτα πληροφορηθεὶς ἐγὼ ἐντὸς τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐκκλησιαστικῶν ἀμέσως ἔστειλα τὴν παραίτησίν μου πρὸς τὸν Πρόεδρον Μαυροκορδάτον· ἀλλ' οὗτος προσεπάθησε πολλάκις νὰ μὲ ἀποτρέψῃ ἀπὸ τὴν ἀπόφασίν μου ταύτην, ὡς καὶ αὐτὸς ὁ Βασιλεὺς καὶ ἀκόμη καὶ ἡ Βασίλισσα. Μοὶ ἔδωκεν μάλιστα τὴν ἄδειαν ὁ Βασιλεὺς νὰ κλείσω ἐπὶ τινὰ χρόνον ἢ καὶ ἀορίστως τὸ Πανεπιστήμιον. Ὁ Αἰγινήτης μοὶ εἶπεν, ἂν ἐγκρίνω, εἶναι ἔτοιμος νὰ παραιτηθῇ ἐκεῖνος ἀντ' ἐμοῦ. Ὑπέμεινα δὲ ἐπὶ μῆνα ἕνα προσδοκῶν νὰ ἴδω τιμωρομένους τοὺς αὐτοουργοὺς καὶ πρωταιτίους τῆς γενομένης στάσεως κατὰ τοῦ Κανονισμοῦ τοῦ Πανεπιστημίου ὡς μοὶ ὑπεσχέθη ὁ Μαυροκορδάτος, ὅστις ἐνήργει τὰ τῆς ὑπηρεσίας, ὧν μέρος ἐλάμβανον τὰ συμβούλια. Ἀφοῦ ὁμῶς παρῆλθε μὴν ἀπὸ τῆς ἡμέρας καθ' ἣν ἐζήτησα τὴν παραίτησίν μου καὶ δὲν ἔβλεπον καμμίαν ἐνέργειαν πρὸς ἀνακάλυψιν καὶ τιμωρίαν τῶν ἐνόχων τῆς στάσεως, ἀπέσχον μὲν νὰ παρενδρίσκωμαι εἰς τὰ Συμβούλια, ἐνήργουν δὲ μόνον τὰ τῆς τρεχούσης ὑπηρεσίας ἀπεκδεχόμενος πάντοτε τὴν διὰ τῆς τιμωρίας τῶν ἐνόχων ἱκανοποίησίν μου· ἀλλὰ μετὰ τὸ τέλος τοῦ δευτέρου μηνός, οὐδὲ εἰς τὸ Ὑπουργεῖον πλέον ἤρχόμην, μόνον δὲ κατ' οἶκον μένων ὑπέγραφον τὰ ἐντάλματα τῶν μισθοδοσιῶν τῶν ὑπαλλήλων διὰ νὰ μὴ στεροῦνται καὶ οὗτοι τῶν πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαίων ἔνεκα τῶν περιπετειῶν τούτων. Καὶ οὕτω τέλος πάντων ἠναγκάσθη καὶ ὁ Μαυροκορδάτος καὶ ὁ Βασιλεὺς νὰ ἐνδώσωσιν εἰς τὴν περὶ παραιτήσεως αἴτησίν μου. Ἐπειδὴ δὲ συγχρόνως μὲ τὴν κοινοποίησιν τοῦ διατάγματος τῆς παραιτήσεώς μου μοὶ ἐχορηγήθη καὶ τὸ παράσημον τοῦ Σωτήρος, ὁ Ἀργυροῦς Σταυρός, ἐπῆγα νὰ εὐχαριστήσω τὸν Βασιλέα ὅστις ἀπευθύνων μοι τὸν λόγον μὲ ἐρωτᾷ («τί θέλει εἶπει ὁ κόσμος περὶ τῆς παραιτήσεώς μου ; »

«Βασιλεῦ») τοῦ ἀπήντησα («ἢ παραίτησίς μου περιορίζεται εἰς τὸν λόγον τῆς ὑγείας μου»). Τότε μοὶ λέγει : «Καὶ τί νὰ εἶπω ἐγὼ ὅστις κατηγάλωσα τὴν νεότητα

και την υγείαν μου εις την υπηρεσίαν των ελληνικῶν πραγμάτων ; » « Βασιλεῦ » τοῦ ἀπεκρίθην « ὑμεῖς θέλετε και φθείρετε την υγείαν σας, διότι θέλετε νὰ ἐνασχολῆσθε εις πράγματα εις τὰ ὁποῖα δὲν εἶναι ἀνάγκη και τὰ ὁποῖα ἀνεθέσατε εις τοὺς Ὑπουργούς σας διὰ τῶν κειμένων νόμων και δι' ὅσων εἶναι ἀκόμη καλὸν και κοινωφελές νὰ νομοθετηθῶσι πρὸς τε την τελείαν ἀνακούφισιν τοῦ Βασιλέως και τῶν Ὑπουργῶν και πρὸς ταχύτεραν και ἐπιτυχεστέραν εὐδόωσιν τῆς διοικήσεως τοῦ τόπου. Ὁ Βασιλεὺς εἶναι ἀνεύθυνος κατὰ τὸν νόμον και πράγματι πρέπει νὰ εἶναι τοιοῦτος. Ἄν λοιπὸν ἐγώ, Βασιλεῦ, ὅστις μόνον ἐν μέρος τῆς διοικήσεως ὑποχρεοῦμαι νὰ διευθύνω, σᾶς ὁμολογῶ ὅτι πνίγομαι ἀπὸ τὸ βάρος τοῦ μέρους τούτου μόνον, πόσον πρέπει νὰ ὑποφέρετε Ὑμεῖς ἠθέλοντες νὰ θεωρῆτε και νὰ (δυσανάγνωστον) νοχθημερὸν τὰς λεπτομερείας ὄλων τῶν κλάδων τῆς Κυβερνήσεως ; Και δι' ἐμὲ μὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ πράττω τοῦτο εις τὸν ἐμπιστευθέντα μοι κλάδον, διότι εἶμαι ὑπεύθυνος διὰ πᾶν ἄτοπον, ὅπερ δύναται νὰ λάβῃ χώραν εις αὐτό, ἀλλ' Ὑμεῖς οὐχί ! Μίαν και μόνην φροντίδα πρέπει νὰ ἔχετε, την περὶ την ἐκλογὴν τοῦ πρώτου τῶν Ὑπουργῶν σας, και οὗτος θέλει διευθύνει τὸ πᾶν διανέμων εις ἕκαστον τῶν ὑπ' αὐτοῦ προτεινομένων συνυπουργῶν του τὸ κατάλληλον εις ἕκαστον αὐτῶν μέρος τῆς δημοσίας υπηρεσίας· ὡς ἄλλωστε σᾶς παρέστησα, Βασιλεῦ, ὅτι πολλὰ πράγματα τῆς Διοικήσεως ἔπρεπε και πρέπει νὰ ἀφεθῶσιν ἀπὸ την Κεντρικὴν Κυβέρνησιν, και νὰ ἐνεργῶνται ἐπιτυχεστέρον ἀπὸ ἄλλα ἀνεγνωρισμένα μὲν ὑπὸ τοῦ νόμου ὄργανα, μὴ ὑποκείμενα ἀμέσως ὑπὸ τὰς ἐπεμβάσεις τῆς Κεντρικῆς Ἐξουσίας. « Και πῶς » μοι λέγει τότε ὁ Βασιλεὺς « πρέπει νὰ σηκώσωμεν την χεῖρα ἀπὸ την ἐκτέλεσιν τῶν ἀναγκαίων τῆς Διοικήσεως πραγμάτων, και νὰ ἀφήσωμεν αὐτὰ νὰ ἐνεργῶνται ὡς ἔτυχεν ἀπὸ ἄλλας χεῖρας ; » « Ὁχι, δὲν λέγω νὰ ἄρωμεν ἐκ μέσου πᾶσαν ἐποπτείαν ἐπὶ τῶν κοινῶν πραγμάτων, ἀλλὰ μόνον την ἀνάμειξιν τῆς Κεντρικῆς Κυβερνήσεως ἐπ' αὐτῶν ». Και ὧδε ἔπαυσεν ἡ περὶ τούτου συνδιάλεξις, κατὰ δὲ την στιγμὴν τῆς ἀποχωρήσεως ὁ Βασιλεὺς πρώτην φορὰν μοι ἔτεινε την δεξιάν ».

Ὅπως φαίνεται και ἀπὸ ἄλλα μέρη τῶν ἀπομνημονευμάτων, ὁ Ψύλλας εἶναι θερμὸς θιασώτης και ἴσως ὁ πρῶτος εισηγητὴς τῆς ἐννοίας τῆς Διοικητικῆς Ἀποκεντρώσεως στήν Ἑλλάδα.

Ἐκεῖνο ὅμως πού πρέπει νὰ ἐξαρθῆ ἀπὸ τὰ παραπάνω εἶναι ἡ παραδειγματικὴ και ἐπίμονη εὐθιξία τοῦ Ὑπουργοῦ, πού συναισθάνεται την βαρεῖα εὐθύνην του ἀπέναντι στήν περιωπὴ τῆς θέσεώς του. Ἀλλὰ και ἡ παρηγορία τοῦ Ψύλλα πρὸς τὸν Βασιλέα, πού, συνηθισμένος ἀπὸ την νεανικὴν του ἡλικία « νὰ βασιλεύῃ ἐκ Θεοῦ », δὲν εἶχε προσαρμοσθῆ πρὸς τὸ πρόσφατο Σύνταγμα.

Μετὰ την ἀποχώρησιν τοῦ Ψύλλα ἀπὸ τὸ Ὑπουργικὸ ἀξίωμα ἡ συμμετοχὴ

του στο δημόσιο βίο περιορίζεται σε έπιτροπές και συμβούλια. Ἡ προχωρημένη πιά ηλικία του και ἡ αστάθεια τῆς υγείας του δὲν τοῦ ἐπιτρέπουν ἐνεργητικὴ ἀνάμιξη. Ἡ γνώμη του ὅμως ἀκούεται μὲ σεβασμὸ καὶ ἐκτίμηση ὡς τὸν θάνατό του, στὰ 1879 σὲ ἡλικία 85 ἐτῶν.

Εἶχε νυμφευθῆ τὴν Μαργαρίτα *Βιτάλη*, ἰταλικῆς καταγωγῆς, καὶ ἀπέκτησε δύο υἱούς, τὸν Ἀνδρέα πολιτευόμενον καὶ τὸν Ἀλέξανδρο ἀξιωματικὸ τοῦ ἱππικοῦ. Καὶ τρεῖς θυγατέρες, τὴν Κλεοπάτρα *Βρόσκη*, σύζυγο ἰατροῦ, τὴν Βικτωρία *Κρασσά*, σύζυγο τοῦ υἱοῦ τοῦ περιφήμου Καθηγητοῦ καὶ τὴν Νίνα *Γιαγλοπούλου*. Σύζυγος τοῦ Ἀνδρέα ὑπῆρξε ἡ Σμαράγδα κόρη τοῦ *Γενναίου Κολοκοτρώνη* καὶ τῆς *Φωτεινῆς Τζαβέλλα*. Ὁ Γεώργιος *Ψύλλας* ὑπῆρξε πάντοτε πτωχὸς καὶ ἀπέθανε μὲ μόνο πόρον τὴν σύνταξιν Συμβούλου Ἐπικρατείας ἐκ 375 δραχ.

Τὰ ἀπομνημονεύματα τοῦ *Ψύλλα* βρίθουν ἀπὸ πολύτιμες καὶ ἀνέκδοτες ἱστορικὲς πληροφορίες γιὰ τὴν ἐξέλιξιν τῆς Διοικήσεως καὶ τοῦ Κοινωνικοῦ βίου τῆς Πατρίδος μας, ὥστε εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐπιδοθῆ ὁ κατάλληλος ἱστορικὸς στὴν ἀξιολόγησίν τους. Καὶ νομίζω ὅτι ὅσα ἐσταχυολόγησα ἀποτελοῦν δείγματα τοῦ ἐνδιαφέροντος συγγράμματος, πὸν θεώρησα σκόπιμον νὰ ἀνακοινώσω στὴν Ἀκαδημία, μὲ τὴν πρότασιν καὶ τὴν ἐλπίδα ὅτι θὰ θελήσῃ νὰ ἀναλάβῃ τὴν ἐκδοσὴ τῶν ἀπομνημονευμάτων.

Ὅφείλω παρεπιπτόντως νὰ σημειώσω ὅτι ἀποσπάσματα τῶν ἀπομνημονευμάτων, πὸν ἀφοροῦν τὴν περίοδον τῆς Νομαρχίας τοῦ *Ψύλλα* στὴν Χαλκίδα, ἔχουν δημοσιευθῆ ἀπὸ τὸν Γ. Φουσάρα στὸ Ἀρχεῖον Εὐβοϊκῶν Μελετῶν (1961, τόμος 8ος). Ἐπίσης καὶ ὁ Γατόπουλος ἔχει δημοσιεύσει ἀποσπάσματα. Ἐπίσης ὁ κ. Κώστας Μπόλης ἀναφέρει τὸν Νομάρχην *Ψύλλαν* σχετικὰ μὲ τὴν ἐκλογὴν τῶν Ἀθηνῶν ὡς πρωτεύουσας.

Εὐχαριστῶ θερμῶς τὸν κληρονόμον καὶ κάτοχον τῶν ἀπομνημονευμάτων κ. Ἀνδρέα *Ψύλλα*, πὸν μοῦ ἐπέτρεψε νὰ διαβάσω τὸ ἀνέκδοτον χειρόγραφον καὶ νὰ χρησιμοποιήσω ἀποσπάσματα γιὰ τὴν σημερινὴ ἀνακοίνωσιν.

R É S U M É

Il s'agit des mémoires jusqu'à présent inédits et de grand intérêt historique de Georges Psyllas (1794 - 1879), journaliste et homme politique, qui décrivent les conditions sociales et les premiers pas de la vie administrative de la Grèce, pendant la guerre de son indépendance du joug turc et jusqu'en 1869. Certains passages, relatifs à l'établissement de la capitale à Athènes et l'emplacement du palais royal, sont mentionnés, ainsi qu'un entretien de Psyllas avec le Roi Othon. La publication des

ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 12ΗΣ ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΥ 1970

ΠΡΟΕΔΡΙΑ ΛΕΩΝ. Θ. ΖΕΡΒΑ

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΙΣ ΜΕΛΟΥΣ

ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ.— **Ἡ οὐσία τῆς Θρησκείας, Β', ὑπὸ Ἰ. Ν. Θεοδωρακοπούλου*.**

Τὰ χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα τοῦ θρησκευτικοῦ συναισθήματος, τὰ ὁποῖα ἐπεσημάναμεν εἰς προηγουμένην ἀνακοίνωσιν, ὠδήγησαν τὸν θρησκευτολόγον Rudolf Otto νὰ ὀνομάσῃ τὸ θρησκευτικὸν συναίσθημα *mysterium tremendum*. Ἄλλὰ καὶ ὁ ὄρισμός τοῦ θρησκευτικοῦ συναισθήματος ὡς μυστηρίου εἶναι ἀρνητικός, διότι μυστήριον ἐννοιολογικῶς εἶναι ἐκεῖνο, ἐνώπιον τοῦ ὁποίου ἔχει κανεὶς τὰ μάτια του κλειστά, ἐκεῖνο, ὅπου κανεὶς δὲν βλέπει τίποτε. Συνεπῶς μυστήριον εἶναι τὸ ἀφανέρωτον καὶ κρυφόν, τὸ ἀκατανόητον καὶ ἀπρόσιτον. Τὴν θετικὴν ὅμως πλευρὰν αὐτοῦ τοῦ μυστηρίου τὴν εὐρίσκομεν εἰς θρησκευτικὰ βιώματα, εἰς τὰς καταστάσεις ἐκείνας τῆς ψυχῆς, αἱ ὁποῖαι ἐκφράζουν τὴν θρησκευτικὴν συμπεριφορὰν τοῦ ἀνθρώπου ἢ, ὅπως εἶπομεν ἄλλως, τὸ θρησκευτικὸν συνειδέναί. Ὁ πρόσθετος χαρακτηρισμὸς τοῦ μυστηρίου ὡς *tremendum* εἶναι ἕνας κατ' ἀναλογία πρὸς τὰ συναισθήματα τοῦ φόβου ὄρισμός, ἂν καὶ τὸ θρησκευτικὸν συναίσθημα δὲν εἶναι κοινὸς φόβος. Ἡ Ἁγία Γραφή καὶ ἰδίᾳ ἡ Παλαιὰ Διαθήκη γνωρίζει πολὺ καλὰ αὐτὸν τὸν φόβον τοῦ Θεοῦ. Τὸ ἀνάλογον εἰς τὴν θρησκείαν τῶν Ἑλλήνων εἶναι τὸ «πανικὸν δεῖμα», ὁ πανικός, ὁ φόβος τοῦ Πανός. Τὸ ἰδιαιτέρον ὅμως γνῶρισμα αὐτοῦ τοῦ φόβου εἶναι ὅτι δὲν πηγάζει αὐτὸς ἀπὸ τίποτε τὸ ὄρισμένον, τὸ συγκεκριμένον, π. χ. ἀπὸ φυσικὰ φαινόμενα, τὰ ὁποῖα ἀπειλοῦν τὴν ζωὴν τοῦ ἀνθρώπου. Τὰ φαινόμενα αὐτὰ ποτὲ δὲν δημιουργοῦν τὸν θρησκευτικὸν φόβον. Ὁ φόβος αὐτὸς δὲν εἶναι ὁ φυσικὸς φόβος, ἀλλὰ εἶναι

* J. N. THEODORACOPOULOS, *L'essentiel de la Religion*, B.

ἡ διαίσθησις τοῦ μυστηρίου, τοῦ ἀγνώστου, τοῦ ἀπροσίτου. Εἰς τὴν θρησκείαν τῶν πρωτογόνων ἀνθρώπων ὁ φόβος αὐτὸς παρουσιάζεται ὡς φόβος ἀπὸ τοῦ δαίμονας. Ὅμως, ἐνῶ οἱ δαίμονες σιγὰ-σιγὰ παραμερίζονται ἀπὸ τὴν λογικὴν τοῦ ἀνθρώπου, τὸ συναίσθημα αὐτὸ τοῦ φόβου παραμένει καὶ δὲν διαφέρει μόνον κατὰ βαθμὸν ἀπὸ τὸν φυσικὸν φόβον ἀλλὰ καὶ κατὰ ποιόν. Κανεὶς φυσικὸς φόβος, ὅσον καὶ ἂν τὸν πολλαπλασιάσωμεν, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ φθάσῃ τὸν φόβον ποῦ περιέχει τὸ θρησκευτικὸν συναίσθημα. Ὁ φόβος αὐτὸς εἶναι μία μυστικὴ φρίκη, ἡ ὁποία ἀκριβῶς γεννᾷ μέσα μου τὸ συναίσθημα ὅτι εἶμαι πλάσμα, ὅτι δηλαδὴ ὄχι μόνον δὲν ἔχω ἐγὼ κάμει τὸν ἑαυτὸν μου, ἀλλὰ ὅτι δὲν εἶμαι τίποτε ἐνώπιον τῆς παντοδυναμίας τοῦ Θεοῦ καὶ ὅτι αὐτὸς ὁ παντοδύναμος εἶναι ἀπρόσιτος εἰς τὴν γνῶσίν μου. Εἶναι μάλιστα χαρακτηριστικόν, ὅτι τὸ στοιχεῖον αὐτὸ τῆς παντοδυναμίας τοῦ Θεοῦ διατηρεῖται ζωηρότατα καὶ κατὰ τὴν μυστικὴν ἔνωση τῆς ψυχῆς μὲ τὸν Θεόν, ὁπότε ὅμως τὸ ἀπρόσιτον τοῦ Θεοῦ παραμερίζεται. Καὶ εἰς αὐτὸ ἀκριβῶς τὸ στοιχεῖον τῆς παντοδυναμίας ἀναφέρεται τὸ συναίσθημα, ὅτι εἶμαι πλάσμα ὡς ἡ σκιά του, τὸ ὁποῖον συνοδεύεται καὶ ἀπὸ τὴν συνείδησιν τῆς μηδαμινότητος τοῦ ἀνθρώπου. Ἔχομεν ἐδῶ μίαν διαλεκτικὴν τῶν συναισθημάτων, τὰ ὁποῖα συγκλονίζουν τὸν ἀνθρώπον. Τὴν μηδαμινότητα δὲ τοῦ ἀνθρώπου τονίζει ἰδιαιτέρως ἡ μυστικὴ, συνάμα ὅμως τονίζει καὶ τὴν παντοδυναμίαν τοῦ Ἐπέκεινα, τοῦ Θεοῦ. Ἔτσι ἐξηγεῖται καὶ τὸ γεγονός ὅτι εἰς ὅλα τὰ εἶδη τῆς μυστικῆς ὑπάρχει ἡ ἀπαξίωσις καὶ σχεδὸν ἡ κατάργησις τοῦ Ἐγώ. Ἡ μυστικὴ ἐξ ἄλλου εἶναι ἡ πλήρης ἐπικράτησις τῶν ἔξω-λογικῶν στοιχείων εἰς τὴν θρησκείαν. Καὶ εἰς αὐτὴν ὅμως τὸ κύριον στοιχεῖον εἶναι τὸ αὐτοσυναίσθημα ὅτι εἶμαι πλάσμα καὶ τοῦτο ταυτίζεται μὲ τὸ συναίσθημα τῆς μηδαμινότητος τοῦ ἀνθρώπου. Μὲ τὸν φόβον ὅμως καὶ τὴν παντοδυναμίαν τοῦ Θεοῦ συνδέεται καὶ ἓνα ἄλλο, τρίτον γνῶρισμα τοῦ θρησκευτικοῦ συναισθήματος καὶ τοῦτο εἶναι ἡ ἐνέργεια τοῦ Ἐπέκεινα, τοῦ Θεοῦ. Τὸ σημεῖον τοῦτο προσλαμβάνει διάφορα ὀνόματα εἰς τὴν θρησκείαν, ὅπως εἶναι ἡ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ, ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ καὶ ἄλλα. Ἡ ἀγάπη ἄλλωστε τοῦ Θεοῦ, λέγει ἓνας μυστικός, δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ ὁ σβησμένος θυμός. Τὸ στοιχεῖον αὐτὸ τοῦ θρησκευτικοῦ συναισθήματος ἐμφανίζεται μὲ πολλὴν ἔντασιν καὶ εἰς μερικὰ δογματικὰ φιλοσοφικὰ συστήματα, ὅπως π. χ. εἰς τὸ σύστημα τοῦ Fichte καὶ εἰς τὸ σύστημα τοῦ Schopenhauer. Ἔτσι ὁ Fichte ὁμιλεῖ διὰ τὴν γιγαντιαίαν καὶ ἀκοίμητον ὀρμὴν τοῦ ἀπολύτου πρὸς τὴν πρᾶξιν, ὁ δὲ Schopenhauer διὰ τὴν δαιμονίαν βούλησιν ὡς οὐσίαν τοῦ κόσμου. Τὴν ἐνέργειαν αὐτὴν τοῦ ἀπολύτου, τοῦ Ἐπέκεινα, μέσα εἰς τὸν ἀνθρώπον τὴν ἔζησε μὲ τὸν τρόπον του καὶ ὁ Goethe, ὁ ὁποῖος χρησιμοποιεῖ, διὰ νὰ ἐπισημάνῃ τὸ γεγονός τοῦτο, τὸν ὄρον δ α ί μ ω ν.

Ὁ μυστηριακὸς ὅμως χαρακτήρ τοῦ θρησκευτικοῦ συναισθήματος δὲν συνδέεται μόνον μὲ ὅ,τι ὠνομάσαμεν πρὶν ἱερὰν φόβικην ἢ φόβον Θεοῦ, ἀλλ' ἔχει μέσα του καὶ ἓνα ἄλλο γνώρισμα, τὸ ὁποῖον εἶναι ὀλωσδιόλου διάφορον ἀπὸ τὸν φόβον, καὶ τοῦτο εἶναι τὸ θά μ β ο ς. Τὸ θάμβος τοῦτο ἔρχεται ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι ὁ ἄνθρωπος μὲ τὸ θρησκευτικὸν συναίσθημα εὐρίσκεται ἐνώπιον ἐνὸς ὀλωσδιόλου «Έ τ έ ρ ο υ» καὶ τὸ Ἔτερον τοῦτο τὸν ἐκπλήσσει καὶ τὸν σαστίζει μὲ τὴν τρομακτικὴν διαφορὰν τοῦ ἀπὸ ὅλα τᾶλλα, τὰ κοινὰ καὶ γνωστά, καὶ γενικῶς ἀπὸ τὰ φυσικά. Διὰ τοῦτο τὸ Ἔτερον τοῦτο, ποὺ θαμβώνει τὸν ἄνθρωπον, ὅταν τὸ ζῆ μὲ τὸ θρησκευτικὸν τοῦ συναίσθημα, τὸ ὠνόμασεν ὑπερφυσικὸν ἢ Ἐπέκεινα. Ἡ μυστικὴ μάλιστα, ἡ ὁποία ὅλα τὰ στοιχεῖα τοῦ θρησκευτικοῦ συναισθήματος τὰ ζῆ καὶ τὰ τονίζει εἰς τὸ ἔπακρον, ἀντιθέτει τὸ Ἐπέκεινα καὶ τὸ Ἔτερον ὄχι μόνον πρὸς τὰ φυσικά καὶ κοσμικά στοιχεῖα, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν ἔννοιαν τοῦ Εἶναι, καὶ δι' αὐτὸ τὸ ὀνομάζει μ η δ έ ν. Καὶ ἐννοεῖ μὲ τὸ μηδὲν τοῦτο τὸ ὀλωσδιόλου ἕτερον καὶ ἀντίθετον πρὸς τὰ φυσικά, ἀλλὰ συνάμα καὶ ἐκεῖνο ποὺ δὲν ἐκφράζεται μὲ κανένα ἄλλο. Μὲ τὴν ἄρνησιν ἀκριβῶς αὐτὴν καὶ τὸν χαρακτηρισμὸν τοῦ Ἐπέκεινα ὡς μηδενὸς ἢ μυστικὴ τονίζει ἀκόμη περισσύτερον τὸν μυστηριακὸν χαρακτήρα τοῦ θρησκευτικοῦ συναισθήματος καὶ συνάμα τοῦ προσδίδει τὸ στοιχεῖον τοῦ παραδόξου. Καὶ μέσα εἰς τὸ παράδοξον τοῦτο κινεῖται τὸ συναίσθημα τοῦ μυστικοῦ. Ἐξ ἄλλου οἱ χαρακτηρισμοὶ τοῦ Ἐπέκεινα ὡς ὑπερφυσικοῦ καὶ ὑπερκοσμικοῦ φαίνεται νὰ εἶναι θετικοί, ἐνῶ κατ' οὐσίαν εἶναι καὶ αὐτοὶ ἀρνητικοί, διότι δὲν κάνουν τίποτε ἄλλο παρὰ ν' ἀποκλείουν τὴν πραγματικότητα, δηλαδὴ νὰ τὴν παραμερίζουν.

Ἀπὸ τὴν ἱστορίαν τῆς θρησκείας βλέπομεν ὅτι τὸ Ἐπέκεινα τοῦτο, δηλαδὴ ἡ ἰδέα τοῦ Θεοῦ, ὅπου ἀναφέρεται τὸ θρησκευτικὸν συναίσθημα, τοῦλάχιστον εἰς τὰς ὑψηλὰς θρησκείας, ὁρίζεται μὲ ἀρκετὴν σαφήνειαν καὶ μάλιστα μὲ τὰ κατηγορήματα: νοῦς, πνεῦμα, θέλησις, παντοδυναμία, συνειδητότης, καὶ γενικῶς μὲ ὅλα τὰ προσωπικά στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα ὁ ἄνθρωπος ἀνευρίσκει μέσα του, ἀλλὰ εἰς πολὺ περιορισμένον βαθμὸν. Ἐφ' ὅσον λοιπὸν ἡ ὑψηλὴ τοῦλάχιστον θρησκεία χρησιμοποιεῖ τὰ κατηγορήματα αὐτά, τὰ ὁποῖα εἶναι λογικὰ καὶ ἠθικά, διὰ νὰ περιγράψῃ τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ, δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι τοῦτο εἶναι ἡ λογικὴ πλευρὰ τῆς θρησκείας. Ὁ χριστιανισμὸς μάλιστα ἔχει σχηματίσει ἐννοίας αὐστηρὰς καὶ σαφεῖς καὶ δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ἐκτὸς τῶν ἄλλων διακριτικῶν του στοιχείων, μὲ τὰ ὁποῖα ὑπερέχει ἀπὸ ὅλας τὰς θρησκείας, ὑπερέχει καὶ ὡς πρὸς αὐτό. Τὸ σύστημα τῶν ἐννοιῶν ποὺ ἔχει σχηματίσει ὁ χριστιανισμὸς διὰ νὰ ὀρίσῃ τὴν ἔννοιαν τοῦ Θεοῦ εἶναι διαλεκτικῶς πολύπλοκον καὶ ἀνάγεται κατὰ μέγα μέρος εἰς τὴν ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν. Ὅμως θὰ ἦτο λάθος καὶ μάλιστα

βαρὺ νὰ νομίση κανεὶς ὅτι ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ ἐξαντλεῖται μὲ τὰ γενικά λογικά καὶ ἠθικά κατηγορήματα, πού τοῦ ἀποδίδει ἡ ἐννοιολογία τοῦ χριστιανισμοῦ. Πέρα τῶν ἐννοιῶν ὑπάρχει τὸ ἰδιότυπον βίωμα τοῦ Θεοῦ, ὅ,τι ἀκριβῶς ἀποτελεῖ τὸ ἄδυτον τῆς θρησκείας. Ἐδῶ ἔγκειται τὸ μυστήριόν της, καὶ ἡ πλευρὰ αὐτῆ τῆς θρησκείας εἶναι ἐξωλογική, ὑπερλογική. Αὐτὴ μάλιστα ἡ πλευρὰ εἶναι ἡ πρώτη, ἡ πρωτογενής, ἐνῶ ἡ ἄλλη, ἡ ἐννοιολογική, εἶναι ἡ δευτέρα. Πρῶτα ὑπάρχει τὸ βίωμα περὶ Θεοῦ καὶ ἔπειτα ἀκολουθεῖ ἡ ἐννοιολογία περὶ Θεοῦ. Ὅπωςδήποτε ὅμως εἶναι καὶ ἡ ἐννοιολογία ἀπαραίτητος, ἄλλως καταλήγομεν εἰς τὴν θρησκευτικὴν βουβότητα τοῦ Βούδδα.

Εἶναι ἀναμφισβήτητον ὅτι καὶ ἡ θρησκεία, ὅπως καὶ τὰ ἄλλα δημιουργήματα τοῦ ἀνθρώπου, τέχνη, πολιτεία, δίκαιον, ἐπιστήμη καὶ φιλοσοφία, ἔχει ἱστορικὸν χαρακτῆρα, δηλαδή ἀρχίζει νὰ ὑπάρχη κατὰ τρόπον πρωτόγονον καὶ ἔπειτα ἀναπτύσσεται εἰς ὑψηλὰς καὶ ὑπερόχους μορφάς. Καὶ εἶναι φυσικόν, ὅτι, ὅπως εἰς τὴν λογικὴν καὶ τὴν ἠθικὴν τοῦ ἀνθρώπου ἐγεννήθη τὸ πρόβλημα : τί εἶναι μέσα εἰς αὐτὰ ἐμπειρικόν καὶ τί εἶναι λογικόν, ἔτσι καὶ εἰς τὴν θρησκείαν, ἢ μᾶλλον εἰς τὴν φιλοσοφίαν τῆς θρησκείας, ἐγεννήθη τὸ πρόβλημα : τί εἶναι μέσα εἰς τὴν θρησκείαν ἐμπειρικόν καὶ τί εἶναι καθαρῶς πνευματικόν. Προκειμένου περὶ τῆς γνώσεως τοῦ ἀνθρώπου ὁ Kant κατέληξεν, εἰς τὴν Κριτικὴν τοῦ καθαροῦ λόγου, εἰς τὴν ἀκόλουθον διατύπωσιν : «Ὅτι ὅλη μας ἡ γνῶσις ἀρχίζει μὲ τὴν πείραν, περὶ αὐτοῦ δὲν ὑπάρχει καμμία ἀμφιβολία. Διότι πῶς ἄλλως θὰ ἦτο δυνατὸν ν' ἀφυπνισθῇ ἡ ἰκανότης τῆς γνώσεως, ἂν δὲν ἐγένετο τοῦτο μὲ ἀντικείμενα, τὰ ὁποῖα θίγουν τὰς αἰσθήσεις μας. Ὅμως, ἂν καὶ ὅλη μὲν ἡ γνῶσις ἀρχίζει μὲ τὴν πείραν, δὲν πηγάζει ὅλη ἀπὸ τὴν πείραν». Τὰ στοιχεῖα τῆς γνώσεως, τὰ ὁποῖα πηγάζουν ἀπὸ τὴν πείραν, ὁ Kant τὰ ὠνόμασεν *a posteriori* στοιχεῖα, ἐνῶ τὰ στοιχεῖα τὰ ὁποῖα δὲν πηγάζουν ἀπὸ τὴν πείραν, ἀλλὰ ἀπὸ τὸ ἐσωτερικόν τοῦ πνεύματος τοῦ ἀνθρώπου, τὰ ὠνόμασεν *a priori*. Ἡ κριτικὴ ὅμως αὐτὴ διαπίστωσις τοῦ Kant διὰ τὸ γεγονὸς τῆς γνώσεως ἰσχύει καὶ δι' ὅλα τὰ λοιπὰ δημιουργήματα τοῦ ἀνθρώπου, δηλαδή τὴν τέχνην, τὸ δίκαιον, τὴν ἠθικὴν καὶ τὴν θρησκείαν. Οὔτε ἡ θρησκεία εἶναι δυνατὸν νὰ νοηθῇ καὶ νὰ ἐρμηνευθῇ δίχως ἓνα *a priori*, δηλαδή δίχως στοιχεῖα τὰ ὁποῖα δὲν κατάγονται ἀπὸ τὴν ἐμπειρίαν. Ἡ βασικὴ *a priori* κατηγορία τῆς θρησκείας εἶναι ὅ,τι ὠνομάσαμεν ἤδη ἄ γ ι ο ν. Ἡ κατηγορία μάλιστα αὐτὴ εἶναι σύνθετος καὶ ἀποτελεῖται ἀπὸ στοιχεῖα λογικά καὶ ἐξωλογικά. Τὰ λογικά στοιχεῖα εἶναι ἡ ἰδέα τοῦ ἀπολύτου, τοῦ τελείου καὶ τοῦ ἀγαθοῦ. Αἱ ἰδέαι αὗται δὲν εἶναι δυνατὸν ποτὲ νὰ ἐξαχθοῦν ἀπὸ τὴν ἐμπειρίαν τῶν αἰσθήσεων. Τὰ ἐξωλογικά στοιχεῖα εἶναι ἡ ἰδέα τοῦ ἀγίου καὶ τὰ καθαρὰ συναισθήματα, τὰ ὁποῖα πάντοτε τὴν συνο-

δεύουν. Τὸ ἅγιον ἀναδύεται ἀπὸ τὸ βάθος τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου ἐξ ἀφορμῆς τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου, ποτὲ ὅμως ἐξ αἰτίας αὐτοῦ. Μέσα εἰς τὴν ἰδέαν τοῦ ἁγίου, ἢ ὁποῖα εἶναι γέννημα τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου, ὑπάρχουν πεποιθήσεις καὶ συναισθήματα, τὰ ὁποῖα δὲν εἶναι δυνατὸν ν' ἀναχθῶν εἰς τὴν ἐμπειρίαν τῶν αἰσθήσεων, διότι δὲν εἶναι αἰσθήματα, ἀλλὰ ἀξιολογήσεις καὶ θέσεις πραγμάτων, τὰ ὁποῖα δὲν ὑπάρχουν εἰς τὸν κόσμον τῶν αἰσθήσεων. Αἱ θέσεις καὶ ἀξιολογήσεις αὐταὶ πηγάζουν ἀπὸ μίαν αὐτόνομον πηγὴν τοῦ πνεύματος τοῦ ἀνθρώπου, ἢ ὁποῖα λειτουργεῖ ἀνεξαρτήτως τοῦ κόσμου τῶν αἰσθήσεων. Δίχως αὐτὰς τὰς α priori προϋποθέσεις δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐρμηνευθῆ τὸ φαινόμενον, ποὺ λέγεται θρησκεία. Ἡ ἱστορία τῆς θρησκείας, ἢ ὁποῖα προσπαθεῖ νὰ ἐξηγήσῃ τὴν ἱστορικὴν γένεσιν τοῦ φαινομένου τούτου, διὰ νὰ τὸ ἐξηγήσῃ πρέπει νὰ ὑποθέσῃ κάτι ὡς πρῶτον δεδομένον, ὥστε ἀπ' αὐτὸ νὰ ἐξηγήσῃ τὴν περαιτέρω πορείαν τοῦ φαινομένου, διότι ἀπὸ τὸ μηδὲν δὲν ἐξηγεῖται τίποτε. Τὸ αὐτὸ ἄλλωστε πράττει ἀκόμη καὶ ἡ φυσικὴ ἐπιστήμη, δηλαδὴ ἐξηγεῖ τὸ φαινόμενον τῆς φύσεως, ἀφοῦ προϋποθέτει ὠρισμένα στοιχεῖα ἢ ὠρισμένας δυνάμεις, τὰς ὁποίας ὅμως δὲν ἐξηγεῖ, διότι τὰς θεωρεῖ δεδομένας. Εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ πνεύματος ὅμως, ὅπου ἀνήκει καὶ ἡ θρησκεία, τὸ πρῶτον καὶ κύριον εἶναι τὸ ἴδιον τὸ πνεῦμα. Ὡστε, ὅταν ἐπιχειρήσω νὰ ἐξηγήσω καὶ νὰ κατανοήσω φαινόμενα τοῦ πνεύματος, θὰ πρέπει νὰ προϋποθέσω ὡς ἀφετηρίαν τὰς διαφοροὺς δυνατότητας καὶ τοὺς διαφοροὺς λειτουργικοὺς νόμους τοῦ πνεύματος. Πῶς τώρα ὑπάρχει τὸ πνεῦμα ὡς πνεῦμα, τοῦτο δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐξηγηθῆ, ἐπειδὴ ἀκριβῶς τοῦτο ἀποτελεῖ τὴν πρωταρχικὴν παρουσίαν μας εἰς τὸν κόσμον.

R É S U M É

Éléments du sentiment religieux sont : l'horreur sacrée, le sentiment de la toute-puissance de Dieu, l'action de l'au-delà, l'étonnement. En général l'idée de Dieu peut se fixer par les attributs : esprit, intelligence, volonté, tout-pouvoir, action de consentir ; c'est ce qui constitue le côté logique de la religion. Parallèlement on trouve en lui le côté exologique, c'est-à-dire qu'au-delà des pensées il existe ce qui constitue exactement l'inaccessible de la religion. Enfin nous devons accepter que dans le sens de la religion sont inclus des éléments, qui ne proviennent pas de l'expérience des sens. Ce sont : l'idée de la sainteté et les sentiments purs, qui l'accompagnent toujours ; l'idée de l'absolu ; du parfait,

du bien. De tous ces éléments il y en a (comme celui de la sainteté p. ex.), qui présentent un caractère exologique et d'autres (l'absolu, le parfait, le bien) un caractère logique. En général et pour comprendre et interpréter le phénomène de la religion — phénomène qui appartient tout entier au domaine de l'esprit — nous devons présupposer comme point de départ les diverses possibilités et les diverses lois liturgiques de l'esprit.

ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 26ΗΣ ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΥ 1970

ΠΡΟΕΔΡΙΑ ΛΕΩΝ. Θ. ΖΕΡΒΑ

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΙΣ ΜΕΛΟΥΣ

ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ.— **Ἡ Ἑλλάς ὡς οἰκουμένη ἰδέα, ὑπὸ Ἰ. Ν. Θεοδωρακοπούλου***.

Εἰς μίαν ἐξόχως κρίσιμον καμπὴν τῆς ἱστορικῆς παρουσίας τοῦ ἑλληνισμοῦ εἰς τὸν κόσμον ὁ Ἰσοκράτης συνέλαβε καὶ διετύπωσε μίαν μεγάλην ἰδέαν, ἴσως τὴν μόνην ἀληθινὴν καὶ αἰωνίαν, δηλαδὴ πράγματι μεγάλην ἰδέαν τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ὁ Ἰσοκράτης εἰς τὸν τέταρτον αἰῶνα π.Χ. εἶπεν εἰς τὸν Παναγυρικὸν του λόγον (50) τὰ ἑξῆς: «Καὶ τὸ τῶν Ἑλλήνων ὄνομα πεποίηκεν μηκέτι τοῦ γένους, ἀλλὰ τῆς διανοίας δοκεῖν εἶναι, καὶ μᾶλλον Ἑλληνας καλεῖσθαι τοὺς τῆς παιδείσεως τῆς ἡμετέρας ἢ τοὺς τῆς κοινῆς φύσεως μετέχοντας».

Εἰς τὴν ἐποχὴν κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ ἀρχαία ἑλληνικὴ πόλις, δηλαδὴ τὸ μεγαλύτερον πολιτικὸν δημιούργημα, ἀλλὰ καὶ τὸ τελειότερον ὄργανον ἱστορικῆς παρουσίας καὶ ἐπιβιώσεως τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἤρχισε κατ' οὐσίαν νὰ χάνῃ τὴν αὐτοτέλειαν καὶ αὐτονομίαν του, ἢ δὲ ἀπειλὴ ἐκ μέρους τῶν Περσῶν ἦτο πάλιν ἐπὶ θύραις, ὁ Ἰσοκράτης μὲ τὸ πολιτικὸν του αἰσθητήριον στρέφεται πρὸς τὸν Φίλιππον—ἢ δὲ ἐξέλιξις τῶν ἱστορικῶν πραγμάτων ἐδικαίωσε πλήρως τὸν Ἰσοκράτην— ἐνῶ ἐξ ἄλλου μὲ τὸ ἱστορικὸν του αἰσθητήριον προδιέγραψε τὴν μέλλουσαν πορείαν τοῦ Ἑλληνισμοῦ, διότι ὁ τολμηρὸς του λόγος «Ἑλληνες εἶναι οἱ τῆς ἡμετέρας παιδείσεως μετέχοντες» ἔγινεν ἐντὸς ὀλίγου ἱστορικὴ πραγματικότητα. Ὁ Ἀλέξανδρος ἦτο ὁ μεγαλοφυὴς δημιουργὸς αὐτῆς τῆς πραγματικότητος, εἰς τὴν ὁποίαν ἀκριβῶς Ἑλληνες ἦσαν ὅλοι οἱ μετέχοντες τῆς ἡμετέρας παιδείσεως. Ἡ ἀλεξαν-

* J. N. THEODORACOPULOS, Grèce, une idée œcuménique.

δρινή εποχή ἀπετέλεσε τὸν θρίαμβον τῆς μεγάλης αὐτῆς ιδέας τοῦ Ἰσοκράτους. Ποτὲ ὁ Ἑλληνισμὸς δὲν εἶχε τόσην λάμψιν καὶ τόσην δόξαν. Ποτὲ ἄλλοτε ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα καὶ τὸ ἑλληνικὸν πνεῦμα δὲν εἶχον τόσους φορεῖς. Καὶ οἱ φορεῖς αὐτοὶ ἦσαν διάφοροι λαοί, οἱ ὅποιοι ἐξ αἵματος μὲν δὲν ἦσαν Ἑλληνες, ἦσαν ὅμως Ἑλληνες κατὰ τὸ πνεῦμα, τὴν γλῶσσαν καὶ τὴν ψυχὴν. Ἀξίζει ν' ἀντιπαρβάλῃ κανεὶς ἐδῶ τὴν εὐγένειαν τῆς μεγάλης ιδέας τοῦ Ἰσοκράτους πρὸς τὴν βαρβαρότητα τῶν φυλετικῶν διακρίσεων εἰς τὸν αἰῶνά μας. Ὁ πνευματικὸς ἑλλητισμὸς τῶν λαῶν τῆς Ἀνατολῆς ἀπετέλεσε τὴν ἱστορικὴν βάσιν διὰ τὴν δημιουργίαν τῆς Νέας Ρώμης, τοῦ Βυζαντίου. Καὶ κατὰ τὴν μακροαῖωνα ἱστορίαν τοῦ Βυζαντίου ὁ λόγος τοῦ Ἰσοκράτους ἐξηκολούθει νὰ ἰσχύη. Καὶ κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο Ἑλληνες θεωροῦνται οἱ τῆς ἡμετέρας παιδείσεως μετέχοντες. Τὸ καταπληκτικὸν ὅμως εἶναι ὅτι ὁ λόγος αὐτὸς τοῦ Ἰσοκράτους ἀκτινοβολεῖ ὡς ἰδέα καθ' ὅλην τὴν περίοδον τῆς Τουρκοκρατίας, ὅποτε τὸ μόνον μέσον συνεννοήσεως μεταξὺ τῶν ἀσχηματίστων εἰσέτι λαῶν τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἴμου εἶναι ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα. Ἀλλὰ καὶ πέρα αὐτοῦ τὰ κατ' ἰδίαν ἄτομα κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν εἴτε ἔμποροι ἦσαν εἴτε ἄλλα ἐπαγγέλματα ἦσκουν, ἐνῶ ἐξ αἵματος δὲν ἦσαν Ἑλληνες, ἐρωτώμενα τί εἶναι, ἐκαυχῶντο νὰ ἀπαντοῦν ὅτι εἶναι Ἑλληνες. Ἔτσι οἱ ὀλίγοι ἀριθμητικῶς ἐξ αἵματος Ἑλληνες ἐκυκλοφόρουσαν εἰς τὸν εὐρύτατον χῶρον τῶν πνευματικῶς Συνελλήνων. Ἔτσι ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα καὶ τὸ ἑλληνικὸν πνεῦμα μετεβλήθησαν εἰρηρικῶς εἰς πραγματικὰς ἀσπίδας τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Καὶ αὐτὰ μὲν συνέβαινον εἰς τὴν Ἀνατολὴν σχεδὸν μέχρι τῶν ἡμερῶν μας.

Εἰς τὴν Δύσιν δυνάμεθα νὰ διακρίνωμεν τρία στάδια τῆς ἱστορίας τῆς ἑλληνικῆς παιδείας, τὸ ρωμαϊκόν, τὸ μεσαιωνικόν καὶ τὸ ἀπὸ τῆς Ἀναγεννήσεως καὶ ἐντεῦθεν μέχρι τοῦ δευτέρου παγκοσμίου πολέμου. Τί ἔγινε μετὰ τὸν δεύτερον παγκόσμιον πόλεμον, τοῦτο ἀκριβῶς εἶναι τὸ μέγα θέμα, τὸ ὁποῖον θὰ θέσωμεν ἐνώπιον τῆς Ἀκαδημίας καὶ ἐνώπιον τοῦ ἔθνους μὲ τὴν παροῦσαν ἀνακοίνωσιν. Κατὰ τὸ ρωμαϊκὸν στάδιον συνέβη ὅ,τι ἀκριβῶς εἶχε φοβηθῆ ὁ Κάτων. Ὁ Κάτων εἶχεν εἶπει, ὅτι «ἂν οἱ Ἑλληνες κατορθώσουν νὰ μᾶς μεταδώσουν τὴν φιλολογίαν των, θὰ καταστρέψουν δι' ἡμᾶς τὰ πάντα». Καὶ πράγματι οἱ Ἑλληνες κατώρθωσαν νὰ μεταδώσουν εἰς τοὺς Ρωμαίους τὴν ἑλληνικὴν παιδείαν, κατώρθωσαν νὰ μεταβάλλουν εἰς πραγματικότητα τὴν μεγάλην ιδέαν τοῦ Ἰσοκράτους. Ἀκόμη κατὰ τὸν τέταρτον αἰῶνα μ. Χ. ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα ὠμιλεῖτο εἰς τὴν Ρώμην ὡς γλῶσσα διεθνῆς, καὶ ὄχι μόνον εἰς τὴν Ρώμην ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς ἄλλας πόλεις τῆς δυτικῆς Μεσογείου. Πᾶς Ἑλληνα, μὴ γνωρίζων λατινικά, ἠδύνατο, ἐρχόμενος εἰς τὴν Δύσιν κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτήν, νὰ συνεννοεῖται διὰ τῆς μητρικῆς του γλώσσης μὲ τοὺς ἐντοπίους. Ἄς σημειωθῆ ὅτι ἀκόμη καὶ εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Καρχη-

δόμος, όπου ἐγεννήθη καὶ ἀνετράφη ὁ Αὐγουστῖνος, τὰ ἑλληνικὰ ἐθεωροῦντο ὡς ἀπαραίτητον στοιχεῖον μορφώσεως. Τοῦτο τὸ μανθάνομεν ἀπὸ τὸν ἴδιον τὸν Αὐγουστῖνον, ὁ ὁποῖος εἰς τὰς Ἑξομολογήσεις του λέγει, ὅτι ἐνωρὶς οἱ γονεῖς του τὸν ὑπεχρέωσαν νὰ μάθῃ ἑλληνικά. Τὸ καθεστὼς τοῦτο κατελύθη μὲ τὴν κάθοδον τῶν βαρβάρων καὶ τὴν κατάρρευσιν τοῦ δυτικοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους, ὁπότε ἀρχίζει τὸ δεύτερον στάδιον τῆς ἱστορίας τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων εἰς τὴν Δύσιν. Οἱ βάρβαροι ἐμμέσως μόνον ἀπέκτησαν κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας τοῦ δυτικοῦ Μεσαίωνος εἰκόνα περὶ τῶν Ἑλλήνων καὶ τοῦ πολιτισμοῦ των, δηλαδὴ διὰ μέσου τῶν κατακτηθέντων Ρωμαίων. Ὁ Nietzsche λέγει, ὅτι ὑπῆρξε μεγάλη ἀτυχία διὰ τοὺς εὐρωπαϊκοὺς λαοὺς ὅτι ἐγνώρισαν τοὺς Ἑλληνας διὰ μέσου τῶν Ρωμαίων. Ἄλλη θὰ ἦτο ἡ Εὐρώπη, ἂν οἱ εὐρωπαϊκοὶ λαοὶ ἐγνώριζον ἀπ' εὐθείας τοὺς Ἑλληνας. Πόσον ἀληθῆς εἶναι ὁ λόγος αὐτὸς τοῦ Nietzsche φαίνεται ἀπὸ τὸ τί ἔγινε μετὰ τὴν Ἀναγέννησιν εἰς τὴν Δύσιν διὰ τὴν καλλιέργειαν τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων. Πάντως μέχρι τῆς Ἀναγεννήσεως ἦσαν ἐλάχιστα ἑλληνικὰ κείμενα γνωστὰ εἰς τὴν Δυτικὴν Εὐρώπην. Οἱ Ἀραβες ἦσαν ἐκεῖνοι, οἱ ὁποῖοι εἶχον ἐν τῷ μεταξύ σπουδάσει τὸν Ἀριστοτέλη, καὶ ἀπὸ τὴν ἀραβικὴν μετάφρασιν ἐγνώρισαν τὸν Σταγειρίτην φιλόσοφον οἱ μεσαιωνικοὶ φιλόσοφοι τῆς Δύσεως. Ἀρκεῖ ν' ἀναφέρωμεν ἐδῶ ὅτι καὶ ὁ μεγαλύτερος ἀριστοτελικὸς φιλόσοφος τοῦ δυτικοῦ Μεσαίωνος, Θωμᾶς ὁ Ἀκινάτης ἐγνώρισε καὶ ἐσπούδασε τὸν Ἀριστοτέλη ἀπὸ ἀραβικὴν μετάφρασιν. Ἡ Ἀναγέννησις ἔφερεν εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τὰ ἑλληνικὰ κείμενα, εἰς αὐτὸ δὲ συνετέλεσαν τὰ μέγιστα καὶ οἱ φυγάδες λόγιοι τοῦ Βυζαντίου, οἱ ὁποῖοι καὶ πρὸ τῆς Ἀλώσεως καὶ μετὰ τὴν Ἄλωσιν κατέφυγον εἰς Ἰταλίαν. Τὸ σημεῖον ὅμως τοῦτο ἔχει συχνὰ παρερμηνευθῆ ἀπὸ πολλοὺς ἡμετέρους λογίους καὶ ἱστορικούς. Ἡ Ἀναγέννησις δὲν ὀφείλεται εἰς τοὺς λογίους τοῦ Βυζαντίου ἀλλὰ εἶχεν ἀρχίσει πολὺ πρὶν πέσει τὸ Βυζάντιον. Ἀρκεῖ νὰ ἀναφέρωμεν ἐδῶ ἐν μόνον γερονός, ὅτι ὁ μεγαλύτερος ἄνθρωπος τῆς Ἀναγεννήσεως, ὁ Leonardo da Vinci, ἐγεννήθη τὸ 1452. Τοῦτο σημαίνει ὅτι εἶχε προηγηθῆ ἡ ὅλη πνευματικὴ καὶ ἱστορικὴ προεργασία καὶ διαδικασία διὰ νὰ γεννηθῆ ἡ μεγαλοφυΐα τῆς Ἀναγεννήσεως. Ὅπωςδήποτε μὲ τὸ μέγα γερονός τῆς Ἀναγεννήσεως, γερονός κατ' ἐξοχὴν καὶ ἀποκλειστικὸν τοῦ Ἰταλικοῦ λαοῦ, ὁ λόγος τοῦ Ἰσοκράτους «Ἕλληνες εἶναι οἱ τῆς ἡμετέρας παιδεύσεως μετέχοντες» γίνεται ἐκ νέου πραγματικότης, ἡ ὁποία καλύπτει σιγὰ - σιγὰ ὅλον τὸν χῶρον τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης. Οἱ τῆς ἡμετέρας παιδεύσεως μετέχοντες εἶναι τώρα πνεύματα ἐξαιρετα μετὰ τῶν νέων λαῶν τῆς Εὐρώπης, οἱ ὁποῖοι θέτουν τὰς βάσεις διὰ τὴν δημιουργίαν τοῦ νεωτέρου πολιτισμοῦ. Ἀπὸ τὴν Ἀναγέννησιν μέχρι τοῦ δευτέρου παγκοσμίου πολέμου τὰ ἑλληνικὰ γράμματα καὶ ἡ ἑλληνικὴ παιδεία θεωροῦνται

ὡς τὸ ἀπαραίτητον στοιχεῖον παιδεύσεως παντὸς πνευματικοῦ ἀνθρώπου. Ἄφ' ἧς μάλιστα τὰ ἑλληνικὰ γράμματα εἰσῆχθησαν ὡς ἐπίσημον μάθημα εἰς τὰ γυμνάσια τῶν κρατῶν τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης, ἡ ἑλληνικὴ παιδεία γενικεύεται καὶ ἀπλώνεται εἰς εὐρύτατα στρώματα τῶν λαῶν αὐτῶν. Γυμνάσια καὶ Πανεπιστήμια κατὰ τὸν δέκατον ἔνατον αἰῶνα καὶ κατὰ τὰς πρώτας δεκαετηρίδας τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνος ἔχουν ἑκατοντάδας χιλιάδων τροφίμων τῆς ἑλληνικῆς παιδείσεως, ἡ δὲ ἀναγεννηθεῖσα ἐν τῷ μεταξὺ Ἑλλάδος, ἂν καὶ μικρὰ καὶ πτωχὴ, εἶχε τὸ μέγα προνόμιον νὰ διαθέτῃ ἑκατοντάδας χιλιάδων πρέσβειων εἰς ὅλον τὸν πολιτισμένον κόσμον. Κανεὶς ἄλλος λαὸς δὲν εἶχε τὸ προνόμιον τοῦτο, ἐκτὸς τῶν Ρωμαίων—τῶν ὁποίων ἡ γλῶσσα ἐκαλλιεργεῖτο παραλλήλως πρὸς τὴν ἑλληνικὴν—, οἱ ὅποιοι ὅμως δὲν ὑπῆρχον πλέον ὡς λαός. Εἶναι περιττὸν νὰ τονίσω τί ὀφείλει ἡ Ἑλλάς εἰς τοὺς φιλέλληνας ἢ, ὅπως εἶπα πρῖν, εἰς τοὺς Συνέλληνας, διότι τοῦτο εἶναι γνωστόν. Ἡ οἰκουμενικὴ καὶ κοσμοϊστορικὴ παρουσία τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων ἐκορυφώθη κατὰ τὴν περίοδον αὐτήν. Ἡ Ἑλλάς ὡς οἰκουμενικὴ ἰδέα εἶχε νικήσει τὴν μικρὰν καὶ ἀσήμαντον φυσικὴν τῆς παρουσίαν μεταξὺ τῶν λαῶν τῆς Εὐρώπης, οἱ ὅποιοι ἐν τῷ μεταξὺ ἔχουν κατακτήσει τοὺς ὠκεανούς καὶ τὰς ὑπερποντίους χώρας καὶ οἱ ὅποιοι, καὶ ὡς πληθυσμοί, ἔχουν μεταβληθῆ διὰ τῆς βιομηχανίας, τῆς τεχνικῆς καὶ τῆς ἐπιστήμης εἰς μεγάλους ὄγκους. Ἐπίσης καὶ ἄλλοι παλαιοὶ καὶ νέοι λαοὶ τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Εὐρώπης, βοηθούμενοι ἀπὸ τὴν τεχνικὴν καὶ τὴν ἐπιστήμην τῆς Εὐρώπης, αἱ ὁποῖαι σὺν τῷ χρόνῳ γενικεύονται, συγκροτοῦνται εἰς πρωτοφανεῖς διὰ τὴν ἱστορίαν ὄγκους πληθυσμοῦ.

Τί ἔχει ὅμως συμβῆ ὡς πρὸς τὴν οἰκουμενικότητα τῆς ἑλληνικῆς ἰδέας μετὰ τὸν δεῦτερον παγκόσμιον πόλεμον ; Ποία εἶναι σήμερον ἡ θέσις «τῆς ἡμετέρας παιδεύσεως» εἰς τοὺς λαοὺς τῆς Εὐρώπης ; Μὲ τὴν ἐπικράτησιν τῆς τεχνικῆς καὶ τῆς βιομηχανίας, καὶ ἐν γένει μὲ τὴν ἐπικράτησιν τοῦ τεχνικοῦ πνεύματος, συνετελέσθη κατὰ τὰ τελευταῖα ἰδίως ἔτη μία κρισιμωτάτη στροφή τόσοσιν διὰ τὴν Δυτικὴν Εὐρώπην ὅσον καὶ διὰ τὴν Ἑλλάδα, τῆς ὁποίας ἡ οἰκουμενικότης τοῦ πνεύματος περιορίζεται τὰ μέγιστα. Ποῦ ἔγκειται ἡ στροφή αὐτή ; Καὶ πῶς ἐκφράζεται διὰ τῶν πραγμάτων ; Ἡ στροφή αὕτη ἔγκειται εἰς τὴν ἀπομάκρυνσιν ἀπὸ τὸ κλασσικὸν πνεῦμα καὶ ἐκφράζεται μὲ τὸν περιορισμὸν ἢ καὶ τὴν ἐξ ὀλοκλήρου κατάργησιν τῆς διδασκαλίας τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων εἰς τὰ γυμνάσια τῶν δυτικῶν λαῶν. Ἀναφέρω μόνον ἐν παράδειγμα, εἰλημμένον ἀπὸ λαόν, ὁ ὁποῖος ἐκαλλιέργησε τὰ ἑλληνικὰ γράμματα ἀφειδῶς. Μεταξὺ τῶν 42 γυμνασίων, πῶν ὑπάρχουν σήμερον εἰς τὸ Δυτικὸν Βερολῖνον, μόνον ἐν ὑπάρχει, ὅπου διδάσκονται τὰ ἀρχαῖα ἑλληνικά. Πρόκειται δηλαδὴ περὶ κατακλυσμιαίου γεγονότος, καὶ μάλιστα διὰ πρώτην φοράν, ὡς πρὸς τὴν τύχην τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων. Ἡδη

τώρα μεταξύ τῶν τροφίμων τῶν Πανεπιστημίων τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης συναντᾶ κανεὶς ἐλαχίστους μόνον σπουδαστάς, οἱ ὅποιοι γνωρίζουν ἑλληνικά. Ἀλλὰ καὶ μεταξύ τῶν τροφίμων τῶν φιλοσοφικῶν Σχολῶν τῶν Πανεπιστημίων συναντᾶ ἐλαχίστους σπουδαστάς γνωρίζοντας ἑλληνικά. Ἄλλοτε φοιτηταὶ τῆς Φιλοσοφίας χωρὶς γνῶσιν τῶν ἑλληνικῶν ἦτο κάτι τὸ ἀδιανόητον. Σήμερον τοῦτο εἶναι κανὼν. Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι, ἀπὸ τὴν ὑποχώρησιν ἢ καὶ τὴν πλήρη ἐξαφάνισιν τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων ἀπὸ τὸ πρόγραμμα διδασκαλίας τῶν γυμνασίων τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης, οἱ ἀμέσως ζημιούμενοι εἶναι οἱ ἴδιοι οἱ λαοί. Ἐμμέσως ὅμως ζημιοῦται καὶ ἡ Ἑλλάς, διότι περιορίζεται οὕτω τὰ μέγιστα ἡ ἀκτινοβολία τοῦ πνεύματός της καὶ ἡ Ἑλλάς ὡς οἰκουμενικὴ ἰδέα ὑποχωρεῖ ἢ καὶ ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὴν συνείδησιν τῶν λαῶν αὐτῶν.

Τὸ ἐρώτημα εἶναι : τί εἶναι δυνατόν νὰ γίνη ; πῶς εἶναι δυνατόν ν' ἀντιμετωπισθῇ αὐτὴ ἡ κατάστασις ; Πρῶτον πρέπει ἡμεῖς οἱ ἴδιοι ν' ἀπαλλαγῶμεν ἀπὸ τὴν πλάνην νὰ ταυτίζωμεν τὴν Ἑλλάδα μὲ τὴν γεωγραφικὴν της παρουσίαν. Πρέπει δεῦτερον ν' ἀπαλλαγῶμεν ἀπὸ τὴν πλάνην νὰ ταυτίζωμεν τὴν Ἑλλάδα μὲ ὠρισμένας πολιτικὰς καταστάσεις. Οὐδεὶς ἔχει τὸ ἠθικὸν δικαίωμα νὰ πράττη τοῦτο. Ἡ Ἑλλάς — τοῦτο πρέπει νὰ γίνη συνειδητὸν εἰς ὅλους — εἶναι πνευματικὸν μέγεθος οἰκουμενικῶν διαστάσεων. Ὡς οἰκουμενικὴ ἰδέα ἡ Ἑλλάς θέτει εἰς ἡμᾶς μόνον χρέη καὶ ὄχι δικαιώματα. Οὐδὲν δικαίωμα ἔχομεν ἐπὶ τῆς Ἑλλάδος ὡς οἰκουμενικῆς ἰδέας, μόνον χρέη ἔχομεν. Ἀπὸ αὐτὴν τὴν συνείδησιν τοῦ χρέους εἶναι δυνατόν νὰ ἐνεργήσωμεν καὶ νὰ δράσωμεν. Ἐνας τρόπος δράσεως, νομίζω, ὅτι πρέπει νὰ εἶναι τὸ σύστημα τῶν ὑποτροφιῶν εἰς ξένους. Ἡ Ἑλλάς δύναται καὶ πρέπει νὰ ἔχη ὑποτρόφους τοῦ πνεύματός της προερχομένους ἀπὸ πολλοὺς λαοὺς τῆς γῆς. Ἐνας ἄλλος τρόπος δράσεως εἶναι ἡ ἴδρυσις ἐδρῶν τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων εἰς ξένα Πανεπιστήμια ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴν Πολιτείαν, δηλαδὴ ἡ Ἑλλάς νὰ πληρῶνῃ καθηγητὰς τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων. Ἐνας ἄλλος τρόπος δράσεως, ἴσως ὁ σπουδαιότερος, εἶναι ἡ ἴδρυσις ἐνὸς κέντρου ἑλληνικῶν σπουδῶν ἐν Ἑλλάδι, ὅπου νὰ ἐκπαιδεύωνται Ἑλληγες ἀλλὰ καὶ ξένοι ἀποκλειστικῶς εἰς τὰ ἑλληνικά γράμματα. Οἱ Ἑλληγες ὅμως πρέπει νὰ ἐκμανθάνουν συνάμα μίαν ἢ δύο ξένας γλῶσσας, καὶ ὄχι τὰς πολὺ γνωστάς, ὥστε νὰ εἶναι δυνατόν νὰ διδάξουν ἔπειτα τὰ ἑλληνικά γράμματα εἰς τὰς χώρας τῶν ὁποίων τὴν γλῶσσαν θὰ ἔχουν ἐκμάθει. Ὅλα αὐτὰ καὶ ἄλλα παρόμοια σημαίνουν ὅτι ἡ Ἑλλάς, ἂν θέλῃ νὰ διατηρήσῃ τὴν οἰκουμενικότητα τοῦ πνεύματός της, θὰ πρέπει νὰ δαπανήσῃ πολλὰ χρήματα ἀπὸ τὸν προϋπολογισμόν της. Μέχρι τοῦδε ἡ οἰκουμενικότης τοῦ πνεύματός της διετηρεῖτο διὰ τὴν Ἑλλάδα ἄνευ δαπάνης. Ἀπὸ τοῦδε καὶ εἰς τὸ ἐξῆς ἡ Ἑλλάς πρέπει νὰ δαπανᾷ, καὶ μάλιστα πολλὰ, διὰ νὰ διατηρήσῃ τὴν

οἰκουμηνικότητα τοῦ πνεύματός της, ἡ ὁποία συντελεῖ συνάμα, καὶ μάλιστα περισσότερο παντὸς ἄλλου, διὰ τὴν ἐπιβίωσίν της τὴν ἱστορικήν.

R É S U M É

Dès la période hellénistique et plus tard, jusqu'à la seconde guerre mondiale, la Grèce s'impose vraiment comme une idée œcuménique qui nourrit et féconde l'esprit et la civilisation de l'Orient et de l'Occident. Dans l'évolution historique du monde méditerranéen au cours des siècles, depuis l'époque d'Alexandre le Grand, la phrase d'Isocrates (Panégyrique 50) «on appelle Grecs plutôt les gens qui participent à notre éducation que ceux qui ont la même origine que nous», qui déclare l'universalité de l'idée hellénique, trouve une adaptation absolue. Pourtant après la seconde guerre mondiale, la Grèce comme idée œcuménique recule à cause de la prépondérance de l'esprit technique et l'éloignement de la création classique: constatation nuisible sans doute tant pour l'Europe que pour la Grèce. Les moyens proposés pour lutter contre ce mal et pour vivifier les études grecques sont les suivants: Nous devons d'abord nous délivrer de deux erreurs, c'est-à-dire que la Grèce doit s'identifier à son existence géographique comme aussi à certaines situations politiques. C'est justement l'idée œcuménique de la Grèce, qui nous inspire des devoirs et non pas des droits. Notre réaction pourrait envisager de diverses solutions: fonder un système de bourses pour les étrangers, qui s'instruiront ainsi dans l'esprit grec; fonder des chaires universitaires pour l'enseignement des lettres grecques à l'étranger; fonder un centre d'Études grecques en Grèce pour des étudiants grecs et étrangers; les grecs devraient d'autre part apprendre à fond des langues étrangères, afin qu'ils puissent enseigner le grec aux pays, où ils seront envoyés. En un mot, la Grèce doit dépenser aujourd'hui une grosse somme de son budget pour pouvoir conserver son caractère œcuménique.

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΙΣ ΜΗ ΜΕΛΟΥΣ

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΙΑΤΡΙΚΗΣ.— **Τὰ κοσμολογικά συστήματα τῶν ἱπποκρατικῶν ἱατρῶν, ὑπὸ Χαρ. Τουλ***. Ἀνεκοινώθη ὑπὸ τοῦ Ἀκαδημαϊκοῦ κ. Ἰω. Χαραμῆ.

Οὐδεὶς ἀμφισβητεῖ τὴν ἰσχυρὰν ἐπίδρασιν, τὴν ὁποίαν ἤσκησεν ἡ Φιλοσοφία ἐπὶ τῆς ἐξελίξεως τῆς ἀρχαίας Ἰατρικῆς. Ἡ ἐπίδρασις ὅμως αὕτη, κατὰ τὴν γνώμην μας, δὲν ἀφεώρα τόσον τὰς ἐπιστημονικὰς καὶ τεχνικὰς προόδους τοῦ κλάδου, ὅσον τὴν διατύπωσιν τῶν θεωριῶν, δι' ὧν ὅμως συχνὰ ἀνεστάλη ἡ πρόοδος τῆς Ἰατρικῆς¹. Ἐν τῇ ἱπποκρατικῇ συλλογῇ δύο μόνον φιλόσοφοι ἀναφέρονται, ὁ Ἐμπεδοκλῆς καὶ ὁ Μέλισσος, ἀμφότεροι ἀκμάσαντες κατὰ τὸν 5ον αἰῶνα π.Χ.². Ὁ Μέλισσος ἀναφέρεται κατὰ τὴν ἐπίκρισιν τοῦ ἐνιστικοῦ δόγματος τῆς ἑλεατικῆς Σχολῆς, καθ' ὃ ὁ κόσμος τῶν φαινομένων δὲν εἶχε πραγματικὴν ὑπόστασιν. Ἀντιθέτως ἡ ἐπίδρασις τοῦ Ἐμπεδοκλέους ἐπὶ τῆς Ἰατρικῆς ἦτο ἰσχυρά. Οὕτω οἱ 4 χυμοὶ τοῦ σώματος (αἷμα, φλέγμα, ξανθὴ καὶ μελανὴ χολή) παρελληλίσθησαν μὲ τὴν τετραμερῆ διαίρεσιν τῶν στοιχείων τῆς ὕλης (πῦρ, ἀήρ, ὕδωρ, γῆ) καὶ τῶν 4 ποιότητων τούτων (θερμὸν, ψυχρόν, ὑγρόν, ξηρόν) τοῦ ὡς ἄνω φιλοσόφου. Ἡ θεωρία τῶν 4 χυμῶν ἐκτίθεται συστηματικῶς ἐν τῷ π. Φύσιος τοῦ Ἀνθρώπου, τὸ ὁποῖον ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ τοῦ Μένωνος³ ἀποδίδεται εἰς τὸν Πόλυβον.

Λόγῳ ἀπωλείας τῶν πρὸ τοῦ Πλάτωνος φιλοσοφικῶν συγγραμμάτων, εἶναι δύσκολον νὰ ἐκτιμηθῇ τὸ εἶδος καὶ ἡ ἔκτασις τῆς συμβολῆς ἐνὸς ἐκάστου τῶν ἀρχαίων φιλοσόφων εἰς τὴν πρόοδον τῆς Ἰατρικῆς. Ἐπίσης εἶναι δυσχερὲς νὰ κρίνωμεν, ἂν αἱ ἀνατομοφυσιολογικαὶ καὶ βιολογικαὶ γνῶμαι, αἱ ἀποδιδόμεναι εἰς τοὺς φιλοσόφους, ὀφείλονται εἰς ἰδικὰς τῶν παρατηρήσεις ἢ παρελήφθησαν ἀπὸ τῶν ἀσκούντων διαφόρους τέχνας, κυρίως μὲν τῶν ἱατρῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν γυμναστῶν, κτηνοτρόφων, ἀλιέων, κυνηγῶν, σφαγέων, οἰωνοσκόπων κ.ο.κ. Ἐσκέφθημεν ὅθεν, μήπως θὰ συνετέλει εἰς τὸν ἀκριβέστερον καθορισμὸν τῶν δεσμῶν μεταξὺ Ἰατρικῆς καὶ Φιλοσοφίας, ἂν ἐμελετῶντο τὰ κοσμολογικὰ συστήματα τὰ ἀναφερόμενα εἰς τὰ ἱπποκρατικὰ συγγράμματα. Τοῦτο δέ, διότι ταῦτα ἀσφα-

* Η. ΤΟΟΛΕ, **Die hippokratische Weltsysteme.**

1. Δ/θνὲς Συν/ον Ἰστορ. Ἰατρ., Βερολίνον 1968, 256.— Ἀκαδ. Ἰατρ. 1967, 233.

2. Π. Ἀρχ. Ἰατρ. 20 (ΕΜΠΕΔΟΚΛΗΣ).— Π. Φύσ. Ἀνθρ. 1 (ΜΕΛΙΣΣΟΣ).

3. ΑΡΙΣΤΟΤ., Ζῳῶν Ἰστ. III, 4.—ΜΕΝΩΝ, Ἀνών. Λονδ. DIELS, Hermes 28, 1893, 407.

λῶς δὲν εἶναι ἀποτέλεσμα ἰατρικῶν παρατηρήσεων, ἀλλ' ἀπηχοῦν τὰς γνώμας ἑνὸς ἢ περισσοτέρων ἐκ τῶν συγχρόνων ἢ ὀλίγων προγενεστέρων φιλοσόφων. Ταύτας ὅμως, ἂν καὶ ἀτελῶς, γνωρίζομεν ἐκ τῆς δοξογραφίας, ἔξ οὗ παρέχεται ἡ δυνατότης νὰ διαπιστώσωμεν ποῖοι ἐκ τῶν φιλοσόφων ἐνέπνευσαν τὰς κοσμολογίας τῶν ἱπποκρατικῶν καὶ κατὰ συμπερασμὸν νὰ κρίνωμεν ποῖοι ἤσκησαν ἐπίδρασιν καὶ ἐπὶ τῶν καθαρῶς ἰατρικῶν δοξασιῶν.

Ἐκ τῆς πεντηκοντάδος τῶν ἱπποκρατικῶν συγγραμμάτων, τέσσαρα μόνον περιλαμβάνουν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον πλήρεις κοσμολογίας, ἦτοι τὸ π. Ἑβδομάδων, τὸ π. Διαίτης, τὸ π. Σαρκῶν καὶ τὸ περὶ Φυσῶν. Τὸ π. Ἑβδομάδων περιῆλθεν ἐν βαρβάρῳ λατινικῇ μεταφράσει, περιεσώθη ὅμως ἐκ τοῦ πρωτοτύπου ἑλληνικοῦ μακρὸν ἀπόσπασμα τῶν πρώτων 11 κοσμολογικῶν κεφαλαίων, ὡς καὶ μικρότερον μνημονευόμενον ὑπὸ τοῦ ψευδο-Φίλωνος καὶ ἄλλων, τέλος δὲ καὶ ἀραβικὸν ὑπόμνημα ἀποδιδόμενον εἰς τὸν Γαληνόν, ἐν τῇ πραγματικότητι δὲ τοῦ Al Bitrik κατὰ τὸν 11ον αἰῶνα (Bergstraesser)¹. Ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ βιβλίου διατυποῦται ἡ θεωρία τῆς ἑπταμεροῦς δομῆς τοῦ Κόσμου καὶ τῶν ἐν αὐτῷ περιεχομένων. Ἡ παρὰ διαφορῶν λαῶν (Βαβυλωνίων, Ἑβραίων, Ἑλλήνων, Ρωμαίων κ.ο.κ.) ἀποδιδόμενη εἰς τὸν ἀριθμὸν 7 σημασία εἶχε πιθανώτατα τὴν ἀρχὴν τῆς ἀπὸ τῶν φάσεων τῆς σελήνης, βάσει τῶν ὁποίων οἱ πρωτόγονοι λαοὶ ἐχρονολογοῦν τὰ γεγονότα (Boll). Οἱ πυθαγόρειοι, ὡς γνωστόν, ἐθεοποίησαν τοὺς ἀριθμούς, ἀπέδιδον δὲ καὶ εἰς αὐτοὺς ὕλικὴν ὑπόστασιν ἢ τοῦλάχιστον τὴν ιδιότητα τῆς διαμορφώσεως τῆς ἀδιαπλάστου ὕλης. Ἐν τούτοις τὸ 7 κατὰ τοὺς πυθαγορείους δὲν ὑπερεῖχεν εἰς ἱερότητα ἄλλων ἀριθμῶν, ὡς τοῦ 3, τοῦ 4, τοῦ 9 καὶ πρὸ παντὸς τοῦ 10, τῆς τετρακτύδος (Roscher). Ἄν καὶ τὸ ἀποδιδόμενον εἰς τὸν Φιλόλαον ὑπ' ἀρ. 20 ἀπόσπασμα θεωρεῖται ὡς ὑποβολιμαῖον, φαίνεται πάντως ὅτι οἱ πυθαγόρειοι ἀπεκάλουν τὸ 7 ἡγεμόνα καὶ ἄρχοντα θεὸν ἀπάντων, τὸ παρέβαλλον δὲ μὲ τὴν ἀμήτορα παρθένον Ἀθηνᾶν (Λυδός, Φίλων)².

Ἡ ἑπταμερὴς διαίρεσις τοῦ Κόσμου κατὰ τὸ π. Ἑβδομάδων κ. 1 ἔχει οὕτω :

1) Τὸ ἐξωτερικὸν περιβλήμα, καλούμενον, κατὰ Γαληνόν, ἄκριτος πάγος καὶ λατινιστὶ inseparabilis soliditas ἐν κ. 6. Ὁ ἐν κ. 2 ἀναφερόμενος ὀλύμπιος κόσμος, ὅστις δὲν συμμετέχει εἰς τὴν περιστροφὴν τοῦ Σύμπαντος, πιθανῶς κεῖται εἰς τὰ

1. Κωδ. Παρισ. 2142, LITTRÉ, Hipp. I, 384. VIII, 616. IX, 430. — ΦΙΛΩΝ, π. Κοσμολ. 3. — Κωδ. Μονάχ. 802., BERGSTRASSER, Corp. Gr. Med. 1914.

2. BOLL, Hebdomas. PAULY - WISS. VII, 1907, 2547. — ROSCHER, Hipp. Schr. Siebenz., Stud. Gesch. Kult. Altert. 1913. — ΦΙΛΟΛΑΟΣ, Fr. 20. ἐν DIELS, Fragm. Vorsokr., 1934 - 7. — ΛΥΔΟΣ, π. Μην. 12. — ΦΙΛΩΝ, π. Κοσμολ. 100.

μετακόσμια. Ἐπὶ τὸ στερέωμα ἀθροίζεται ἡ πυρώδης σφαῖρα, ἀποκαλουμένη ἐν κ. 25 καὶ αἰθήρ, ἐκ τοῦ αἴθω ὡς ὁ Ἄναξαγόρας¹. Ἐκ ταύτης φωτίζονται τὰ ἄστρα (ἄστρον ἀνταύγεια, ἐν κ. 2), πιθανῶς δὲ καὶ ὁ ἥλιος μετὰ τῆς σελήνης. 2) Τὰ ἄστρα. 3) Ὁ ἥλιος. 4) Ἡ σελήνη, ἐν τῷ μέσῳ μεταξὺ στερεώματος καὶ γῆς. Αὕτη συναρμόζει τὰ πάντα καὶ παραβάλλεται πρὸς τὸ διάφραγμα τοῦ ἀνθρώπου, ὅπου ἐδρεύουν αἱ φρένες, κ. 6. 5) Ὁ αἴθρ. 6) Τὸ ὕδωρ. 7) Ἡ γῆ, ἐν τῷ μέσῳ ἀκίνητος καὶ ἐποχουμένη τοῦ ἀέρος.

Ἐνῶ ὅμως ἡ παράστασις αὕτη τοῦ κόσμου δίδει ἀρχαϊκὴν ἐντύπωσιν, περιέχει ὡς προοδευτικὸν στοιχεῖον τὴν σφαιρικότητα τῆς γῆς, ἐν κ. 2, ἣτις προκύπτει καὶ ἐκ τῆς σαφοῦς διατυπώσεως τῆς ἐννοίας τῶν ἀντιπόδων (τὰ ἄνω δι' ἡμᾶς εἶναι τὰ κάτω διὰ τοὺς ἀντίποδας καὶ τὰ δεξιὰ εἶναι τὰ ἀριστερά). Ἐν συνεχείᾳ μνημονεύονται 6 ἀστερισμοί, γνωστοὶ ἤδη ἀπὸ Ὀμήρου καὶ Ἡσιόδου, ἦτοι αἱ Πλειάδες, αἱ Ὑάδες, ὁ Ὠρίων, ὁ Κύων, ἡ Ἄρκτος καὶ ὁ Ἄρκτουρος. Δι' αὐτοὺς λέγεται ὅτι ἔχουν ἀκολουθίαν καὶ ἐναντίωσιν μετὰ τοῦ ἡλίου καὶ τῆς σελήνης. Τὸ Σύμπαν, ἦτοι τὸ ὑπέρατον Ὄν, θεωρεῖται ὡς ζῶν ὄργανισμὸς ἢ ἄλλως ὡς ὁ μακρόκοσμος, καθ' ὁμοίωσιν τοῦ ὁποίου ἐπλάσθη, ὡς ὁ μικρόκοσμος, ὁ ἀνθρώπος. Οὕτω ἐν κ. 6 ἡ γῆ παραβάλλεται πρὸς τὰ ὄστα, τὸ περὶ αὐτὴν ὑγρὸν πρὸς τὰς σάρκας, τὸ θερμὸν ὑγρὸν πρὸς τὸν ἐγκέφαλον καὶ τὸ σπέρμα, οἱ ποταμοὶ πρὸς τὰς φλέβας, αἱ λίμναι πρὸς τὴν κύστιν καὶ τὸ ὄρθον, ἡ θάλασσα πρὸς τὰ ὑγρά τῶν σπλάγχων, ὁ αἴθρ πρὸς τὴν ἀναπνοὴν καὶ ἡ σελήνη πρὸς τὸ διάφραγμα, ἔνθα αἱ φρένες. Τὸ θερμὸν τοῦ ἀνθρώπου ἀπαντᾷ εἰς δύο σημεῖα : α) Τὸ ἐντὸς τῶν σπλάγχων καὶ τῶν φλεβῶν, ἀντιστοιχοῦν πρὸς τὴν θερμότητα τὴν παρεχομένην ὑπὸ τοῦ ἡλίου πρὸς τὴν γῆν. β) Τὸ ὑπὸ τὸ δέρμα κυκλοφοροῦν θερμὸν, τὸ προσδίδον εἰς τοῦτο τὴν χροιάν. Τὸ θερμὸν τοῦτο παραβάλλεται πρὸς τὴν πυρώδη σφαῖραν (αἰθέρα), ὅπου περιφέρονται τὰ ἄστρα καὶ ὁ ἥλιος. Αὕτη ἐκπυροῦται διὰ τὴν ταχύτητα τῆς περιστροφῆς καὶ παρομοιάζεται μὲ τὸν Αἰγίον Δία. Δὲν πρόκειται πάντως περὶ τοῦ πλανήτου Διός, διότι αἱ ἐπωνυμίαι ἤρχισαν ἀποδιδόμεναι εἰς αὐτοὺς ἀπὸ τοῦ Πλάτωνος καὶ ἐντεῦθεν (Gundel)².

Περίεργος εἶναι ἡ ἐν κ. 2 ἀποδιδόμενη εἰς τὸν Ἄρκτουρον σημασία. Κατὰ τὸ ἀραβικὸν ὑπόμνημα, ἐξ αὐτοῦ προέρχεται ὁ θυμὸς (Zorn, κατὰ Bergstraesser), ἦτοι τὸ θυμικὸν τοῦ ἀνθρώπου. Ἐν τῷ λατινικῷ κειμένῳ ἀντ' αὐτοῦ ἀπαντᾷ ἡ λέξις *fervor*, ἀποδίδουσα συνήθως τὸ ἐλληνικὸν θερμασία ἢ θερμόν, ἐνίοτε ὅμως σημαίνουσα μεταφορικῶς τὸν πυρετόν. Μὲ τὴν τελευταίαν αὐτὴν ἔννοιαν δηλοῖ

1. ΓΑΛΗΝ., Γλωσσ. L. C. — ΣΙΜΠΛΙΚ., Ἐπόμν. Ἄριστ. π. Οὐρανοῦ 119.

2. GUNDEL, Planeten, PAULY · WISS. XX, 1950, 2017.

πιθανῶς τοὺς διαλείποντας πυρετούς, τοὺς ἐμφανιζομένους μετὰ τὴν ἐπιτολὴν τοῦ Ἀρκτούρου, δηλαδὴ τὸ φθινόπωρον, συμφώνως πρὸς τὸ κ. 23. Μὲ τὴν ἐρμηνεϊαν αὐτὴν συμφωνεῖ περισσότερο ἢ λατινικὴ συνέχεια *e sole nutrita*, δηλοῦσα ὅτι οἱ πυρετοὶ οὗτοι τρέφονται ὑπὸ τοῦ θερμοῦ εἰσέτι ἡλίου.

Ἐν ἄλλο σημεῖον ἔχον ἀνάγκην διευκρινίσεως εἶναι τὸ ἀναφερόμενον ἐν κ. 2, ὅτι οἱ ὑπεράνω τῆς γῆς κόσμοι εἶναι ἴσοι τὸν ἀριθμὸν πρὸς τοὺς ὑπὸ τὴν γῆν καὶ ὅτι περιφέρονται περὶ αὐτήν. Νομίζομεν ὅτι ὁ κόσμος ἐνταῦθα χρησιμοποιεῖται ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τοῦ διακόσμου ἢ τῆς διατάξεως, ἀφορᾷ δὲ τὰ ἄστρα, τὸν ἥλιον καὶ τὴν σελήνην. Ὑποστηρίζεται δηλαδὴ, ὅτι τὰ οὐράνια σώματα περιφέρονται καὶ ὑπὸ τὴν γῆν καὶ ὄχι μόνον ὑπεράνω τῆς ἐπιπέδου ἐπιφανείας αὐτῆς, ὡς παρεδέχετο ὁ Ἀναξιμένης¹.

Τὸ βιβλίον π. Διαιτίης καὶ ἡ συνέχειά του, π. Ἐνυπνίων, περιέχουν ὁμοίως κοσμολογικά τινα στοιχεῖα, μὴ συγκεντρωμένα εἰς εἰδικὸν κεφάλαιον, ἀλλὰ προκύπτοντα ἐκ τῆς συγκρίσεως τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸ Σύμπαν. Τὸ π. Διαιτίης ἔχει ἰσχυρῶς ἐπηρεασθῆ ὑπὸ τοῦ Ἡρακλείτου, τοῦ ὁποίου καὶ ἀπομιμεῖται τὸ χαρακτηριστικὸν ὕφος. Ὑπὸ τοῦ Sraet ἀπεδόθη εἰς τὸν γυμναστὴν Ἡρόδικον ἐκ Συλημβρίας, ἀναφερόμενον ὑπὸ τοῦ π. Ἐπιδημιῶν (VI, 3, 18), τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Μένωνος. Μᾶλλον ὅμως φαίνεται ἔργον ἰατροῦ ἀκμάσαντος περὶ τὸ 400 π.Χ. (Fredrich)². Εἰς τὰ κ. 9 καὶ 10 παραβάλλεται ἡ κοιλία τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὴν θάλασσαν, ἡ ἀναπνοὴ πρὸς τὸν ἀέρα, τὸ πεπτικὸν σύστημα πρὸς τὴν γῆν, αἱ φλέβες πρὸς τὴν περιόδον τῆς σελήνης, αἱ σάρκες πρὸς τὴν τοῦ ἡλίου, ὁ ὑποδόρειος ἰστὸς πρὸς τὴν τῶν ἄστρον καὶ τὸ δέρμα πρὸς τὸ στερέωμα. Ἐτι σαφέστερον ἐκτίθενται τὰ ἀνωτέρω ἐν τῷ κ. 89 τοῦ π. Ἐνυπνίων. Ἐκεῖ ἀναφέρονται τρεῖς περίοδοι πυρός: α) Ἡ τῆς σελήνης, ἣτις συνορεῖται πρὸς τὰ κοῖλα, ἐνθα ἀθροίζονται τὰ ὑγρά. β) Ἡ τοῦ ἡλίου εἰς τὸ μέσον. γ) Ἡ τῶν ἄστρον, ὑπὸ τὸ στερέωμα, τὸ ἀντιστοιχοῦν πρὸς τὸ δέρμα τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ κοιλία, ὡς ἀποταμιεύουσα τὰς ὑγρὰς καὶ ξηρὰς τροφάς, παραβάλλεται πρὸς τὴν θάλασσαν. Τὸ περὶ τὴν κοιλίαν ψυχρὸν ὑγρὸν καὶ αἱ ἔξοδοι ψυχροῦ καὶ θερμοῦ ἀέρος ἀντιστοιχοῦν πρὸς τὴν γῆν, ἴσως δὲ καὶ πρὸς τὴν περιβάλλουσαν σφαιρᾶν ἀέρος. Σημαντικὸν ὅμως εἶναι, ὅτι καὶ τὸ π. Διαιτίης ἀποδέχεται τὴν σφαιρικότητα τῆς γῆς, διότι ἐν κ. 38 ἀναγράφει, ὅτι ὁ νότιος ἄνεμος προέρχεται ἐκ τῶν πάγων τοῦ νοτίου πόλου, εἶναι δὲ ὡς ἐκ τούτου ἀρχικῶς ψυχρὸς, θερμαίνεται ὅμως διερχόμενος ἄνω-

1. ΑΝΑΞΙΜΕΝΗΣ, Διογ. Λαέρτ. II, 3., Ἰππόλ. I, 7.

2. SRAET, *Gesch. Entw. Hipp. Med.* 1897, 22.—ΠΛΑΤΩΝ, *Πρωταγ.* 316A. Πολιτ. III, 405 E, 406 C.—ΜΕΝΩΝ, ἴδε σ. 35, σημ. 3.—FREDRICH, *Hipp. Unters., Phil. Unters.* 1899.

θεν τῶν τροπικῶν. Ἐπανειλημμένως ἐν τῷ βιβλίῳ (κ. 4, 35, 36) γίνεται μνεία τῶν πόρων, ὅπως καὶ ἐν τῷ π. Φυσῶν κ. 10, δεικνύουσα πιθανῶς τὴν ἐπίδρασιν τοῦ Ἐμπεδοκλέους ἢ ἴσως τοῦ Διογένης τοῦ Ἀπολλωνιάτου¹.

Τὸ π. Σαρκῶν ὀλίγα μόνον κοσμολογικὰ στοιχεῖα περιέχει. Σημειωτέον ὅτι ἐν κ. 19 παρατίθεται ἑπταδικὴ διαίρεσις τοῦ ἀνθρώπου, ἔχουσα πολλὰς ὁμοιότη-
τας πρὸς τὴν τοῦ π. Ἑβδομάδων, εἰς ὃ καὶ παραπέμπει ἴσως: *διατὶ ἐν ἐπτὰ τουτέων ἕκαστα διοικεῖται ἐγὼ φράσω ἐν ἄλλοισιν*. Δυνατὸν ὅμως τὸ κεφάλαιον τοῦτο νὰ μὴ ἀπετέλει ἀρχικῶς μέρος τοῦ βιβλίου, ἀλλὰ νὰ προσετέθη βραδύτερον (Wellmann, Fuchs)², διότι τὰ στοιχεῖα, ἐξ ὧν κατὰ τὸ κ. 4 τοῦ π. Σαρκῶν ἀπαρτίζεται τὸ ἀνθρώπινον σῶμα διαφέρουν ἀπὸ ἐκείνων τοῦ π. Ἑβδομάδων (κ. 2), ὅπου π.χ. ἀγνοοῦνται τὸ λιπαρὸν καὶ τὸ κολλῶδες. Τὸ π. Σαρκῶν διακρίνει 4 σφαίρας (ἂν καὶ ὁ ὅρος οὗτος ἐπλάσθη ὑπὸ τοῦ Εὐδόξου): α) Τὴν τοῦ αἰθέρος, δηλ. τοῦ πυρὸς καὶ ὄχι τῆς πεμπτουσίας τοῦ Ἀριστοτέλους. β) Τοῦ ἀέρος. γ) Τοῦ ὕδατος. δ) Τῆς γῆς. Ἡ διάκρισις τῶν σφαιρῶν εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς ταχείας περιστροφῆς τοῦ Σύμπαντος, ὅριον τοῦ ὁποίου εἶναι τὸ στερέωμα, ἀντιστοιχοῦν πρὸς τὸ δέρμα τοῦ ἀνθρώπου. Δὲν γίνεται μνεία τῶν περιφορῶν τῆς σελήνης, τοῦ ἡλίου καὶ τῶν ἀστέρων. Ὡς ἐνεργὸν στοιχεῖον θεωρεῖται τὸ πῦρ, τρεφόμενον ὑπὸ τοῦ ψυχροῦ (κ. 6). Ἐκ τῆς δράσεως τοῦ πυρὸς ἐπὶ τῶν ἄλλων στοιχείων σχηματίζονται τὰ ὀστᾶ, τὰ νεῦρα, τὰ ἀγγεῖα, τὰ σπλάγχνα κλπ. (κ. 3, 5, 7, 8).

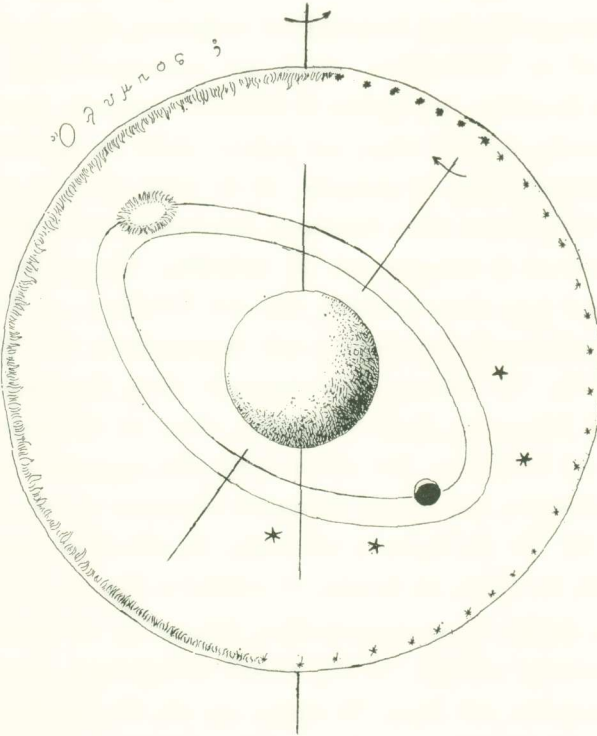
Ἐν τῷ π. Φυσῶν ἡ πρωταρχικὴ θέσις δίδεται εἰς τὸν ἀέρα, ὅστις ἐν κ. 3 ἀποκαλεῖται δυνάστης πάντων. Ὁ ἀήρ πληροῖ τὸ διάστημα μεταξὺ οὐρανοῦ καὶ γῆς, αὕτη δὲ ἐποχεῖται τοῦ ἀέρος. Τὸ σχῆμα τῆς γῆς δὲν ἀναφέρεται, περὶ αὐτὴν ὅμως προφανῶς θὰ ἀθροίζεται ἡ ζώνη τοῦ ὑγροῦ, δηλ. τοῦ ὠκεανοῦ. Ἀντιστοιχῶς καὶ ἡ τροφή τοῦ μικροκόσμου ἀνθρώπου περιέχει τρία συστατικά, στερεά, ὑγρά καὶ πνεῦμα. Ὁ ἀήρ κινεῖ τὴν σελήνην, τὸν ἥλιον καὶ τὰ ἀστρα. Διὰ τὸν ἀέρα, τὸν κινοῦντα τὸν ἥλιον, λέγεται ὅτι εἶναι λεπτός. Ὁ ἀήρ τέλος χρησιμεύει ὡς τροφή τοῦ πυρός, εἶναι δὲ καὶ τὸ αἷτιον τῆς ζωῆς (κ. 4). Τὸ π. Φυσῶν ὑποστηρίζει ὅτι διὰ τὴν φρόνησιν τοῦ ἀνθρώπου συμβάλλει ἰδίως τὸ αἷμα (κ. 14), εἰς τοῦτο δὲ συμφωνεῖ μὲ τὴν γνώμην τοῦ Ἐμπεδοκλέους. Τὸ ἐν κ. 3 ἀναφερόμενον ὅτι τὰ ἔνυδρα ζῶα ἀναπνεύουν ἀέρα, ὑπενθυμίζει ὁμοίαν γνώμην τοῦ

1. Πόροι ἀπαντοῦν ἡδη εἰς ΑΛΚΜΑΙΟΝΑ, Θεόφρ. Αἰσθ. 26, ΗΡΑΚΛΕΙΤΟΝ, Σεξτ. κ. Μαθ. VII, 126, ΠΑΡΜΕΝΙΔΗΝ, Στοβ., Ἐκλ. I, 50, συστηματικώτερον ὅμως εἰς ΕΜΠΕΔΟΚΛΗΝ, Θεόφρ., Αἰσθ. 7. — ΔΙΟΓ. ΑΠΟΛΛΩΝ., Θεόφρ. Αἰσθ. 41.

2. WELLMANN, *Fragm. Sik. Aertz.* I, 1901, 43. — FUCHS, *Gesch. Heilk. Gr.*, 1902, 212.

Ἄναξαγόρα, ἐπαναλαμβανομένην καὶ ὑπὸ τοῦ Διογένους τοῦ Ἀπολλωνιάτου¹.

Ἐκ τῶν προαναφερομένων προκύπτει, ὅτι μόνον τὸ π. Ἑβδομάδων παρέχει πλήρες κοσμολογικὸν σύστημα, πρὸς ὃ κατὰ βάσιν συμφωνεῖ καὶ τὸ τοῦ π.

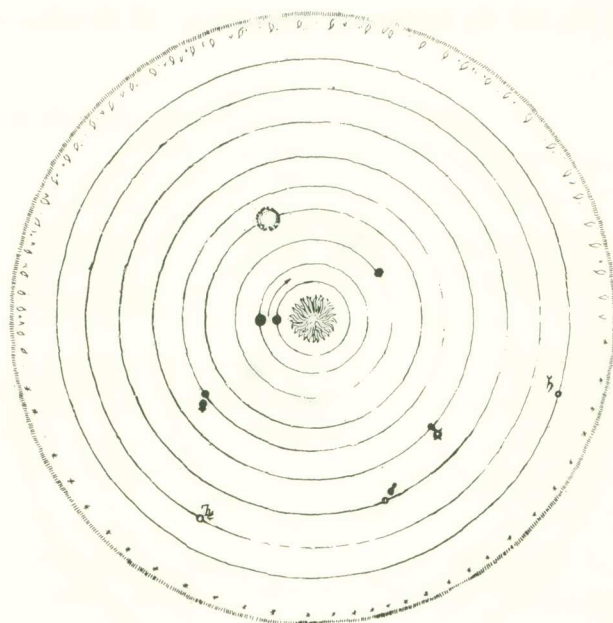


Εἰκ. 1. Ἰπποκρατικὴ κοσμολογία. Γῆ σφαιρικὴ, ἀκίνητος, ἐν τῷ κέντρῳ, ἐποχουμένη τοῦ ἀέρος. Ἡλιος καὶ σελήνη δισκοειδεῖς (;), ὧν ἡ κίνησις ὀφείλεται εἰς ρεύματα ἀέρος, ὅπως πιθανὸν καὶ τῶν πλανητῶν. Ἄστρα ἀντανακλῶντα τὸ φῶς τοῦ αἰθέρος, ἴσως δὲ καὶ ὁ ἥλιος μετὰ τῆς σελήνης. Αἰθήρ, ἡ ἐξωτερικὴ πυρῶδης σφαῖρα, περιβαλλομένη ὑπὸ τοῦ στερεώματος μετὰ τῶν ἀπλανῶν. Ἡ οὐράνιος σφαῖρα στρέφεται ἐντὸς 24 ὥρῶν περὶ τὴν γῆν. Ὁ Ὀλυμπος, ὡς διαμένων ἀκίνητος, εὐρίσκεται πιθανῶς εἰς τὰ μετακόσμια.

Διαίτης (εἰκ. 1). Αἱ εἰς τὰ ἄλλα δύο βιβλία παρεχόμενα πληροφοροῖα εἶναι τόσον ἔλλιπεις, ὥστε εἶναι δύσκολον νὰ ἐξαχθῇ ἐξ αὐτῶν συμπέρασμα, ἂν τὰ συστήματά των, τοῦλάχιστον ἐν ταῖς λεπτομερείαις, διαφέρουν ἀπὸ τῶν προηγουμένων οὐ-

1. ΕΜΠΕΔ., Θεόφρ. Αἰσθ. 7. — ΑΝΑΣΑΓ., Ἄριστ. Ἄναπν. 2, 970β 30. — ΔΙΟΓ. ΑΠΟΛΛΩΝ., Ἄριστ. Ἄναπν. 2, 241α 3.

σιωδῶς. Κοινὸν πάντως γνώρισμα τῶν ἱπποκρατικῶν κοσμολογιῶν εἶναι ἡ τοποθέτησις τῆς ἀκινήτου γῆς εἰς τὸ κέντρον τοῦ Κόσμου. Δὲν ὑπέστησαν δηλαδὴ τὴν ἐπίδρασιν νεωτέρων θεωριῶν, δι' ὧν ἐτέθη ἐν ἀμφιβολίᾳ ἡ προνομιοῦχος

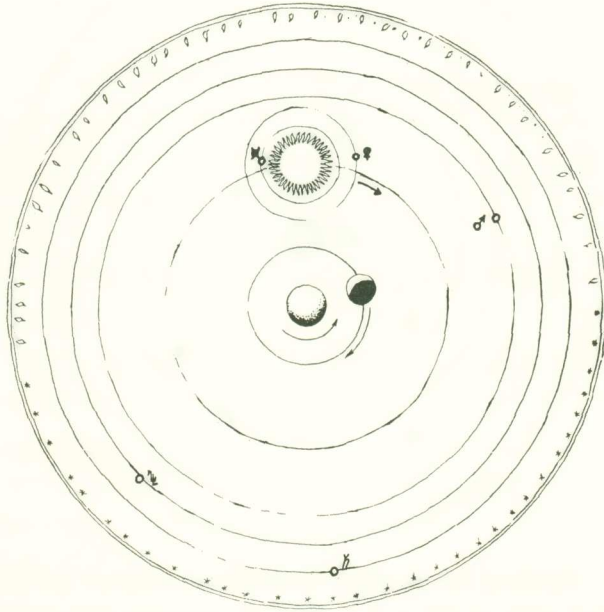


Εἰκ. 2. Φιλόλαος (τὸ εἰς αὐτὸν ἀποδιδόμενον σύστημα πιθανῶς χρονολογεῖται μετὰ τὸ 380 π. Χ.). Περὶ τὸ κεντρικὸν πῦρ στρέφονται: 1) ἡ ἀντίχθων 2) ἡ γῆ ἀμφοτέρωθεν ἐντὸς 24 ὥρων 3) ἡ σελήνη 4, 5, 6) ὁ ἥλιος, ἡ Ἄφροδίτη καὶ ὁ Ἑρμῆς, κατὰ ἀγνωστον σειρᾶν, ἐντὸς ἔτους 7) ὁ Ἄρης 8) ὁ Ζεὺς 9) ὁ Κρόνος 10) ἡ σφαῖρα τῶν ἀπλανῶν, κινουμένη πιθανῶς βραδύτατα (ἢ μετάπτωσις δὲν ἦτο ἀκόμη γνωστή). Ὁ ἥλιος δίκην φακοῦ συγκεντρώνει τὸ φῶς τοῦ αἰθέρος ἐκ τοῦ φωτεινοῦ ἡμισφαιρίου τῆς ἡμέρας ("Ὀλυμπος;).

θέσις αὐτῆς. Τοιαύτη θεωρία ἦτο τοῦ πυθαγορείου φιλοσόφου Φιλολάου (εἰκ. 2), ὅστις κατὰ τὴν γνώμην νεωτέρων συγγραφέων (Frank) ἦτο σύγχρονος, ἂν μὴ νεώτερος τοῦ Πλάτωνος (427 - 347 π. Χ.). Ὡς λέγει ὁ Πλούταρχος, ὁ τελευταῖος οὗτος μόνον ἐν βαθεῖ γήρατι ἔλαβε γνώσιν τῶν θεωριῶν τούτων καὶ διέκειτο μάλιστα εὐνοϊκῶς πρὸς αὐτάς¹. Τὸ σύστημα τοῦ Φιλολάου δὲν ὑπῆρξεν ἀποτέ-

1. FRANK, Plat. und sog. Pythag., 1923. — ΠΛΟΥΤΑΡΧ., Νουμ. 11.— Πλάτων., Ζητ. 8, 1006.

λεσμα παρατηρήσεων, ἀλλὰ θεωρητικῶν συλλογισμῶν. Ἐπειδὴ κατὰ τοὺς πυθαγορείους τὸ 10, δηλ. ἡ τετρακτὺς, ἦτο ὁ τελειότερος καὶ ἱερότερος ἀριθμὸς, ἔπρεπε καὶ τὰ οὐράνια σώματα νὰ εἶναι ἰσάριθμα. Διὰ τοῦτο εἰς τὰς σφαίρας τῶν 5 πλανητῶν, τοῦ ἡλίου, τῆς σελήνης καὶ τῶν ἀπλανῶν, ὁ Φιλόλαος προσέθεσε δύο ἀκόμη, τὰς τῆς γῆς καὶ τῆς ὑποθετικῆς ἀντίχθονος. Αἱ 10 αὗται σφαῖραι περιε-



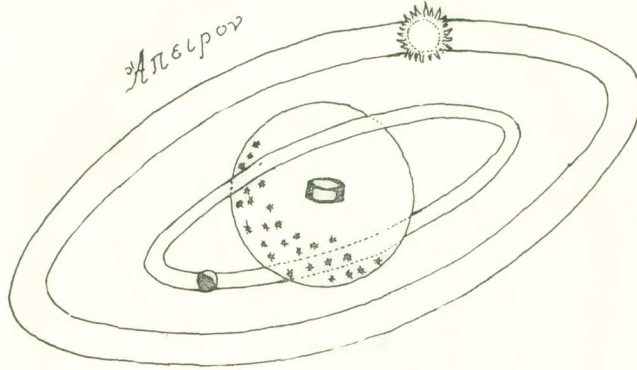
Εἰκ. 3. Ἡρακλείδης ὁ Ποντικός (ἀκμὴ περὶ τὸ 350 π. Χ.). α) Γῆ σφαιρική, ἐν τῷ κέντρῳ, στρεφομένη περὶ τὸν ἄξονα ἐντὸς 24 ὥρῶν. β) Ἡ σελήνη. γ) Ὁ ἥλιος μετὰ δύο δορυφόρων πλανητῶν, τοῦ Ἑρμοῦ καὶ τῆς Ἀφροδίτης (κατὰ μίαν ἐκδοχὴν), στρεφόμενος περὶ τὴν γῆν ἐντὸς ἔτους. δ) Οἱ πλανῆται Ἄρης, Ζεὺς, Κρόνος στρεφόμενοι περὶ τὴν Γῆν. ε) Τὸ στερέωμα μετὰ τῶν ἀπλανῶν.

στρέφοντο περὶ τὸ φανταστικὸν κεντρικὸν πῦρ ἢ τὴν Ἑστίαν. Διὰ νὰ δικαιολογήσῃ τὸ ἀθέατον τῆς ἀντίχθονος, ἴσως δὲ καὶ τοῦ κεντρικοῦ πυρός, ὁ φιλόσοφος τὰ μετέφερον εἰς τοὺς ἀντίποδας τῆς γῆς. Τὸ σύστημα τοῦτο εἶχε τὸ πλεονέκτημα ὅτι κατήργει τὴν ἡμερησίαν περιστροφὴν τοῦ οὐρανοῦ θόλου, τὴν ὁποίαν ἀνελάμβανεν ἡ περὶ τὸ κεντρικὸν πῦρ ἰσόχροнос περιστροφὴ τῆς γῆς.

Περίπου σύγχρονος (περὶ τὸ 400 π. Χ.) ἦτο καὶ ἡ ὑπόθεσις ἐτέρου πυθαγορείου, τοῦ Ἰκέτα, ὅστις διετήρει μὲν τὴν γῆν ἐν τῷ κέντρῳ τοῦ κόσμου, παρεδέχετο ὅμως τὴν περὶ τὸν ἄξονα περιστροφὴν τῆς. Ἡ ὑπόθεσις αὕτη ὑπεστηρίχθη

καὶ κατὰ τὸν 4ον αἰῶνα ὑπὸ τοῦ Ἐκφάντου καὶ τοῦ Ἡρακλείδου τοῦ Ποντικοῦ (εἰκ. 3). Τὸ ἡλιοκεντρικὸν σύστημα τοῦ Ἀριστάρχου, περὶ τὸ 280 π. Χ., εἶναι ἀσφαλῶς μεταγενέστερον τῶν ἱπποκρατικῶν¹.

Ἦς ἐλέχθη, συμφώνως πρὸς τὸ κ. 2 τοῦ π. Ἑβδομάδων, ἡ γῆ καὶ ὁ Ὀλυμπος δὲν συμμετέχουν εἰς τὴν περιστροφὴν τοῦ Κόσμου. Θὰ ἔπρεπε συνεπῶς

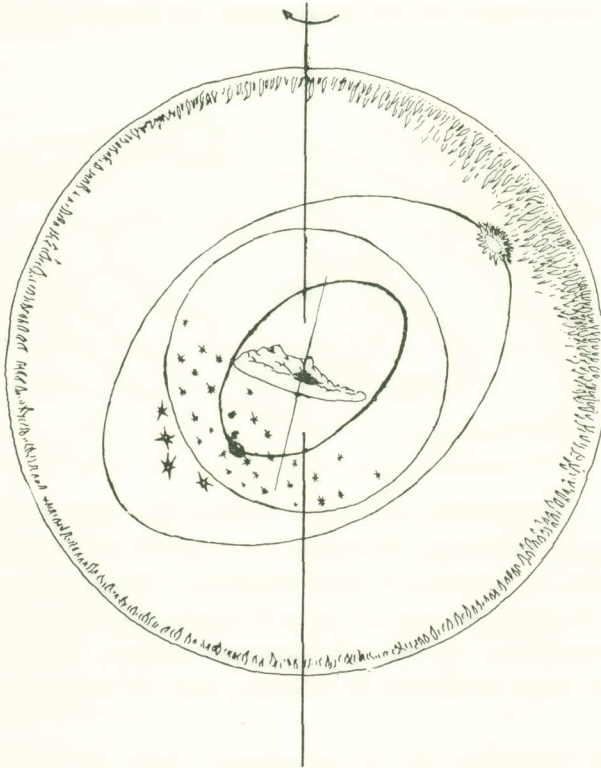


Εἰκ. 4. Ἀναξίμανδρος (ἀκμὴ περὶ τὸ 550 π. Χ.). Γῆ κυλινδροειδής, ἀκίνητος ἐν τῷ κέντρῳ. Ἡ σφαῖρα τοῦ οὐρανοῦ μετὰ τῶν ἀπλανῶν εὐρίσκεται εἰς ἀπόστασιν 9 γήινων διαμέτρων. Ὁ τροχὸς τῆς σελήνης ἀπέχει 18 διαμέτρους καὶ τοῦ ἡλίου 27 διαμέτρους. Ἐντὸς τῶν τροχῶν περικλιέεται τὸ πῦρ τῶν οὐρανίων σωμάτων, προβάλλον ἐκ στομίῳ. Πέρα τοῦ Κόσμου τὸ Ἄπειρον, παρὰ τοῦ ὁποῦ ἀπεκρίθη.

ὁ Ὀλυμπος νὰ εὐρίσκεται εἰς τὰ μετακόσμια, διότι τὸ στερέωμα, μετὰ τῶν ἐπ' αὐτοῦ προσηλωμένων ἀπλανῶν, περιστρέφετο περὶ τὴν γῆν, κατὰ τὴν γνώμην τοῦ Ἀναξιμένους, τοῦ Ἡρακλείτου, τοῦ Ἀναξαγόρα καὶ τῶν μετέπειτα φιλοσόφων. Κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς συγγραφῆς τῶν ἱπποκρατικῶν βιβλίων εἶχε πρὸ πολλοῦ ἐγκαταλειφθῆ ἡ ἀρχαῖκὴ ἀντίληψις τοῦ Ὀμήρου καὶ τοῦ Ἡσιόδου, καθ' ἣν τὸ στερέωμα ἀπετέλει ἡμισφαίριον καθηλωμένον ἐπὶ τῆς γῆς, ὡς π. χ. διὰ τῶν κίωνων τοῦ Ἄτλαντος. Ἡ παράστασις τοῦ στερεώματος ὡς σφαίρας, ἐν τῷ κέντρῳ τῆς ὁποίας αἰωρεῖται ἐλευθέρως ἡ γῆ, ὑπῆρξεν, ὡς φαίνεται, μία μεγαλοφυῆς σύλληψις τοῦ Ἀναξιμάνδρου, τὴν ὁποίαν ἀπεδέχθησαν καὶ οἱ μετέπειτα φιλό-

1. ΦΙΛΟΛΑΟΣ, Ἄετ. III, 11, 3. — ΙΚΕΤΑΣ, Κικέρ. Acad. Pt. 2, 39, 123. — ΕΚΦΑΝΤΟΣ, Ἰππόλ. I, 15. — ΗΡΑΚΛ. ΠΟΝΤ., Ἄετ. III, 13, 3. — ΑΡΙΣΤΑΡΧ., Ἀρχιμ. Ψαμμ. 4-6.

σοφοι. Οὗτοι ὅμως ἠκολούθησαν κατὰ τὸ πλεῖστον τὴν γνώμην τοῦ Ἀναξιμένους, καθ' ἣν ἡ δισκοειδὴς γῆ συγκρατεῖται ἐν τῷ κέντρῳ τοῦ Κόσμου ὑπὸ τοῦ κάτωθεν ἀέρος, τὸν ὁποῖον ἐπιπωματίζει, ὡς ὑποστηρίζει καὶ τὸ π. Φυσῶν.



Εἰκ. 5. Ἐμπεδοκλῆς (ἀκμὴ περὶ τὸ μέσον τοῦ 5ου αἰῶνος). Γῆ ἐπίπεδος (;), ἀκίνητος, ἐν τῷ κέντρῳ, κεκλιμένη πρὸς Νότον. Σελήνη δισκοειδής, ἐκ πεπηγότος ἀέρος, ἀφορίζουσα τὰ περίγεια. Οὐρανὸς (μετὰ τῶν ἀπλανῶν ;), κρυσταλλοειδής, εὐρισκόμενος πιθανῶς μεταξὺ σελήνης καὶ ἡλίου, ὡς παρὰ Λευκίππῳ. Πλανῆται μὴ προσηλωμένοι, κινουῦνται ἴσως μεταξὺ οὐρανοῦ καὶ ἡλίου. Ἡλιος δισκοειδής καὶ κρυσταλλοειδής, ἀντανακλῶν τὸ φῶς τοῦ αἰθέρος, ἐγγὺς τοῦ ὁποῖου κινεῖται. Ὁ αἰθήρ, ἡ ἐξωτέρα πυρῶδης σφαῖρα, συγκεντροῦται ἰδίως εἰς τὸ ἡμισφαίριον τῆς ἡμέρας (Ἄλυμπος ;).

Ἐτέρα ἐρμηνεῖα, μὴ μεταθέτουσα τὸν Ὀλυμπον εἰς τὰ μετακόσμια, στηριζομένη δὲ εἰς γνώμην τοῦ Ἀναξιμάνδρου, φαίνεται ἀπίθανος (εἰκ. 4). Ὁ ἀνωτέρω φιλόσοφος ὑπεστήριζεν, ὅτι οἱ ἀστέρες περιστρέφοντο περὶ τὴν γῆν εἰς ἐγγυ-

τέραν ἀπόστασιν ἀπὸ τοῦ ἡλίου καὶ τῆς σελήνης. Τὴν περίεργον ταύτην γνώμην ἠσπάζοντο καὶ νεώτεροι φιλόσοφοι, ὡς ὁ Μητροδόωρος καὶ ὁ Κράτης (τέλη τοῦ 4ου αἰῶνος). Κατὰ τὸν Ἀέτιον ὁμοῦς τὴν παρεδέχετο καὶ ὁ Παρμενίδης, ὅστις ἐθεώρει τὸν οὐρανόν (προφανῶς μετὰ τῶν ἐπ' αὐτοῦ ἀπλανῶν), ὡς τὸ ὄριον τῶν περιγείων. Ἐπίσης ἀναφέρεται ὅτι ὁ Λεύκιππος καὶ ὁ Ἐμπεδοκλῆς ἐτοποθέτουν τὴν τροχίαν τοῦ ἡλίου εἰς τὸ πέρασ τοῦ κόσμου. Ὁ πρῶτος τούτων, κατὰ Διογένην Λαέρτιον, παρενέβαλλε τὴν σφαῖραν τῶν ἀπλανῶν μεταξὺ ἡλίου καὶ σελήνης. Πιθανῶς δὲ τὸ ἴδιον ἰσχύει καὶ διὰ τὸν Ἐμπεδοκλῆν¹, διότι λέγει ὅτι τὰ μεστὰ κακῶν περιγεία φθάνουν μέχρι τῆς σελήνης (εἰκ. 5). Ἡ τοποθέτησις ὁμοῦς αὕτη τῆς σφαίρας τῶν ἀπλανῶν ἐντεῦθεν τοῦ ἡλίου ἢ καὶ τῆς σελήνης, θὰ ἀπηλευθέρωνε τὸ ἐξωτερικὸν περιβλήμα τοῦ Κόσμου ἀπὸ τῆς ἀνάγκης νὰ παρακολουθῆ τὴν περιστροφὴν του καὶ θὰ ἠδύνατο συνεπῶς τότε νὰ ταυτισθῆ μὲ τὸν ἀκίνητον Ὀλυμπον. Ἡ ἐρμηνεία ὁμοῦς αὕτη ἀποκλείεται διὰ τὰ ἱπποκρατικά συγγράμματα, διότι ταῦτα ὀρθῶς τοποθετοῦν τὴν σφαῖραν τῶν ἀπλανῶν πέρα τῆς σελήνης καὶ τοῦ ἡλίου.

Ἐνδιαφέρον εἶναι ὅτι ἡ χρησιμοποίησις τοῦ ὄρου Ὀλυμπος διὰ τὰς ἐσχατιὰς τοῦ Κόσμου ἀπαντᾷ εἰς τὰς κοσμολογίας τριῶν φιλοσόφων. Πρῶτος ὁ Παρμενίδης ἀναφέρει τὸν ἐσχατον Ὀλυμπον, χωρὶς ὁμοῦς ἐκ τῆς δοξογραφίας νὰ προκύπτῃ ἂν τὸν ἐθεώρει ὡς ἀκίνητον. Κατόπιν τὸν μνημονεύει ὁ Ἐμπεδοκλῆς, ὅστις προσθέτει ὅτι ὁ ἥλιος ἀντιανακλᾷ τὸ φῶς αὐτοῦ. Πιθανῶς λοιπὸν τὸν ταυτίζει μὲ τὴν ἐξωτάτην πυρώδη σφαῖραν τοῦ Κόσμου, κυρίως δηλαδή μὲ τὸ φωτεινὸν ἡμισφαίριον τῆς ἡμέρας, τὸ ὁποῖον ὁμοῦς συμμετεῖχεν εἰς τὴν περιστροφὴν τούτου. Τέλος μνημονεύεται καὶ ὑπὸ τοῦ Φιλολάου, ὅστις λέγει ὅτι ἐν αὐτῷ περιέχονται τὰ στοιχεῖα ἀμιγῆ (εἰλικρινῆ). Πιθανῶς ὅθεν ἐξομοιώνει τὸν Ὀλυμπον πρὸς τὸ πῦρ, τὸ κατὰ τοὺς πυθαγορείους περιβάλλον τὸν Κόσμον².

Ἐν τῷ κ. 6 τοῦ π. Ἐβδομάδων καὶ συμφώνως πρὸς τὸ Γλωσσάριον τοῦ Γαληνοῦ ἀπαντᾷ ἡ ἔκφρασις ἄκριτος πάγος. Ἐν τῇ δοξογραφίᾳ τοῦ Ἐμπεδοκλέους συχνὰ ἀπαντᾷ ὁ ὄρος πάγος, σημαίνων κατ' αὐτὸν ὅτι τὸ στερέωμα ἀπετελεῖτο ἐκ πεπηγότος, δίκην κρυστάλλου, ἀέρος. Τὸ αὐτὸ δὲ παραδέχεται καὶ διὰ τὴν σελήνην καὶ τὸν ἥλιον³. Συνεπῶς ἡ ἐρμηνεία τοῦ Γαληνοῦ, ὅτι ἄκριτος

1. ΑΝΑΞΙΜΑΝΔ. ΜΗΤΡΟΔ. ΚΡΑΤ., Ἄετ. II, 15, 6., Ἰπτόλ. I, 6, 1-17.— ΠΑΡΜΕΝΙΔ. Ἄετ. II, 15, 4 καὶ 7, 1.— ΔΕΥΚΙΠ., Διογ. IX, 33.— ΕΜΠΕΔ., Ἄετ. II, 1, 4 καὶ 13, 11.— Ἰπτόλ. I, 4, 3.— Πλούτ. Πρσοσ. Σελ. 9.

2. ΠΑΡΜΕΝ. fr. 11.— ΕΜΠΕΔ., fr. 44.— ΦΙΛΟΛ., Ἄετ. II, 7, 7.

3. Ψ. Πλούτ. Στρ. 4., Ἄετ. II, 11, 2. Ἀχιλ. Εἰσ. 5.— Λακτάντ., Ορίφ. Δεί. Πλούτ. Πρσοσ. Σελ. 5, 6.

πάγος σημαίνει τὸ μετακόσμιον ἄπειρον καὶ ἀδιάπλαστον κενόν, εἶναι προφανῶς ἐσφαλμένη, διότι πρόκειται ἀσφαλῶς περὶ τοῦ στερεώματος. Πάντως ἡ μνεΐα τοῦ Ὀλύμπου ἐν τῷ π. Ἑβδομάδων, ἀποδεικνύει ὅτι ὁ χρόνος τῆς συγγραφῆς του δὲν θὰ ἀπέχη πολὺ ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἑμπεδοκλέους, ἂν μὴ τοῦ Φιλολάου.

Ἡ ταχεῖα περιστροφή τοῦ Κόσμου, κατὰ τὸ π. Σαρκῶν, θεωρεῖται ὡς τὸ αἴτιον τῆς διακρίσεως τῶν στοιχείων. Τοῦτο ὑπεστήριξε κυρίως ὁ Ἀναξαγόρας, ἀλλὰ καὶ ἄλλοι φιλόσοφοι κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἦττον σαφῶς, ὡς ὁ Ἀναξιμένης, ὁ Ἑμπεδοκλῆς, ὁ Λεύκιππος καὶ ὁ Δημόκριτος, ὁ Ἀρχέλαος, ὁ Διογένης Ἀπολλωνιάτης, διὰ τὰ περιορισθῶμεν μόνον εἰς τοὺς ἀρχαιότερους¹. Τὸ πῦρ, ὡς τὸ ἐλαφρότερον τῶν στοιχείων, συνηθροίσθη ὑπὸ τὸ στερέωμα, ὑπ' αὐτὸ δὲ ἐσχηματίσθη ἡ σφαῖρα τοῦ ἀέρος, εἶτα τοῦ ὕδατος καὶ ἐν τῷ κέντρῳ ἡ γῆ. Τὸ πῦρ ὅμως, κατὰ Ἑμπεδοκλῆν, συνεκεντρώθη κατὰ τὸ πλεῖστον εἰς τὸ ἡμισφαίριον τῆς ἡμέρας, ἡ ἄνισος δὲ κατανομή αὐτοῦ ὑπῆρξε τὸ αἴτιον τῆς περιστροφῆς τοῦ Κόσμου. Ἐκ τῶν 4 στοιχείων τοῦ Ἑμπεδοκλέους τὸ ἐνεργὸν ἦτο τὸ πῦρ, τοῦτο δὲ ἰσχύει καὶ διὰ τὰ βιβλία τοῦ π. Ἑβδομάδων, π. Διαιτής καὶ π. Σαρκῶν. Εἰς τὸ τελευταῖον μάλιστα ἐκτίθεται, πῶς διὰ τῆς ἐπιδράσεως τοῦ πυρὸς ἐδημιουργήθησαν οἱ ἴστοι καὶ τὰ ὄργανα, κατὰ τρόπον ὑπενθυμίζοντα ὁμοίας δοξασίας τοῦ Ἑμπεδοκλέους².

Ἡ πρωταρχικὴ θέσις, ἡ διδομένη εἰς τὸ πῦρ, ἔχει πιθανῶς τὴν προέλευσίν της ἀπὸ τοῦ Ἡρακλείτου, τὴν παρεδέχοντο ὅμως καὶ ἄλλοι φιλόσοφοι, ὡς ὁ πυθαγόρειος Ἴππασος καὶ βραδύτερον οἱ Στωϊκοί (Zeller - Nestle, Kranz). Ἀλλὰ καὶ ὁ Παρμενίδης, πρὸ τοῦ Ἑμπεδοκλέους, ἐθεώρει τὸ πῦρ ὡς τὸ ἐνεργὸν στοιχεῖον³. Κατὰ τὸ κ. 6 τοῦ π. Σαρκῶν, τὸ ψυχρὸν χρησιμεύει ὡς τροφή τοῦ θερμοῦ, δηλ. τοῦ πυρός, ἐνῶ κατὰ τὸ κ. 4 τοῦ π. Φυσῶν, τροφή του εἶναι ὁ ἀήρ. Τὸ τελευταῖον ἴσως νὰ εἶναι ἀπήχησις πυθαγορείου θεωρίας, καθ' ἣν τὸ ἐν τῷ Κόσμῳ πῦρ ἀναπνέει ἐκ τῶν μετακοσμίων τὸ πνεῦμα.

Ἐν κ. I τοῦ π. Ἑβδομάδων, προκειμένου περὶ τοῦ φωτὸς τῶν ἀστέρων χρησιμοποιεῖται ἡ ἔκφρασις ἀνταύγεια. Αὕτη προφανῶς δηλοῖ, ὅτι οἱ ἀστέρες δὲν ἦσαν αὐτόφωτοι, ἀλλ' ἀντηνάκλουν τὸ φῶς, πιθανῶς τοῦ ἡμισφαιρίου τῆς ἡμέ-

1. ΑΝΑΞΑΓ., Διογ. II, 6, 15.—Πλούτ. Λύσανδ. 12.—ΑΝΑΞΙΜΕΝ., ψ. Πλούτ. Στρ. 3.—ΕΜΠΕΔ., Ἄετ. II, 6, 3.—ψ. Πλούτ. Στρ. 4.—ΔΙΟΓ. ΑΠ., ψ. Πλούτ. Στρ. 12.

2. ΕΜΠΕΔ., ψ. ΠΛΟΥΤ. ΣΤΡ. 4.—Ἄετ. V, 22, 1.

3. ΗΡΑΚΛ., fr. 66, 90.—ΙΠΠΑΣ., Ἄριστ. Μεταφ. Α3, 984a 7.—ZELLER-NESTLE, Gesch. Griech. Philos., 13η ἔκδ. 1928.—KRANZ, Gr. Philos., 5η ἔκδ. 1962.—ΠΑΡΜΕΝ., Διογ. IX, 21-23.—ΕΜΠΕΔ., Ἄριστ. Μεταφ. Α4, 985a 21.

ρας, ἂν μὴ τοῦ ἡλίου. Ἐάν ἡ ἐρμηνεία αὕτη εἶναι ὀρθή, τότε τὸ ὡς ἄνω βιβλίον ὑποστηρίζει μίαν περιεργον ἐκ πρώτης ὕψεως θεωρίαν, ἀπαντῶσαν ὅμως μέ τινας παραλλαγὰς ἐν τῇ δοξογραφίᾳ τῶν ἀρχαίων φιλοσόφων. Κατὰ τὸν Boll, πιθανὸν ἦδη πυθαγόρειοι τινὲς φιλόσοφοι νὰ ἀπέδιδον τὸ φῶς τῶν ἀστρῶν εἰς ἀντανάκλασιν ἀπὸ τῆς πυρώδους σφαίρας τοῦ κόσμου ἢ τοῦ Γαλαξίου. Ὁ Ἀέτιος συγκεκριμένως ἀποδίδει τὴν γνώμην περὶ τοῦ φωτισμοῦ τῶν ἀπλανῶν ὑπὸ τοῦ ἡλίου εἰς τὸν Μητροδωρον, μαθητὴν τοῦ Δημοκρίτου, τὸν Διότιμον τὸν Τύριον καὶ τὸν περιπατητικὸν Στράτωνα (ἀκμὴ 287 - 269 π.Χ.). Κατὰ τὸν Ἀριστοτέλην, καὶ ὁ Ἀναξαγόρας, καθὼς καὶ ὁ ἀκολουθῶν αὐτὸν Δημόκριτος, ἐπίστευον ὅτι τὸ φῶς τοῦ ἡλίου καταλάμπει τὸν νυκτερινὸν οὐρανόν¹. Τοῦτο ἐξάγεται καὶ ἐκ τῶν ἀκολουθῶν: Οἱ φιλόσοφοι οὗτοι ἔδωσαν τὴν ὀρθὴν ἐξήγησιν τῆς φύσεως τοῦ Γαλαξίου, ὡς ἀθροίσματος ἀπειρῶν μικρῶν ἀστέρων. Ἐπίστευον ὅμως ὅτι ἡ λάμψις αὐτῶν καθίστατο ἐμφανὴς συνεπειὰ τῆς προβολῆς τῆς σκιᾶς τῆς γῆς εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Γαλαξίου, ἐνῶ εἰς τὰ μὴ ἐπισκιαζόμενα μέρη τοῦ οὐρανοῦ, τὸ φῶς τῶν ἀσθενῶν ἀστέρων συγκαλύπτεται ὑπὸ τῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων. Ἐκ τῶν ἀνωτέρω προκύπτει ὅτι οἱ ὡς ἄνω φιλόσοφοι ἐπίστευον ἀντιθέτως εἰς τὸ αὐτόφωτον τῶν ἀστέρων. Ἐξ ἄλλου ὅμως εἶναι γνωστὸν ἐκ τῆς δοξογραφίας, ὅτι ὁ Ἐμπεδοκλῆς ἐφάνταζετο τὸν ἥλιον ὡς ἀντανακλῶντα τὸ φῶς τοῦ Ὀλύμπου: *ἀνταυγεί πρὸς Ὀλυμπον*. Κατὰ τὴν ἐρμηνείαν τῶν δοξογράφων, τὸ φῶς τοῦ ἡμισφαιρίου τῆς ἡμέρας, ἀντανακλῶμενον ἐπὶ τῆς γῆς, συγκεντροῦται κατόπιν εἰς τὸν ἥλιον. Τὸ ἐτερόφωτον ὅμως τοῦ ἡλίου ἀποδέχεται καὶ ὁ Φιλόλαος. Κατ' αὐτόν, ὁ ἥλιος εἶναι κρυσταλλοειδοῦς συστάσεως, συγκεντρώνει δὲ δίκην φακοῦ τὸ φῶς τῆς ἐξωτάτης πυρώδους σφαίρας ἢ τοῦ αἰθέρος. Ὁ Διογένης ὁ Ἀπολλωνιάτης τέλος ὑποστηρίζει, ὅτι ὁ κισηροειδὴς ἥλιος ἐκπυροῦται ὑπὸ τῶν ἀκτίνων τοῦ αἰθέρος. Παραδέχεται ὅμως καὶ τὰ ἄστρα ὡς κισηροειδῆ καὶ συνάμα ὡς διαπνοὰς τοῦ πυρὸς τοῦ Κόσμου. Τὰ θεωρεῖ συνεπῶς ὡς ἐτερόφωτα, ὅπως καὶ τὴν σελήνην, δι' ἣν ὁ δοξογράφος χρησιμοποιεῖ τὴν ἔκφρασιν: *κισηροειδὲς ἄναμα*². Τὸ π. Ἑβδομάδων εἰς τὸ ἑλληνιστὶ σωζόμενον κείμενον δὲν ὀμιλεῖ περὶ ἀνταυγείας καὶ τοῦ ἡλίου. Ἴσως ὅμως νὰ ἐγίνετο τοῦτο εἰς τὸ λατινιστὶ περιελθὸν κ. 6, ὅπου χρησιμοποιεῖται διὰ τὸ φῶς τοῦ ἡλίου ἡ ἰδία λέξις *splendor*, δι' ἧς ἀπεδόθη ἐν κ. 1 ἡ ἀνταύγεια τῶν ἀστέρων. Εἶναι λοιπὸν εὐλόγον τὸ συμπέρασμα ὅτι ἀπεδέχεται καὶ τὸ ἐτερόφωτον

1. BOLL, *Fixst. Pauly - Wiss.* VI², 1909, 2407.—ΜΗΤΡ. ΔΙΟΤ. ΣΤΡΑΤ., Ἀέτ. II, 17.—ΑΝΑΞΑΓ., Ἀριστ. Μεταφ. A8, 345a 25.—ΔΗΜΟΚΡ., Ἀριστ. Μεταφ. A8, 345a 25.

2. ΕΜΠΕΔ., fr. 44., Ἀέτ. II, 20, 13.—Πλούτ. Πυθ. Χρ. 13.—ψ. Πλούτ., Στρ. 12.—ΦΙΛΟΛ., Ἀέτ. II, 20, 12.—ΔΙΟΓ. ΑΠ., Ἀέτ. II, 20, 10 καὶ 13, 5 καὶ 10.

τοῦ ἡλίου. Ἐκ τῶν προαναφερομένων φιλοσόφων, τῶν ἀποδεχομένων τὸ ἑτερόφωτον τῶν οὐρανίων σωμάτων, ἐγγύτερον πρὸς τὸν χρόνον τῆς συγγραφῆς τοῦ περὶ Ἑβδομάδων ἦσαν πιθανῶς ὁ Διογένης ὁ Ἀπολλωνιάτης, ἐνδεχομένως δὲ καὶ ὁ Φιλόλαος.

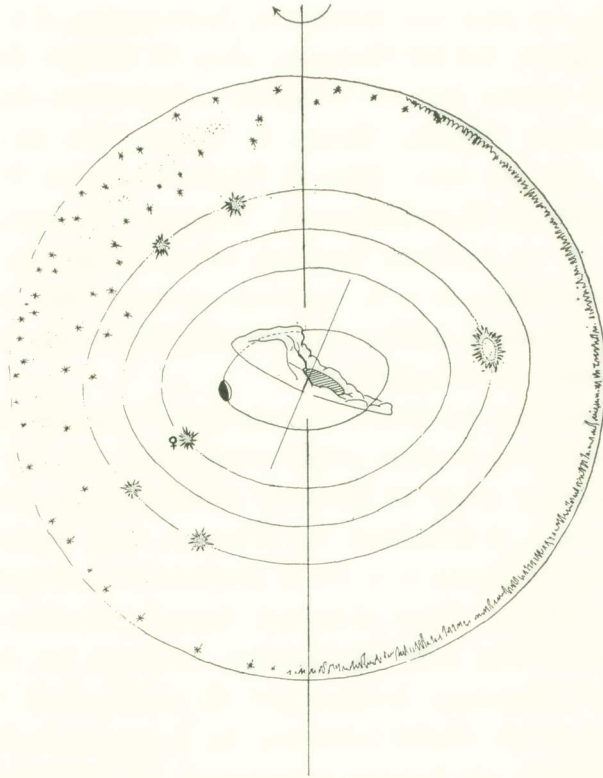
Ὡς ἤδη εἶπομεν, τὸ π. Φυσῶν ὑποστηρίζει, ὅτι ἡ κίνησις τοῦ ἡλίου, τῆς σελήνης καὶ τῶν ἄστρον (ἴσως τῶν πλανητῶν ;), γίνεται διὰ ρευμάτων τοῦ ἀέρος. Τὴν γνώμην ταύτην εἶχεν ἐκφράσει πρῶτος ὁ Ἀναξιμένης διὰ τὰ δισκοειδῆ του οὐράνια σώματα, ἀπαντᾷ ὅμως καὶ εἰς ἄλλους προσωκρατικούς, ὡς τὸν Λεύκιππον, τὸν Ἀναξαγόραν, τὸν Ἀρχέλαον καὶ τὸν Διογένην τὸν Ἀπολλωνιάτην¹. Εἰς τὸ π. Φυσῶν προστίθεται, ὅτι ὁ ἀῆρ ὁ κινῶν τὸν ἡλίον εἶναι λεπτός, κατ' ἀντίθεσιν προφανῶς πρὸς τὸν πυκνότερον καὶ θολερότερον ἀέρα περὶ τὴν σελήνην. Ὅμοια ἦτο καὶ ἡ γνώμη τοῦ Ἡρακλείτου, τὴν ὁποίαν ἐπαναλαμβάνουν ὁ Ἐμπεδοκλῆς, ὁ Φιλόλαος καὶ ὁ μεταπλατωνικὸς Ξενοκράτης (Zeller - Nestle)².

Ἐν τῷ ἐφθαρμένῳ ἑλληνικῷ κειμένῳ τοῦ κ. 3 τοῦ π. Ἑβδομάδων ἀναφέρεται, ὅτι οἱ ἄνεμοι παρέχουν κίνησιν ἀόρατον (;) πλάνησιν. Ἐν τῇ λατινικῇ μεταφράσει ἀντὶ τοῦ ἀόρατος γράφεται vegeta(n)tem, δυνάμενον νὰ ἀποδοθῇ ὡς ἐρρωμένον ἢ εὔρωστον. Δὲν γνωρίζομεν ἂν τὸ π. Ἑβδομάδων περιλαμβάνει, εἰς τοὺς πλάνητας, πλὴν τοῦ ἡλίου καὶ τῆς σελήνης, καὶ τοὺς καθ'αυτὸ πλανήτας, οἵτινες εἰς οὐδὲν ἄλλο σημεῖον τοῦ βιβλίου ἀναφέρονται, οὔτε ἄλλωστε καὶ τοῦ π. Διαιτήσ. Οἱ πλάνηται ἦσαν βεβαίως ἀπὸ μακροῦ γνωστοί, ἡ δὲ Ἀφροδίτη, ὑπὸ τὴν ὄνομασίαν Φωσφόρος καὶ Ἑσπερος, ἤδη ἀπὸ Ὀμήρου. Ὁ Εὐδήμος γράφει διὰ τὸν Ἀναξίμανδρον ὅτι εὔρε τὰς ἀποστάσεις τοῦ Ἐρμοῦ καὶ τῆς Ἀφροδίτης, τοῦτο ὅμως φαίνεται ἀπίθανον, λόγῳ τοῦ ἀρχαικοῦ χαρακτῆρος τῆς κοσμολογίας του καὶ δεδομένου ὅτι ἡ ἀβεβαιότης περὶ τῆς ἀποστάσεως αὐτῶν ἐν σχέσει πρὸς τὸν ἡλίον ἐξηκολούθησε μέχρι Ποσειδωνίου (Gundel). Διὰ τὸν Ἀλκμαίωνα ἀναφέρεται ὅτι πρῶτος περιέγραψε τὴν ἀντίθετον πρὸς τὴν φορὰν τῆς ἡμερησίας περιστροφῆς τοῦ οὐρανοῦ κίνησιν τῶν πλανητῶν. Ἡ ταύτισις τοῦ Ἑσπέρου μετὰ τοῦ Φωσφόρου ἀποδίδεται ὑπὸ τοῦ Θεοφράστου εἰς τὸν Παρμενίδην. Οὗτος, ὡς λέγεται, ἐτοποθεῖται καὶ τὴν τροχιὰν τοῦ πλανήτου πέρα τοῦ ἡλίου. Ἡ ταύ-

1. ΑΝΑΞΙΜΕΝ., Ἰππόλ. I, 7, 14.— ψ. Πλούτ. Στρ. 3.— ΛΕΥΚΙΠ., Διογ. IX, 30. Ἄετ. I, 4, 1.— ΑΝΑΞΑΓ., Πλούτ. Λύσανδ. 12.— ΑΡΧΕΛ., Διογ. II, 16-17. Ἄετ. I, 3, 9., Ἰππόλ. I, 9. Σέξτ. κ. Μαθ. IV, 360.— ΔΙΟΓ. ΑΠ., ψ. Πλούτ. Στρ. 12., Διογ. IX, 57., Ἄετ. I, 3, 9. Σιμπλ. Ἀριστ. ὑπ. Φυσ. 151, 20.

2. ΗΡΑΚΛ., Ἄετ. II, 28, 6.— ΕΜΠΕΔ., Ἰππόλ. I, 4, 3.— ΦΙΛΟΛ., Ἄετ. II, 7, 7.— ZELLER - NESTLE, ἴδε σ. 46, σημ. 3.

τισις τῆς Ἀφροδίτης καὶ πολλαὶ ἄλλαι ἀνακαλύψεις, ὡς ἡ σφαιρικότης τῆς γῆς, ἡ λόξωσις τῆς ἐκλειπτικῆς κλπ., ἀπεδόθησαν ὑπὸ νεωτέρων πυθαγορείων εἰς τὸν Πυθαγόραν. Ὁ Ἐμπεδοκλῆς παρεδέχετο τοὺς πλανήτας ὡς κινουμένους ἐλευθέ-



Εἰκ. 6. Δημόκριτος (ἀκμὴ περὶ τὸ 420 π. Χ.). Γῆ ἐπίπεδος, ἐν τῷ μέσῳ, ἀκίνητος, κεκλιμένη πρὸς Νότον. Σελήνη καὶ ἥλιος δισκοειδεῖς. Ἀφροδίτη κινουμένη μεταξὺ ἡλίου καὶ σελήνης. Λοιποὶ πλανῆται, ἀκαθορίστου ἀριθμοῦ, περιφέρονται ἐκεῖθεν τοῦ ἡλίου. Γαλαξίας, ἀσθενεῖς ἀστέρες ἐμφανεῖς, λόγῳ προβολῆς τῆς σκιάς τῆς γῆς. Τὸ στερέωμα μετὰ τῶν ἀπλανῶν ἀφορίζει τὸν Κόσμον.

ρως, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς καθηλωμένους ἐπὶ τοῦ στερεώματος ἀπλανεῖς. Τοῦτο, ὡς φαίνεται, ἐγνώριζεν ἤδη ὁ Ἀναξίμενης, ἀσφαλῶς δὲ ὁ Ἀλκμαίων καὶ ὁ Παρμενίδης¹. Ἐν γένει ὅμως οἱ παλαιοὶ φιλόσοφοι ὀλίγον ἠσχολήθησαν περὶ αὐτῶν,

1. Ἰλιάς 22, 317 καὶ 23, 226. — Ὀδύσσ. 13, 93. — ΑΝΑΞΙΜΑΝΔ., Σιμπλ. Ἀριστ. Οὐρ. 471, 1. — ΕΜΠΕΔ., Ἀέτ. II, 13, 11. — ΑΛΚΜ., Ἀέτ. II, 16, 2, 3. — ΠΑΡΜ., Διογ. VIII, 14, Ἀέτ. II, 15, 4. — GUNDEL, ἴδε σ. 37, σημ. 2. — ΑΝΑΞΙΜΕΝ., Ἰππόλ. I, 7. ΠΑΑ 1970

πλήν τοῦ Δημοκρίτου, εἰς ὃν ἀποδίδεται εἰδική πραγματεία περὶ τῶν πλανητῶν (εἰκ. 6). Οὗτος διεχώριζεν ἐξ αὐτῶν τὴν Ἀφροδίτην, τὴν ὁποίαν ἐτοποθέτει μεταξὺ σελήνης καὶ ἡλίου, ἐνῶ τοὺς λοιποὺς πλανήτας μετέθετε πέρα τοῦ ἡλίου. Κατὰ τὸν Σενέκαν, δὲν ἐπεχείρησεν ὅμως νὰ καθορίσῃ τὸν ἀριθμὸν τῶν πλανητῶν, ὅστις, ὡς φαίνεται, δὲν εἶχε μέχρι τότε ἐξακριβωθῆ. Συγκεκριμένως οἱ 5 πλανῆται ἀναφέρονται κατὰ πρῶτον ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος, εἶναι δὲ πιθανὸν ὅτι ὁ καθορισμὸς τοῦ ἀριθμοῦ των ἐγένετο ὑπὸ τῶν συγχρόνων πυθαγορείων, ὡς τοῦ Ἀρχύτα, φίλου τοῦ φιλοσόφου (Frank). Ἐκτοτε δὲ ἤρχισαν οὗτοι νὰ λαμβάνουν τὰς ἐπωνυμίας των ἀπὸ τῶν θεῶν. Οὕτω ἐν Τιμαίῳ ἀναφέρεται ὁ Ἐρμῆς, τὰ δὲ ὀνόματα τῶν λοιπῶν ἐν τῇ μεταπλατωνικῇ Ἐπινομίδι¹. Συνεπῶς ἡ παράλειψις τῶν πλανητῶν εἰς τὰς ἑπταδικὰς διαιρέσεις τοῦ π. Ἑβδομάδων, ἔστω καὶ ἂν ἐγένετο ἀπλῆ μνεία αὐτῶν ἐν κ. 3, τοποθετεῖ τὴν κοσμολογίαν τοῦ βιβλίου τούτου, ὡς καὶ τῶν λοιπῶν 3 βιβλίων τῆς ἱπποκρατικῆς συλλογῆς, εἰς ἐποχὴν οὐχὶ πολὺ μεταγενεστέραν τοῦ Δημοκρίτου.

Τὸ π. Ἑβδομάδων, ὡς εἶδομεν, δίδει προέχουσαν σημασίαν εἰς τὴν σελήνην, τὴν ὁποίαν τοποθετεῖ εἰς τὸ μέσον μεταξὺ στερεώματος καὶ γῆς, τὴν θεωρεῖ δὲ καὶ ὡς συναρμύζουσαν πάντα τὰ ζῶντα καὶ μεταβλητὰ ὄντα. Ἐν κ. 6 μάλιστα, τὴν παραβάλλει πρὸς τὸ διάφραγμα τοῦ ἀνθρώπου, ὅπου ἐδράζουσι αἱ φρένες, συνεπῶς καὶ πρὸς τὴν Ἰωνίαν ἐν κ. 11, τὸ κέντρον τότε τῆς Φιλοσοφίας, πρὸ τῆς ἀναδείξεως τῶν Ἀθηναίων. Ὅλοι οἱ παλαιοὶ φυσικοὶ ἐτοποθέτουσι τὴν σελήνην ἐγγύτερον τοῦ ἡλίου, ἴσως λόγῳ τῆς ταχυτέρας περιφορᾶς της, ἂν καὶ εἰς διάφορον ἀπόστασιν. Οὕτω κατὰ Ἀναξίμανδρον εἰς τὰ 2/3 αὐτοῦ, κατὰ Ἐμπεδοκλῆν πιθανῶς εἰς τὸ 1/3. Πολλοὶ φιλόσοφοι, ὡς ὁ προμνημονευθεὶς, ὁ Παρμενίδης, ὁ Ἀναξαγόρας, τὴν ἐνόμιζον φωτιζομένην ὑπὸ τοῦ ἡλίου, ἂν καὶ ὄχι λόγῳ τῶν φάσεών της, ἐφόσον τὴν ἐφαντάζοντο ὡς δισκοειδῆ. Ἴσως καὶ δι' αὐτὸ ἀπέδιδον εἰς αὐτὴν τόσον ὁ Παρμενίδης, ὅσον καὶ ὁ Ἀναξαγόρας, καὶ ἴδιον φῶς. Τινὲς δὲ τὴν ἐθεώρουν καὶ ὡς διάπυρον, ὡς ὁ Ἀναξίμανδρος, ὁ Ἡράκλειτος, ὁ Ξενοφάνης, πιθανῶς δὲ καὶ ὁ Ἀναξιμένης, διότι ἡ ἀντίθετος μαρτυρία τοῦ Θεώνος δὲν φαίνεται ἀξιόπιστος².

¹ Ἡ ἀποδιδομένη ὑπὸ τοῦ π. Ἑβδομάδων εἰς τὴν σελήνην σημασία, ἀπο-

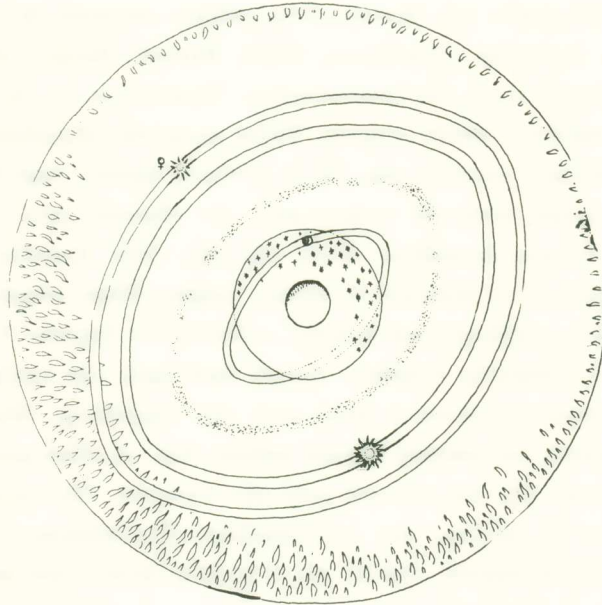
1. ΔΗΜΟΚΡ., Διογ. IX, 46. Ἀέτ. II, 15, 3. Σενεκ., Quest. Nat. VII, 3. — ΠΛΑΤΩΝ, Τιμ. 38 C καὶ 38 D., Νομ. 822 A., Ἐπινομ. 986 E. — FRANK, ἴδε σ. 41, σημ. 1.

2. ΑΝΑΞΙΜΑΝΔ., Ἀέτ. II, 25, 1. — ΕΜΠΕΔ., Ἀέτ. II, 31, 1, fr. 45. — ΠΑΡΜ., fr. 14., Ἀέτ. II, 25, 3. — ΑΝΑΞΑΓ., Ἰππόλ. I, 8., Ἀέτ. II, 25, 9. — ΗΡΑΚΛ., Ἀέτ. II, 29, 7. — ΞΕΝΟΦ., Ἀέτ. II, 28, 1. — ΑΝΑΞΙΜΕΝ., Ἀέτ. II, 25, 2., Ἰππόλ. I, 7, 4., Θεῶν 41, 7.

τελεῖ ἄραγε ἀπήχησιν τῆς κοσμολογίας τοῦ Παρμενίδου; Ὁ ἀνωτέρω φιλόσοφος ἐφαντάζετο τὰ οὐράνια σώματα ὡς ἀποτελούμενα ἐκ φωτεινῶν, σκοτεινῶν ἢ συμμιγῶν ἐκ φωτὸς καὶ σκοτὸς στεφανῶν. Εἰς τὴν μεσαιτάτην τῶν συμμιγῶν, κατὰ Ἄειον, ἐτοποθέτει τὴν θεὰν Δίκην ἢ Ἀνάγκην, τὴν κυβερνῶσαν τὴν κίνησιν καὶ τὴν γένεσιν ἐν τῷ Κόσμῳ (εἰκ. 7). Τὸ σωζόμενον ἀπόσπασμα τοῦ Παρμενίδου καὶ τὸ ἐπεξηγηματικὸν χωρίον τοῦ Ἄειοῦ εἶναι μᾶλλον σκοτεινά, δι' ὃ καὶ ἐπροτάθησαν πλεῖστοι ἐρμηνεῖαι (Σιμπλίκιος, Diels, Burnet, Berger κλπ.). Μεταξὺ τούτων ἄς καταλεχθῇ καὶ ἡ νῦν ἐπιχειρουμένη. Ἐκκινουῦμεν ἐκ τῆς φράσεως τοῦ Ἄειοῦ: *τὸ μεσαίτατον πασῶν στερεόν*. Τοῦτο προφανῶς ἀναφέρεται εἰς τὴν ἐν τῷ κέντρῳ τοῦ Κόσμου κειμένην γῆν. Ἡ ἐν συνεχείᾳ φράσις: *περὶ δὲ πάλιν πυρώδης (στεφάνη)*, ἀφορᾷ, κατὰ τὴν γνώμην μας, τὸν οὐρανὸν μετὰ τῶν ἀπλανῶν, τὸν ὁποῖον ὁ φιλόσοφος ἐτοποθέτει ἐγγὺς τῆς γῆς, διότι ἀπετέλει τὸ ὄριον τῶν περιγείων. Ἡ φράσις: *τὸ περιέχον δὲ πάσας, τείχους δίκην, στερεόν*, θὰ ἀφορᾷ τὸ ἔσχατον στερεὸν περίβλημα τοῦ Κόσμου, πιθανῶς τὸν ἔσχατον Ὀλυμπον. Ἐν συνεχείᾳ: *ὄψ' ὃ ἡ πυρώδης στεφάνη*, ἀφορᾷ καθ' ἡμᾶς τὴν σφαῖραν τοῦ αἰθέρος, ἐντὸς τῆς ὁποίας ἐκινουῦντο ὁ ἥλιος μετὰ τῆς Ἀφροδίτης. *Μικτὰς δὲ ἄλλας (στεφάνας) ἐκ φωτὸς καὶ σκοτὸς μεταξὺ τούτων*, δηλ. αἱ οὐσαι μεταξὺ τῆς πυρίνης τοῦ αἰθέρος καὶ τῆς τοῦ οὐρανοῦ μετὰ τῶν ἀπλανῶν. Ὡς τοιαύτας θεωροῦμεν τὰς στεφάνας τῆς σελήνης καὶ τοῦ Γαλαξίου. Τὴν σελήνην ὁ Ἄειος ρητῶς ἀποκαλεῖ *συμμιγῆ ἐξ ἀμφοῖν*, διὰ δὲ τὸν Γαλαξίαν λέγει: *τοῦ πυκνοῦ καὶ τοῦ ἀραιοῦ μῖγμα*, ἐξ ἑκατέρου τῶν ὁποίων ἀπεκκρίθησαν ἡ σελήνη καὶ ὁ ἥλιος. Ἄν, συμφώνως μὲ τὴν ὡς ἄνω ἐρμηνείαν, τοποθετήσωμεν τὴν κυβερνῶσαν θεὰν εἰς τὸν Γαλαξίαν, ὡς ἀποκλίνει ὁ Burnet, θὰ ἀπεδίδαμεν βεβαίως εἰς τὸν Παρμενίδην εἶδος τι προφητικῆς διαισθήσεως, δι' ἣν ὅμως οὐδεμίαν ἀπόδειξιν ἔχομεν. Ἄν τοῦναντίον τὴν ἐγκαταστήσωμεν εἰς τὴν σελήνην, ἔχομεν τοῦλάχιστον τὴν μαρτυρίαν τοῦ π. Ἑβδομάδων, μὲ τὴν προσθήκην μάλιστα ὅτι ἡ σελήνη, ὡς κατέχουσα τὸ μέσον μεταξὺ γῆς καὶ στερεώματος, ἀποτελεῖ τὴν ἰδεώδη κατοικίαν διὰ τὴν κυβερνῶσαν θεὰν, ἀντιστοιχοῦσαν τρόπον τινα πρὸς τὰς φρένας τοῦ Κόσμου. Ἡ ὑπὸ τοῦ Σιμπλίκιου διδομένη ἐρμηνεία, ὅτι ἡ θεὰ ἔμενεν ἐγκεκλεισμένη εἰς τὸ πῦρ ἐν τῷ κέντρῳ τῆς γῆς, ἀντίκειται πρὸς τὰ λεγόμενα ὑπὸ τοῦ Ἄειοῦ, ἀλλὰ καὶ τοῦ Κικέρωνος, ὅστις ρητῶς τοποθετεῖ τὴν θεὰν εἰς στεφάνην¹.

1. ΠΑΡΜΕΝ., Ἄετ. II, 7, 1 καὶ 20, 8α καὶ III, 1, 4., fr. 11 - 12.— Σιμπλ., Ἄριστ. Φυσ. 39, 19.— Κικέρ., Nat. Deor. I, 11, 28: Qui (corona) cingit caelum quem appellat deum.— DIELS, Parm., 1897, 105.— BURNET, Earl. Gr. Philos., 4η ἔκδ., 1930.— BERGER, Gesch. Wiss. Erdk., 1903.

Ὡς ἤδη εἶπομεν, ἐν προοδευτικὸν στοιχεῖον εἰς τὰς κοσμολογίας τοῦ π. Ἑβδομάδων καὶ τοῦ π. Διαίτης εἶναι ἡ ἀποδοχὴ τῆς σφαιρικότητος τῆς γῆς. Οἱ παλαιοὶ φιλόσοφοι, Θαλῆς, Ἀναξίμανδρος, Ἀναξίμενης, Ἀναξαγόρας, ὁ μαθητὴς του Ἀρχέλαος, ὁ Λεύκιππος καὶ ὁ Δημόκριτος¹, ἀκόμη καὶ ὁ Ἐπίκουρος



Εἰκ. 7. Παρμενίδης (ἀκμὴ περὶ τὸ 500 π. Χ.). Γῆ σφαιρική, ἀκίνητος, ἐν τῷ κέντρῳ. Οὐρανός (μετὰ τῶν ἀπλανῶν;) ἀφορίζει τὰ περιγεῖα (πρόσγειος πυρώδης στεφάνη);. Ἀκολουθεῖ ἡ σελήνη, στεφάνη μικτὴ ἐκ φωτός καὶ σκότους. Εἶτα ὁ Γαλαξίας, στεφάνη μικτὴ. Εἶτα ἡ πυρώδης στεφάνη τοῦ ἡλίου καὶ τέλος ἡ πυρώδης τῆς Ἀφροδίτης. Αἱ δύο αὗται στεφάναι κινουῦνται ἐντὸς τοῦ πυρώδους αἰθέρος (Ὀλυμπος;), τοῦ ὁποίου τὸ φῶς ἀντανακλᾷ ὁ ἥλιος.

(341 - 270 π. Χ.), παρεδέχοντο τὴν γῆν ὡς ἐπίπεδον, κυλινδροειδῆ, δισκοειδῆ ἢ κυπελλοειδῆ. Κατὰ τὸν Ξενοφάνην τὰ κάτω ὄρια τῆς ἐπιπέδου γῆς ἐξετείνοντο ἐπ' ἄπειρον. Διὰ τὸν Ἡρόκλειτον δὲν ὑπάρχει θετικὴ μαρτυρία, δὲν υφίσταται ὅμως καὶ ἔνδειξις ὅτι διεφώνει διὰ τὸ σχῆμα τῆς γῆς πρὸς τοὺς ἄλλους Ἴωνας φυσι-

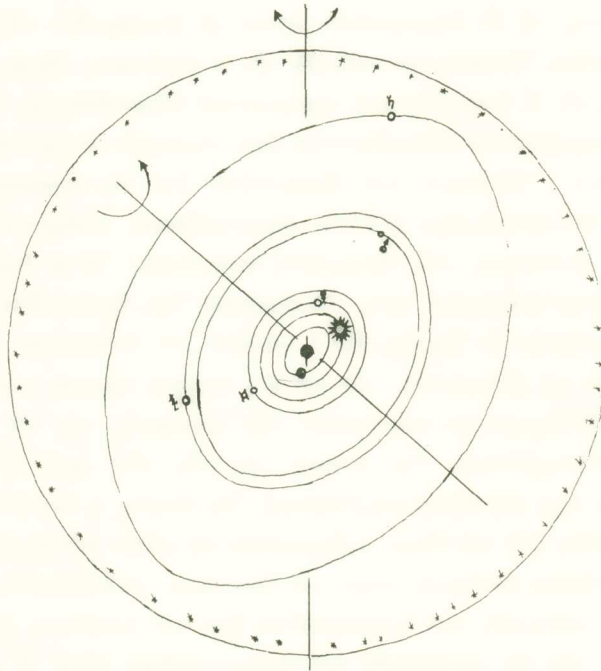
1. ΘΑΛΗΣ, Ἀριστ. Οὐρ. Β, 13, 294α 28. — ΑΝΑΞΙΜΑΝΔ., ψ. Πλούτ. Στρ. 2. — ΑΝΑΞΙΜΕΝ., ψ. Πλούτ. Στρ. 3. — ΑΝΑΞΑΓ., Διογ. ΙΙ, 6 - 15. — ΑΡΧΕΛ., Διογ. ΙΙ, 16 - 17. — ΛΕΥΚΙΠ., Ἄετ. ΙΙΙ, 10, 4. — ΔΗΜΟΚΡ., Ἄετ. ΙΙΙ, 10, 5.

κούς. Ἐπίσης καὶ διὰ τὴν γνώμην τοῦ Ἐμπεδοκλέους δὲν ὑπάρχει σαφῆς πληροφορία, φαίνεται ὅμως ὅτι τὴν ἐθεώρει ὡς ἐπίπεδον. Τοῦτο δέ, διότι ἂν ἦτο σφαιρική, δὲν θὰ ἦτο νοητὴ ἢ κλίσις τῆς πρὸς Νότον, συνεπεία τῆς δράσεως τῆς ἡλιακῆς θερμότητος, διότι αὕτη θὰ κατενέμετο τότε κυκλοτερώς ἐφ' ὅλης τῆς τροπικῆς ζώνης. Κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Θεοφράστου, πρῶτος ὁ Παρμενίδης ὑπεστήριξε τὴν σφαιρικότητα τῆς γῆς. Εἰς τὸν ἴδιον δὲ ἀπεδίδεδο καὶ ἡ διαίρεσις τῆς γῆς εἰς ζώνας, ἐξ ὧν ἐκατοικοῦντο μόνον αἱ ἐκατέρωθεν τῆς ἐρήμου τροπικῆς ζώνης κείμεναι. Ἀναφέρεται μάλιστα ὅτι ὁ φιλόσοφος ἐξετίμα τὸ εὖρος τῆς τροπικῆς ζώνης εἰς τὸ διπλάσιον τοῦ πραγματικοῦ (Ποσειδώνιος), ἂν καὶ ἡ ὀρθότης τῶν προαναφερομένων ἀμφισβητεῖται ὑπὸ νεωτέρων συγγραφέων (Tannery, Reinhardt κ. ἄ.).¹ Ἡ γνώμη τοῦ Παρμενίδου διὰ τὴν σφαιρικότητα τῆς γῆς προφανῶς δὲν ἦτο ἀποτέλεσμα φυσικῶν παρατηρήσεων, ἀπερρίπτεν ἄλλωστε τὴν μαρτυρίαν τῶν αἰσθήσεων, ἀλλ' ἐξεφράσθη δογματικῶς. Ἡ γῆ δηλαδή ἐπρεπε νὰ εἶναι σφαιρική κατ' ἀναλογίαν πρὸς τὸ σφαιρικὸν Ὄν, ἦτοι τὸ Σύμπαν. Οὕτω καὶ ὁ Πλάτων ὑπεστήριξεν ἐν Τιμαίῳ, ὅτι ἡ κεφαλὴ τοῦ ἀνθρώπου εἶναι σφαιρική κατ' ἀπομίμησιν τοῦ Σύμπαντος. Ἐὰν καὶ δὲν ὑπάρχει σχετικὴ μαρτυρία, θὰ ἦτο εὐλόγον νὰ ἀποδώσωμεν τὴν παράστασιν τῆς σφαιρικῆς γῆς εἰς τοὺς πυθαγορείους, τοὺς ὑποστηρίζοντας τὴν κίνησιν τῆς γῆς εἴτε περὶ τὸ κεντρικὸν πῦρ (Φιλόλαος), εἴτε περὶ τὸν ἄξονά της (Ἰκέτας). Ὡς ἐλέχθη, ἡ ἀνακάλυψις τῆς σφαιρικῆς γῆς ἀπεδόθη ὑπὸ νεωτέρων πυθαγορείων εἰς αὐτὸν τοῦτον τὸν Πυθαγόραν. Πάντως αὕτη γίνεται ἀποδεκτὴ παρὰ τοῦ ἀνωνύμου πυθαγορείου, πιθανῶς τοῦ 4ου αἰῶνος (Wellmann), τοῦ ἀναφερομένου ὑπὸ τοῦ Διογένοους Λαερτίου. Οὗτος περιγράφει τὴν γῆν ὡς *σφαιροειδῆ καὶ περιοικουμένην, εἶναι δὲ καὶ ἀντίποδας, καὶ τὰ ἡμῖν κάτω ἐκείνοις ἄνω*. Ὁ ἴδιος δοξογράφος ἀναφέρει καὶ τὸν Διογένην τὸν Ἀπολλωνιάτην μεταξὺ τῶν ἀποδεχομένων τὴν σφαιρικὴν γῆν, ἂν καὶ τοῦτο ὀλίγον συμφωνεῖ πρὸς ἄλλην γνώμην του, περὶ τῆς κλίσεως τῆς γῆς πρὸς Νότον. Κατ' οὐσίαν ἡ παράστασις τῆς σφαιρικῆς γῆς ἐπεκράτησεν ἀπὸ τοῦ Πλάτωνος. Ἐπειδὴ ὅμως ἡ κοσμολογία του εἶναι πολὺ πλέον ἐξειλιγμένη ἢ ἡ τῶν ἱπποκρατικῶν, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ θεωρηθῇ οὗτος ὡς ἡ πηγὴ αὐτῶν (εἰκ. 8). Ἀντιθέτως ὑπάρχουν πολλὰ συμπτώσεις γνωμῶν μεταξὺ τῶν ἱπποκρατικῶν συγγραμμάτων

1. ΞΕΝΟΦ., fr. 28. — ΕΜΠΕΔ., Διογ. II, 8, 2. — ΠΑΡΜΕΝ., Διογ. VIII, 48, Ἄετ. III, 11, 4., Στράβ., I, 94. — TANNERY, Hist. Sc. Hell., 1887. — REINHARDT, Parm. I, 1916, 147, Poseid., 1921, 181.

καὶ τοῦ Διογένοϋ τοῦ Ἀπολλωνιάτου (Schumacher)¹. Ἐὰν συνεπῶς ἡ παράστασις τῆς σφαιρικῆς γῆς δὲν παρελήφθη ὑπὸ τῶν ἱπποκρατικῶν παρὰ τοῦ ἀνωτέρω, πρέπει νὰ ἀναζητήσωμεν τὴν πηγὴν τῆς εἰς τοὺς περὶ τὸν Ἀρχύταν ἢ τὸν Φιλόλαον πυθαγορείου.

Διὰ νὰ κατανοήσωμεν τὰ κοσμολογικὰ συστήματα τῆς ἀρχαιότητος, ἰδίως

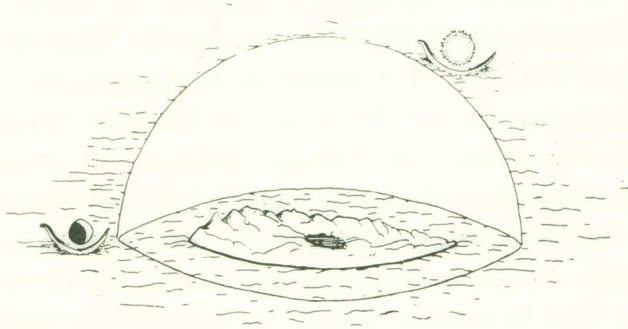


Εἰκ. 8. Πλάτων (427 - 347 π. Χ.). Γῆ σφαιρικῆ, ἐν τῷ μέσῳ, ἀκίνητος. Περὶ αὐτὴν στρέφονται ἐν τῇ ἐκλειπτικῇ κατὰ σειρᾶν, ἡ σελήνη, ὁ ἥλιος, ἡ Ἀφροδίτη, ὁ Ἑρμῆς, ὁ Ἄρης, ὁ Ζεὺς, ὁ Κρόνος, εἰς ἀποστάσεις ἕκαστος 1, 2, 3, 4, 8, 9, 27 ἀπὸ τῆς γῆς. Ἡ κίνησις των γίνεται ἀντιθέτως πρὸς τὴν φορὰν τῆς ἡμερησίας κινήσεως τοῦ στερεώματος μετὰ τῶν ἀπλανῶν περὶ τὸν πολικὸν ἄξονα.

δὲ τῶν προσωκρατικῶν χρόνων, πρέπει νὰ μεταφερθῶμεν νοερῶς εἰς τὴν ἐποχὴν ἐκείνην καὶ πρὸ παντὸς νὰ ἐγκαταλείψωμεν πολλὰς αὐτονοήτους δι' ἡμᾶς ἀντιλήψεις, ὡς τὴν σφαιρικότητα τῆς γῆς καὶ τῶν οὐρανίων σωμάτων, τὴν κεντρικὴν

1. ΠΛΑΤ., Τίμ. 44D. — ΠΥΘΑΓ., Διογ. VIII, 48. — Ἀνων. Πυθ., Διογ. VIII, 25. — ΔΙΟΓ. ΑΠΟΛ. Διογ. IX, 57., Ἀέτ. II, 8, 1. — WELLMANN, Herm. 44, 1919, 225. — SCHUMACHER, Ant. Med., 1940.

θέσιν τοῦ ἡλίου, τὰς τεραστίας ἀποστάσεις τοῦ διαστήματος κλπ. Οὕτω ὁ τροχὸς τοῦ ἡλίου εἰς τὸ σύστημα τοῦ Ἄναξιμάνδρου ἔκειτο πλησιέστερον τῆς πραγματικῆς ἀποστάσεως τῆς σελήνης, ἥτοι 27 γήϊνας διαμέτρους. Ὁ ἥλιος τοῦ Ἄναξαγόρα, ὅστις ὑπερέβαινε τὸ μέγεθος τῆς Πελοποννήσου ἐπίσης θὰ ἔκειτο πλη-



Εἰκ. 9. Αἰγύπτιοι - Βαβυλώνιοι - Θαλῆς; (ἀκμὴ περὶ τὸ 500 π. Χ.). Πρωταρχικὸν στοιχεῖον τὸ ὕδωρ, ἐξ οὗ προῆλθεν ὁ Κόσμος. Γῆ σκαφοειδής, ἐπιπλέουσα τοῦ ὕδατος. Στερέωμα, διαφανὲς ἡμισφαίριον, καλυπτόμενον ὑπὸ τῶν ἐπουρανίων ὑδάτων. Ὑπὸ τὸ στερέωμα ἠθροίσθη ὁ ἀήρ. Ὁ ἥλιος καὶ ἡ σελήνη φέρονται ἐντὸς σκαφῶν, αἵτινες μετὰ τὴν ἀνατολήν πλέουν εἰς τὰ ἐπουράνια ὕδατα καὶ μετὰ τὴν δύσιν ἐπιστρέφουν διὰ τοῦ ὠκεανοῦ, καλυπτόμεναι ὑπὸ τοῦ ὑψηλοῦ βορείου χεῖλους τῆς γῆς.

σιέστερον τῆς σελήνης, τῆς ὁποίας τὴν πραγματικὴν ἀπόστασιν ἠγγόει βεβαίως ὁ φιλόσοφος.

Οἱ Ἕλληνες ἐθεώρουν ἑαυτοὺς ἐν τῇ Ἀστρονομίᾳ ὡς μαθητὰς τῶν Αἰγυπτίων καὶ τῶν Βαβυλωνίων. Κατὰ τὴν γνώμην ὅμως τῶν μελετησάντων τὰς ἀστρονομικὰς γνώσεις τῶν δύο αὐτῶν λαῶν, ὡς π. χ. νεωστὶ τοῦ Neugebauer, οἱ μὲν Αἰγύπτιοι οὐδέποτε προέβησαν εἰς ἐπιστημονικὰς παρατηρήσεις, οἱ δὲ Βαβυλώνιοι μόνον ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῶν Σελευκιδῶν. Προηγουμένως οὗτοι περιορίζοντο εἰς διαπιστώσεις τῆς θέσεως τῶν οὐρανίων σωμάτων, ἰδίως τῶν πλανωμένων, σκοπὸς ὅμως τῶν παρατηρήσεων τούτων ἦτο ἡ μαντεία. Προσεπάθησαν ἐπίσης δι' ἀθροιστικῶν ὑπολογισμῶν, ὡς ἀριθμητικῶν προόδων, νὰ προκαθορίσουν τὰς θέσεις τῶν ἄστρον, τῆς σελήνης, τοῦ ἡλίου καὶ τῶν πλανητῶν, ὡς καὶ τὰς φάσεις τῆς σελήνης. Οὕτω δὲ κατώρθωσαν μὲ μεγάλην ἀκρίβειαν νὰ προβλέψουν τὰς

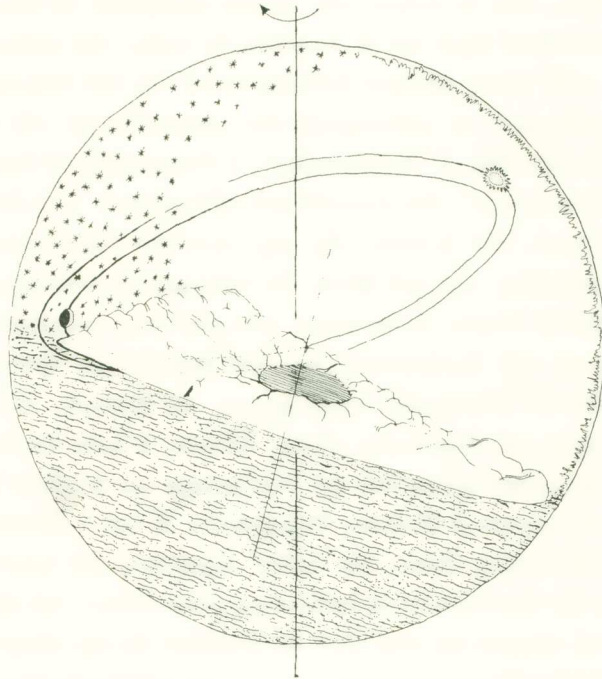
ἐκλείψεις τῆς σελήνης, δὲν ἐτόλμων ὅμως, κατὰ Διόδωρον, νὰ πράξουν τὸ αὐτὸ καὶ διὰ τὰς ἐκλείψεις τοῦ ἡλίου.

Οἱ Αἰγύπτιοι καὶ οἱ Βαβυλώνιοι εἶχον σχηματίσει μίαν ὁμοίαν σχεδὸν παράστασιν τοῦ Κόσμου. Ἐφραντάζοντο δηλαδὴ τὴν σκαφοειδῆ γῆν ἐπιπλέουσαν ἐπὶ τῶν ὑδάτων, ἐκ τῶν ὁποίων καὶ προῆλθεν ὁ Κόσμος (εἰκ. 9). Τὸ ὕδωρ ὅμως ἐξετείνεται, ὄχι μόνον πέριξ καὶ κάτωθεν τῆς γῆς, ἀλλ' ἐκάλυπτε καὶ ἄνωθεν τὸ διαφανὲς στερέωμα, ὑφ' ὃ συνηθροίσθη ὁ ἀήρ (Tannery, Heath). Χάρις εἰς τὸ κῆρος τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης (Γέν. I, 6, 7), ἡ κοσμολογία αὕτη παρελήφθη παρὰ πολλῶν πατέρων τῆς ἐκκλησίας, ὡς τοῦ Βασιλείου, τοῦ Κυρίλλου Ἱεροσολύμων, τοῦ Ἀμβροσίου, τοῦ Αὐγουστίνου, τοῦ Ἰσιδώρου Σεβίλλης κ. ἄ. (Dreyer)¹. Κατὰ τὴν ἐν Αἰγύπτῳ ἐπικρατοῦσαν ἄποψιν, ἡ λέμβος τοῦ ἡλιακοῦ θεοῦ Pā ἔπλεε τὴν ἡμέραν εἰς τὰ ἐπουράνια ὕδατα, ἐπέστρεφε δὲ κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς νυκτὸς πρὸς τὴν ἀνατολήν, πλέουσα ἐν τῷ ὠκεανῷ, καλυπτομένη ὑπὸ τοῦ ὑψηλοῦ βορείου χείλους τῆς γῆς. Ἐκεῖ ἐτοποθέτου ἀρχικῶς τὴν κατοικίαν τῶν νεκρῶν. Ἡ παράστασις τοῦ ἡλίου πλέοντος ἐντὸς χρυσοῦ κυπέλλου ἦτο γνωστὴ καὶ εἰς τοὺς Ἑλληνας, ὡς ἀποδεικνύουν τὰ σωζόμενα ἀποσπάσματα τοῦ Αἰσχύλου, Σητησχόρου καὶ Μιμνέρμου. Ὅταν ἡ κατοικία τῶν νεκρῶν μετετέθη ὑπὸ τὴν γῆν, ὡς ἤδη ἀναφέρεται εἰς ἐν χωρίον τῆς Ὀδυσσεΐας, τότε καὶ ἡ νυκτερινὴ πορεία τοῦ ἡλίου κατέστη ὑποχθόνιος (Gissinger)². Παρόμοιον πρέπει νὰ ἦτο καὶ τὸ κοσμολογικὸν σύστημα τοῦ Θαλή, κατὰ τὸ ὁποῖον τὸ ὕδωρ ἀπετέλει τὸ πρωταρχικὸν στοιχεῖον ἐκ τοῦ ὁποίου ἐδημιουργήθη ὁ Κόσμος. Ὁ φιλόσοφος ἐφραντάζετο τὴν γῆν ὡς ἐπιπλέουσαν τοῦ ὕδατος δίκην ξύλου. Ὅμοίως περιῖπου μὲ τὰς λέμβους τοῦ Pā καὶ τοῦ σεληνιακοῦ θεοῦ Θῶθ πρέπει νὰ φαντασθῶμεν καὶ τὰς σκάφας τοῦ Ἡρακλείτου καὶ τοῦ σχεδὸν συγχρόνου του Ἀλκμαίονος. Ἐντὸς τῶν σκαφῶν συνεκεντροῦντο αἱ ἐκπυρούμεναι ἀναθυμιάσεις τῆς γῆς, δημιουργοῦσαι καθ' ἑκάστην νέον ἥλιον, σελήνην καὶ ἀστέρας. Διὰ τὸν Ἀναξιμένην παραδίδεται, ὅτι δὲν ἐδέχετο τὴν περιφορὰν τῶν οὐρανίων σωμάτων κάτωθεν τῆς γῆς, ἀλλὰ μόνον ὑπεράνω τῆς ἐπιπέδου ἐπιφανείας αὐτῆς, ὃ οὐρανὸς δηλαδὴ ἐστρέφετο δίκην πίλου περὶ τὴν κεφαλὴν (εἰκ. 10). Τὰ οὐράνια σώματα, κατ' αὐτόν, μετὰ τὴν δύσιν ἀπεκρῦπτοντο ὑπὸ τοῦ ὑψηλοῦ βορείου χείλους τῆς γῆς, πιθανῶς τῶν Ριπαίων ὀρέων (Gissinger). Ἔτι μᾶλλον ἀρχαϊκὴ ἦτο ἡ παράστασις τοῦ Κόσμου ὑπὸ τοῦ Ξενο-

1. NEUGEBAUER, *Ex. Sc. Ant., Act. sc. nat.* IX, 1951. — ΔΙΟΔΩΡ., II, 31, 6. — TANNERY ἴδε σ. 53, σημ. 1. — HEATH, *Arist. Samos*, 1913. — DREYER, *Hist. Astron.*, 1906.

2. ΑΙΣΧ., fr. 69. — ΣΗΤΗΣΙΧ., fr. 4. — ΜΙΜΝΕΡΜ., fr. 12. — Ὀδύσσ. 9, 191. — GISSINGER, ἐν PAULY - WISS. *Suppl.* IV, 1924, 521.

φάνους. Οὗτος ἐπίστευεν, ὅτι ὄχι μόνον τὰ κάτω ὅρια τῆς γῆς, ἀλλὰ καὶ ἡ ἐπιφάνεια αὐτῆς ἐξετείνοντο ἐπ' ἄπειρον. Διὰ τοῦτο ἐθεώρει τὸν οὐράνιον θόλον ὡς ὀπτικήν ἀπάτην, λόγῳ τῆς ἀξανομένης ἀπὸ τοῦ παρατηρητοῦ ἀποστάσεως, παρεδέχετο δὲ τὰ οὐράνια σώματα ὡς κινούμενα εὐθυγράμμως καὶ ἀνανεούμενα καθ' ἑκάστην. Τὰ ἀνωτέρω εἶναι μία ἀκόμη ἀπόδειξις, πόσον μικρὰν



Εἰκ. 10. Ἄναξιμένης (ἀκμὴ περὶ τὸ 530 π. Χ.). Γῆ ἐπίπεδος, ἀκίνητος, ἐν τῷ μέσῳ, κεκλιμένη πρὸς Νότον. Συγκρατεῖται ὑπὸ τοῦ ὑπ' αὐτὴν ἀέρος. Σελήνη καὶ ἥλιος δισκοειδεῖς, κινοῦνται ὑπὸ ρευμάτων ἀέρος. Τὸ στερεώμα μετὰ τῶν ἀπλανῶν ἀποτελεῖ τὸ ἔξω ὄριον τοῦ Κόσμου. Τὰ οὐράνια σώματα δὲν περιφέρονται ὑπὸ τὴν γῆν, ἀλλὰ καλύπτονται μετὰ τὴν δύσιν ὑπὸ τοῦ ὑψηλοῦ βορείου χείλους αὐτῆς.

ἐπίγνωσιν εἶχον οἱ παλαιοὶ φιλόσοφοι τῶν ἀποστάσεων τῶν οὐρανίων σωμάτων, δι' ὃ καὶ δὲν τὰ διέκρινον σαφῶς ἀπὸ τῶν μετεώρων. Ἐνόμιζον ἄλλωστε τὴν γηίνην ἀτμόσφαιραν ὡς ἐκτεινομένην μέχρι τῆς πυρώδους σφαίρας ἢ καὶ τοῦ στερεώματος, ὡς ὑποστηρίζεται ἐν κ. 3 τοῦ π. Φυσῶν (ἅπαν γὰρ τὸ μεταξὺ γῆς τε καὶ οὐρανοῦ πνεύματος ἔμπλεόν ἐστιν). Δι' αὐτό, κατὰ τὸν Ξενοφάνην καὶ τὸν Ἡράκλειτον, τὰ οὐράνια σώματα ἀποτελοῦνται ἐκ δια-

πύρων νεφῶν, ἀναζωπυρουμένων καθ' ἑκάστην δίκην ἀνθράκων. Οὕτω δὲ ἐξηγεῖται διατὶ ὁ καθ' ἑκάστην ἀναγεννώμενος ἥλιος τοῦ Ἡρακλείτου εἶχε τὸ μέγεθος ἀνθρωπίνου ποδός¹. Τὸ κοσμολογικὸν ὅμως σύστημα τῶν ἱπποκρατικῶν ἦτο πολὺ πλεόν προηγμένον καὶ συνεπῶς δὲν ἐβασίζετο ἐπὶ τῶν γνωμῶν τῶν προειρημένων φιλοσόφων (Θαλῆ, Ἀναξιμένους, Ξενοφάνους, Ἡρακλείτου καὶ Ἀλκμαίονος). Οὔτε εὐρίσκομεν εἰς αὐτὸ ἀπήχησιν τινὰ τῶν ἐξ ἀέρος καὶ πυρὸς τροχῶν τοῦ Ἀναξιμάνδρου, ἀπὸ τὰ στόμια τῶν ὁποίων προέβαλλε τὸ φῶς τῶν οὐρανίων σωμάτων. Παραπλήσια ἦσαν καὶ αἱ στεφάναι ἐκ πυρὸς καὶ σκότους τοῦ Παρμενίδου, συνεπῶς οὐδὲ αὐτὸς ἤσκησεν ἐπίδρασιν τινὰ ἐπὶ τῶν ἱπποκρατικῶν κοσμολογιῶν, ἂν ἐξαιρέσωμεν τὸ φιλοσοφικὸν του κατασκευάσμα τῆς σφαιρικῆς γῆς.

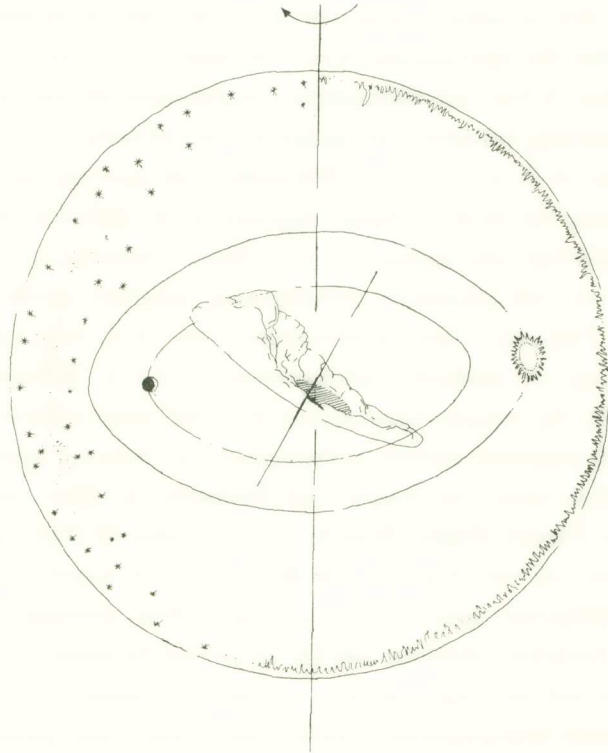
Ὡς ἀνεφέραμεν ἤδη, ὁ Ἀναξιμάνδρος, ὁ Παρμενίδης, ὁ Λεύκιππος, πιθανῶς δὲ καὶ ὁ Ἐμπεδοκλῆς², δὲν ἐτοποθέτουν τὴν σφαῖραν τῶν ἀπλανῶν εἰς τὰς ἐσχατίας τοῦ Κόσμου, ἀλλ' ἢ ἐγγὺς τῆς γῆς, ἐντεῦθεν δηλαδὴ καὶ τῆς σελήνης, ἢ μεταξὺ τῆς τελευταίας καὶ τοῦ ἡλίου. Τὰ ἱπποκρατικά συστήματα ἀκολουθοῦν ἀντιθέτως τὴν ὀρθὴν σειρὰν ἀποστάσεως τῶν οὐρανίων σωμάτων. Ἦδη εἰς τὰ ἀρχαῖα συστήματα τοῦ Ἀναξιμένους καὶ τοῦ Ἡρακλείτου γίνεται ἡ μετάθεσις τῶν ἀπλανῶν ἐπὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ περιβλήματος τοῦ Κόσμου, εἰς ἐξήγησιν τῆς μικροτέρας λάμψεως καὶ θερμότητος αὐτῶν. Πάντως ἡ ὀρθὴ ἔνταξις τῆς σφαίρας τῶν ἀπλανῶν ἐπεκράτησε μόνον ἀπὸ τοῦ Ἀναξαγόρα καὶ ἐντεῦθεν (Gundel). Ὡς ἄλλωστε ρητῶς ἀναγράφει ὁ Πλάτων, ἐπιβεβαιώνει δὲ καὶ ὁ Πλούταρχος, πρῶτος ὁ προειρημένος φιλόσοφος ἔδωσε τὴν ὀρθὴν ἐρμηνεῖαν τῶν ἐκλείψεων, παρὰ τὸ ὅτι δὲν ἀπέκλειε τὴν δυνατότητα νὰ ὀφείλωνται αὐταὶ ἐνίοτε καὶ εἰς ἄλλα ἐπιπροσθοῦντα σκοτεινὰ σώματα καὶ παρ' ὅλον ὅτι ἀπέδιδεν εἰς τὴν σελήνην ἴδιον φῶς³ (εἶκ. 11). Ἡ ἐπίπεδος ὅμως παρὰστασις τῆς γῆς ὑπὸ τοῦ Ἀναξαγόρα, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τοῦ Λευκίππου, Δημοκρίτου, Ἀρχελαίου, πιθανῶς δὲ καὶ ὑπὸ τοῦ Ἐμπεδοκλέους, τοποθετεῖ τοὺς ἀνωτέρω εἰς ἐποχὴν, ἂν μὴ προγενεστέραν, πάντως μὴ μεταγενεστέραν τῆς συγγραφῆς τῶν ἱπποκρατικῶν κοσμολογιῶν. Ταύτας συνεπῶς πρέπει νὰ τοποθετήσωμεν μᾶλλον κατὰ τὸ χρονικὸν διάστημα μεταξὺ Ἀναξαγόρα καὶ

1. ΘΑΛΗΣ., Ἀριστ. Οὐρ. Β, 13, 294α 28. — ΗΡΑΚΛ., fr. 3 καὶ 6, ΔΙΟΓ. Ι, 1-17, Ἀέτ. ΙΙ, 24-28. — ΑΛΚΜ., Ἀέτ. ΙΙ, 24, 3. — ΑΝΑΞΙΜΕΝ., Ἰππολ. Ι, 7. — ΞΕΝΟΦ., Ἀέτ. ΙΙ, 24, 9 καὶ 13, 25.—ψ. Πλούτ. Στρ. 4., Ἰππόλ. Ι, 14.

2. ΑΝΑΞΙΜΑΝΔ., Ἀέτ. ΙΙ, 13, 7 καὶ 20. Ι. Ἀχιλλ. Εἰς. 19.— ΠΑΡΜΕΝ., ἴδε σ. 51, σημ. 1.—Ἀπλανεῖς, ἴδε σ. 47, σημ. 1 καὶ 2.

3. ΑΝΑΞΙΜΕΝ., Ἰππόλ. Ι, 7. — ΗΡΑΚΛ., Διογ. ΙΧ, 1-17. — ΑΝΑΞΑΓ., Πλάτ. Κρατύλ. 409 Α-Β. Πλούτ. Νικ. 23., Θεόφρ., Γν. Φυσ. fr. 19. Ἀέτ. ΙΙ, 25, 9., Ἰππόλ. Ι, 8. — GUNDEL, ἴδε σ. 37, σημ. 2.

Φιλολάου - Πλάτωνος, δηλαδή περίπου κατά τούς χρόνους τῆς ἀκμῆς τοῦ Δημοκρίτου καὶ τοῦ Διογένοῦς τοῦ Ἀπολλωνιάτου. Εἰς τοῦτο συμφωνεῖ καὶ τὸ ὅτι ὁ Δημόκριτος ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος ἐκ τῶν παλαιότερων φιλοσόφων ὁ λεπτομερέστερον ἀσχοληθεὶς περὶ τῶν πλανητῶν, τῶν ὁποίων ὅμως ἠγγόνει εἰσέτι τὸν ἀκριβῆ



Εἰκ. 11. Ἀναξαγόρας (ἀκμὴ περὶ τὰ μέσα τοῦ 5ου αἰῶνος). Γῆ ἐπίπεδος, ἐν τῷ κέντρῳ, ἀκίνητος, κεκλιμένη πρὸς Νότον. Σελήνη, δισκοειδής, πετρώδης, διάπυρος. ἥλιος δισκοειδής, μύδρος πεπυρακτωμένος. Γαλαξίας, ἀσθενεῖς ἀστέρες ἐμφανεῖς, λόγῳ προβολῆς τῆς σκιάς τῆς γῆς. Τὸ στερέωμα μετὰ τῶν ἀπλανῶν ἀφορίζει τὸν Κόσμον. Πρῶτος ἔδωσε τὴν ὀρθὴν ἐρμηνείαν τῶν ἐκλείψεων.

ἀριθμόν. Ὡς κατεφάνη δέ, αἱ ἱπποκρατικαὶ κοσμολογίαι καὶ ἰδιαίτερος ἡ τοῦ π. Ἑβδομάδων, ἀγνοοῦν τούς πλανήτας, πλὴν ἴσως μιᾶς ἀπλῆς μνείας αὐτῶν. Ἀντιθέτως, ἂν ἦτο ἤδη γνωστός εἰς τὸν συγγραφέα τοῦ π. Ἑβδομάδων ὁ ἀριθμὸς τῶν 7 πλανωμένων σωμάτων (ἦτοι τῶν 5 πλανητῶν μετὰ τοῦ ἡλίου καὶ τῆς σελήνης), ἀσφαλῶς δὲν θὰ παρέλειπε νὰ τὸν μνημονεύσῃ ὁμοῦ μετὰ τῶν ἄλλων

ἐπτάδων, τὰς ὁποίας παραθέτει. Ἡ τοποθέτησις ἐξ ἄλλου τῶν ἱποκρατικῶν κοσμολογιῶν κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Διογένους τοῦ Ἀπολλωνιάτου δικαιολογεῖται ἐκ τοῦ ὅτι καὶ οὗτος φέρεται ἐν τῇ δοξογραφίᾳ ὡς ἀποδεχόμενος τὴν σφαιρικότητα τῆς γῆς καί, ὑπὸ ἐλαφρῶς παρηλλαγμένην μορφήν, τὴν ἀνταύγειαν τοῦ ἡλίου καὶ τῶν ἀστέρων. Δέον ἐπίσης νὰ ληφθοῦν ὑπ' ὄψιν καὶ αἱ λοιπαὶ συμπτώσεις γνωμῶν τοῦ ὡς ἄνω φιλοσόφου μετὰ τῶν διατυπωμένων ἐν τῇ ἱποκρατικῇ συλλογῇ, ὡς π. χ. διὰ τὴν πρωταρχικὴν θέσιν τοῦ ἀέρος, ὡς ἐν τῷ π. Φυσῶν. Ἄλλο παράδειγμα εἶναι ἡ ὑπὸ τοῦ Θεοφράστου ἀποδιδόμενη εἰς τὸν Διογένην γνώμη περὶ τῆς διαγνωστικῆς σημασίας τοῦ χρώματος τῆς γλώσσης, ἀντιστοιχοῦσα σχεδὸν πλήρως πρὸς τὰ ἐν κ. 42 τοῦ π. Ἑβδομάδων (ἐν λατινικῇ μεταφράσει) ἀναφερόμενα. Ἐπίσης καὶ τὰ ἐν συνεχείᾳ περιγραφόμενα χρώματα αὐτῆς, ὀφειλόμενα εἰς ἐξωτερικευσιν τῶν χρωμάτων τῶν χυμῶν, παρουσιάζουν πολλὴν ὁμοιότητα πρὸς τὰ ὑπὸ τοῦ φιλοσόφου ἀναφερόμενα χρώματα αὐτῶν, ὡς παραδίδονται ὑπὸ τοῦ Γαληνοῦ¹. Πολὺ δυσκολωτέρα εἶναι ἡ εἰς συγκεκριμένην πηγὴν ἀπόδοσις τῶν περὶ τοῦ ἀριθμοῦ 7 φαντασιοκοπιῶν τοῦ π. Ἑβδομάδων καὶ τοῦ π. Σαρκῶν, πλὴν τῆς γενικῆς διαπιστώσεως ὅτι αὐταὶ εἶναι πιθανῶς πυθαγορείου προελεύσεως. Ἡ παρουσία πολλῶν πυθαγορείων εἰς διάφορα μέρη τῆς νέας καὶ παλαιᾶς Ἑλλάδος κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Πλάτωνος ἢ ὀλίγον πρὸ αὐτοῦ εἶναι γνωστὴ (Τάρας, Ρήγιον, Θῆβαι, Φλειοῦς κλπ.). Γνωστὰ δὲ εἶναι καὶ τὰ ὀνόματα πολλῶν ἐξ αὐτῶν, ὡς τοῦ Ἀρχύτα, τοῦ Φιλόλαου, τοῦ Λύσιδος κλπ. Τὸ εἰς τὸν Φιλόλαον ἀποδιδόμενον κοσμολογικὸν σύστημα εἶναι ἀσφαλῶς νεώτερον τῶν ἱποκρατικῶν, ἀγνοεῖται ἄλλωστε καὶ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Πλάτωνος, μνημονευόμενον δὲ κατὰ πρῶτον ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους. Γενικῶς ἡ ἀπώλεια τῶν πρὸ τοῦ Πλάτωνος φιλοσοφικῶν συγγραμμάτων, καθὼς καὶ ἡ τάσις τῶν μεταγενεστέρων νὰ ἀποδίδουν εἰς τοὺς παλαιοὺς φιλοσόφους τὰς γνώσεις τῆς ἐποχῆς των, μέχρι τοῦ σημείου νὰ πλαστογραφοῦν ὀλόκληρα συγγράμματα, ὡς τὰ εἰς τὸν Θαλῆν, Πυθα-

1. Ἐπίπεδος γῆ, ἴδε σ. 52, σημ. 1.—Πλανῆται, ἴδε σ. 50, σημ. 1.—ΔΙΟΓ. ΑΠΟΛ. ἴδε σ. 54, σημ. 1.—ΘΕΟΦΡ. Αἰσθ. 43: διὸ σημεῖα τὰ πλεῖστα τοῖς κάμνουσιν ἀπ' αὐτῆς εἶναι, καὶ τῶν ἄλλων ζώων τὰ χρώματα μνησθῆναι ὅποσα γὰρ ἂν ἦ καὶ ὅποια, τοιαῦτα ἐμφαίνεσθαι' πρβλ. π. Ἑβδομ. 42: Quae autem in lingua sunt signa indicant per ista. . . anima qualescumque humores habuerit, tales necesse est per se ipsam producere, ex quibus lingua colores habet.—ΓΑΛΗΝ., π. Χυμ. XIX, 495 K: καὶ μὲν δὴ καὶ ἀπὸ τοῦ χρώματος διαγνωσκεται . . . Διογένει καὶ τοῖς κατ' ἐκεῖνο καιροῦ σοφοῖς, ὡς μαντικὴ τις νομιζομένη . . . ἐρυθρόχρους τε τὰς αἱματώδεις καὶ πυρρόχρους, οἷς ὁ πικρὸς πλεονάζει χυμὸς καὶ μελανόχρους οἷς ὁ μέλας καὶ λευκόχρους τοὺς φλεγματίας ἀποκαλοῦντες' πρβλ. π. Ἑβδομ. 42: Flavam . . nigrum colorem . . iodes . . (h)ematodes.

γόραν, Φιλόλαον, Τίμαιον τὸν Λοκρὸν κλπ. ἀποδιδόμενα, δυσχεραίνει τὴν προσπάθειαν τῆς ἀκριβοῦς χρονολογικῆς ἐντάξεως τῶν ἱπποκρατικῶν συγγραμμάτων, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν φυσικῶν γνώσεων τὰς ὁποίας ἀναφέρουν. Πάντως βάσει τῶν κοσμολογιῶν τῶν περιεχομένων εἰς 4 τούτων, δυσκόλως δυνάμεθα νὰ κατέλθωμεν διὰ τὸν πιθανὸν χρόνον τῆς συγγραφῆς τῶν ἀνωτέρω πέρα τοῦ διαστήματος 400-398 π.Χ., διότι αἱ μετὰ τὴν ἴδρυσιν τῆς Ἀκαδημίας τοῦ Πλάτωνος (387 π. Χ.) σημειωθείσαι ἐν τῇ Ἀστρονομίᾳ πρόοδοι θὰ ἦτο πολὺ ἀπίθανον νὰ παρέμενον παντελῶς ἄγνωστοι εἰς τοὺς συγχρόνους ἱπποκρατικούς ἰατρούς¹.

Z U S A M M E N F A S S U N G

Der Verlust der philosophischen Schriften vor Plato erschwert den Versuch die philosophisch-medizinischen Wechselbeziehungen näher zu bestimmen. Vieles spricht dafür dass die Philosophen ihre anatomisch-physiologischen und biologischen Kenntnisse von den Aerzten und den anderen Kunsttreibenden erworben haben. Das Studium der hippokratischen Weltsysteme ist ein Versuch die vorerwähnten Wechselbeziehungen aufzuklären, da sie gänzlich von den Meinungen der zeitgenössischen bzw. früheren Philosophen abhängig sind. Nur vier hippokratischen Schriften enthalten Weltsysteme, nämlich die von der Siebenzahl (S. S.), von der Diät (S. D.), von den Muskeln (S. M.) und von der Luft (S. L.). Nach der (S. S.) besteht die Welt aus folgenden: 1) das Firmament 2) die Sterne 3) die Sonne 4) der Mond, in der Mitte 5) die Luft 6) das Wasser und 7) die Erde, umbeweglich im Zentrum und von der Luft getragen. Der Mensch verhält sich zur Welt wie der Mikrokosmos zum Makrokosmos. Deswegen wird die Erde mit den Knochen, das Wasser mit dem Fleisch, die Feuchtigkeit mit Gehirn und Samen, die Flüsse mit dem Darminhalt, die Luft mit dem Atem und der Mond mit dem Zwerchfell und der Vernunft verglichen. Gleicherweise wird in der (S. D.) der Bauch mit dem Meer, die Atmung mit der Luft, die Verdauungsorgane mit der

1. GOMPERZ, Griech. Denk., 3η-4η ἔκδ. 1922, 31.—JOEL, Gesh. Ant. Philos., 1921—CAPPELLE, Gesch. Philos. 2α ἔκδ. 1953.—ROBIN, Pens. Grecq., Évol. Hum. 1928.—REY, Sc. Orient., 1930., Sc. Grecq., Évol. Hum. 1930-1946.—ΚΑΡΚΑ, Vorsokr. 1921.—DUHEM, Syst. Mond., 1913.—ZELLER, Phil. Gr., 6η ἔκδ. 1919-20.—VERCOUTTER, LABAT, MICHEL, BEAUJEU, Sc. Ant., Hist. Gén. Sc., 1975.—ROHDE, Psyche, 2α ἔκδ. 1897.

Erde, die Venen mit dem Umlauf des Mondes, die Muskeln mit dem der Sonne, das Subkutangewebe mit dem der Sterne und die Haut mit dem Firmament verglichen. In c. 89 werden drei Feuerkreise erwähnt: 1) des Mondes 2) der Sonne in der Mitte 3) der Sterne unter dem Firmament. Die (S. M.) unterscheidet vier Sphären: 1) des Aethers (Feuer) 2) der Luft 3) des Wassers 4) und die Erde. Das Feuer gilt als das aktive Element. In der (S. L.) nimmt die Luft die bevorzugte Stellung ein. Sie füllt den ganzen Raum, trägt die Erde und bewegt Mond, Sonne und Sterne.

Ein gemeinsames Kennzeichen des hippokratischen Weltbildes ist die geozentrische Einstellung. Es wurde also nicht von den neuen Theorien von Philolaos, Hiketas, Herakleides und Aristarch beeinflusst. Ein fortschrittliches Element im Weltbild der (S. S.) und der (S. D.) ist die kugelförmige Gestalt der Erde. In der (S. S.) ergibt sie sich aus der klaren Vorstellung der Antipoden. In der (S. D.) wird angegeben dass der Südwind aus dem Eis des Südpols entspringt und erst beim Durchgang über die Tropenzone erwärmt wird. Die kugelförmige Erde wurde zuerst von Parmenides, vermutlich rein dogmatisch, aufgestellt. Nach einem Bericht wurde diese Meinung auch von Diogenes von Apollonia geteilt, doch setzte sie sich erst seit Plato durch. Die in c. 2 erwähnte olympische Welt, als unbeweglich bezeichnet, befindet sich wahrscheinlich in der Aussenwelt. Der Olympos wird von drei Philosophen angeführt, nämlich Parmenides, Empedokles und Philolaos. In der (S. S.) wird das Sternenlicht als Spiegelung bezeichnet. Diese Meinung wurde auch von Metrodoros, Diotimos und Strato vertreten. Vielleicht wird von der Schrift auch die Spiegelung des Sonnen-bzw. Mondlichtes angenommen, weil splendor das griechische antauegia wiedergibt. Diese Theorie wurde von Empedokles, Philolaos und etwas abgeändert von Diogenes vertreten. Die besondere Bedeutung die von der Schrift dem Monde zugeteilt wurde, als Mittler der Welt und Sitz der Vernunft, erinnert an die Göttin Dike des Parmenides, die im mittleren der gemischten Weltringe, vermutlich den des Mondes, ihren Sitz hatte. Die äusserste Sphäre nach den hippokratischen Schriften ist die der Sterne, in Uebereinstimmung mit Anaximenes, Heraklit und den späteren und entgegen der Meinung von Anaximander, Parmenides, Leukippos, vielleicht auch Empedokles. Die Planeten werden vermutlich nur im c. 3 der (S. S.) angeführt und ihre Bewegungen den Luftströmungen zugeschrieben. Erst Demokrit befasste sich

eingehender mit den Planeten, doch war bei ihm ihre Zahl noch unbekannt und wurde erst seit Plato festgesetzt. Die Unterlassung der sieben Wandelsterne bei der Aufstellung der Heptaden in der (S. S.), ist ein Beweis dass ihre Zahl damals noch unbekannt war.

Die Tendenz der antiken Schriftsteller den älteren Philosophen die Kenntnisse ihrer Zeit zuzuschreiben erlaubt keine genauere Datierung der hippokratischen Weltsysteme, jedenfalls sind sie kaum nach 400-380 v.C. zu datieren, weil sonst die seit der Errichtung der Platonischen Akademie stattgefundene Bereicherung der astronomischen Kenntnisse schwerlich den Hippokratikern entgangen wäre.

ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 19ΗΣ ΜΑΡΤΙΟΥ 1970

ΠΡΟΕΔΡΙΑ ΛΕΩΝ. Θ. ΖΕΡΒΑ

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΙΣ ΜΕΛΟΥΣ

ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ.—Τὸ παραμῦθι τοῦ Ἔρωτος καὶ τῆς Ψυχῆς εἰς τὴν νεοελληνικὴν παράδοσιν, ὑπὸ Γεωργίου Ἀ. Μέγα*.

Ἡ ἀνακοίνωσίς μου ἀφορᾷ εἰς τὸν μῦθον τοῦ Ἔρωτος καὶ τῆς Ψυχῆς, ὁ ὁποῖος μᾶς παρεδόθη διὰ τῶν «Μεταμορφώσεων» τοῦ Λατίνου συγγραφέως Ἀπουληίου (2ου αἰ. μ. Χ.), ἀλλὰ διασώζεται καὶ εἰς τὴν προφορικὴν παράδοσιν τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ ἄλλων λαῶν.

Διὰ γὰρ εἶμαι σαφῆς εἰς ὅσα θὰ εἴπω, κρίνω σκόπιμον νὰ συνοψίσω δι' ὀλίγων τὴν διήγησιν τοῦ Ἀπουληίου.

Ἡ τρίτη καὶ μικρότερη ἀπὸ τὰς θυγατέρας τοῦ βασιλέως, ὀνόματι Ψυχὴ, εἶναι τόσον ὠραία, ὥστε πολλοὶ πιστεύουν ὅτι εἶναι ἡ ἴδια ἡ Ἀφροδίτη καὶ τῆς προσφέρουν θείας τιμᾶς. Αὐτὸ ἐξοργίζει τὴν θεάν, ἡ ὁποία διατάσσει τὸν υἱὸν τῆς, τὸν Ἔρωτα, νὰ κάμη ὥστε ἡ Ψυχὴ νὰ ἀγαπήσῃ τὸ χειρότερον ὃν ἐπὶ τῆς γῆς. Ἀντὶ τούτου ὁ Ἔρωτος ἐρωτεύεται ὁ ἴδιος τὴν Ψυχὴν καί, ὅταν, σύμφωνα μὲ τὸν χρησμόν τοῦ Ἀπόλλωνος, ἡ Ψυχὴ ἐξετέθη εἰς ἕνα βράχον τοῦ βουνοῦ ὡς λεία εἰς ἕνα περωτὸν δράκοντα, ὁ Ζέφυρος τὴν ἀνήρπασε καὶ τὴν μετέφερεν ἀπαλὰ εἰς ἕνα λιβάδι, ὅπου τὸ παλάτι τοῦ Ἔρωτος ἐκεῖ ἀόρατα χέρια τὴν ὑπηρετοῦν. Τὸ βράδυ, πρὶν κοιμηθῆ, τῆς δίδουν ἕνα ποτὸν ὑπνωτικὸν καὶ ἔτσι δὲν βλέπει τὸν σύζυγον. Ἄν τὸν ἔβλεπεν εἰς τὸ πρόσωπον, ὁ σύζυγος θὰ ἐξηφανίζετο.

* G. A. MEGAS, *Das Märchen von Amor und Psyche in der Griechischen Volksüberlieferung.*

Ἔρχονται ὁμως κατὰ παράκλησίν της νὰ τὴν ἐπισκεφθοῦν αἱ ἀδελφαὶ της — τὶς μετέφερε καὶ αὐτὲς ὁ Ζέφυρος —, βλέπουν εἰς ποῖον ὄνειρώδη κόσμον ζῆ ἡ Ψυχὴ καὶ φθονοῦν τὴν εὐτυχίαν της· τῆς ἐμβάλλουν φόβους καὶ τὴν συμβουλεύουν τὸ βράδυ νὰ χύσῃ τὸ ὑπνωτικὸν εἰς τὸν κόλπον της καὶ νὰ ἰδῆ ποῖος εἶναι ὁ σύζυγός της. Πείθεται εἰς αὐτὰ ἡ Ψυχὴ, ἀλλ' ὅταν τὴν νύκτα, εἰς τὸ φῶς τοῦ λύχνου, εἶδε νὰ κοιμᾶται πλάγι της ὁ Ἔρωτος, ἐταράχθη ὥστε στάλες καυτοῦ λαδιοῦ ἀπὸ τὸν λύχνον ποῦ κρατοῦσε ἔπεσαν στὸν ὄμιον τοῦ Ἐρωτος καὶ αὐτὸς ἀπὸ τὸν πόνον ξυπνᾷ, ἀνοίγει τὰ φτερά του καὶ ἐξαφανίζεται. Ἀπελπισμένη ἡ Ψυχὴ ἀναζητεῖ τὸν σύζυγον. Μετὰ πολλὰς περιπλανήσεις φθάνει στὸ παλάτι τῆς Ἀφροδίτης, ἐλπίζουσα νὰ εὔρῃ ἐκεῖ τὸν Ἐρωτα. Ἡ Ἀφροδίτη διατάσσει πρῶτον νὰ μαστιγώσουν τὴν Ψυχὴν καὶ κατόπιν τῆς ἀναθέτει δύσκολα ζητήματα: α) νὰ ξεχωρίσῃ ἓνα σωρὸν ἀπὸ σπόρους δημητριακῶν ἀνακατεμένους, β) νὰ φέρῃ μιὰ τουλούπα μαλλιὰ ἀπὸ ἄγρια πρόβατα, γ) νὰ φέρῃ νερὸ ἀπὸ τῆς Στυγὸς τὸν ποταμόν, καὶ δ) νὰ φέρῃ ἀπὸ τὴν Περσεφόνην μιὰν πυξίδα μὲ θεῖον κάλλος. Ἡ Ψυχὴ μὲ τὴν βοήθειαν τῶν μυρμηγκιῶν ξεχώρισεν ἓνα-ἓνα τοὺς σπόρους, ἐξετέλεσε μὲ ἄλλους βοηθοὺς καὶ τὰ ἄλλα ζητήματα, ἀλλὰ γυρίζοντας ἀπὸ τὴν Περσεφόνην δὲν ἀνθεξε στὴν γυναικεία περιέργεια καὶ ἀνοιξε τὴν πυξίδα· ἐξαπολύεται ἀπὸ ἐκεῖ ὁ Ὑπνος καὶ τὴν νεκρώνει. Τότε ὁ Ἔρωτος, ὁ ὁποῖος ἐν τῷ μεταξὺ εἶχε θεραπευθῆ ἀπὸ τὴν πληγὴν, ἔρχεται εἰς βοήθειαν τῆς Ψυχῆς, κατακλείει τὸν Ὑπνον εἰς τὴν πυξίδα καὶ καταφεύγει εἰς τὸν πατέρα ἀνδρῶν τε θεῶν τε. Ὁ Ζεὺς συγκαλεῖ εἰς τὸν Ὀλυμπον τοὺς θεοὺς καὶ συνιστᾷ νὰ νυμφεύσουν τὸν Ἐρωτα μὲ τὴν Ψυχὴν, διὰ νὰ γλυτώσουν καὶ οἱ ἴδιοι ἀπὸ τὶς τρέλλες τοῦ παιδιοῦ τῆς Ἀφροδίτης. Ὁ Ἐρμῆς φέρνει τὴν Ψυχὴν εἰς τὸν Ὀλυμπον, ὁ Ζεὺς τῆς δίδει ἀμβροσίαν καὶ γίνονται οἱ γάμοι τοῦ Ἐρωτος καὶ τῆς Ψυχῆς. Μετὰ καιρὸν γεννᾶται τὸ τέκνον των, ἡ Voluptas.

Πολλοὶ ἐκ τῶν ἐρευνητῶν διερωτῶνται, ἂν πρόκειται περὶ παραμυθίου ἢ ἀρχαίου περὶ θεῶν μύθου, εἰς τὸν ὁποῖον συμμειγνύονται φιλοσοφικαὶ ἀντιλήψεις περὶ δεσμεύσεως τῆς ψυχῆς εἰς τὸ σῶμα. Εἶναι ἄλλως παλαιὰ ἢ τάσις, τοὺς μύθους καὶ τὰς λαϊκὰς ἀκόμη διηγήσεις νὰ τὰς ἐρμηνεύουν συμβολικῶς, δηλ. νὰ θεωροῦν τὰς διηγήσεις ὡς σύμβολα, ἥτοι νὰ τὰς μεταφράζουσιν εἰς ἐννοίας καὶ μάλιστα ἐννοίας συνήθεις εἰς τὸν σημερινὸν ἄνθρωπον ἢ νὰ βλέπουν ἀλληγορίας εἰς αὐτάς.

Ἐν πρώτοις, διατὶ ὁ Ἀπουλῆϊος ἐξέλεξε διὰ τοὺς ἡρώας του τὰ ὀνόματα Ἐρωτος καὶ Ψυχῆ; *Ψυχῆ*, κατὰ τὸν Reitzenstein, εἶναι τὸ ὄνομα μιᾶς ἑλληνοα-

νατολικῆς θεᾶς. Ἐπειτα διατί προσέδωκεν εἰς τὰς περιπετείας τῆς Ψυχῆς τόσον παράδοξον καὶ φανταστικὸν χαρακτήρα ; Καὶ τί σημαίνει ἡ ἀποθέωσις τῆς Ψυχῆς εἰς τὸ τέλος τῆς διηγήσεως ;

Διὰ τὴν λύσιν τῶν ζητημάτων αὐτῶν ἐγράφησαν πολλά.

Πρῶτος ὁ Friedländer τὸ 1871 ἔστρεψε τὴν προσοχὴν τῶν ἐρευνητῶν εἰς τὸ γεγονός ὅτι τὸ θέμα τῆς περὶ Ἐρωτος καὶ Ψυχῆς διηγήσεως τοῦ Ἀπουληίου τὸ εὐρίσκομεν καὶ εἰς πολυαρίθμους λαϊκὰς διηγήσεις, αἱ ὁποῖαι εἶναι ἀδύνατον νὰ ἔχουν ἀπορρέουσι ἀπὸ τὸ λογοτεχνικὸν κείμενον. Χαρακτηριστικὸν εἶναι ὅτι ἡ κατακλείς τῆς διηγήσεως τοῦ Ἀπουληίου, ἡ ἀποθέωσις τῆς Ψυχῆς, δὲν εὐρίσκεται εἰς καμίαν ἀπὸ τὰς λαϊκὰς διηγήσεις· εἶναι πλάσμα πλατωνικὸν τοῦ συγγραφέως.

Ἐκτοτε ὁ ἀριθμὸς τῶν παραδειγμάτων ηἰξήθη πολὺ. Ὅμοιαι διηγήσεις μὲ τὴν τοῦ Ἀπουληίου κατὰ τὸ περιεχόμενον διεπιστώθησαν σχεδὸν παντοῦ. Τὰς εὐρίσκει κανεὶς διαδεδομένας εἰς ἕνα τεράστιον γεωγραφικὸν χῶρον, πὺν ἐκτείνεται ἀπὸ τὰς Κελτικὰς χώρας ἕως τὴν Ἰνδίαν καὶ ἀπὸ τὴν Σκανδιναβίαν ἕως τὴν χώραν τῶν Βερβέρων. Φυσικὰ αἱ διηγήσεις αὐταὶ παρουσιάζουν ἀξιοσημειώτους διαφορὰς μεταξύ των, ἀλλὰ τὸ θεμελιῶδες σχῆμα παραμένει εἰς κάθε περιπτώσειν εὐδιάγνωστον καὶ διακρίνεται εἰς τὸν Διεθνῆ Κατάλογον τῶν παραμυθιακῶν τύπων τῶν Aarne - Thompson ὑπ' ἀριθ. 425. Πρόκειται πάντοτε περὶ τοῦ γάμου μιᾶς κόρης μὲ ἕνα μυστηριῶδες ὄν, τοῦ ὁποίου γάμου ἡ διάρκεια συνδέεται μὲ τὴν τήρησιν μιᾶς ἀπαγορεύσεως. Ἡ κόρη παραβαίνει τὴν ἀπαγόρευσιν καὶ ὁ σύζυγος ἐξαφανίζεται. Ἡ νέα γυναῖκα ἐξέρχεται εἰς ἀναζήτησίν του, ὑφίσταται τρομερὰς δοκιμασίας, ἀλλὰ εἰς τὸ τέλος ἐνώνεται πάλιν μὲ αὐτόν.

Ἐπάρχει μάλιστα μία πολυπληθὴς ὁμὰς παραλλαγῶν, πὺν κατεγράφησαν ἀπὸ τὸ στόμα λαϊκῶν ἀφηγητῶν, ἡ ὁποία διακρίνεται μὲ τὸ στοιχεῖον Α καὶ κατὰ τὴν ὁποῖαν ἡ ἀπαγόρευσις ἐν τῷ γάμῳ συνίσταται εἰς τὸ νὰ ἴδῃ τὸ πρόσωπον τοῦ συζύγου της. Ἡ ἥρωὶς χύνει τὸ ὑπνωτικὸν καὶ βλέπει τὸν σύζυγον, ἀλλὰ στάλες ἀπὸ τὸ κερί, πὺν ἄναψε, πέφτουν στὸν ὄμῶν του. Ὁ σύζυγος ξυπνᾷ καὶ ἐξαφανίζεται. Ἀναζητῶντας τὸν ἢ ἥρωὶς φθάνει στὸ σπίτι τῆς μητέρας του, μιᾶς δράκαινας, ἡ ὁποία τῆς ἐπιβάλλει τρία δύσκολα ἢ ἀδύνατα ζητήματα, πὺν ἡ ἥρωὶς κατορθώνει νὰ τὰ ἐκτελέσῃ μὲ τὴν βοήθειαν τοῦ συζύγου της. Τὸ τελευταῖον ἀπὸ τὰ ζητήματα εἶναι νὰ φέρῃ ἕνα κουτί ἀπὸ τὴν ἀδελφὴν τῆς δράκαινας πενθερᾶς της. Ὁ κίνδυνος εἶναι θανάσιμος. Μὲ τὴν συμβουλὴν τοῦ συζύγου της κατορθώνει νὰ φθάσῃ στὸ σπίτι τῆς δράκαινας καὶ ν' ἀρπάξῃ τὸ κουτί, ἀλλὰ στὸν γυρισμό, παραβαίνοντας τὴν συμβουλὴν τοῦ συζύγου της, τὸ ἀνοίγει καὶ ξεπετάγονται ἀπὸ μέσα κάτι μυιγάκια ἢ ὀργανάκια μουσικά. Ἡ ἥρωὶς πέφτει σὲ

ἀπόγνωσι. Φθάνει τότε ὁ σύζυγος καὶ μ' ἓνα σφύριγμα ξανακλείνει μέσα στοῦ κουτί τὰ μυιγάκια, τὰ ὄργανάκια. Ἡ δράκαινα καὶ πάλιν ἐτοιμάζει τὸν χαμὸ τῆς κόρης : παντρεύει τὸ γιό της μὲ μιὰ δρακοπούλα καὶ βάζει τὴν κόρη νὰ κρατῆ τὶς λαμπάδες στοῦ νυφικὸ θάλαμο ὡς ποὺ νὰ καοῦν ὡς τὰ δάχτυλά της· ἂν ξεφωνήσῃ ἀπ' τὸν πόνο, ἡ δράκαινα θὰ ὀρμήσῃ μέσα στοῦ θάλαμο καὶ θὰ τὴν φάγῃ. Τότε πιά ὁ γιός της, ὁ δράκος, ἀποφασίζει νὰ γλυτώσῃ τὴν γυναῖκα του ἀπὸ τὰ δόντια τῆς δράκαινας - μάννας του καὶ βάζει τὴν δρακοπούλα νὰ κρατήσῃ αὐτὴ τὶς λαμπάδες. Κ' ἔτσι ἀντὶ τῆς ἡρωίδος ἡ δράκαινα τρώγει τὴν δρακοπούλα.

Ἐὰν ἐξαίρεσωμεν τὸ τελευταῖον ἐπεισόδιον τῶν λαμπάδων, ἡ ὁμοιότης τοῦ ὑποτύπου Α μετὰ τὴν διήγησιν τοῦ Ἀπουληίου εἶναι πλήρης.

Ἀπὸ διαφορῶν ἐρεῦνας ἔχει ἀποδειχθῆ, ὅτι ἡ προφορικὴ παράδοσις τόσον δι' Αἰσωπείου μύθους ὅσον καὶ διὰ παραμύθια διασώζει ἀκραιφνέστερον τὴν ἀρχικὴν τῶν μορφῶν παρὰ ἡ γραπτὴ παράδοσις. Ἐκ τούτου ἡ ἀνερευνήσις τῆς προφορικῆς παραδόσεως καὶ διὰ τὸ παραμύθι τοῦ Ἑρωτος καὶ τῆς Ψυχῆς, ἦτοι τὸ παραμύθι διὰ τὸν ὑπερφυσικὸν σύζυγον παρὰ τοῖς διαφοροῖς λαοῖς, ἔγινε θέμα σοβαρᾶς λαογραφικῆς ἐρεῦνης.

Πρῶτος ὁ Γερμανὸς Ernst Tegethoff τὸ 1922 εἰς ἐκτενῆ ἐργασίαν ἐπεχειρήσεν ἐπὶ τῇ βάσει 212 παραλλαγῶν τοῦ παραμυθίου αὐτοῦ ἐκ διαφορῶν χωρῶν τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀσίας νὰ καθορίσῃ, ποῖα μοτίβα ἀνήκουν εἰς τὴν ἀρχικὴν σύστασιν του καὶ ποῖα συνήφθησαν μετὰ αὐτὸ δευτερευόντως ἀπὸ ἄλλους τύπους παραμυθίων. Ὡς βάσιν τῆς ἐρεῦνης του ὁ Tegethoff ἔθεσε τὴν ἀρχὴν τῆς λογικῆς ἀνεπίξεως τῆς ὑποθέσεως τοῦ παραμυθίου.

Ἄλλὰ καὶ τὸ ὕλικόν αὐτὸ δὲν ἦτο ἀρκετόν. Ἐχει ἀποδειχθῆ ὅτι, διὰ νὰ δυνηθῶμεν ν' ἀποκαταστήσωμεν, ἔστω κατὰ προσέγγισιν, τὴν ἀρχικὴν μορφήν, τὸν ἀρχέτυπον, μιᾶς λαϊκῆς διηγήσεως καὶ νὰ καθορίσωμεν τὸν τόπον καὶ χρόνον τῆς γενέσεως καὶ τὰς ὁδοὺς τῆς διαδόσεώς της, χρειαζόμεθα ὅσον τὸ δυνατόν πλουσιώτερον ὕλικόν ἐξ ὀλοκλήρου τοῦ Ἰνδοευρωπαϊκοῦ κόσμου.

Τοῦτο ἐπεχειρήσεν κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ὁ Σουηδὸς λαογράφος Jan-Öjvind Swahn, ἀξιόσας, μετὰ μόχθους καὶ ἐρεῦνας δέκα ἐτῶν, εἰς τὸ πενταπλάσιον τὸ ὕλικόν τῆς ἐρεῦνης τοῦ Tegethoff καὶ δημοσιεύσας τὸ 1955 μονογραφίαν «The Tale of Cupid and Psyche» ἐκ 493 σελίδων.

Ἡ ἐργασία τοῦ Swahn, παρὰ τινὰς ἀντιρρήσεις ὡς πρὸς τὰς θεωρητικὰς καὶ μεθοδολογικὰς ἀρχὰς τοῦ συγγραφέως, ἐξετιμήθη δεόντως ὑπὸ τῆς κριτικῆς¹. Ἡ διεξοδικὴ ἀνάλυσις 1042 παραλλαγῶν, προερχομένων ἐξ ὅλων τῶν χωρῶν τοῦ

1. Βλ. WALTER ANDERSON, Eine Monographie über Amor und Psyche, Hes-

ἰνδοευρωπαϊκοῦ χώρου, ἡ ὑπαγωγή αὐτῶν ὄλων εἰς 14 ὑποτύπους ἐπὶ τῇ βάσει τῶν περιστατικῶν, ὑφ' ἧ συντελεῖται ἡ ἀναζήτησις τοῦ ἐξαφανισθέντος συζύγου, καὶ ἡ ἐκ νέου ἔνωσις μετ' αὐτοῦ, ἡ μέθοδος τῆς ἐρεύνης του, μὴ ἀπέχουσα τὸ παράπαν τῆς γνωστῆς ἱστορικογεωγραφικῆς μεθόδου, ἤγαγον τὸν συγγραφέα εἰς πορίσματα, τὰ ὁποῖα ἐκρίθησαν ἐν γενικαῖς γραμμαῖς ὡς ὀρθά. Ἀνεγνωρίσθη δηλαδή, ὅτι ἐκ τῶν 14 ὑποτύπων ὁ ὑπὸ στοιχεῖον Α ἀποτελεῖ τὴν παλαιότεραν καὶ πληρεστέραν μορφήν τοῦ παραμυθίου, ἐκείνην ἐκ τῆς ὁποίας, ἀμέσως ἢ ἐμμέσως, παράγονται καὶ ὅλοι οἱ ἄλλοι ὑπότυποι. Καὶ ἀκριβῶς μὲ τὸν ὑπότυπον Α συμφωνεῖ εἰς πολλὰ καὶ οὐσιώδη στοιχεῖα ἡ διήγησις παρ' Ἀπουλήϊω : τὴν ἀπαγόρευσιν ἐν τῷ γάμφῳ, τὴν παράβασιν τῆς ἀπαγορεύσεως, τὴν ὑπηρεσίαν εἰς τὸν οἶκον μιᾶς δράκαινας (ἢ μαγίσσης), ὅπου τῆς ἐπιβάλλονται δύσκολα ζητήματα, μεταξὺ ἄλλων ἢ ἐπίσκεψις εἰς μίαν ἄλλην δράκαιναν.

Παρὰ ταῦτα ὁ Swahn, θέλων προφανῶς νὰ εἶναι συνεπὴς πρὸς τὰ διδάγματα τοῦ διδασκάλου του C. von Sydow, καθ' ἧ ἡ εὑρεσις τοῦ ἀρχετύπου τῶν καθ' αὐτὸ παραμυθίων (Wundermärchen) εἶναι ἀνέφικτος, διότι ἡ ἀρχὴ των χάνεται εἰς τοὺς παναρχαίους ἰνδοευρωπαϊκοὺς χρόνους καὶ μόνον τὰς μορφάς, ὑφ' ἧς ἕκαστον διεμορφώθη ἕκασταχοῦ, ἦτοι τοὺς λεγομένους «οἰκοτύπους», δυνάμεθα νὰ γνωρίζωμεν, παρέρχεται ἐν σιγῇ τὸ κύριον καὶ βασικὸν ἐπίτευγμά του, τὸν καθορισμὸν τοῦ ἀρχετύπου, εἰς τὸν ὁποῖον ἀβιάστως καὶ ἀποδεδειγμένως ἡ ἔρευνά του καταλήγει. Ρητῶς ὅμως ὡς τόπον, ὅπου τὸ παραμῦθι τοῦ Ἐρωτος καὶ τῆς Ψυχῆς ἐπιχωριάζει ἐν τῇ ἀρχικῇ καὶ πλήρει αὐτοῦ μορφῇ, ὁ Σουηδὸς ἐρευνητὴς καθορίζει τὴν ἀνατολικὴν λεκάνην τῆς Μεσογείου, δηλονότι τὴν περιοχὴν αὐτῆς, τὴν περιλαμβάνουσάν τὴν νότιον Ἰταλίαν καὶ Σικελίαν, τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Τουρκίαν, χωρὶς ὅμως νὰ θεωρῇ αὐτὴν καὶ ὡς τόπον καταγωγῆς τοῦ μύθου. Καὶ ὡς πρὸς τὸν χρόνον τῆς γενέσεως αὐτοῦ ἀφήνει τοῦτον νὰ χάνεται εἰς τὴν ἀχλὺν τῆς ἰνδοευρωπαϊκῆς προῖστορίας. Διὰ τὸ θέμα τέλος τῆς πηγῆς, ἐκ τῆς ὁποίας ὁ Ἀπουλήϊος ἤντησε τὴν ὑπόθεσιν τοῦ μύθου, ὁ συγγραφεὺς δὲν δεικνύει μεγάλο ἐνδιαφέρον.

Εἶναι προφανὲς ἐξ αὐτῶν τῶν πορισμάτων τῆς ἐρεύνης τοῦ Swahn, ὅτι ἡ παράδοσις τοῦ παραμυθίου αὐτοῦ εἰς τὰς χώρας τῆς ἀνατολικῆς λεκάνης τῆς Μεσογείου ἐνέχει ὅλως ἰδιαιτέραν σημασίαν.

sische Blätter für Volkskunde 46, 1955, σ. 118-130. KURT RANKE, ARV (Tidskrift for nordisk folkminnesforskning, Uppsala) 12, 1956, σ. 158-167. LUTZ RÖHRICH, Die Märchenforschung seit dem Jahre 1945, Deutsches Jahrbuch für Volkskunde 3, 1957, σ. 498-500. WALDEMAR LIUNGMAN, Die schwedischen Volksmärchen, Akademie-Verlag, Berlin 1961, σ. 95-97.

Αἱ πολλαὶ ἐκ πρώτης ὄψεως παραλλαγαί, τὰς ὁποίας μὲ περισσὸν μόχθον ὁ Swahn συνέλεξε ἀπὸ παντοῦ, ἦσαν μὲν ἀρκεταὶ διὰ τὸ πρῶτον στάδιον τῆς ἐρεῦνης, τὸν διαχωρισμὸν αὐτῶν εἰς ομάδας σαφῶς ἀπ' ἀλλήλων διακρινόμενας, ἀλλ' ἀνεπαρκεῖς διὰ τὴν συναγωγὴν ἀσφαλῶν καὶ ἀπηκριβωμένων πορισμάτων ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν κατὰ προσέγγισιν ἀποκατάστασιν τῆς ἀρχικῆς μορφῆς, τῆς ὁποίας ἡ πιθανότης, ὡς γνωστὸν, αὐξάνει κατ' ἀναλογίαν πρὸς τὸ προσαγόμενον εἰς τὴν ἔρευναν ὕλικόν. Εἶναι δ' ἀκριβῶς ἡ ἄνισος καὶ ἐλλιπὴς ἀνερεύνησις τῆς παραμυθιακῆς παραδόσεως τὸ κύριον μειονέκτημα τῆς ἱστοριογεωγραφικῆς μεθόδου, τῆς μόνης ἐν τούτοις ἐνδεικνυομένης διὰ μίαν παραμυθιολογικὴν μονογραφίαν. Πολλάκις εἰς τὴν ἔρευναν λαμβάνεται ὅ,τι προχείρως καὶ ὅλως κατὰ τύχην ἔχει κάπου συλλεχθῆ καὶ δημοσιευθῆ, ἀγνωσμένου συνήθως τοῦ πολὺ πλουσιωτέρου ἀνεκδότου ὕλικου. Διὰ τὰ περιορισθῶ εἰς τὰ τοῦ παραμυθίου τοῦ Ἑρωτος καὶ τῆς Ψυχῆς ἀνὰ τὸν μεσογειακὸν χῶρον, ὁ μὲν Tegethoff εἶχεν ὑπ' ὄψει ἐκ μὲν τῆς Ἰταλίας 61 παραλλαγάς, ἐκ δὲ τῆς Ἑλλάδος 12, ἐκ δὲ τῆς Τουρκίας μόνον 3, ὁ δὲ Swahn ἐκ μὲν τῆς Ἰταλίας 106¹, ἐκ δὲ τῆς Τουρκίας — χάρις εἰς τὸν Κατάλογον τῶν Eberhard - Borataw — 75, ἐκ δὲ τῆς Ἑλλάδος μόνον 35. Οὕτως ἡ Ἑλλάς, ἡ ὁποία κατὰ τὴν γνώμην τῶν κλασσικῶν φιλολόγων ὑπῆρξεν ἡ πηγὴ διὰ τὸν Ἀπουλῆιον, ἀντιπροσωπεύεται λίαν ἐλλιπῶς καὶ εἰς τὴν ἐργασίαν τοῦ Swahn, ἡ ὁποία ἔνεκα καὶ τινῶν ἀβλεπτημάτων καὶ σφαλμάτων περὶ τὴν ἐκτίμησιν τῶν καθ' ἕκαστον στοιχείων πολὺν ἀπέχει τοῦ νὰ θεωρηθῆ ὀριστικῆ εἰς τὰ πορίσματα τῆς, ὅσον ἀφορᾷ ἰδίᾳ εἰς τὴν ἑλληνικὴν παράδοσιν. Σημασίαν ἐξ ἄλλου διὰ τὴν ἔρευναν δὲν ἔχει μόνον ἡ ἐν τῷ χώρῳ διάδοσις, ἀλλὰ καὶ ἡ ἐσωτερικὴ ἀριότης καὶ ἡ σχετικὴ ἀξία τῶν γενομένων κατὰ τόπους καταγραφῶν, πρᾶγμα, τὸ ὁποῖον δὲν ἐλήφθη, ὅσον ἔπρεπε, ὑπ' ὄψιν.

Ἀποφασίσας νὰ συμπληρώσω τὰ κενὰ τῆς ἐρεῦνης τοῦ Swahn κατέγινα ἀπὸ τοῦ 1956 εἰς τὴν περισυλλογὴν ἅπαντος τοῦ ὕλικου τοῦ ἐγκατεσπαρμένου εἰς τὰς ἐκδεδομένας καὶ ἀνεκδότους συλλογάς, τοῦ σχετικοῦ μὲ τὸ παραμῦθι τοῦ Ἑρωτος καὶ τῆς Ψυχῆς. Ἡ συλλογὴ, ποὺ κατήρτισα, περιέλαβε 494 παραλλαγάς ἐξ ὅλων τῶν περιοχῶν τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἀπὸ τοῦ Πόντου μέχρι τῆς Καλαβρίας τῆς

1. Αὗται διὰ προσθηκῶν, ὑπὸ WALTER ANDERSON, ἐνθ' ἀνωτ. σ. 126 κέ., ἠϋ-ξήθησαν εἰς 123. Νεωτέρα διατριβὴ περὶ τοῦ παραμυθίου τοῦ Ἑρωτος καὶ Ψυχῆς ἐν Ἰταλίᾳ ὑπὸ τῆς ANNA MARIA VERLATO TRIVELLATO τοῦ ἔτους 1965 - 66 παραμένει ἀνεκδοτος. Βλ. ἔκθεσιν περὶ αὐτῆς παρὰ GIANFRANCO D'ARONCO ἐν Tradizioni 2, 1967, Padova, σ. 24 κέ.

Κάτω Ἰταλίας. Ἐξ αὐτῶν αἱ ἀνήκουσαι εἰς τὸν ὑπότυπον Α εἶναι 89, αἱ δὲ λοιπαὶ ὑπάγονται εἰς ἑννέα ἐκ τῶν 14 ὑποτύπων τοῦ τύπου 425.

Δὲν θὰ σᾶς ἀπασχολήσω μὲ τὰ ἐπὶ μέρους πορίσματα τῆς μελέτης μου, ἢ ὅποια εἶναι ἐτοιμῆ πρὸς ἔκδοσιν εἰς τὴν γερμανικὴν γλῶσσαν καὶ θ' ἀποτελέσει μονογραφίαν ἐκ 200 σελίδων. Ταῦτα ἀφοροῦν εἰς τὴν παράδοσιν τῶν καθ' ἕκαστον ὑποτύπων καὶ ἐν πολλοῖς τροποποιοῦν ἢ συμπληρῶνουν τὰς γνώμας τοῦ Σουηδοῦ ἐρευνητοῦ. Μερικοὶ ἐκ τῶν ὑποτύπων ἔχουν τὴν κυρίαν διάδοσιν τῶν εἰς τὸν ἑλληνοτουρκικὸν χῶρον καὶ εἶναι ἀποδεδειγμένως ἑλληνικῆς καταγωγῆς.

Θὰ σᾶς ἐκθέσω ἐν συντομίᾳ μόνον τὰ γενικὰ πορίσματα τῆς ἐρεύνης μου, τὰ σχετικὰ μὲ τὴν κυρίαν, τὴν ἀρχικὴν μορφήν τοῦ παραμυθίου τοῦ Ἔρωτος καὶ τῆς Ψυχῆς.

Ἀπὸ τὴν ἐξέτασιν τῆς ἑλληνικῆς παραδόσεως, ὡς αὕτη ἀντικατοπτρίζεται εἰς τὰς 89 παραλλαγὰς τοῦ ὑποτ. Α ἐκ διαφόρων ἑλληνικῶν χωρῶν, ἐπιβεβαιώνεται τὸ κύριον πόρισμα τῆς ἐρεύνης τοῦ Swahn, ὅτι δηλ. ὁ ὑπότ. Α, πρὸς τὸν ὁποῖον κυρίως συμφωνεῖ ἡ διήγησις τοῦ Ἀπουληίου, ἀποτελεῖ τὴν ἀρχικὴν μορφήν, ἐκ τῆς ὁποίας ἀπέρρευσαν ὅλοι οἱ ἄλλοι ὑπότυποι, καὶ ὅτι οὗτος ἔχει ἐν τῇ ἀνατολικῇ Μεσογείᾳ τὴν παλαιότεραν καὶ καθαρωτέραν του μορφήν. Ἐκεῖνο, πὺ φαίνεται δύσκολον εἰς τὸν Σουηδὸν ἐρευνητὴν, εἶναι ν' ἀποδώσωμεν τὸν ὑπότ. Α, δηλ. τὴν ἀρχικὴν μορφήν τοῦ παραμυθίου, εἰς κάποιαν ἰδιαιτέραν περιοχὴν τῆς ἀνατολικῆς λεκάνης τῆς Μεσογείου. Ὁρισμένα ὅμως διαπιστώσεις τῆς ἰδίας του ἐρεύνης μᾶς βοηθοῦν εἰς τὴν λύσιν καὶ τοῦ προβλήματος αὐτοῦ.

Ἐν πρώτοις κατὰ τὸν Otto Weinreich (Archiv f. Religionswiss. τ. 28, 1930, σ. 93 σημ. 2), ἓνα μέρος τῶν ἰταλικῶν παραλλαγῶν στηρίζεται ἐπὶ λογίου δανεισμοῦ ἐκ τοῦ Ἀπουληίου. Ἐξ ἄλλου αἱ περισσότεραι ἐκ τῶν ἰταλικῶν παραλλαγῶν τοῦ ὑποτ. Α προέρχονται ἐκ τῆς Κάτω Ἰταλίας καὶ Σικελίας, ὅπου, ὡς γνωστόν, ἡ ἑλληνικὴ πολιτιστικὴ ἐπίδρασις εἶναι παλαιοτάτη, χρονολογουμένη ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῆς Magna Grecia. Τὴν γνώμην τοῦ Stith Thompson, ὅτι ὁ Ἀπουλήϊος ἐπέξειργάσθη ἓνα ἰταλικὸ λαϊκὸ παραμῦθι, ὁ Walter Anderson ἀντέκρουσεν ὡς ὅλως ἀστήρικτον (Schweiz. Archiv f. Volksk. 45, 1948, σ. 223).

Αἱ τουρκικαὶ παραλλαγὰι τοῦ ὑποτ. Α εἶναι μὲν περισσότεραι, 27 τὸν ἀριθμόν, ἀλλ' ἀναμφιβόλως οἱ Τοῦρκοι δὲν ἔφεραν τὸ παραμῦθι τοῦ Ἔρωτος καὶ τῆς Ψυχῆς ἀπὸ τὴν τουρανικὴν τὸν πατρίδα· τὸ παρέλαβον προφανῶς ἀπὸ τοὺς Ἑλληνας τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, εἰς τὴν ὁποίαν τὸ πρῶτον ἐνεφανίσθησαν τὸν 11^{ον} αἰῶνα. Περὶ αὐτῶν ὁ Swahn ἐν σ. 424 λέγει: «ἐκ τῶν μὴ εὐρωπαϊκῶν καταγραφῶν τοῦ T. 425 αἱ τουρκικαὶ θὰ ἔπρεπε νὰ θεωρηθοῦν πραγματικὰ ὡς ἑλληνικαί». Ἐκτὸς ὀλίγων εἰσαγωγικῶν μοτίβων καὶ τοῦ τελικοῦ τῆς μαγικῆς φυγῆς, ἡ τουρ-

κική παράδοσις, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰ χαρακτηριστικὰ μοτίβα τοῦ δευτέρου καὶ κυρίου μέρους τοῦ ὑποτύπου Α, δὲν περιέχει εἰδικὰ τουρκικὰ μοτίβα, ἀλλ' ἀκολουθεῖ συνήθως τὴν «ἑλληνικὴν παράδοσιν» (Swahn σ. 268). Καὶ τὴν ὑπόθεσιν, ὅτι οἱ Τοῦρκοι παρέλαβον τὸ παραμῦθι αὐτὸ παρὰ τῶν Περσῶν ὁ Swahn θεωρεῖ ὅλος ἀπίθανον, διότι οἱ Τοῦρκοι δὲν εἶχον μόνιμον ἐγκατάστασιν ἐν Περσίᾳ, ἀλλ' ἀπλῶς τὴν διέσχισαν κατὰ τὴν πρὸς Δυσμᾶς πορείαν των. «Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸν T 425 Α ὀλίγα μόνον μοτίβα εἰς τὴν εἰσαγωγὴν εἶναι κοινὰ εἰς ἀμφοτέρας τὰς παραδόσεις, τὴν περσικὴν καὶ τὴν τουρκικὴν, καὶ προσέτι τὸ τελικὸν μοτίβο τῆς μαγικῆς φυγῆς, ἐνῶ τὰ κεντρικὰ μέρη τοῦ παραμυθιοῦ συνάπτονται κατὰ τὸ πλεῖστον στενωῶς μὲ τὴν Δύσιν» (σ. 268). Ἐκτὸς τοῦ Swahn καὶ ἡ γνώμη τοῦ Tegethoff εἶναι, ὅτι «αἱ τουρκικαὶ παραλλαγαὶ (Fassungen) εἶναι δανεισμένα ἐκ τῆς ἑλληνικῆς» (σ. 105). Ἐξ ἄλλου ἡ ὁμοιότης τῆς τουρκικῆς μὲ τὴν ἑλληνικὴν παράδοσιν δὲν περιορίζεται μόνον εἰς τὸν ὑπότυπον Α, ἀλλ' εἶναι πλήρης καὶ εἰς τοὺς ὑποτύπους Β, D, G, L, οἱ ὅποιοι ὅλος ἐλλείπουν ἐκ τῆς περσικῆς παραδόσεως.

Ὅπου ὁ Swahn, μὴ εὐτυχήσας νὰ ἔχη ὑπ' ὄψει τοῦ ἀντίστοιχον ὕλικόν ἐξ Ἑλλάδος, εὐρέθη πρὸ χάσματος εἰς τὴν ἔρευναν τῶν κοινῶν στοιχείων μεταξὺ Ἰταλικῆς καὶ τουρκικῆς παραδόσεως, ἰδίᾳ ὅσον ἀφορᾷ εἰς τοὺς ὑποτύπους E, F, G, K, ἐκεῖ ἐδέχθη ἀμοιβαίαν ἀνταλλαγὴν τῆς παραμυθιακῆς παραδόσεως μεταξὺ Ἰταλίας καὶ Τουρκίας, ἐνῶ, ὡς εἶναι γνωστόν, οὐδεμία ὑπῆρξέ ποτε μεταξὺ αὐτῶν πολιτικὴ ἢ πολιτιστικὴ ἐπαφὴ καὶ ἐπικοινωνία. Τοῦτο μόνον διὰ τῆς μεσολαβήσεως τοῦ ἑλληνικοῦ παράγοντος ἠδύνατο νὰ συμβῆ, ἐπεβεβαιώθη δὲ πλήρως διὰ τῆς ἐρεῦνης τῆς ἑλληνικῆς παραδόσεως ἐκ τῆς παρουσίας τῶν ἰδίων στοιχείων καὶ ἐπὶ τοῦ ἑλληνικοῦ ἐδάφους. Ἡ μακρὰ συμβίωσις καὶ ἐπικοινωνία εἰς τὸν καθόλου βίον μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Τούρκων ὑπῆρξε τόσον στενὴ, ὥστε νὰ δημιουργῆται, ἰδίᾳ ἀπὸ τοῦ 15ου αἰῶνος, τὸ πρόβλημα τίς ὁ δίδων καὶ τίς ὁ λαμβάνων ἐν τῇ ἔξετάσει τῶν κοινῶν πολιτιστικῶν στοιχείων. Ἄλλως τε καὶ ὁ Swahn τὴν ἑλληνικὴν παράδοσιν θεωρεῖ «ἐκ πρώτης ὄψεως ὡς μεταβατικὴν μεταξὺ Εὐρωπαϊκῆς καὶ ΝΑ. Ἀσιατικῆς παραδόσεως» (σ. 268).

Δὲν δύναμαι ἐν προκειμένῳ ἢ νὰ λάβω θέσιν καὶ ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ γενικὸν θέμα τῆς ἀρχικῆς πατρίδος τοῦ παραμυθίου μας. Πίστις μου εἶναι ὅτι τὰ παραμύθια δὲν εἶναι παναρχαία κληρονομία τῶν Ἰνδοευρωπαϊκῶν γλωσσικῶν ὁμάδων, ὡς δέχεται ὁ Swahn, ἀλλ' ὅτι ἔχουν τὴν γένεσίν των ἐν ὠρισμένῳ τόπῳ καὶ χρόνῳ καὶ ὅτι οὐδεμία ἐρμηνεία τῆς διαδόσεώς των εἰς διαφόρους λαοὺς εὐσταθεῖ, χωρὶς τὴν ἐκδοχὴν τῆς περὶ δανεισμοῦ θεωρίας, δηλ. τῆς μεταδόσεώς των ἀπὸ λαοῦ εἰς λαόν.

Τὰ καθ' ἕκαστον λοιπὸν δεδομένα, γεωγραφικὰ καὶ πολιτιστικά, ἄγουν ἡμᾶς

εἰς τὸ κέντρον τῆς ἐν τῇ Μεσογείῳ διαδόσεως τοῦ περὶ Ἔρωτος καὶ Ψυχῆς παραμυθίου, τὸν ἑλληνικὸν χῶρον, πολὺ βεβαίως πρὶν ἢ ὁ Ἄπουληϊὸς ἐπισκεφθῆ τὴν Ἑλλάδα. Καὶ ἡ πλοκὴ καὶ ἀνέλιξις τῆς ὑποθέσεως εἰς τὴν προφορικὴν παράδοσιν τοῦ Ἑλληνισμοῦ παρουσιάζει ἐν τῷ συνόλῳ τοιαύτην πληρότητα καὶ ζωντάνια μὲ τὰς 89 παραλλαγὰς τοῦ ἀρχικοῦ ὑποτύπου Α, ὅστε δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι, ἂν συνέβαινε νὰ λείπουν τὰ ξένα παράλληλα, ἡ ἀναπαράστασις τοῦ ἀρχαίου παραμυθίου θὰ ἦτο καὶ ἐκ μόνης τῆς ἑλληνικῆς παραδόσεως δυνατὴ.

Εἰς ἐπίρρωσιν τῶν ἀνωτέρω ἔρχονται αἱ γνώμαι τῶν κλασσικῶν φιλολόγων, οἱ ὅποιοι ἠσχολήθησαν μὲ τὸ ἔργον τοῦ Ἄπουληϊοῦ καὶ τὸ θέμα τῶν πηγῶν αὐτοῦ. Τὰς γνώμας τῶν συνώψισεν εἰς τῶν ἐπιφανεστέρων παραμυθιολόγων τῶν τελευταίων χρόνων, ὁ Γερμανὸς Walter Anderson: «Κλασσικοὶ φιλόλογοι», λέγει, «θεωροῦν ὅλως πιθανόν, ὅτι ὁ Ἄπουληϊὸς καὶ ἐδῶ (ὡς εἰς τὸ κύριον μέρος τῶν Μεταμορφώσεών του) ἐχρησιμοποίησεν ἐν (ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ ἀγνωστον) ἑλληνικὸν λογοτεχνικὸν πρότυπον».

Ἄναφέρω ἐκ τῶν νεωτέρων τὸν καθηγητὴν τοῦ Κιέλου Erich Burck, ὁ ὅποιος, εἰς τὴν νέαν ἔκδοσιν τῆς γερμανικῆς μεταφράσεως τῶν «Μεταμορφώσεων» τοῦ Ἄπουληϊοῦ, προσέθηκεν ἀξιολόγους παρατηρήσεις «πρὸς κατανόησιν τοῦ ἔργου».

«Αἱ βραχεῖαι ἱστορίαι», λέγει, «τὰς ὁποίας ὁ Ἄπουληϊὸς παρενέβαλεν εἰς τὰς Μεταμορφώσεις του, εἶναι ὡς δύναται ἅπαξ ἔτι ἐδῶ νὰ τονισθῆ, κληρονομία τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος... Ὁρισμέναι ἀπὸ αὐτάς, λαμπρὰ δείγματα ρωμαντικῆς διηγηματικῆς τέχνης, ὡς δύναται τις νὰ εἰκάσῃ, παρέλαβεν ὁ Ἄπουληϊὸς ἀπὸ τὴν αὐτὴν πηγὴν, πιθανῶς τὸν Ἀριστείδην τὸν ἐκ Μιλήτου... Ἡ διήγησις ὅμως περὶ Ἔρωτος καὶ Ψυχῆς καταλαμβάνει μίαν κεντρικὴν θέσιν εἰς τὸ μυθιστόρημα καὶ ὑπερβαίνει εἰς ἕκτασιν ὅλας τὰς ἄλλας παρεμβολάς. Ἐκ τούτου ἠθέλησαν ν' ἀποδώσουν εἰς τὴν διήγησιν αὐτὴν ἰδιαιτέραν σημασίαν καὶ συμβολικὴν ἔννοιαν καὶ τὴν συνέδεσαν μὲ τὸ τελευταῖον βιβλίον τοῦ ἔργου, τὸ τῆς Ἰσιδος. Διότι ἐδῶ ἔχομεν νὰ κάμωμεν ἀναμφιβόλως μὲ μίαν μεγάλην παρεμβολὴν ἐκ τῆς χειρὸς αὐτοῦ τούτου τοῦ Ἄπουληϊοῦ».

Ἐν τοσοῦτῳ ἐξετάζων τὴν ἐσωτερικὴν ὑφὴν τοῦ ἔργου ὁ Burck συνάγει τεκμήρια ἐμφαίνοντα τὸν ἑλληνικὸν χαρακτῆρα καὶ τῆς διηγήσεως αὐτῆς. Τὸ ὅλον περιβάλλον, ἡ ὅλη σκηνογραφία καὶ ἠθογραφία ἐνθυμίζουσιν καὶ ἐδῶ ἑλληνικὸν κόσμον. Ἑλληνικὸν μαντεῖον ἐρωτᾶται. Φυσικὰ αἱ ἀπαντήσεις τοῦ θεοῦ ἐδόθησαν εἰς ἑλληνικὴν γλῶσσαν. Ἐπειδὴ ὅμως ὁ Ἄπουληϊὸς δὲν ἠθέλε νὰ περιλάβῃ εἰς τὴν διήγησίν του ἑλληνικοὺς στίχους, ἔπλασε τὸ ἀστεῖον, ὅτι ὁ θεὸς πρὸς χάριν του εἶχεν ὁμιλήσει λατινιστί. Εἰς τὰς θρηνηφθίας κατὰ τὴν συνοδείαν τῆς Ψυχῆς ὑπὸ τῶν γονέων καὶ ἀδελφῶν της πρὸς ἕκθεσιν εἰς τὸν βράχον ἄδον-

ται κατὰ τὰς ἑλληνικὰς συνηθείας λυδικαὶ φῦδαι καὶ ὁ ὑμέναιος ἤγει λυπητερὰ ὡς νεκρικό μοιρολόγι.

Καὶ κατὰ τὸν Hartmut Erbse (Griechisches und Apuleianisches bei Apuleius), ἐκεῖ ὅπου τὸ ὄψος τοῦ παραμυθιοῦ ἐλάχιστα μετεμορφώθη βλέπομεν ἐν «τῇ διηγῆσει ἑλληνικὰς ἰδέας καὶ ἑλληνικὰς σχέσεις. . . Τὸ παραμύθι ἀπέκτησε τὴν μορφήν, ποῦ ὑπόκειται εἰς τὴν ἔκθεσιν τοῦ Ἀπουληίου, ἐν Ἑλλάδι: *erant in quadam civitate rex et regina*, τ. ἔ. εἰς μίαν ἑλληνικὴν πολιτείαν ἔλαβε τὴν ἀρχὴν ἢ διήγησις. Ἡ φήμη διὰ τὴν ὠραιότητα τῆς Ψυχῆς ἐξαπλώνεται πάνω στὴ στεριά καὶ στὰ γειτονικὰ νησιά — τὸ θέατρον λοιπὸν εἶναι ἡ περιοχὴ τοῦ Αἰγαίου —, ὁ χρησμός ἐνὸς ἑλληνικοῦ θεοῦ, τοῦ Ἀπόλλωνος τῆς Κλάρου, θέτει εἰς κίνησιν τὴν πρᾶξιν. . . Τὸ αὐτὸ ἰσχύει διὰ τὰς δοκιμασίας τῆς Ψυχῆς, ἰδίᾳ διὰ τὴν πορείαν πρὸς τὸν Ἄδην, ὅπου περιγράφονται ὁ Χάρων μὲ τὸν ποταμὸν τῶν νεκρῶν καὶ ὁ κέρβερος».

Ἄλλοι φιλόλογοι ἐκ τῶν ἐπιφανεστέρων, ὡς ὁ Erwin Rohde δὲν ἀποκλείουν, ὅτι ὁ Ἀπουλήϊος καὶ εἰς τὴν ἐκτενεστέραν παρεμβολὴν του εἶχεν ὑπ' ὄψει τοῦ ἑλληνικὸν πρότυπον. Πληροφορία, προερχομένη ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ βου αἰῶνος μ. Χ. ἦτοι ἀπὸ τὸν Fulgentius, θεωρεῖ ὡς πηγὴν τοῦ παραμυθίου τοῦ Ἐρωτος καὶ τῆς Ψυχῆς «τὴν συλλογὴν ἐνὸς Ἑλλήνος ἀφηγητοῦ Ἀριστοφάντου τοῦ ἐξ Ἀθηνῶν, ἡ ὁποία πιθανῶς ἀποτελοῦσε ὀλόκληρον «στέφανον» ὁμοίων ἐρωτικῶν διηγήσεων».

Ὅπως καὶ ἂν ἔχη τὸ πρᾶγμα, βέβαιον δύναται νὰ θεωρηθῆ, ὅτι ἐν Ἑλλάδι καὶ ἐξ ἑλληνικῆς πηγῆς, γραπτῆς ἢ προφορικῆς, ὁ Ἀπουλήϊος ἠντλησε τὴν περὶ Ἐρωτος καὶ Ψυχῆς διήγησιν, τῆς ὁποίας τὸ τελευταῖον μέρος διεσκεύασε κατὰ τὰς συγχρόνους φιλοσοφικὰς καὶ μυστηριακὰς θεωρίας.

Ἡ μακρὰ καὶ συνεχὴς παράδοσις τοῦ περὶ Ἐρωτος καὶ Ψυχῆς παραμυθίου παρὰ τῶ ἑλληνικῶ καὶ τοῖς ἄλλοις λαοῖς εἶχεν ὡς φυσικὸν ἀποτέλεσμα, ὅτι προέκυψαν ἐξ αὐτοῦ σὺν τῶ χρόνῳ ποικίλαι παραλλαγὰι καὶ ἀποκλίσεις, τὰς ὁποίας χαρακτηρίζομεν ὡς ἀποσχίδας ἢ ὑποτύπους τοῦ ἀρχικοῦ παραμυθίου. Μερικαὶ ἐξ αὐτῶν, ὡς ἡ ἔρευνά μου ἀπέδειξεν, ἰδίᾳ οἱ ὑπότυποι D, G, L καὶ ἡ μεσογειακὴ μορφή τοῦ ὑποτύπου B, εἶναι ἑλληνικῆς προελεύσεως.

Ἐκ τῆς ὅλης αὐτῆς ἐρεύνης ἀπεδείχθη, ὡς νομίζω, ἡ ἑλληνικὴ καταγωγὴ ἐνὸς ἐκ τῶν ὠραιότερων καὶ εὐρύτατα διαδεδομένων παραμυθίων τοῦ Ἰνδοευρωπαϊκοῦ κόσμου. Ἄν δὲ δεχθῶμεν τὴν γνώμην ἐνὸς τῶν ἐπιφανεστέρων παραμυθιολόγων τῶν τελευταίων χρόνων, τοῦ Γερμανοῦ Walter Anderson, κατὰ τὴν ὁποίαν τὸ παραμύθι τοῦ Ἐρωτος καὶ τῆς Ψυχῆς ἔχει μακρὰν καὶ πολύπλοκον προῖστορίαν, ἡ ὁποία ἀριθμεῖ ζῶν ἴσως 1000 ἐτῶν πρὸ τοῦ 2ου αἰῶνος μ. Χ.,

ὅτε ἔγραψεν ὁ Ἀπουλήϊος, ἀναγόμεθα εἰς τὴν Μυκηναϊκὴν ἐποχὴν, τὴν ἐποχὴν, ἢ ὅποια ὑπῆρξεν ἡ γεννήτρια τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν μύθων.

Μῦθοι καὶ παραμύθια ἦσαν εἰς τὴν ἠρωικὴν ἐκείνην ἐποχὴν τὰ δημιουργήματα τῆς γονίμου καὶ εὐπετοῦς φαντασίας τῶν Ἑλλήνων. Ἰδίᾳ οἱ περὶ ἠρώων μῦθοι ἔχουν εὐδιάγνωστον τὸ παραμυθιακὸν περίβλημα. Ὅτι εἰς τὰ παραμύθια φέρεται ἀνωνύμως, εἰς τοὺς μύθους συνδέεται μὲ ὠρισμένα ὀνόματα. Ἡρακλῆς, Περσεύς, Πηλεὺς, Βελλεροφόντης, Ἀταλάντη εἶναι κατ' οὐσίαν ἦρωες παραμυθιῶν. Εἶναι λοιπὸν τὸ παραμύθι ἡ πρωιμωτάτη ποίησις τῶν Ἑλλήνων, ὡς καὶ τῶν ἄλλων λαῶν. Καὶ εἶναι θαυμαστόν, ὅτι ἡ πνευματικὴ κληρονομία τῶν Ἑλλήνων διασώζεται ἐν ἀδιασπᾶστω συνεχείᾳ μέχρι σήμερον ἀκραιφνῆς καὶ ἀλώβητος εἰς τὰ παραμύθια καὶ τὰς παραδόσεις τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ.

ZUSAMMENFASSUNG

Der Verfasser teilt hier die Ergebnisse seiner Untersuchung über das Märchen von Amor und Psyche in der «griechischen Volksüberlieferung» mit. Besonders bezieht er sich auf einen der Unter-Typen dieses Märchens (Aarne-Thompson 425), nämlich den Unter-Typ A, mit dem die Erzählung des Apuleius hauptsächlich übereinstimmt. Die von Megas beigebrachten neugriechischen Varianten von A-T 425 erreichen die Zahl von 449, von denen 89 dem Unter-Typ A angehören.

Diesem Märchen hat schon der Schwede Jan-Öjvind Swahn eine ausführliche Monographie (The Tale of Cupid and Psyche, Lund 1955) gewidmet. Er bestimmt zwar als Ort, wo das Märchen von Amor und Psyche in seiner ursprünglichen und vollständigen Form beheimatet ist, ausdrücklich das östliche Mittelmeergebiet, d. h. den Raum, den Süditalien, Sizilien, Griechenland und die Türkei einnehmen, ohne aber diese Länder als den Ursprungsort des Mythos anzusehen. Und was die Entstehungszeit anbetrifft, lässt er diese sich im Nebel der indogermanischen Vorgeschichte verlieren. Für das Thema der Quelle, aus der Apuleius den Mythos schöpfte, zeigt Swahn kein grosses Interesse. Aber gewisse Feststellungen des Autors sind bei der Lösung dieses Problems behilflich.

Megas bemerkt zunächst, dass alle italienischen Varianten des Unter-Typs A (mit Ausnahme nur einer) aus Unteritalien und Sizilien stammen, wo, wie bekannt, der griechische kulturelle Einfluss bis auf

die Zeit der Magna Grecia zurückreicht. Dann wird es auch von Swahn (S. 268) anerkannt, dass die Türken das Märchen von Amor und Psyche nicht aus ihrer turanischen Heimat mitbrachten, sondern es von den Griechen Kleinasiens übernahmen, wo sie erst im 11. Jahrh. eindringen. Ein Beweis dafür ist dass die türkische Überlieferung ausser einigen einführenden Motiven, was den letzten und wichtigeren Teil des Unter-Typs A betrifft, «no special ones», wie Swahn sagt, «but usually follows Greek tradition».

Darauf nimmt Megalos Stellung zu dem allgemeinen Thema der Urheimat unseres Märchens. Er glaubt, dass der Ursprung des Märchens nicht im uralten Erbgut der indogermanischen Sprachgruppe zu suchen ist, sondern in gewissen Zeiten und Gebieten, und dass eine Deutung seiner Verbreitung nicht möglich ist, wenn man die Theorie der Entlehnung, der Weitergabe der Überlieferung von Volk zu Volk ablehnt. Die einzelnen Fakten, geographische und kulturelle, führen uns in das Zentrum der mittelmeerischen Überlieferung des Märchens Amor und Psyche, nämlich in den griechischen Raum und in eine Zeit, lange, lange, bevor Apuleius Griechenland besucht hat. Auch zeigen Plan und Entwicklung der Handlung in der mündlichen Überlieferung der griechischen Welt mit ihren 89 Varianten des Unter-Typs 425 A in ihrer Gesamtheit ein ederartige Vollständigkeit und Lebendigkeit, dass wir behaupten können, dass, gesetzt den Fall, es gäbe keine fremden Parallelen, die Wiederherstellung des ursprünglichen Verlaufs des Märchens, der Quelle des Apuleius, einzig und allein aus der griechischen Überlieferung heraus möglich wäre.

Ausserdem schliessen klassische Philologen nicht aus, dass Apuleius auch in seiner grössten Einlage, d.i. in der Geschichte von Amor und Psyche eine griechische literarische Vorlage benutzt hat. Eine Nachricht sogar aus dem Anfang des 6. Jh. n. Chr. (Fulgentius) führt an, dass die Quelle des Mythos Amor und Psyche «die Sammlung eines griechischen Erzählers Aristophontes von Athen sei».

Wie es auch sein mag, es muss als absolut sicher angesehen werden, dass Apuleius seine Erzählung Amor und Psyche, deren letzten Teil er nach philosophischen und mystischen Ideen seiner Zeit umgeformt hat, in Griechenland und aus griechischen schriftlichen oder mündlichen Quellen geschöpft hat.

ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 2^{ΑΣ} ΑΠΡΙΛΙΟΥ 1970

ΠΡΟΕΔΡΙΑ ΛΕΩΝ. Θ. ΖΕΡΒΑ

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΕΙΣ ΜΗ ΜΕΛΩΝ

ΜΑΘΗΜΑΤΙΚΑ. — **On generalized spectra of topological tensor algebras**, by *Anastasios Mallios* *. Ἀνεκοινώθη ὑπὸ τοῦ Ἀκαδημαϊκοῦ κ. Φ. Βασιλείου.

1. Introduction.

The purpose of the present note is to give an extension of previous results referring to spectra of topological tensor product algebras [4] to the case one replaces the complex numbers by an infinite-dimensional topological algebra as the range of the algebra homomorphisms involved. The motivation to the present study was a paper by H. Porta and J. T. Schwartz [9] dealing with representations of the Banach algebra of bounded operators on a Hilbert space to another such space, the results reported in the following being obtained in an attempt to put certain of their results into a more general setting as an application of the technique developed in [4], [5]. Applications along the lines of this note to certain topological analytic function algebras will be given elsewhere [8], as well as proofs and more details of the results presented herein.

2. Terminology and preliminary results.

The category of topological algebras we are dealing with in the sequel is that of (complex) locally convex topological ones with (ring) multiplication jointly (: in both variables) continuous. Thus, if E, F are

* Α. ΜΑΛΛΙΟΥ, Ἐπί γενικευμένων φασμάτων τοπολογικῶν τανυστικῶν ἀλγεβρῶν.

objects in this category, we denote by $Hom(E, F)$ the respective set of morphisms, i. e. the set of continuous (algebra) homomorphisms between the corresponding topological algebras. We topologize the set $Hom(E, F)$ with the relative topology induced on it by $L_s(E, F)$, i. e. the space of continuous linear maps between the respective topological vector spaces equipped with the topology of simple convergence in their domain of definition.

Referring to the topological space $Hom(E, F)$ as above, we say that a set $A \subseteq Hom(E, F)$ is *locally equicontinuous* if for every $h \in A$ there exists a neighborhood U of h in $Hom(E, F)$, which is an equicontinuous subset of $Hom(E, F) \subseteq L_s(E, F)$.

In all that follows we denote by \mathbf{A} the category of topological algebras into which we are working, as indicated above.

Thus, let $E, F \in \mathbf{A}$ and let $E \otimes F$ be the corresponding tensor product algebra. We say that a Hausdorff topology τ on $E \otimes F$ (we denote the respective topological space by $E \otimes_{\tau} F$) is *admissible* (with respect to the tensor product structure of $E \otimes F$ and the given category \mathbf{A}) if $E \otimes_{\tau} F \in \mathbf{A}$.

Furthermore, we shall usually require for admissible topologies as above to satisfy one or both of the following two conditions:

(2.1) The canonical bilinear map of $E \times F$ into $E \otimes_{\tau} F$ is separately continuous.

(2.2) For every $G \in \mathbf{A}$ and for any $f \in Hom(E, G)$ and $g \in Hom(F, G)$, one has $f \otimes g \in L(E \otimes_{\tau} F, G)$.

We remark that the projective tensorial topology π on $E \otimes F$ (A. Grothendieck) is an admissible one in the preceding sense, which also satisfies the preceding two conditions (cf. [4], p. 176, Prop. 3.2 and [2], Chap. I, p. 30, Prop. 2).

A stronger version of condition (2.2) is the following one, which we shall also use in the sequel:

(2.3) For any equicontinuous subsets $A \subseteq Hom(E, G)$ and $B \subseteq Hom(F, G)$, one has that $A \otimes B$ is an equicontinuous subset of $L(E \otimes_{\tau} F, G)$.

We remark that the preceding condition is also satisfied in case $\tau = \pi$.

Moreover, if $G \in \mathbf{A}$ is a commutative algebra, then condition (2.3) implies that $A \otimes B$ is actually a subset of $\text{Hom}(E \otimes F, G)$, and a similar remark holds also true for condition (2.2).

Now, for $E, F \in \mathbf{A}$, we call the subspace $M(E, F)$ of the non-zero elements of $\text{Hom}(E, F)$ endowed with the relative topology (of the simple convergence in E) the *generalized spectrum* (with respect to F) of the algebra E .

For E, F given as above, the *generalized Gel'fand map* is the (algebra) homomorphism g of E into $C(\text{Hom}(E, F), F)$ the algebra of continuous F -valued maps on $\text{Hom}(E, F)$, given by

$$(2.4) \quad g : x \mapsto g(x) = \hat{x} : h \mapsto \hat{x}(h) := h(x),$$

for every $x \in E$ and $h \in \text{Hom}(E, F)$. On the other hand, for every $x \in E$, the map $\hat{x} = g(x) : \text{Hom}(E, F) \rightarrow F$, defined by (2.4), is called the *generalized Gel'fand transform* of the element $x \in E$.

We shall usually consider the range of g equipped with the topology of compact convergence, so that concerning the continuity of the map g , one has the following.

Theorem 2.1. For any $E, F \in \mathbf{A}$ the corresponding generalized Gel'fand map $g : E \rightarrow C(\text{Hom}(E, F), F)$ is continuous, when the range space is endowed with the topology of compact convergence, if and only if every compact subset of $\text{Hom}(E, F)$ is also equicontinuous.

The preceding theorem specializes to a familiar situation for $G = C$ (: the algebra of complex numbers) and E an m -barreled locally convex (topological) algebra (cf. [7], p. 305, Th. 3.1 as well as p. 306, Corol. 3.1).

Now, as a first auxiliary result to the main theorem of the next section, one has the following theorem, which combines, into the context of the present note, results in [9] and [4]. That is, we have

Theorem 2.2. Let $E, F, G \in \mathbf{A}$ such that E, F have identity elements and let τ be an admissible topology on $E \otimes F$, which satisfies the conditions (2.1), (2.2). Then, there exists a homeomorphism

$$(2.5) \quad \varphi : \text{Hom}(E \otimes F, G) \xrightarrow{\tau} \text{Hom}(E, G) \times \text{Hom}(F, G),$$

whose range are those (f, g) for which $f(x)g(y) = g(y)f(x)$ in G , for every $(x, y) \in E \times F$. Moreover, by restricting (2.5) to the generalized spectrum

of $E \otimes_{\tau} F$, we get the following injection, which is also a homeomorphism:

$$(2.6) \quad \psi: M(E \otimes_{\tau} F, G) \rightarrow M(E, G) \times M(F, G).$$

In particular, for G a commutative algebra, the preceding homeomorphisms are, moreover, surjections.

In connection with the preceding theorem, we remark that for any $E, F, G \in \mathbf{A}$ with G complete, if τ is an admissible topology on $E \otimes F$, then the completion $E \widehat{\otimes}_{\tau} F$ of $E \otimes_{\tau} F$ is again an object of the category \mathbf{A} under consideration, and moreover there exists a (canonical) continuous bijection of $\text{Hom}(E \widehat{\otimes}_{\tau} F, G)$ into $\text{Hom}(E \otimes_{\tau} F, G)$, so that, by the preceding theorem, one obtains a continuous bijection of $\text{Hom}(E \widehat{\otimes}_{\tau} F, G)$ onto the range space of the map φ defined by the relation (2.5) above. That is, we have the following continuous injection

$$(2.7) \quad \chi: \text{Hom}(E \widehat{\otimes}_{\tau} F, G) \rightarrow \text{Hom}(E, G) \times \text{Hom}(F, G),$$

which is also a (continuous) bijection for G commutative, and analogous considerations hold for the generalized spectra of the respective topological algebras as indicated in Th. 2.2 above.

Now, *the map χ is not, in general, a homeomorphism*: This has been conjectured in [4], even for the particular case $G = C$ and the subcategory of \mathbf{A} consisting of the locally m -convex topological algebras, and positive answers thereof have recently been given in [1], [3].

The next section is mainly concerned with conditions ensuring that the preceding map is actually a homeomorphism.

3. The main results.

Our primary objective in this section is Theorem 3.1 below. We start with the following:

Lemma 3.1. Let $E, F, G \in \mathbf{A}$ such that E, F have identity elements, and let τ be an admissible topology on $E \otimes F$, satisfying the conditions (2.1), (2.3) above. Moreover, let $\text{Hom}(E, G) \subseteq L_s(E, G)$ and $\text{Hom}(F, G) \subseteq L_s(F, G)$ be locally equicontinuous sets. Then, $\text{Hom}(E \otimes_{\tau} F, G) \subseteq L_s(E \otimes_{\tau} F, G)$ is also a locally equicontinuous set.

The interference of local equicontinuity in the preceding lemma is explained by the following lemma and Prop. 3.1 below. Thus, we have:

Lemma 3.2. Let $E, F \in \mathbf{A}$ such that F is complete and let \hat{E} be the completion of E . Moreover, let S be a set of generators of E . Finally, suppose that the following condition is satisfied:

(3.1) For every $h \in \text{Hom}(E, F)$ there exists a neighborhood U of h in $\text{Hom}(E, F) \subseteq L_s(E, F)$ such that for every $z \in \hat{E}$ and for every net (x_i) in E converging to z , the net (\hat{x}_i) (: generalized Gel'fand transform of the net considered) converges to \hat{z} uniformly on U .

Then, the topology of $\text{Hom}(\hat{E}, F) \subseteq L_s(\hat{E}, F)$ is the «weak topology» defined on it by the maps $\hat{x}, x \in S$.

The preceding lemma has been motivated by the following result, which is fundamental for the next theorem. That is, we have

Proposition 3.1. Let $E, F \in \mathbf{A}$ such that F is complete and let \hat{E} be the completion of E . Moreover, suppose that $\text{Hom}(E, F) \subseteq L_s(E, F)$ is a locally equicontinuous set. Then, $\text{Hom}(E, F)$ satisfies the preceding condition (3.1), so that one has $\text{Hom}(E, F) = \text{Hom}(\hat{E}, F)$ within a homeomorphism, with respect to the topology of simple convergence of the respective spaces.

In connection with Prop. 3.1 above, we remark that it is in the last relation of this statement, that one really draws profit from the completeness of the algebra F .

We are now in a position to state our basic result. That is, we have the following

Theorem 3.1. Let E, F, G be objects of the category \mathbf{A} with identity elements and with G complete. Moreover, let $\text{Hom}(E, G) \subseteq L_s(E, G)$ and $\text{Hom}(F, G) \subseteq L_s(F, G)$ be locally equicontinuous sets, and let τ be an admissible topology on $E \otimes F$, which satisfies the conditions (2.1), (2.3) above. Then, there exists a bicontinuous injection

$$(3.2) \quad \varphi: \text{Hom}(E \hat{\otimes}_{\tau} F, G) \rightarrow \text{Hom}(E, G) \times \text{Hom}(F, G),$$

whose range space is determined as in Theorem 2.2 (cf. the relation (2.5)). On the other hand, by restricting (3.2) to the corresponding

generalized spectra of the algebras involved, one obtains a bicontinuous injection

$$(3.3) \quad \psi: M(\widehat{E \otimes F}, G) \mapsto M(E, G) \times M(F, G).$$

Moreover, when G is a commutative algebra, the two preceding maps are homeomorphisms (bijections) between the respective spaces.

The preceding theorem specializes to previous results in [4], [5] for the case $G = \mathbb{C}$, as well as to results in [9] concerning representations of operator-valued analytic function algebras by operators in a Hilbert space. A brief report of the same theorem has been given in [6]. On the other hand, applications, along the lines of results in [9], concerning vector-valued analytic function algebras are considered in [8] within the context of the present more general setting.

R E F E R E N C E S

1. DIETRICH, W. E., JR.: The maximal ideal space of the topological algebra $C(X, E)$. *Math. Ann.* 183 (1969), 201 - 212.
2. GROTHENDIECK, A.: Produits tensoriels topologiques et espaces nucléaires. *Mem. Amer. Math. Soc.* Nr. 16 (1955).
3. GUENNEBAUD, B.: Algèbres localement convexes sur les corps valués. *Bull. Sci. math.* 91 (1967), 75 - 96.
4. MALLIOS, A.: On the spectrum of a topological tensor product of locally convex algebras. *Math. Ann.* 154 (1964), 171 - 180.
5. ——— : Spectrum and boundary of topological tensor product algebras. *Bull. Soc. math. Grèce (N. S.)* 8 (1967), 101 - 115.
6. ——— : On topological tensor algebras. *Proc. VII Austrian Math. Congress, Linz, Sept. 1968* (cf. *Nachr. Öster. math. Gesel.* Nr. 91 (1970), 69 - 70).
7. ——— : On the spectra of topological algebras. *J. Funct. Anal.* 3 (1969), 301 - 309.
8. ——— : On vector-valued analytic function algebra sheaves on complex spaces (to appear).
9. PORTA, H. - SCHWARTZ, J. T.: Representations of the algebra of all operators in Hilbert space, and related analytic function algebras. *Comm. Pure Appl. Math.* 20 (1967), 457 - 492.

Π Ε Ρ Ι Λ Η Ψ Ι Σ

Εἰς τὴν παροῦσαν ἐργασίαν ἐπιτυγχάνεται ἐπέκτασις προηγουμένων ἀποτελεσμάτων τοῦ συγγραφέως [4-7], ἀναφερομένων εἰς τοπολογικὰ τανυστικὰ γινόμενα τοπολογικῶν ἀλγεβρῶν καὶ τὴν σχέσιν μεταξὺ τῶν ἀντιστοίχων φασμάτων τῶν θεωρουμένων ἀλγεβρῶν, εἰς τὴν περίπτωσιν κατὰ τὴν ὁποίαν οἱ μιγαδικοὶ ἀριθμοὶ ἀντικαθίστανται ὑπὸ μιᾶς ἀλγέβρας (μὴ πεπερασμένης διαστάσεως), ἀνηκούσης εἰς μίαν ἀρκούντως γενικὴν κατηγορίαν τοπολογικῶν ἀλγεβρῶν.

Ἐφορμὴν εἰς τὴν παροῦσαν μελέτην ἔδωκε πρόσφατος ἐργασία τῶν H. Porta καὶ J. T. Schwartz [9], ἀναφερομένη εἰς παραστάσεις ἀλγεβρῶν ἀπὸ τελεστὰς ἑνὸς χώρου τοῦ Hilbert καὶ ἐφαρμογὰς εἰς ἀντιστοίχους παραστάσεις ἀλγεβρῶν ἀναλυτικῶν συναρτήσεων περισσοτέρων μιγαδικῶν μεταβλητῶν. Ἡ ἐφαρμογὴ τῶν μεθόδων τῶν ἀναπτυσσομένων εἰς τὰς ἐργασίας [4-7], καθὼς καὶ ἡ ἐπέκτασις τούτων διὰ τῆς παρούσης μελέτης, ἐπιτρέπει μεταξὺ ἄλλων τὴν διατύπωσιν καὶ ἐπέκτασιν τῶν ἀποτελεσμάτων τῶν ἀνωτέρω συγγραφῶν, τῶν ἀναφερομένων εἰς ἀλγέβρας ἀναλυτικῶν συναρτήσεων, εἰς τὰ πλαίσια τῆς γενικῆς θεωρίας τῶν τοπολογικῶν τανυστικῶν ἀλγεβρῶν [6, 7].

Λεπτομερεστέρα ἔκθεσις ὡς καὶ ἐφαρμογαὶ εἰς τὴν περίπτωσιν τοπολογικῶν ἀλγεβρῶν ἀναλυτικῶν συναρτήσεων ἐπὶ γενικῶν μιγαδικῶν χώρων, εἰς τὰ πλαίσια τῆς θεωρίας τῶν τοπολογικῶν δεσμῶν, περιέχονται εἰς προσεχεῖς δημοσιεύσεις (πρβλ. [8]).

University of Athens, and
Royal Hellenic Research Foundation.

ΔΙΑΦΟΡΙΚΗ ΓΕΩΜΕΤΡΙΑ.— **On the geodesic components of a C^k positive metric**, by *P. A. Bozonis**. Ἀνεκοινώθη ὑπὸ τοῦ Ἀκαδημαϊκοῦ κ. Ὁ. Πυλαρινοῦ.

1. Introduction. A *positive* (definite) *metric* or *Riemannian metric* on a C^k manifold M is a covariant tensor field g of degree 2 which satisfies

- (1) $g(X, X) \geq 0$ for all vector fields $X \in TM$ where TM is the tangent bundle of M and $g(X, X) = 0$ if and only if $X = 0$ and
- (2) $g(X, Y) = g(Y, X)$ for all $X, Y \in TM$.

In other words, g assigns an *inner product* g_x in each tangent space $T_x(M)$, $x \in M$ [2]. This inner product (hence the metric) is required to be of class C^k in the sense that if X and Y are C^k vector fields on M , then $g(X, Y)$ is a real-valued function of class C^k on M .

In terms of a local coordinate system x^1, x^2, \dots, x^n the components of g are given by

$$g_{ij} = g \left(\frac{\partial}{\partial x^i}, \frac{\partial}{\partial x^j} \right).$$

Because of (1) and (2), the matrix

$$A_g = \begin{vmatrix} g_{11} & \cdot & \cdot & \cdot & g_{1n} \\ \cdot & \cdot & \cdot & \cdot & \cdot \\ \cdot & \cdot & \cdot & \cdot & \cdot \\ g_{n1} & \cdot & \cdot & \cdot & g_{nn} \end{vmatrix}$$

is symmetric and positive definite in the usual sense of linear algebra.

Because of the bilinearity of the C^k positive metric g , the matrix A_g completely determines g .

Actually, let $r: U \rightarrow M$ be a parametrization of a surface $M \subset E^3$ and U an open subset of E^2 . The well-known functions

$$g_{11} = r_{u^1} \cdot r_{u^1}, \quad g_{12} = r_{u^1} \cdot r_{u^2}, \quad g_{22} = r_{u^2} \cdot r_{u^2},$$

* Π. Α. ΜΠΟΖΩΝΗ, Περὶ τῆς γεωδαισιακῆς μετρικῆς.

completely determine the dot product of tangent vectors at points of M , for if

$$v = v^1 r_{u^1} + v^2 r_{u^2}, \quad w = w^1 r_{u^1} + w^2 r_{u^2}$$

then

$$v \cdot w = g_{11} v^1 w^1 + g_{12} (v^1 w^2 + v^2 w^1) + g_{22} v^2 w^2.$$

Let now g_{ij} and \bar{g}_{ij} be two C^k symmetric positive definite covariant tensors, we say that they are equivalent if there is a C^k diffeomorphism $h: U \rightarrow \bar{U}$ which transforms the metric g_{ij} to \bar{g}_{ij} .

So we can define the C^k positive metric as an equivalence class of pairs (U, g_{ij}) under the equivalence defined above.

In the sequel we shall identify a metric g with its components g_{ij} in some local coordinate system.

It is an important question to find an appropriate diffeomorphism simplifying the original metric g_{ij} . Perhaps, the most interesting case is the form which the metric of a geodesic parametrization of a surface in E^3 has (which we call a *geodesic metric*).

Since the determining of a realization in E^3 of a given C^k positive metric (which is not completely solved) is presupposed for the assigning of the above suitable diffeomorphism, this problem is yet interesting.

The purpose of this paper is to find a C^k diffeomorphism $h: U \rightarrow \bar{U}$ which simplifies the given C^k positive metric g_{ij} to the geodesic metric \bar{g}_{ij} :

$$\bar{g}_{11} = 1, \quad \bar{g}_{12} = 0, \quad \bar{g}_{22} = \bar{g}_{22}(\bar{u}^1, \bar{u}^2).$$

2. Definitions. Here the notions of the *chart*, C^r *atlas*, C^r *structure*, $C^r - n$ - *manifold*, C^k *Riemannian* $C^r - n$ - *manifold*, *covariant derivative* (∇), *angle function* and C^r *realization* have the usual meaning of the corresponding terms of the Differential Geometry [2], [4].

Definition 2.1. Let M be a $C^r - m$ - manifold and N a $C^r - n$ - manifold and Δ and Δ' their C^r structures, respectively. Suppose for each $x \in M$ there is a chart $(U, \varphi) \in \Delta'$ with $x \in U$ such that $(U \cap M, \varphi) \in \Delta$, then we say that M is a *submanifold* of N of class C^r .

Definition 2.2. A *patch* $r: U \rightarrow E^n$ is an injective map of an open set $U \subset E^m$ into E^n ($m < n$) whose derivative map f_* is also injective.

If f is not injective, then it is called a *parametrization* of $r(U)$.

Definition 2.3. A *frame-field* on an arbitrary C^k Riemannian C^r -2-manifold M consists of 2 mutually orthogonal unit vector fields E_1, E_2 defined on some open set of M .

The *associated frame field* E_1, E_2 of an orthogonal patch $r: U \rightarrow M$ consists of the orthogonal unit vector fields E_1 and E_2 whose values at each point $r(u^1, u^2)$ of $r(U)$ are

$$\frac{r_{u^1}(u^1, u^2)}{\sqrt{g_{11}(u^1, u^2)}}, \quad \frac{r_{u^2}(u^1, u^2)}{\sqrt{g_{22}(u^1, u^2)}}.$$

3. The geodesic metric. Let M be an arbitrary 2-dimensional differentiable manifold furnished with the given C^k positive metric g_{ij} ($3 \leq k \leq \infty$), then by J. Nash there exists a C^k isometric imbedding $f: M \rightarrow E^{51}$ of M into 51-dimensional Euclidean space [3].

Since M is compact and f is injective and has rank 2, it follows that $f(M)$ is a submanifold of E^{51} [6]. Consequently, for each chart (U, φ) of the C^k Riemannian C^r -2-manifold M , the map $f \circ \varphi^{-1} = r: U \rightarrow E^{51}$ is a patch which realizes the given metric (we chose the chart such that $\varphi(U) = Z$ is the domain of the given metric g_{ij}).

Let us consider an arbitrary curve α passing through the point $p(u^1, u^2)$ on the range of $f|U$ and the geodesics intersecting this curve orthogonally. It follows from the theory of differential equations ([5], p. 157) that the above geodesics consist of a family of curves which in a neighborhood of the point $p(u^1, u^2)$ are given by means of the equation

$$\varphi(u^1, u^2) = c, \quad \{(\varphi_{u^1})^2 + (\varphi_{u^2})^2 \neq 0\}.$$

It is also known that a second family of curves exists which is orthogonal to the first. As a consequence of these propositions we conclude that a neighborhood W of each $p \in f(U)$ can be always parametrized in such a way that the parameter curves $u^2 = c$ are the geodesics and the orthogonal trajectories of these geodesics are the curves $u^1 = c'$.

Our goal now is to prove that the geodesic curvature k_g of parameter curves $u^2 = c$ in the neighborhood W depends on the first fundamental form of $f(V) = W$.

Let β be a *unit-speed* curve whose range is contained in the open

set W oriented by a frame field E_1, E_2 and φ is an angle function from E_1 to β' along β , then

$$k_g = \frac{d\varphi}{ds} + \omega_{12}(\beta'), \quad (1)$$

where k_g is the geodesic curvature of β ([4], p. 329) and ω_{12} is the 1-form

$$\omega_{12}(X) = \nabla_X E_1 \cdot E_2. \quad (2)$$

For associated frame field and along the parameter curve $\gamma: u^2 = c$ we obtain

$$\omega_{12}(r_{u^1}) = \left(\frac{r_{u^1}}{\sqrt{g_{11}}} \right)_{u^1} \cdot \frac{r_{u^2}}{\sqrt{g_{22}}} \quad (3)$$

since covariant derivatives along the parameter curves reduce to partial derivatives.

Assuming that $\gamma: u^2 = c$ has an arc-length parametrization, we have

$$\omega_{12}(r_s) = r_{ss} \cdot \frac{r_{u^2}}{\sqrt{g_{22}}} \quad (4)$$

hence

$$\begin{aligned} (kg)_{u^2=c} &= \frac{1}{\sqrt{g_{22}}} (r_{u^1 u^1} \dot{u}^1 \dot{u}^1 + r_{u^1} \ddot{u}^1) \cdot r_{u^2} \\ &= \frac{1}{\sqrt{g_{22}}} (\Gamma_{11}^\varepsilon r_{u^\varepsilon} + b_{11}^\gamma n_\gamma) \dot{u}^1 \dot{u}^1 r_{u^2} \quad \left(\begin{array}{l} \varepsilon = 1, 2 \\ \gamma = 1, 2, \dots, 49 \end{array} \right) \\ &= \frac{1}{\sqrt{g_{22}}} \Gamma_{11}^2 \dot{u}^1 \dot{u}^1 r_{u^2} \cdot r_{u^2} \quad (5) \\ &= \frac{\sqrt{g_{22}}}{g_{11}} \Gamma_{11}^2 \end{aligned}$$

since $\dot{u}^1 = \frac{1}{\sqrt{g_{11}}}$, $\varphi = 0$ and the formulae of Gauss are also valid as in the case of E^3 .

In the particular case of an orthogonal coordinate system, we have

$$\Gamma_{11}^2 = - \frac{1}{2g_{22}} (g_{11})_{u^2}. \quad (6)$$

Relation (5) in view of (6) can be written

$$(kg)_{u^2=c} = - \frac{1}{2g_{11} \sqrt{g_{22}}} (g_{11})_{u^2}. \quad (7)$$

But it is known that a *regular* curve (that is, a curve whose all velocity vectors are different from zero) in a 2-dimensional Riemannian manifold is a geodesic if and only if it has constant speed and geodesic curvature $k_g = 0$. Since γ is a unit-speed curve and geodesic, it follows that

$$(g_{11})_{u^2} = 0$$

that is, g_{11} depends only on u^1

$$g_{11} = g_{11}(u^1).$$

And if we introduce a new parameter

$$\bar{u}^1 = \int_0^{u^1} \sqrt{g_{11}} \, du^1$$

the ds^2 assumes the form

$$ds^2 = (du^1)^2 + g_{22}(u^1, u^2)(du^2)^2$$

where we have replaced \bar{u}^1 again by u^1 .

We sum up the preceding into the following

Proposition 3.1. *If g_{ij} is a C^k ($3 \leq k \leq \infty$) positive metric defined on a neighborhood $U \subset E^2$, then there exists an appropriate C^k diffeomorphism $h: V \rightarrow \bar{V}$, on a neighborhood V of every point $p \in U$, which transforms the given metric into a C^k geodesic metric.*

BIBLIOGRAPHY

1. GAUSS, C.: *Disquisitiones generales circa superficies curvas* (1827), cf. *Collected Papers*, Vol. 4, σ . 217 - 258.
2. KOBAYASHI, S. - NOMIZU, K.: *Foundations of Differential Geometry*, Vol. I, II, Interscience, New York, 1963, 1969.
3. NASH, J.: The imbedding problem for Riemannian manifolds, *Ann. of. Math.*, 63 (1956), 20 - 63.
4. O'NEILL, B.: *Differential Geometry*, Academic Press, 1966.
5. POGORELOV, A.: *Differential Geometry*, P. Noordhoff N. V. Groningen.
6. WALLACE, A.: *Differential Topology*, Benjamin, New York, 1968.

★

᾽Ο ᾽Ακαδημαϊκὸς κ. ᾽Ο. Πυλαρινὸς κατὰ τὴν ἀνακοίνωσιν τῆς ἀνωτέρω ἐργασίας εἶπε τὰ κάτωθι :

᾽Η εἰς μίαν ἀνοικτὴν περιοχὴν διδιαστάτου χώρου, τῆς ὁποίας τὰ σημεῖα ἀντι-

στοιχοῦν εἰς συστήματα τιμῶν δύο ἀνεξαρτήτων ἀπ' ἀλλήλων παραμέτρων u^1, u^2 , ἀνηκουσῶν ἀντιστοίχως εἰς ὠρισμένα διαστήματα, καθοριζομένη μετρικὴ ὑπὸ διαφορικῆς τετραγωνικῆς μορφῆς τῶν u^1, u^2 , λέγεται *γεωδαισιακὴ*, ὅταν ἐκ τῶν συντελεστῶν τῆς τετραγωνικῆς ταύτης μορφῆς ὁ πρῶτος ἢ ὁ τρίτος εἶναι σταθερῶς ἴσος πρὸς τὴν μονάδα, ὁ τρίτος ἢ ὁ πρῶτος ἀντιστοίχως εἶναι συνάρτησις τῶν u^1, u^2 ὠρισμένη ὡς θετικὴ δι' ὅλα τὰ εἰς τὰ σημεῖα τῆς περιοχῆς ἀντιστοιχοῦντα συστήματα τιμῶν τῶν u^1, u^2 , ὁ δὲ δεῦτερος εἶναι σταθερῶς ἴσος πρὸς μηδέν.

Τούτου τεθέντος, ὅταν ἡ εἰς τὴν ἐν λόγῳ περιοχὴν μετρικὴ καθορίζεται ὑπὸ διαφορικῆς τετραγωνικῆς μορφῆς τῶν παραμέτρων u^1, u^2 , τῆς ὁποίας οἱ συντελεσταὶ εἶναι συναρτήσεις τῶν u^1, u^2 ὠρισμένα, ἔχουσαι πηραγώγους ὡς πρὸς u^1, u^2 μέχρι καὶ τῶν τῆς τρίτης τοῦλάχιστον τάξεως ὠρισμένας καὶ πεπερασμένας δι' ὅλα τὰ εἰς τὰ σημεῖα τῆς περιοχῆς ἀντιστοιχοῦντα συστήματα τιμῶν τῶν παραμέτρων τούτων, οὔσης δ' ἐπὶ πλέον θετικῶς ὠρισμένης ἐφ' ὀλοκλήρου τῆς περιοχῆς, τίθεται τὸ πρόβλημα τῆς ἐξακριβώσεως τῆς δυνατότητος ἀλλαγῆς παραμέτρων εἰς τὴν περιοχὴν τοιαύτης ὥστε δι' αὐτῆς ἢ εἰς τὴν περιοχὴν ἀναφερομένη εἰς τὰς νέας παραμέτρους μετρικὴ καθίσταται γεωδαισιακὴ καὶ τοῦ εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην καθορισμοῦ τῶν σχέσεων μεταξὺ τῶν ἀρχικῶν καὶ τῶν νέων παραμέτρων, τῇ βοήθειᾳ τῶν ὁποίων ἡ εἰς τὴν περιοχὴν μετρικὴ ἀνάγεται εἰς γεωδαισιακὴν.

Μία τοιαύτη ἀλλαγὴ παραμέτρων εἰς τὴν θεωρουμένην περιοχὴν ἔχει ἤδη ἀποδειχθῆ ὅτι εἶναι δυνατὴ ὑπὸ τὴν προϋπόθεσιν ὅτι ὑπάρχει τμήμα ἐπιφανείας ἐνὸς τριδιαστάτου Εὐκλείδειου χώρου, τοῦ ὁποίου τὰ σημεῖα ἀντιστοιχοῦν κατὰ τρόπον ἀμφιμονότιμον εἰς τὰ σημεῖα τῆς περιοχῆς, ἡ δὲ εἰς τὸ τμήμα τοῦτο μετρικὴ καθορίζεται ὑπὸ τῆς δοθείσης διαφορικῆς τετραγωνικῆς μορφῆς, ἐπὶ τοῦ ὁποίου (τμήματος) δηλονότι ἡ θεωρουμένη περιοχὴ ἀπεικονίζεται ἰσομετρικῶς.

Ὁ κ. Μποζώνης εἰς τὴν ἐργασίαν ταύτην ἀποδεικνύει ὅτι μία ἀλλαγὴ παραμέτρων εἰς τὴν θεωρουμένην περιοχὴν, διὰ τῆς ὁποίας ἡ εἰς αὐτὴν μετρικὴ ἀνάγεται εἰς γεωδαισιακὴν, εἶναι δυνατὴ καὶ εἰς τὴν γενικωτέραν περίπτωσιν καθ' ἣν δὲν ὑποτίθεται γνωστὸν ὅτι ὑπάρχει τμήμα ἐπιφανείας ἐνὸς τριδιαστάτου Εὐκλείδειου χώρου, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἡ περιοχὴ αὕτη ἀπεικονίζεται ἰσομετρικῶς.

ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 16^{ΗΣ} ΑΠΡΙΛΙΟΥ 1970

ΠΡΟΕΔΡΙΑ ΛΕΩΝ. Θ. ΖΕΡΒΑ

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΕΙΣ ΜΕΛΩΝ

ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ.—**Ἡ Διαμόρφωσις τῶν Οὐμανιστικῶν Σπουδῶν ἐν Ἑλλάδι,**
ὑπὸ Κωνστ. Τσάτσου*.

Τὸ θέμα, ποὺ ἔθιξεν ὁ κ. Ἰωάννης Θεοδωρακόπουλος εἰς τὴν τελευταίαν ἀνακοίνωσίν του ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἡ Ἑλλάς ὡς οἰκουμενικὴ ἰδέα»¹, εἶναι τόσον σπουδαῖον ὅσον καὶ ἐπίκαιρον. Τοῦ ὀφείλομεν χάριτας ὅτι τὸ ἀνεκίνησε. Μὲ βασιανίζει καὶ ἐμὲ ἀπὸ μακροῦ. Ἄς μοῦ ἐπιτραπῆ νὰ διατυπώσω γύρω ἀπὸ αὐτὸ ὀλίγας σκέψεις. Ἐπειδὴ ὅμως εἰς τὸ σύνολόν του ἔχει μεγάλην ἔκτασιν καὶ ἐπειδὴ, ἂν ἡ ἐξέτασίς του ἐπεκταθῆ συγχρόνως πρὸς ὅλας τὰς διακλαδώσεις του, ὑπάρχει κίνδυνος νὰ ἀποβῆ ματαία ἢ ὅλη συζήτησις, θὰ περιορισθῶ εἰς ἓν κύριον σημεῖον καὶ θὰ διατυπωθῶ ἐπ' αὐτοῦ μὲ τὴν μεγαλυτέραν δυνατὴν συντομίαν.

Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον δέχομαι πρῶτον χωρὶς συζήτησιν ὡς δεδομένον, ὅτι ἡ κλασσικὴ-οὐμανιστικὴ παιδεία προσφέρει καὶ σήμερον ἀξίας, αἱ ὁποῖαι εἶναι ἀπαραίτητοι διὰ τὴν διατήρησιν ἀλλὰ καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ πολιτισμοῦ τοῦ δυτικοῦ κόσμου.

Δεύτερον δέχομαι ἐπίσης ὡς δεδομένον ὅτι ἡ κλασσικὴ-οὐμανιστικὴ παιδεία δὲν χωρίζεται ἀπὸ δύο στοιχεῖα: ἀπὸ τὰ κλασσικὰ γράμματα καὶ ἀπὸ τὰ καθαρὰ μαθηματικά.

Τὰ καθαρὰ μαθηματικά, τὰ ὁποῖα εὐρίσκονται εἰς τὴν βᾶσιν τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν, δὲν διέρχονται τὴν κρίσιν, περὶ ἧς ὁμιλῶ, καὶ δι' αὐτὸ δὲν ὑπάρχει

* C. TSATSOS, *La formation des Études Classiques en Grèce.*

1. Συνεδρία τῆς 26ης Φεβρουαρίου 1970· βλ. σελ. 29-34.

λόγος νὰ ἀσχοληθῶ ἐδῶ μὲ αὐτὰ εἰς τὴν παροῦσαν ἀλληλουχίαν σκέψεων. Θὰ ἀσχοληθῶ μὲ τὰ κλασσικὰ γράμματα.

Δέχομαι τρίτον ὡς δεδομένον ὅτι τὰ κλασσικὰ γράμματα διέρχονται κρίσιν. Ἄλλὰ θέλω νὰ καθορίσω τὴν ἔννοιαν τῆς κρίσεως. Δὲν ἰσχυρίζομαι, ὅτι παρυσιάζεται κατάπτωσις εἰς τὴν ποιότητα τῶν κλασσικῶν σπουδῶν. Ὑποστηρίζω ὅμως, ὅτι αὐταὶ περιορίσθησαν εἰς μίαν ὀλιγάριθμον ἀριστοκρατίαν ἐπιστημόνων καὶ ὅτι ἔπαυσε νὰ γεύεται τὴν κλασσικὴν παιδείαν ἢ εὐρεῖα μᾶζα τῶν μορφωμένων Εὐρωπαίων. Ὑποστηρίζω, εἰδικώτερον, ὅτι αἱ κλασσικαὶ σπουδαὶ καταπολεμοῦνται ἀπὸ τὴν μεγάλην πλειοψηφίαν τῶν νέων.

Ἡ μείωσις αὐτὴ εἰς ἔκτασιν τῶν κλασσικῶν σπουδῶν ἔχει ἤδη καὶ θὰ ἔχη εἰς τὸ προσεχὲς μέλλον ἠθικὰς καὶ πολιτιστικὰς ἐπιπτώσεις. Θὰ ἀντιμετωπίσωμεν ἐξ αὐτοῦ μίαν καθίζησιν ταῦ πνευματικοῦ ἐπιπέδου τῶν λαῶν τῆς Δύσεως. Τὸ παρατηρούμενον σήμερον στοιχεῖον ἐκβαρβαρισμοῦ τῶν νεωτέρων γενεῶν πιστεύω πὸς ἔχει τὴν αἰτίαν του καὶ εἰς αὐτὴν τὴν μείωσιν τῆς οὐμανιστικῆς παιδείας. Ἄν ὅχι τίποτε ἄλλο, ἔλλειψεν ἡ πνευματικὴ καὶ ἠθικὴ πειθαρχία, τὴν ὁποίαν τὸ κλασσικὸν ἐγκαράσσει μέσα εἰς τὴν ψυχὴν μας.

Δὲν πιστεύω νὰ ὑπάρχη καμμία δύναμις ἰκανὴ νὰ ἀναχαίτησιν ἐπὶ τοῦ παρόντος αὐτὴν τὴν πρὸς τὰ κάτω ροπήν. Ὁ δυτικὸς κόσμος, μαζὶ μὲ τὴν καταπληκτικὴν πρόοδον τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν καὶ ἰδιαίτερος τὴν ἐφαρμογὴν των, μαζὶ μὲ τὰς κατακτήσεις, αἱ ὁποῖαι ἐπιτυγχάνονται μὲ τὴν διάνοιαν, θὰ γνωρίσῃ συγχρόνως τὴν κρίσιμον πτώσιν τῶν πνευματικῶν ἐπιστημῶν, τῶν καλῶν τεχνῶν καὶ τῆς ἀληθινῆς θρησκευτικότητος, θέματα τὰ ὁποῖα καλλιεργοῦνται ὄχι μὲ τὴν διάνοιαν, ἀλλὰ μὲ τὸν νοῦν. Βλέπομεν εἰς τὴν ἐποχὴν μας νὰ διαπλάσσεται τύπος ἀνθρώπου διανοητικῶς μὲν ἐξόχως ἀνεπτυγμένου, ἀλλὰ καὶ ἐκβαρβαρισμένου, εἰς ὅ,τι ἀπαιτεῖ ὄχι ἀπλῶς διάνοιαν ἀλλὰ νοῦν, πνεῦμα, καὶ αἰσθητικὴν εὐαισθησίαν. Αὐτὴ εἶναι μία ἀπὸ τὰς πλέον χαρακτηριστικὰς ἰδιοτυπίας τῆς κρίσεως τοῦ καιροῦ μας. Μοιραίως αὐτὸ τὸ φαινόμενον θὰ παραταθῇ ἐπὶ πολὺ. Τὰ ἐκθαμβωτικὰ μάλιστα ἐπιτεύγματα, τὰ συντελούμενα εἰς τὰς θετικὰς ἐπιστήμας, βοηθοῦν εἰς τὴν παρατάσιν του.

Θὰ διαρκέσῃ λοιπὸν ἡ κρίσις ἀλλὰ καὶ κάποτε θὰ ἐκλείψῃ. Θὰ ἐκλείψῃ κάποτε, διότι ἄλλως θὰ ἐκλείψῃ ὁ ἄνθρωπος. Θὰ παύσῃ νὰ ὑπάρχη τὸ ὄν ὑπὲρ τοῦ ὁποίου ἐπιτελοῦν τὰ θαύματά τους αἱ θετικαὶ ἐπιστήμαι.

Ἔως ὅτου ὅμως ἐπανέλθωμεν εἰς τὴν σύμμετρον καλλιέργειαν τόσον τῆς διανοίας ὅσον καὶ τοῦ νοῦ τί δέον γενέσθαι ;

Πρέπει νὰ διαφυλαχθοῦν αἱ ἀξίαι αἱ θεραπευόμεναι ἀπὸ τὸ πνεῦμα καὶ ἀποτελοῦσαι συγχρόνως τὸ περιεχόμενόν του. Πρέπει νὰ θεραπεύωνται δηλαδὴ

τὰ κλασσικά γράμματα ὡς ἡ κυριωτέρα πηγή αὐτῶν τῶν ἀξιών. Τὸ «πρέπει» αὐτὸ ἀφορᾷ ὅλας τὰς πολιτείας τοῦ δυτικοῦ κόσμου, τῶν ὁποίων ὁ πολιτισμὸς δοκιμάζεται ἀπὸ τὰς συγχρόνους ἐξελίξεις.

Καὶ τὸ τί ἐν τοῖς καθ' ἕκαστον θὰ πράξουν πρὸς αὐτὸν τὸν σκοπὸν αἱ ἀλλοδαπὲς δυτικαὶ εὐρωπαϊκαὶ πολιτεῖαι δὲν θὰ μᾶς ἀπασχολήσῃ ἐδῶ. Θὰ μᾶς ἀπασχολήσῃ τὸ πρακτέον ἀπὸ τὴν ἐλληνικὴν πολιτείαν.

Πρέπει ὅμως προηγουμένως εἰς αὐτὸ τὸ σημεῖον νὰ καθορίσω κατὰ πλεόν συγκεκριμένον τρόπον τὰς πηγὰς αὐτῆς τῆς οὐμανιστικῆς παιδείας. Ἀπὸ τῆς σκοπιᾶς αὐτῆς δὲν μὲ ἐνδιαφέρουν παρὰ ὠρισμένα ἱστορικὰ ἐποχὰ, αὐταὶ αἱ ὁποῖαι ἐνσαρκῶνουν τὰς ἀξίας τοῦ οὐμανιστικοῦ πολιτισμοῦ κατὰ τὸν ἐντελέστερον τρόπον, ἢ ἄλλως μόνον ὠρισμένα πλευρὰ τῆς ἱστορικῆς ἐξελίξεως τῶν δύο κλασσικῶν λαῶν. Ἀπὸ ἐλληνικῆς πλευρᾶς μὲ ἐνδιαφέρει ὁ χρόνος, τὸν ὁποῖον ἐνσυνειδήτως ὀρίζω κατὰ τρόπον ἀόριστον ἀπὸ τῆς τελικῆς ἀποκρυσταλλώσεως τῶν ὁμηρικῶν ἐπῶν ἢ καὶ ἀπὸ τῆς πτώσεως τῶν τυραννίδων μέχρι τῆς ἐποχῆς τοῦ Φιλοποίμενος ἢ ἀκόμη καὶ τοῦ Πολυβίου.

Διὰ λόγους ὅχι καθ' αὐτὸ οὐμανιστικῆς παιδείας, ἀλλὰ διὰ λόγους ἐθνικούς, ἐνδιαφέρουν τοὺς Ἑλληνας καὶ ἄλλαι ἱστορικαὶ περίοδοι — ὅσαι προηγήθησαν τοῦ ἐβδόμου αἰῶνος καθὼς καὶ ὅσαι περιέχουν τὴν συνάντησιν καὶ τὴν μίξιν τῆς ἐλληνικῆς φιλοσοφίας καὶ τοῦ χριστιανικοῦ πνεύματος. Διὰ λόγους ἐθνικούς ἐνδιαφέρει ἐξόχως καὶ τὸ Βυζάντιον. Ἀλλὰ καὶ ὅλη ἡ μεταγενεστέρα ἱστορία, ἀπὸ τὴν ὁποῖαν δυνάμεθα νὰ ἀντλήσωμεν ἡμεῖς οἱ Ἑλληνες διδάγματα.

Διὰ τὴν πολιτιστικὴν ὅμως πολιτικὴν, τὴν ἐν προκειμένῳ ὑποστηριζομένην, ἐνδιαφέρον ἔχει ὁ οὐμανιστικὸς πολιτισμὸς τῆς περιορισμένης περιόδου, τὴν ὁποῖαν καθώρισα καὶ τὴν ὁποῖαν, πρὸς εὐκολίαν μας, ἀλλὰ χωρὶς νὰ ἀκριβολογῶμεν, θὰ ἠδυνάμεθα νὰ ὀνομάσωμεν, τὴν κλασσικὴν περίοδον, ἐν τῇ εὐρυτάτῃ ἐννοίᾳ.

Ἀλλὰ καὶ ἡ ρωμαϊκὴ ἱστορία ἔχει μίαν πλευρὰν ἀπαραίτητον διὰ τὴν ὀλοκλήρωσιν τοῦ οὐμανιστικοῦ πολιτισμοῦ. Εἶναι εὐκόλον νὰ ἐντοπισθῇ ἡ περίοδος αὕτη εἰς τὸν χῶρον τῆς γραμματείας. Ἀρχίζει περίπου μὲ τὸν Τερέντιον καὶ τελειώνει μὲ τὸν Τάκιτον. Εἶναι ὅμως δύσκολον νὰ ἐντοπισθῇ εἰς ἓνα πολὺ σημαντικότερον διὰ τὴν Ρώμην χῶρον, τὸν πολιτικόν. Ἡ πολιτικὴ ὀργάνωσις τῆς πόλεως, σταδιακῶς τελειοποιουμένη καὶ κορυφουμένη κατὰ τὸν 2ον π. Χ. αἰῶνα, καὶ περαιτέρω ἡ ἐπέκτασις τῆς ὀργανώσεως ταύτης εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ τελικῶς εἰς τὴν οἰκουμένην ἀποτελεῖ στοιχεῖον ἀποφασιστικῆς σημασίας διὰ τὴν διαμόρφωσιν τοῦ πολιτικοῦ πολιτισμοῦ τοῦ εὐρωπαϊκοῦ κόσμου. Ὅλη ἡ ἐξέλιξις τῶν νομικῶν θεσμῶν, ὅπως ἀντικατοπτρίζονται εἰς τὸ Corpus Juris

Civilis, εἶναι ἀπαραίτητος διὰ τὴν κατανοήσωμεν τὰς ἀξίας τὰς διεπούσας τὴν πολιτικὴν τάξιν τῆς συγχρόνου Εὐρώπης.

Διὰ τὴν θεραπείαν καὶ μελέτην αὐτῶν τῶν περιορισμένων χώρων τῆς ἑλληνικῆς καὶ τῆς ρωμαϊκῆς ἱστορίας καὶ γραμματείας θὰ ἔδει νὰ λάβῃ ἰδιαιτέρα μέτρα ἢ Ἑλληνικὴ πολιτεία. Πιστεύω ὅτι ἀπὸ τὰ μέτρα αὐτὰ εἶναι δυνατὸν νὰ προκύβουν ἀποτελέσματα, τὰ ὁποῖα θὰ ἔχουν πανευρωπαϊκὴν πολιτιστικὴν σημασίαν ἀφ' ἑνὸς καὶ θὰ χαρίσουν ἀφ' ἑτέρου διεθνῆ αἴγλην εἰς τὴν χώραν μας.

Πράγματι εἰς τὴν ἑλληνικὴν πολιτείαν προσφέρεται μία μοναδικὴ εὐκαιρία πολιτιστικῆς δράσεως καὶ ἀναδείξεως. Τὴν στιγμὴν, καθ' ἣν αἱ κλασσικαὶ σπουδαὶ θὰ συρρικνοῦνται εἰς τὰς ἄλλας χώρας τῆς Δύσεως, αἱ ὁποῖαι θριαμβεύουν καθημερινῶς μὲ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ τεχνικοῦ των πολιτισμοῦ, ἢ Ἑλλάς, ἢ ὁποία εἰς τὸν ᾧχρον τῆς τεχνικῆς, καὶ δὴ εἰς τὸ σύνολον τῶν μορφῶν αὐτῆς, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ διαδραματίσῃ πρωτεύοντα ρόλον, διὰ πολλοὺς γνωστοὺς λόγους, θὰ ἠμποροῦσε νὰ ἀναδειχθῆ ὡς ὁ οὐσιωδέστερος θεματοφύλαξ τοῦ οὐμανιστικοῦ πολιτισμοῦ τῆς Δύσεως. Θὰ ἠμποροῦσε — ἐφ' ὅσον τοῦτο μάλιστα κατορθώνεται μὲ ἐλαχίστας οἰκονομικὰς θυσίας — νὰ γίνῃ ἢ Ἑλλάς κέντρον καλλιιεργείας τῶν κλασσικῶν σπουδῶν, ὥστε, ὅταν τὸ ἐκκρεμὲς θὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὸ μέσον τῆς τροχιᾶς του, ὄχι μόνον νὰ μὴν ἔχουν παραμεληθῆ αἱ κλασσικαὶ σπουδαὶ εἰς τὸν εὐρωπαϊκὸν ᾧχρον, ἀλλὰ νὰ ἔχουν καὶ περαιτέρω ἀναπτυχθῆ διὰ καθαρῶς ἑλληνικῆς συμβολῆς.

Ἐκεῖνο δηλαδὴ τὸ ὁποῖον θὰ ἔπρεπε νὰ πράττῃ κατὰ τὰς ἐρχομένας δεκαετίας ὀλόκληρος ὁ δυτικὸς κόσμος καὶ δὲν θὰ τὸ πράξῃ λόγῳ τῆς κρίσεως, τὴν ὁποίαν διέρχεται, αὐτὸ θὰ ἔπρεπε νὰ τὸ πράξῃ ἢ Ἑλλάς, καθισταμένη κέντρον μοναδικὸν πολιτιστικῆς δημιουργικότητος, ἕως ὅτου καὶ πάλιν ὀλόκληρος ὁ δυτικὸς κόσμος ἐπανέλθῃ εἰς τὸν ροῦν τῆς μεγάλης οὐμανιστικῆς παραδόσεως, ἀσφαλῶς ὅμως ἀ ν α ν ε ω μ é ν η ς, ἀσφαλῶς ἐμφανιζομένης μὲ ν é α ς μορφὰς καὶ τάσεις, διότι τίποτε δὲν ἐπαναλαμβάνεται ἀπολύτως ὅμοιον εἰς τὴν ἱστορίαν.

Τὰ πρακτικὰ μ é τ ρ α τὰ ὁποῖα πρέπει νὰ λάβῃ ἢ Ἑλληνικὴ πολιτεία διὰ νὰ ἐκπληρώσῃ αὐτὴν τὴν ὑψηλὴν πολιτιστικὴν ἀποστολήν, τὴν ὁποίαν κυριολεκτικῶς ἀξιοῖ ἀπὸ αὐτὴν ἢ ἱστορία, νομίζω ὅτι πρέπει νὰ εἶναι τὰ ἀκόλουθα :

Α) Πρῶτον πρέπει εἰς τὰ κλασσικὰ γυμνάσια τὰ παιδιὰ νὰ διδάσκονται τὰ μὲν ἀρχαῖα ἑλληνικὰ ἐπὶ 7 ἔτη, τὰ δὲ λατινικὰ ἐπὶ 5, εἰς σημεῖον ὅμως ὥστε τοῦλάχιστον νὰ διαισθανθοῦν τὴν ποιότητα τῆς λογικῆς καὶ αἰθητικῆς μορφῆς τῶν γλωσσῶν αὐτοῦ. Ἐπίσης πρέπει νὰ διδάσκονται πληρέστερον ἀπὸ σήμερον τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν καὶ ρωμαϊκὴν ἱστορίαν καὶ τὰς γραμματολογίας τῶν δύο αὐτῶν λαῶν. Θὰ ἀπετέλει ἀναίδειαν νὰ μεμφώμεθα τοὺς ξένους ὅτι περιο-

ρίζουν εις τὰ γυμνάσιά των τὰ ἑλληνικά, ὅταν ἡμεῖς πρῶτοι τὰ περιορίζομεν. Βεβαίως δὲν θὰ ἤθελα νὰ εἶναι αὐτοῦ τοῦ κλασσικοῦ τύπου ὅλα τὰ μέσα σχολεῖα τῆς χώρας. Θὰ ἔπρεπε νὰ ληφθοῦν π λ ή ρ ω ς ὑπ' ὄψιν αἱ σύγχρονοι τάσεις πρὸς τὴν τεχνικὴν καὶ τὰς θετικὰς ἐπιστήμας. Ἀλλὰ τουλάχιστον τὸ 1/4 τῶν μέσων σχολείων μας πρέπει νὰ καταστοῦν πραγματικὰ κλασσικὰ γυμνάσια. Οἱ ἀπόφοιτοι αὐτῶν τῶν γυμνασίων θὰ πρέπει νὰ γνωρίζουν ὅ,τι γνωρίζουν καὶ ἐκεῖνοι οἱ ὅποιοι λαμβάνουν τὸ Baccalauréat des langues classiques εἰς τὴν Γαλλίαν, ἢ ὅ,τι γνωρίζουν οἱ εἰσερχόμενοι διὰ κλασσικὰς σπουδὰς εἰς τὸ Oxford καὶ τὸ Cambridge.

Β) Ἐπειδὴ οἱ θέλοντες νὰ φοιτήσουν εἰς κλασσικὰ γυμνάσια θὰ εἶναι ὀλίγοι, πρέπει ἡ ἑλληνικὴ πολιτεία νὰ δημιουργήσῃ οἰκονομικὰ πλεονεκτήματα δι' ὅσους θὰ δεχθοῦν νὰ ἀποδυθοῦν εἰς αὐτὰς τὰς ὀλιγώτερον ἐλκυστικὰς σπουδὰς.

Γ) Ἀκόμα περισσότερα οἰκονομικὰ πλεονεκτήματα ἀπέναντι ὅλων τῶν ἄλλων σπουδαστῶν, τῶν ἐπιδιδόμενων εἰς ἄλλους κλάδους, πρέπει νὰ δοθοῦν εἰς τοὺς φοιτητὰς τῶν Τμημάτων Κλασσικῆς Φιλολογίας, Ἱστορίας καὶ Ἀρχαιολογίας τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς. Μόνον ἂν θεσπισθῇ τοιαύτη προνομιακὴ οἰκονομικὴ μεταχείρισις θὰ προσελκύσωμεν νέους τῆς ἐποχῆς μας πρὸς τὰ κλασσικὰ γράμματα.

Ἡ προνομιακὴ οἰκονομικὴ μεταχείρισις θὰ συνίσταται εἰς γενναιοδωροῦς ὑποτροφίας δι' ὅσους διαλέγουν αὐτοὺς τοὺς κλάδους καὶ ἀκόμη πλεον γενναιοδωροῦς δι' ὅσους ἔχουν καλὰς ἐπιδόσεις.

Δ) Ὅσοι πτυχιῶχοι αὐτῶν τῶν κλάδων θέλουν νὰ ἀσχοληθοῦν ἐπιστημονικῶς μὲ τὰ κλασσικὰ γράμματα, νὰ γίνουν ἐρευνῆται καὶ φαίνονται ἱκανοὶ νὰ τὸ κατορθώσουν, θὰ πρέπει νὰ λαμβάνουν ὑποτροφίας διὰ τὸ ἐξωτερικόν, μεγαλυτέρας καὶ εἰς χρόνον καὶ εἰς χρῆμα ἀπὸ ἐκείνας, αἱ ὁποῖαι παρέχονται διὰ ἄλλους κλάδους. Ὅταν δὲ ἐπιστρέφουν, κατόπιν ἐπιτυχῶν σπουδῶν, δὲν θὰ πρέπει νὰ διορίζωνται καθηγηταὶ γυμνασίων, ἀλλὰ νὰ διορίζωνται ἀμέσως, μὲ μισθὸν ὑπαλλήλου τρίτου κατ' ἐλάχιστον βαθμοῦ εἴτε εἰς τὰ Πανεπιστήμια, εἴτε εἰς τὰ Κέντρα τῆς Ἀκαδημίας. Πρέπει νὰ ἠμποροῦν νὰ μὴν ἀναλίσκωνται εἰς τὴν βιοπάλην, ἀλλὰ νὰ ἔχουν ἀμέσως τὰ μέσα νὰ ἀφιερωθοῦν εἰς τὴν ἔρευναν. Θέσεις τοιαῦται πρέπει νὰ θεσπισθοῦν πολλαὶ καὶ εἰς τὰ Πανεπιστήμια καὶ εἰς τὴν Ἀκαδημίαν, ἀκόμη καὶ εἰς τὴν Ἀρχαιολογικὴν Ὑπηρεσίαν.

Τὰ ἴδ ι α π λ ε ο ν ε κ τ ῆ μ α τ α θὰ πρέπει νὰ παρέχωνται εἰς ὅσους θέλουν νὰ ἐπιδοδοῦν εἰς τὰ κ α θ α ρ α μ α θ η μ α τ ι κ α.

Ε) Βλέπω τέλος τὴν ἴδρυσιν ἑνὸς Κέντρου Ἐρεῦνης Κλασσικῶν Σπουδῶν ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῆς Ἀκαδημίας, ἑνὸς κέντρου πλουσιοπαρόχως προικοδοτημένου ἀπὸ τὸ Κράτος, ὅπου ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς Ἑλληνας ἐπιστήμονας, θὰ καλοῦνται νὰ

ἐργασθοῦν μισθοδοτούμενοι παρ' ἡμῶν καὶ ξένοι ἐπιστήμονες. Τὸ Κέντρον θὰ ἐκδίδῃ φυσικὰ Ἑπετηρίδα περιέχουσαν τὰς ἐργασίας τῶν ἐργαζομένων εἰς αὐτὸ Ἑλλήνων καὶ ξένων.

ΣΤ) Δὲν εἶμαι ἔτοιμος νὰ εἶπω, πῶς θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ὀργανωθῇ ἓνα εἶδος οὐμανιστῶν ἱεραποστόλων εἰς τὰς ὑποαναπτύκτους χώρας τῆς Ἀφρικῆς ἢ καὶ τῆς Ἀσίας. Νομίζω ὅμως ὅτι καὶ αὕτη ἡ δραστηριότης βραδύτερον δὲν θὰ πρέπει νὰ παραμεληθῇ.

Τί περιμένω ἀπὸ ὅλα αὐτά ; Ἀλλὰ *πρῶτον* : πότε τὰ περιμένω ; Τὰ περιμένω ὕστερα ἀπὸ ἄρκετὰ ἔτη. Τότε ὅτε θὰ ἔχη δημιουργηθῇ καὶ ἡ νέα γενεὰ τῶν Ἑλλήνων φιλολόγων. Μετὰ 10 - 15 ἔτη. Δὲν πρέπει νὰ λησμονῶμεν ὅτι ἡ *Kulturpolitik*, ἡ πολιτιστικὴ πολιτικὴ, εἶναι πάντοτε πολιτικὴ μακροπρόθεσμος καὶ ἀπαιτεῖ ἐπιμονὴν καὶ ὑπομονὴν καὶ ἰδίως συνέχειαν ἄνευ διακοπῶν. Εἰς τὰς χώρας ὅπου ἡ ἐκπαιδευτικὴ πολιτικὴ ἀλλάζει κάθε πέντε, ἕξι ἔτη, δὲν εἶναι κἂν δυνατὴ πραγματικὴ παιδεία, καὶ ἀκόμη ὀλιγώτερον τοιαύτη μακρόπνοος πολιτιστικὴ πολιτικὴ.

Δεύτερον : αὐτὸ τὸ ὁποῖον περιμένω εἶναι ἡ ἀξιοποίησις τῶν πνευματικῶν δυνάμεων τῆς συγχρόνου Ἑλλάδος, μέσα εἰς τὸν εὐρωπαϊκὸν χῶρον.

Τὰ ἔθνη εἴτε στηρίζονται εἰς τὴν ὕλικήν των δύναμιν εἴτε εἰς τὸ πνευματικόν των κῦρος, εἰς τὰς πνευματικὰς των καταβολάς. Νομίζω ὅτι ἡ μικρὴ καὶ πτωχὴ πατρίδα μας ἠμπορεῖ, ἀκριβῶς τώρα, ὅτε οἱ ἄλλοι ἀπομακρύνονται ἀπὸ τὴν οὐμανιστικὴν παράδοσιν, νὰ προσφέρῃ αὐτὴν τὴν ὑπηρεσίαν τεραστίας πολιτιστικῆς σημασίας : νὰ σταθῇ εἰς τὴν πρώτην γραμμὴν εἰς ἓνα τομέα, ὅπου οὐδὲν ἀντικειμενικὸν ἐμπόδιον εἰς τοῦτο ὑπάρχει. Ἄρκεῖ νὰ καθιερώσῃ καὶ νὰ παγιώσῃ ἐπὶ δεκαετίας τινὰς τὴν πολιτιστικὴν πολιτικὴν, τὴν ὁποίαν εἴχομεν τὴν τιμὴν ἀπὸ μιᾶς περιορισμένης σκοπιᾶς εἰς πολὺ γενικὰς γραμμάς ἀπλῶς νὰ σκιαγραφήσωμεν.

R É S U M É

Après avoir constaté le déclin des études classiques dans le monde occidental, l'auteur traite des devoirs qui naissent pour la Grèce actuelle face à ce fait, devoirs qui touchent aux racines de la culture européenne. Il considère toutefois que cette crise des études classiques ne peut être que passagère. L'homme, après avoir dédié toutes ses forces à la culture technique, devra un jour revenir à l'homme même sans lequel tout développement technique reste dépourvu de but final.

Durant cette période de déclin de la culture humaniste, la Grèce actuelle ne pouvant concourir avec les grandes et riches nations dans le domaine technique, pourrait se dédier au point d'en faire son but principal aux études classiques, tout au moins aux études du monde grec, et devenir ainsi le dépositaire de ses trésors, pour le temps pendant lequel ces études seront négligées ailleurs.

La Grèce, en envisageant ces développements devra s'adonner avec plus d'application et de ferveur, que dans le passé, à cette oeuvre, qui pourrait avoir une portée universelle. Elle devra en faire le but principal de sa politique culturelle.

L'auteur propose tout un système de bourses et de prérogatives garanties par la loi au bénéfice de ceux qui s'adonneront à des recherches dans les domaines du grec ancien, de l'histoire des temps classiques et hellénistiques et de l'archéologie de la même période.

Enfin il propose, la création d'un Centre de recherches des études classiques à Athènes, centre richement subventionné par l'État hellénique. Les philologues, les historiens étrangers et grecs voulant s'adonner à ces études seraient invités à travailler dans ce Centre exclusivement aux frais de l'État hellénique. Une revue publierait les résultats de leurs recherches.

En somme ils trouveraient dans ce Centre tous les moyens matériels nécessaires à leurs travaux.

Ce Centre, fonctionnant sans la moindre intervention de l'État, fonctionnerait sous les auspices de l'Académie d'Athènes. Par conséquent ceux qui feraient leurs recherches dans le cadre de ce Centre jouiraient d'une liberté absolue dans l'expression de leurs opinions scientifiques et littéraires.

ΝΟΜΙΚΗ.— Ἡ ἔθνικὴ σημασία τοῦ Νομοκάνονος τοῦ Μανουὴλ Μαλάξου,
ὑπὸ Γρηγ. Κασσιμάτη*.

Ὅπως εἶχα τὴν εὐκαιρίαν νὰ ὑποσημειώσω πρὸ τινος, ἀπὸ τοῦ ἰδίου τούτου βήματος, ἡ Ἑλληνικὴ ἐπιστήμη ἐλάχιστα ἠσχολήθη κατὰ τὸν παρελθόντα αἰῶνα μὲ τὸ δίκαιον τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος μέχρι σήμερον. Τὸ κήρυγμα τοῦ Λουδοβίκου Mitteis περὶ τοῦ ἑλληνικοῦ δικαίου ὡς ἀειζώου σπονδυλικῆς στήλης τοῦ εὐρωπαϊκοῦ δικαίου ἐπὶ μακρὸν δὲν εἶχε καμίαν ἀπήχησιν εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὅπου ἡ νομικὴ ἐπιστήμη ἦτο προσκεκολλημένη εἰς τὸ δόγμα τῆς πανδεκτιστικῆς διδασκαλίας, τὴν ὁποίαν εἶχεν ἀναγορεύσει ὡς ἀσάλευτον ἰσχύον δίκαιον, ἀπομακρυνόμενον κατὰ πολὺ ἀπὸ τὸ ζωντανὸν δίκαιον ποῦ ἐδημιούργει ἡ καθημερινότης τῆς Ρώμης καὶ μεταβατικῶς μόνον καθήλωνεν ἡ συστηματικότης τῆς ἐπιστήμης τῶν Jurisconsultorum. Τοῦτο δὲ μολονότι καὶ ὁ Κυβερνήτης τὸ 1828 καὶ ἡ Ἀντιβασιλεία τὸ 1835, κινούμενοι ἀπὸ τὸ ὑποσυνείδητον αἴσθημα τῆς ἐξελίξεως, καθώρισαν ὡς ἰσχύον δίκαιον ὄχι τόσον τὸ ρωμαϊκὸν δίκαιον τὸ πηγάζον ἀπὸ τὴν διδασκαλίαν τῶν νομοδιδασκάλων καὶ περιεχόμενον εἰς τὴν Ἰουστινιάνειον Κωδικοποίησιν καὶ τὰ δυσεύρετα τότε Βασιλικά, ὅσον τὸ περισσότερον ζωντανόν, καθ' ὃ πλησιέστερον πρὸς τὰ πράγματα, δίκαιον τὸ περιεχόμενον εἰς τὴν Ἐξάβιβλον τοῦ Ἀρμενοπούλου, συλλογὴν δηλαδὴ τοῦ 14ου αἰῶνος, τὴν τελευταίαν συλλογὴν τῆς Αὐτοκρατορίας, συμπληρουμένην ἀπὸ τὰ ἔθιμα. Εἰς τὸν Ἀρμενόπουλον παρέπεμπον τὰ ψηφίσματα τῶν πρώτων χρόνων τοῦ ἐλευθέρου βίου, ὅπως ἀπέδειξεν ὁ Τριανταφυλλόπουλος, ἡ δὲ ἀναφορὰ εἰς τοὺς Βυζαντινοὺς ἡμῶν Αὐτοκράτορας εἶχε πολιτικὸν μόνον χαρακτῆρα, συνδεόμενον μὲ τὸ αἴσθημα τῆς συνεχείας τοῦ ἑλληνικοῦ γένους. Ἀλλὰ οἱ Γάλλοι καὶ Γερμανοὶ σοφοὶ τὸν Πανδέκτην ἠρμήνευσαν καὶ ἀνέπλασαν καὶ ὄχι τὸν Ἀρμενόπουλον.

Ἡ μεγάλη πράγματι προσπάθεια τοῦ Μάουρερ νὰ ἐμφανίσῃ μὲ κάποιαν ἐνότητα διὰ τοῦ «Ἑλληνικοῦ Λαοῦ» του τὸ ἐθιμικὸν δίκαιον, στηρίζων οὕτω εἰς αὐτὸ τὴν κεντρικὴν θεμελίωσιν τοῦ διατάγματος τοῦ 1835, καίτοι παρακολουθηθεῖσα ἀπὸ τὴν «περὶ ἐθίμου» μελέτην τοῦ Καλλιγᾶ δὲν ἀφῆκε καρπούς. Κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον δὲν ἐτελεσφόρησαν καὶ αἱ μεταγενέστεραι προσπάθειαι καὶ τοῦ Μομφεράτου, ἰδίως δὲ τοῦ Παππούλια : πρὸς δημιουργίαν κλίματος ἐρεῦνης τοῦ λαϊκοῦ δικαίου. Καὶ τοῦτο, διότι ἡ σκλήρυνσις τῆς νομικῆς ἐρεῦνης ἦτο δυσκολο-

* GRÉG. CASSIMATIS, L'importance nationale du Nomocanon de Manuel Malaxos.

διόρθωτος, ἀλλὰ καὶ διότι οἱ Ἕλληνες, ἀπορροφηθέντες ἀπὸ τὸ ἰδανικὸν τῆς ἀποκτήσεως συγχρόνου ἀστικοῦ κώδικος, ἔστω καὶ ἀντιγεγραμμένον ἐκ τῆς ξένης, πάντως ὅμως, κατ' ἀνάγκην, ἔστω καὶ ἐμμέσως, στηριζομένου εἰς τὸ ἰσχύον ρωμαϊκὸν δίκαιον, παρεμέρισαν πᾶσαν ἄλλην προσπάθειαν.

Εἴμεθα οἱ Ἕλληνες παλαιόθεν ἄνθρωποι τῶν ἄκρων, δηλαδή ἄνθρωποι τῆς μονότητος. Ὅ,τι μᾶς ἐνδιαφέρει εἶναι ἐκάστοτε ἓν μόνον πρόβλημα. Καὶ μᾶς ἐνδιαφέρει ἀπορροφητικῶς. Ὅλα τὰ ἄλλα, ὅσον καὶ ἂν εἶναι σπουδαῖα, θεωροῦνται ἀσήμαντα. Βεβαίως πολλάκις δὲν εἴμεθα μεταξύ μας σύμφωνοι ἐπὶ τοῦ ποῖον εἶναι τὸ ἓν αὐτὸ πρόβλημα. Ἐκαστος πιστεύει ἀκραδάντως εἰς τὰς ἰδικὰς του προτιμήσεις καὶ ἐπ' αὐτῶν στηρίζει τὰς πεποιθήσεις του. Εἶναι ἴσως καὶ ἡ ἰδιότης μας αὕτη συνέχεια τῆς φιλοσοφικῆς προδιαθέσεως τῶν προγόνων μας. Ὁ φιλόσοφος εἶναι ἀπόλυτος εἰς τὸ σύστημά του. Ὁ δὲ διάλογός του μὲ ἄλλον φιλόσοφον, ἔχοντα τὴν ἰδικήν του θεμελίωσιν τῆς ζωῆς, ἀποτελεῖ σύνολον μονολόγων. Τοῦ Σωκράτους γνωρίζομεν κυρίως τὸν μονόλογον, δηλαδή τὴν πλατωνικὴν ἀπόδοσιν τοῦ ἐσωτερικοῦ του διαλόγου. Διὰ τοῦτο εἴμεθα καὶ ἡμεῖς δυσήνιοι εἰς τὸν διάλογον καὶ τὴν συνεργασίαν. Αἱ πολιτικαὶ καὶ κοινωνικαὶ μας τλαιπωρίαὶ ἔχουν πάντοτε ἀφετηρίαν, ἀπωτέραν ἢ πρόσφατον, τὸν μονογνωτισμόν. Καὶ αὐτὸς φέρει τὸν διχασμόν, τὴν διάλυσιν καὶ τὴν ἀνωμαλίαν.

Δεῖγμα τῆς καταστάσεως αὐτῆς εἶναι τὸ ὅτι τὸ Ἑλληνικὸν Πανεπιστήμιον δὲν εἶχε τακτικὴν ἔδραν τῆς Ἱστορίας τοῦ Ἑλληνικοῦ Δικαίου μέχρι τοῦ 1941, ὅτε κατέλαβε ταύτην ὁ πολὺκλαυστος Γεώργιος Πετρόπουλος, ἤδη ἔκτακτος καθηγητής, εἰς τὸν ὅποιον πολλὰ ὀφείλει ἡ ἐπιστήμη τῆς Ἱστορίας τοῦ Δικαίου. Χάριν τοῦ μακαρίτη Φωτιάδη εἶχεν ἰδρυθῆ, μόνον τὸ 1923, ἔκτακτος ἔδρα Ἀττικοῦ Δικαίου ἐξελιχθεῖσα μετὰ τοῦτον εἰς ἔκτακτον ἔδραν τῆς Ἱστορίας τοῦ Ἑλληνικοῦ Δικαίου. Καὶ τὸ ὅτι ἀπὸ τοῦ 1930, ὅτε τῇ πρωτοβουλίᾳ τοῦ Δημητρίου Παππούλια ἰδρύθη τὸ Ἀρχεῖον, ὡς ἀρχικῶς ὠνομάσθη τὸ σημερινὸν Κέντρον Ἑρεῦνης τῆς Ἱστορίας τοῦ Ἑλληνικοῦ Δικαίου παρὰ τῇ Ἀκαδημίᾳ, μικρὰ ἀπεδόθη σημασία εἰς τὴν μεγάλην αὐτοῦ ἀποστολὴν ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς δυνατότητάς του ἐρεῦνης.

Ἡ κατάστασις αὕτη ὑπῆρξεν ἡ αἰτία τῆς σημερινῆς μου ἀνακοινώσεως, ἡ ὁποία, ἀναφερομένη εἰς τὸ εἰδικὸν θέμα τοῦ Νομοκάνονος τοῦ Μαλαξοῦ, ἀποβλέπει εἰς τὸ νὰ ἐπιστήσῃ τὴν προσοχὴν καὶ τοῦ διοικητικοῦ ὄργανισμοῦ τῆς Ἀκαδημίας, ἀλλὰ πέραν τούτου καὶ τῆς Πολιτείας καὶ τῶν εὐρύτερων ἐπιστημονικῶν στρωμάτων ἐπὶ τῆς ὑποχρεώσεως ὅλων μας νὰ βοηθήσωμεν εἰς τὴν ἀναζήτησιν τῆς ρίζης τῶν ἐξελίξεων τοῦ πολιτισμοῦ μας εἰς μίαν ἀπὸ τὰς πλέον παρημελημένας, ἀλλὰ καὶ πλέον καταπληκτικὰς περιόδους τῆς ἱστορίας τοῦ γένους, τὴν περίοδον τῆς Τουρκοκρατίας.

Διότι υπῆρξαν μὲν καὶ ὑπάρχουν, διαπρεπεῖς μάλιστα, ἐρευνηταὶ τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ δικαίου, καὶ ἐργάζονται μὲ πλουσίαν καρποφορίαν καὶ σήμερον, δὲν ὑπῆρξεν ὅμως συστηματικὴ προσπάθεια ἐρεύνης τοῦ δικαίου τοῦ δούλου Ἰθνησ, παρὰ τὰς προσπάθειάς ἐκλεκτῶν ἐπιστημόνων ὡς εἶναι, κατ' ἐξοχήν, ὁ κ. Δ. Γκίνης, ὁ μακαρίτης Βιζβίζης, ὁ καθηγητὴς κ. Πανταζόπουλος καὶ ἄλλοι.

Εἶναι γνωστὴ ἡ διαφωνία περὶ τῆς ἐκτάσεως τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐξουσίας διαρκούσης τῆς Τουρκοκρατίας, ἐνῶ δὲν ὑπάρχει ἀμφισβήτησις περὶ τοῦ διαιτητικοῦ χαρακτῆρος τῆς παραλλήλου πρὸς αὐτὴν δικαιοδοσίας τῶν δημογερόντων.

Οἰαδήποτε ὅμως γνώμη καὶ ἂν θεωρηθῆ ὀρθότερα, εἴτε δηλαδὴ κριθῆ ὅτι ἡ ἐκκλησιαστικὴ δοσιδικία εἶχε χαρακτῆρα ἀποφασιστικόν, ὑποκείμενον εἰς τὴν κρίσιν τοῦ Πατριαρχικοῦ Δικαστηρίου, εἴτε ὅτι εἶχε χαρακτῆρα ἀπλῶς συμβιβαστικόν, τὸ γεγονός εἶναι ὅτι τὴν ἔλλειψιν ἐνιαίας ἐξουσίας ὑποκατέστησεν ἡ Ἐκκλησία, ἀπορροφήσασα κατ' οὐσίαν καὶ αὐτὴν τὴν τῶν δημογερόντων, καὶ τοῦτο ὑπῆρξεν εἷς ἐκ τῶν λόγων τῆς διασώσεως τῆς ἱστορικῆς συνεχείας τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Διότι διετήρει τὴν ἐνότητα, καὶ ἡ ἐνότης εἶχε κυρίως σημασίαν, ἐν τῷ κλίματι τῆς διασπάσεως πὺν ἐδημιούργησεν ἡ Ἐνετοκρατία καὶ ἰδίως ἡ Φραγκοκρατία, τῆς ὁποίας τὴν φεουδαρχικὴν αὐτοτέλειαν ἐμιμεῖτο πολλάκις καὶ ἡ Τουρκοκρατία, ὡς ἐπὶ παραδείγματι συνέβη μὲ τὸν Ἄλῃ Πασᾶν. Ἡ Ἐκκλησία κατέστη πολιτικὴ ἐξουσία περιοριζομένη μόνον, κατ' ὅσον ἡ τουρκικὴ δεσποτεία ἀπεφάσιζεν ἐκάστοτε νὰ τὴν περιορίσῃ. Θὰ ἦτο δυνατόν νὰ λεχθῆ μάλιστα ὅτι ἡ κατὰ κτησις ἐδημιούργησεν, ὡς καὶ πᾶσα ἀνατροπὴ τῆς καθεστηκυίας νομιμότητος, δίκαιον, δηλαδὴ κανόνας ἐξαναγκαστικούς ὑπὸ τὴν σπάθην τῆς ἐξουσίας, ἡ νομιμότης ὅμως, ὅτι ἡ σύγχρονος πολιτικὴ ἐπιστήμη ὀνομάζει «légitimité» παρέμεινεν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, ὡς διάδοχον de facto τοῦ βυζαντινοῦ Αὐτοκράτορος. Τοῦτο ἄλλωστε συμβαίνει πάντοτε, διότι ἡ ἐπικράτησις τῆς βίας δὲν δ η μ ι ο υ ρ γ ε ῖ « ν ο μ ι μ ό τ η τ α », εἰμὴ μόνον ἂν κατασκευάσῃ θεσμούς πὺν νὰ τὴν δεσμεύουν καὶ νὰ ἀναγνωρισθῶν ἀπὸ τὴν κοινωνικὴν συνείδησιν. Ἡ ἐξουσία τοῦ Αὐτοκράτορος, ἀναγνωρίζοντος μὲν πολλάκις τοὺς ἱερούς κανόνας ὡς ἰστίμους πρὸς τοὺς νόμους, διατάσσοντος δὲ τὴν Ἐκκλησίαν ὡς ὄργανισμὸν, δὲν ὑπῆρχε πλέον, ὑπῆρχεν ὅμως ἡ νομιμότης του συνεχιζομένη προσωρινῶς ἀπὸ τὴν Ἐκκλησίαν. Δὲν ἐγένετο μεταβίβασις νομιμότητος οὔτε κατασκευὴ νέας, ἐγένετο μόνον προσωρινὴ ἀναπλήρωσις αὐτῆς μὲ τὴν συγκατάθεσιν τοῦ γένους.

Τοῦτο δὲ ἐξηγεῖ καὶ μερικὰς κακὰς συνηθείας τῆς Ἐκκλησίας μετὰ τὴν ἀναδημιουργίαν τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας.

Ἄς μοῦ ἐπιτραπῆ μία παρένθεσις. Αἱ συνήθειαι αὐταὶ εἶναι φυσικαὶ μετὰ τόσων αἰώνων ἐμπειρίαν. Εἶναι τόσον φυσικαί, ὅσον καὶ ἀδικαιολόγητοι. Διατρέχουν ὅλην τὴν ζωὴν μας ἀπὸ τοῦ 1821, τὸ ὁποῖον ἔταμε τὸ θέμα ὑπὲρ τῆς Πολιτείας. Μολοντοῦτο ἡ ἀντίδρασις ἐξηκολούθησεν. Εἰς τὰ μόλις κυκλοφορήσαντα μεταθανάτια ἀπομνημονεύματά του ὁ Περικλῆς ἢ Πεπεὺς Ἀργυρόπουλος ἀναφέρει τί τοῦ εἶπε τὸ 1904, εἰς τὸ φούντωμα τοῦ Μακεδονικοῦ Ἀγῶνος, ὁ Μητροπολίτης Θεσσαλονίκης : «Εἰς τὸ Βασίλειον τῆς Ἑλλάδος ἔγκειται ἡ ἐλπίς μας, πλὴν χωρὶς Ἡμᾶς (δηλαδὴ τὴν Ἐκκλησίαν), ἡ Ἑλλὰς δὲν εἶναι μεγάλη». Καὶ ἐνθυμοῦμαι τὴν ἱερὰν ἀγανάκτησιν μὲ τὴν ὁποίαν ὑπεδέχθησαν οἱ φοιτηταὶ τῆς Θεολογίας τὴν δῆλωσίν μου ὡς Ὑπουργοῦ τῆς Παιδείας, ὅτι ἡ σημερινὴ Ἑλλὰς δὲν εἶναι μόνον χριστιανικὴ ἀλλὰ καὶ κατ' εὐθειᾶν ἀπόγονος τῆς κλασικῆς ἀρχαιότητος. Ἦκούσθη τότε ἡ κραυγὴ πρὸς τὸν «παγανιστὴν», ὡς ἀπεκλήθη, Ὑπουργόν : «Θὰ καύσωμεν τὸν Παρθενῶνα».

Ἐξ ἄλλου ὅμως ἡ ἱστορικὴ αὐτὴ ἐμπειρία ἐξηγεῖ καὶ τὸ γεγονός ὅτι ὑπάρχει ἡ προϋπόθεσις τῆς προσφυγῆς ὅχι τόσον εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, ὅσον εἰς διαπρέποντας ἐκπροσώπους τῆς πρὸς κάθαρσιν τῶν ἐθνικῶν κρίσεων. Ἔχομεν μέχρι στιγμῆς δύο πρόσφατα παραδείγματα, τοῦ Ἀντιβασιλέως Ἀρχιεπισκόπου Κυροῦ Δαμασκηνοῦ καὶ τοῦ Προέδρου τῆς Κυπριακῆς Δημοκρατίας Ἀρχιεπισκόπου Κυρίου Μακαρίου.

Δὲν εἶναι λοιπὸν ἄπορον ὅτι καὶ περὶ τοῦ δικαίου ἐμερίμνα ἡ Ἐκκλησία, ὡς συνεχιστῆς καὶ ἀναπληρωτῆς τῆς «νομιμότητος» τοῦ Αὐτοκράτορος ἀλλὰ καὶ ὡς θεματοφύλαξ ἢ καὶ ἐντολοδόχος τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, ὅπως εἶναι πᾶσα ἐξουσία μὴ ἔλκουσα, οἰανδήποτε καὶ ἂν ἔχη μορφὴν, ἄλλοθεν δικαιολογίαν. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι πολλάκις πρὸς ἀναπλήρωσιν τῆς «νομιμότητος» γίνεται, ἀπροσδιονύσως, ἐπίκλησις τῆς λαϊκῆς παρακαταθήκης, ἢ τῆς λαϊκῆς ἐντολῆς, ἢ Ἐκκλησία ὅμως ἦτο ἀναμφισβητήτως κατὰ τὴν δουλείαν ἀληθῆς θεματοφύλαξ ἢ ἐντολοδόχος τοῦ λαοῦ. Καὶ τὸ δίκαιον διαμορφώνεται ἀπὸ τὴν κοινὴν συνείδησιν, τῆς ὁποίας ἐξωτερικὸς μόνον φορεὺς εἶναι ἡ ἐξουσία. Διὰ τοῦτο, οὔτε τὸ ἔθιμον ἢμπορεῖ νὰ ἐξοβελισθῆ διὰ διατάξεως νόμου, ὡς δικαιοπλαστικὸς παράγων, προσλαμβάνων ποικίλας καὶ ἀπροβλέπτους μορφάς, οὔτε τῆς ἐξουσίας οἱ κανόνες ἔχουν μακροχρόνιον ἀξίαν, ἂν δὲν ἀπηχοῦν τῆς κοινωνικῆς συνειδήσεως τὰς πίστεις.

Βαθμηδόν, ὅμως, ἡ Ἐκκλησία βοηθούσης καὶ τῆς ἀπαιδευσίας, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τοῦ ἀπορροφητικοῦ πατριωτισμοῦ τῶν στελεχῶν τῆς, συγχύζει τοὺς νομι-

κούς κανόνες εις ένιαϊον σύνολον και άναμειγνύει και συμπλέκει τὰς διατάξεις τοῦ κοινοῦ δικαίου μὲ ἐκείνας τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ. Λαὸς και Ἐκκλησία διάγουν κοινήν ζωὴν ἐν ἰσότητι ἀλλὰ και μείξει.

Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν Δύσιν, ἡ Ἀνατολικὴ Ἐκκλησία οὐδέποτε ἐπεχείρησε νὰ ὑποκατασταθῆ εἰς τὴν Πολιτείαν. Καὶ μὴ δυναμένη νὰ ζήσῃ ἀνεξάρτητος, συνετατίσθη μετ' αὐτῆς ὅτε μὲν, ὅτε ἡ Πολιτεία ἦτο ἰσχυρὰ και ὁμαίμος, ὑποτασσομένη, ὅτε δέ, ὅτε ἡ Πολιτεία ἦτο ἀδύναμος ἢ ἀδιάφορος ἢ ἀλλογενής, ὑποκαθισταμένη προσωρινῶς εἰς αὐτήν. Διὰ τοῦτο και ἡ πορεία τῆς Ἑλληνικῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, ἀλλὰ και ὅλων τῶν ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν ὑπῆρξεν ὅλως διάφορος τῆς Καθολικῆς και δὲν παρουσιάζει οὔτε τὴν μεγαλοπρέπειαν, ἀλλὰ οὔτε και τὰς ἀναταραχάς, αἱ ὁποῖαι ὠδήγησαν εἰς τὴν μεγάλην σύγχρονον κρίσιν τῆς ἀναπροσαρμογῆς. Ὑπεστήριξα ἄλλοτε ὅτι τὸ συμφέρον τοῦ Βυζαντίου ἦτο νὰ δεχθῆ και νὰ ἐνισχύσῃ τὰς πολιτικὰς φιλοδοξίας τοῦ Πάπα διὰ νὰ στρέψῃ ἀπερίσπαστον τὴν προσοχὴν του εἰς τὴν ἀφομοίωσιν τῆς ἀνησύχου Ἀνατολῆς, ἐνῶ ἀπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ εἶχεν ἐκλέξει τὴν Δύσιν, θυσιάζον κατ' οὐσίαν τὴν Ἀνατολήν, τελικῶς δὲ συνεκρούσθη ὅπως ἦτο ἀναπότρεπτον και μὲ τὴν Δύσιν. Τοῦτο ὅμως εἶναι ἄλλη ἱστορία, ἡ ὁποία ἐκτίθεται εἰς τὸ μετ' ὀλίγον κυκλοφοροῦν ἔργον μου «Ἑλληνικὰ Θεμέλια». Πάντως ἡ ἐξέλιξις τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, τὴν ὁποίαν ἐσημείωσα, δὲν δικαιολογεῖ τὰς σημερινὰς μεγαλοστόμους διακηρύξεις περὶ ἀνεξαρτησίας αὐτῆς ἀπὸ τῆς Πολιτείας, οὔτε τὰ περὶ συναλληλίας ἐφευρήματα. Ἡ Ἑλληνικὴ Ἐκκλησία, συνεχίζουσα τὴν ἱστορίαν της και ὑποτασσομένη εἰς αὐτήν, ἐντάσσεται εἰς τὴν ζωὴν τοῦ Ἔθνους, ἀναζητουμένων ἐκάστοτε τῶν καλύτερων μορφῶν συνεργασίας μὲ τὴν Πολιτείαν, ἥτις, ὅταν εἶναι ἐλευθέρη, εἶναι ἡ πρώτη δύναμις. Διὰ τοῦτο εἶναι και ἀντιεπισημονικὴ και ἀνεδαφικὴ, και ἀκόμη ἀντισυνταγματικὴ, ἡ περιληφθεῖσα εἰς τὸ Σχέδιον τῆς Ἐπιτροπῆς Νέου Καταστατικοῦ Χάρτου τῆς Ἐκκλησίας τῆς συγκροτηθείσης ὑπ' ἐμοῦ ὡς Ὑπουργοῦ Παιδείας και Θρησκευμάτων διὰ τοῦ Ν.Δ. 4243/1962, μὴ συμπεριληφθεῖσα ὅμως εὐτυχῶς εἰς τὸν Νέον Καταστατικὸν Χάρτην τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, τὸν θεσπισθέντα τὴν 17 Φεβρουαρίου 1969 διὰ τοῦ ὑπ' ἀριθμ. 126/1969 Ἀν. Νόμου, διάταξις ἐν ἄρθρῳ 3, καθ' ἣν ἡ Ἱερὰ Σύνοδος, «ἐνεργοῦσα κατὰ τὴν ἱερὰν παράδοσιν, τοὺς ἱεροὺς κανόνες και τοὺς συμφῶνους πρὸς αὐτοὺς νόμους τῆς Πολιτείας, βουλευέται ἐπὶ παντὸς κεφαλαϊώδους ζητήματος τῆς Ἐκκλησίας». Μόνον ὅταν ἡ Πολιτεία ὑποτάσσεται εἰς τὸν ἐχθρόν, ἀνακύπτει ἡ πρωτοκαθεδρία τῆς Ἐκκλησίας. Συνεπῆ πρὸς τὴν παράδοσιν αὐτὴν ἦσαν και τὰ ὅσα συνέβησαν ἐπὶ τῆς Γερμανικῆς κατοχῆς τῆς πατρίδος μας.

Κατά την περίοδον τῆς Τουρκοκρατίας, λοιπόν, ἐπῆλθεν ἡ μεῖξις τοῦ κοινοῦ πρὸς τὸ ἐκκλησιαστικὸν δίκαιον. Ἐκ τῆς δικαστοῦ Ἀρμενοπούλου πίπτομεν εἰς τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς ὑπαλλήλους, οἱ ὅποιοι, παραλαμβάνοντες τὰς ὑπὸ τῶν ἀρχιερέων ἐκδιδομένας ἐκάστοτε διοικητικὰς καὶ δικαστικὰς πράξεις, ἀπαρτίζουσι συλλογὰς, αἱ ὅποια χρησιμεύουσι εἰς τὴν ρύθμισιν τῶν σχέσεων τῶν ἀνθρώπων, πιστευόντων ἢ, μᾶλλον, ἐπιθυμούντων νὰ πιστεύουν ὅτι ζοῦν ἐν σχετικῇ ἀνεξαρτησίᾳ ἔναντι τοῦ αὐθέντου. Αἱ δὲ συλλογαὶ αὗται βαθμηδὸν ἀντιγράφονται, συμπληροῦνται καὶ ἀναπροσαρμοζόμεναι πρὸς τὰ πράγματα ἐκάστης περιοχῆς. Ἐκ τῆς ἐνότητος, τὴν ὁποίαν ἐπιδιώκει πᾶσα κωδικοποίησις, ὀδηγούμεθα οὕτω εἰς τὴν διάσπασιν, πρᾶγμα πού ἄλλωστε ἀποτελεῖ βασικὸν κανόνα τῆς διαλεκτικῆς τῆς ἱστορίας. Τῆς δὲ διασπάσεως ὄργανα εἶναι τὰ τοπικὰ ἔθιμα, ἢ, διὰ νὰ ἀποφύγωμεν τὴν νομικὴν ὀρολογίαν, ἢ ὁποία προϋποθέτει ὠρισμένην διαδικασίαν δημιουργίας, αἱ κατὰ τόπους, διὰ διαφόρους λόγους καὶ ὑπὸ διαφόρους ἐγκλίσεις ἢ ξένας ἐπιρροὰς, διαμορφωθεῖσαι τοπικαὶ συνήθειαι. Οὕτως ὅμως δημιουργεῖται τὸ δίκαιον τῶν σκοτεινῶν περιόδων, καθ' ὅσον παραμένει μὲν ἡ ψυχικὴ ἐνότης τοῦ ἔθνους ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῆς Ἐκκλησίας καὶ χάρις εἰς αὐτήν, διασπᾶται ὅμως ἡ πολιτικὴ ἐνότης. Αἱ σκοτειναὶ δὲ αὗται περίοδοι εἶναι αἱ πλέον ἀξιοπρόσεκτοι, διότι διατηροῦν ὑπὸ τὸ σκότος τῆς ἐπιφανείας τὴν ἀσβεστον φλόγα τῆς ψυχῆς καὶ τῆς πίστεως τοῦ ἔθνους εἰς τὴν ἱστορίαν του, δηλαδή τὸν πατριωτισμὸν του. Διότι ὁ πατριωτισμὸς ἐξεδηλώθη ὡς φαινόμενον εἰς τὴν παγκόσμιον ἱστορίαν μὲ τὴν Ἑλληνικὴν ἐξέγερσιν καὶ συνίστατο εἰς τὴν πίστιν εἰς τὴν ἱστορικὴν συνέχειαν τοῦ γένους ἀπὸ τῶν ἀρχαίων χρόνων μέχρι σήμερον. Αἱ ξέναι ἐπιδράσεις καὶ ἰδίως τοῦ βαρβαρικοῦ δικαίου, πού φέρει διὰ τῶν Ἀσσιζῶν τῆς Ρομανίας ἢ φραγκικὴ κατάκτησις, διυλίζονται ὑπὸ τῆς λαϊκῆς συνειδήσεως καὶ κατασταλάζουσι εἰς σύνθεσιν τῶν ὑπὸ τῶν ἀναπτυσσομένων κοινωνικῶν καὶ οικονομικῶν ἠθῶν δημιουργουμένων συνηθειῶν πρὸς τὰς ἐπιταγὰς τῆς παραδόσεως, τῆς ὁποίας πολλάκις φορεὺς εἶναι ἡ Ἐκκλησία.

Πάντα ταῦτα μᾶς φέρει εἰς τὴν ἐπιφάνειαν ὁ Νομοκάνων τοῦ Μανουὴλ Μαλαξοῦ.

Ἡ συλλογὴ, πού φέρει τὸ ὄνομα αὐτό, συνετάχθη κατὰ τὸ 1561 ὑπὸ νοταρίου, δηλαδή γραμματέως, τῆς Μητροπόλεως Θηβῶν καὶ περιλαμβάνει διατάξεις τοῦ δικαίου τοῦ ρυθμιζόντος τὴν κατάστασιν καὶ τὰς σχέσεις καὶ τῶν λαϊκῶν καὶ τῶν κληρικῶν, περιέχει δηλαδή διατάξεις ἀστικοῦ ἐκκλησιαστικοῦ καὶ ποινικοῦ δικαίου, κατανεμημένας εἰς 580 κεφάλαια.

Ἡ σημασία τοῦ Νομοκάνονος καθ' ἑαυτὸν εἶναι σχετικὴ. Ὁφείλεται αὕτη

εἰς τὸ ὅτι ἔτυχε μεγάλης διαδόσεως καὶ εἰς τὸ ὅτι εἶναι δυνατὸν νὰ παρακο-
λουθήσῃ κανεὶς δι' αὐτοῦ τὰς ὄχι μεγάλας παρεκκλίσεις, αἱ ὁποῖαι παρατη-
ροῦνται ἐκ τοῦ κειμένου τῆς Ἑξαβίβλου τοῦ Ἀρμενοπούλου, κατ' ἀπόδειξιν τῆς
δυνάμεως τῆς παραδόσεως καὶ τῆς ψυχολογικῆς συνεχείας τῆς «νομιμότητος» τοῦ
ὑπὸ τὴν ξενικὴν δεσποτείαν δικαίου. Ὅτι ὅμως προσδίδει εἰς τὸν Νομοκάνονα
ἐντελῶς ἰδιαίτερον ἀξίαν εἶναι ὅτι οὗτος, γραφεὶς εἰς τὴν λογίαν ἑλληνικὴν τῆς
ἐποχῆς, μετεγλωττίσθη ἀμέσως εἰς δημώδη ἑλληνικὴν, εἰς «κοινὴν φράσιν», ὡς
λέγει, ὑπὸ τοῦ ἰδίου, φαίνεται, τοῦ Μαλαξοῦ.

Τοῦτο ἀποδεικνύει τὴν παράλληλον ὑπαρξίν τῶν δύο γλωσσικῶν ἰδιωμάτων,
τὰ ὁποῖα ὑπάρχουν μέχρι σήμερον, ἐξελισσόμενα συνεχῶς πρὸς τὴν ἀνέφικτον
σύνθεσιν. Ἀνέφικτον, διότι τὸ φαινόμενον τῆς διγλωσσίας εἶναι συνυφασμένον
μὲ τὴν ἀδιάκοπον δημιουργίαν, εἰς τὰ σπλάγχνα τῆς κοινωνίας, νέων ἐκφραστικῶν
μέσων καὶ δὲν εἶναι θέμα γραμματικῶν κανόνων. Τῆς δὲ δημώδους ἀντιγραφῆς,
ἣ ὁποία ἦτο πλησιεστέρα πρὸς τὸν λαϊκὸν λογιωτατισμὸν, πρῶγμα πού ἀπο-
δεικνύει διὰ μίαν ἀκόμη φοράν, τὴν ἀδιάλειπτον ὄσμως μεταξὺ τῶν δύο ἰδιω-
μάτων τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, ὑπάρχουν ὑπὲρ τὰ 300 ἀντίγραφα, ἕκαστον τῶν
ὁποίων ἔγινεν εἰς ἄλλην περιοχὴν καὶ εἰς ἄλλον χρόνον. Καί, ὅπερ σπουδαιότερον,
περιέχει καθένα διαφορετικὰς ἀπὸ τὸ ἄλλο διατάξεις, ἀπηχούσας προφανῶς τὴν
ἐξέλιξιν τοῦ δικαίου εἰς τὰς διαφόρους περιοχὰς τοῦ δούλου γένους. Εἰς τὴν
πραγματικότητα δηλαδὴ αἱ ἀντιγραφαὶ αὗται περιέχουν τὴν ἱστορίαν τῆς ἐξελί-
ξεως τοῦ δικαίου τῆς Τουρκοκρατίας.

Ἡ μελέτη τοῦ δικαίου αὐτοῦ θὰ βοηθήσῃ καὶ εἰς τὴν ὀριστικὴν ἐκκαθά-
ρισιν τοῦ προβλήματος τῆς ἐπιδράσεως τῶν δῆθεν σλαβικῶν ἐπιδράσεων ἐπὶ τοῦ
ὑστέρου βυζαντινοῦ δικαίου. Καὶ θὰ θεμελιώσῃ τὴν ἑλληνικὴν ἀπάντησιν εἰς τὰς
παλαιότερας σλαβικὰς αἰτιάσεις, ἐνῶ τὸ λογικὸν εἶναι νὰ δεχθῶμεν ὅτι τὸ βυζαν-
τινὸν δίκαιον ἐπηρρεαζόμενον ἀπὸ τὴν Ἀνατολὴν περισσότερον, ἀπὸ τῶν Ἰσαύ-
ρων καὶ μετέπειτα, ἐπέδρασεν ἐπὶ τῶν Σλάβων καὶ ὄχι ἀντιθέτως. Οὐδέποτε θὰ
λησμονήσω ὅτι εἰς τὸ Συνέδριον τῶν Βυζαντινῶν Σπουδῶν εἰς τὴν Σόφιαν τὸ
1936, ὁ πολὺς Βασίλειος ὑπεστήριξεν, ἀπαντῶν εἰς ἀνακοίνωσίν μου περὶ τῆς ἐν-
νοίας τοῦ γάμου εἰς τὴν Ἐκλογὴν τῶν Ἰσαύρων, ὅτι ὁ γάμος κατὰ τὴν Ἐκλογὴν,
ἐκδοθεῖσαν, ἐν τούτοις, ὅπως τοῦ ἀπήντησα, πρὸ πάσης σλαβικῆς ἐπιδρομῆς καὶ
ἐμφανίζουσαν τὰ πρῶτα στοιχεῖα τῆς συγχρόνου θεσμικῆς ἐννοίας τῆς συζυγικῆς
οἰκογενείας, ἦτο σλαβικῆς ἐπιδράσεως! Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι οἱ μεταγενέ-
στεροι βαλκανικοὶ ἱστορικοί, ὡς ὁ Soloviev καὶ ὁ Georgesco ἀνεγνώρισαν τὴν
πραγματικότητα εὐθέως καὶ εἰλικρινῶς. Ἀλλὰ δὲν πρέπει νὰ ἐπαναπαυόμεθα εἰς
αὐτοὺς διότι τὸ ἐξεταζόμενον εἶναι, ἂν ὑπῆρξε λαϊκὴ σλαβικὴ ἐπίδρασις καὶ ὄχι

ἐπίσημος. Καὶ οἱ λαϊκοὶ κώδικες, ὅχι αἱ ἐπίσημοι συλλογαί, θεμελιώνουν τὰς ἀποδείξεις. Δὲν ὑπῆρξε βαθεῖα ἑλληνικὴ ἔρευνα ἐπὶ τοῦ κρισίμου τούτου θέματος καὶ ἡ ἐξέλιξις τοῦ δικαίου τῆς Τουρκοκρατίας θὰ ἀποδείξη, ἀσφαλῶς καὶ διὰ τὴν νεωτέραν ἐποχὴν, τὸ ἀστήρικτον τῶν παλαιότερων σλαβικῶν ἰσχυρισμῶν καὶ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ ἑλληνικοῦ δικαίου ἐπὶ τῶν σλαβικῶν ἔθνων καὶ ὑπὸ τὴν τουρκικὴν ἀκόμη δεσποτείαν.

Διὰ τὰ γίνῃ ὅμως λεπτομερὴς μελέτη ἐπὶ τῆς ἱστορίας αὐτῆς, εἴτε ὡς συνόλου, εἴτε κατ' ἀρχὴν ὡς πρὸς ὠρισμένους θεσμούς, θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι δημοσιευμένος πρῶτον ὁ Νομοκάνων εἰς τὴν λογίαν του ἔκδοσιν. Βάσει δὲ αὐτοῦ νὰ γίνουσι αἱ συγκρίσεις μὲ τὰς διαφόρους μεταγενεστέρως ἐκδόσεις.

Πρὸ 32 ἐτῶν, εἰς τὰς 12 Μαΐου 1938, ὁ Κωνσταντῖνος Τριανταφυλλόπουλος ἀνεκοίνωσεν εἰς τὴν Ἀκαδημίαν μελέτημα τοῦ κυρίου Δημητρίου Γκίνη, εἰς τὸν ὁποῖον, ἐπαναλαμβάνων, ὀφείλει πάρα πολλὰ ἡ ἱστορικὴ ἔρευνα τῶν πηγῶν τοῦ Ἑλληνικοῦ καὶ ἰδίως τοῦ Μεταβυζαντινοῦ Δικαίου, εἰς τὸ ὁποῖον οὗτος κατέληγε, βάσει τῶν τότε ὑπαρχόντων στοιχείων, εἰς τὴν ἀνάγκην τῆς ἐκδόσεως ὑπὸ τῆς Ἀκαδημίας τοῦ ἐν τῇ Μονῇ τῶν Ἰβήρων εὐρισκομένου χειρογράφου τῆς λογίας γραφῆς τοῦ Νομοκάνονος Μαλαξοῦ, πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς ἐρεύνης τῶν μεταγενεστέρων λαϊκῶν παραλλαγῶν αὐτοῦ, ἡ ὁποία, ὡς ἔκτοτε ἐτόνιζε καὶ ὁ κ. Γκίνης, εἶναι μεγίστης σημασίας διὰ τὴν ἔρευναν τοῦ ἑλληνικοῦ δικαίου τῆς Τουρκοκρατίας.

Ἦδη, μετὰ παρέλευσιν 32 ἐτῶν, ἐκπέμπω ἀπὸ τὸ ἴδιον βῆμα τῆς Ἀκαδημίας τὴν ἰδίαν ἔκκλησιν.

Σήμερον δὲ τὰ πράγματα ἔχουν σοβαρῶς ἐξελιχθῆ.

Γνωρίζομεν τὴν ὑπαρξιν τεσσάρων πανομοιούτων σχεδὸν ἀντιγράφων τοῦ λογίου Μαλαξοῦ. Τὸ ἓν, πιθανῶς τὸ ἀρχέτυπον, εἶναι εἰς τὴν κατοχὴν τοῦ Κέντρον Ἱστορίας τοῦ Ἑλληνικοῦ Δικαίου τῆς Ἀκαδημίας, προέρχεται ἐκ τῆς βιβλιοθήκης Κολυβά, εὐρίσκεται εἰς ἀρίστην κατάστασιν καὶ περιεγράφη τὸ πρῶτον ἐν ἔτει 1914 ὑπὸ τοῦ Σπυρίδωνος Λάμπρου. Τὸ δεύτερον, διεκδικοῦν καὶ αὐτὸ τὴν ἀρχετυπίαν, εὐρίσκεται εἰς τὴν ἐν Ἀγίῳ Ὁρει Μονῇ τῶν Ἰβήρων καὶ μικροφιλικὸν ἀντίγραφόν του κατέχει τὸ Κέντρον. Τὸ τρίτον εὐρίσκεται εἰς τὴν Βιβλιοθήκην τῆς Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας Ἐπιστημῶν καὶ τὸ τέταρτον εἰς τὴν Βατικανὴν Βιβλιοθήκην. Ἐκ τῶν χειρογράφων εἰς λογίαν γλῶσσαν, οὐδὲν ἔχει δημοσιευθῆ ἐν τῷ συνόλῳ. Ἀποσπάσματα μόνον ἔχουν ἴδει τὸ φῶς.

Ἐκ τῶν μεταγλωττίσεων εἰς «κοινὴν φραῶσιν» ἔχει δημοσιευθῆ μία εἰς Βουκουρέστιον τὸ 1962 ὑπὸ τῆς Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας, ὡς παράρτημα τῆς ἐκδό-

σεως τοῦ «Ὁδηγοῦ τοῦ Νόμου» (Indreptarea Legii) συνταχθέντος ἐν Βλαχία τὸ 1652 καὶ ἀποτελέσαντος τὸν πρῶτον κώδικα ἐκκλησιαστικοῦ καὶ κανονικοῦ ἅμα καὶ λαϊκοῦ δικαίου εἰς τὴν χώραν αὐτὴν καὶ τὰς λοιπὰς ρουμανικὰς περιοχάς. Ὁ «Ὁδηγὸς τοῦ Νόμου» ἔχει καταφανῶς ἐμπνευσθῆ ἁμέσως ἢ ἐμμέσως ἀπὸ τὸν Νομοκάνονα τοῦ Μαλαξοῦ.

Τὸν τόμον τοῦ «Ὁδηγοῦ» μετὰ τοῦ Νομοκάνονος τοῦ Μαλαξοῦ, τὸν ὁποῖον εἶχε τὴν καλωσύνην νὰ μοῦ στείλῃ ὁ Ρουμᾶνος Ἀκαδημαϊκὸς κ. Berza, θὰ δωρήσω προσεχῶς εἰς τὴν Βιβλιοθήκην τοῦ Κέντρου τῆς Ἀκαδημίας, εἰς τὴν ὁποίαν καὶ ἄλλα βιβλία ἔχω δωρήσει.

Τὸ Κέντρον προσπαθεῖ νὰ προωθήσῃ τὴν δημοσίευσιν τοῦ κειμένου τοῦ εὐρισκομένου εἰς χεῖράς του. Τὰ ἔτη ὅμως παρέρχονται καὶ ἡ ἐργασία προχωρεῖ βραδέως.

Ἡ Ἐφορευτικὴ Ἐπιτροπὴ τοῦ Κέντρου, τελοῦσα ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ κ. Μαριδάκη, ἐνέκρινε πρὸ ὀλίγων ἐβδομάδων τὴν ἀγορὰν μηχανήματος ἀναγνώσεως χειρογράφων καὶ μιᾶς προσθέτου γραφομηχανῆς. Αὐτὰ εἶναι τὰ μέσα, ποῦ ἔχει τὸ Κέντρον καὶ αὐταὶ αἱ φιλοδοξίαι του μέσα εἰς τὰς δυνανότητάς του. Φοβοῦμαι ὅμως ὅτι μὲ αὐτὴν τὴν κατάστασιν μετὰ τριάκοντα δύο ἀκόμη ἔτη κάποιος ἀκαδημαϊκὸς θὰ ὁμιλήσῃ πάλιν ἀπὸ τοῦ βήματος αὐτοῦ, ζητῶν τὴν ταχεῖαν δημοσίευσιν τοῦ Νομοκάνονος τοῦ Μανουὴλ Μαλαξοῦ.

Ἄς ἀντιμετωπισθῆ ἐντονώτερον τὸ θέμα ἀπὸ τὰ διοικητικὰ ὄργανα τῆς Ἀκαδημίας. Εἶναι καιρὸς. Διότι τὸ ἔργον εἶναι ἐφικτόν. Δὲν παρουσιάζει τὰς δυσκολίας οὔτε τῶν Ἱπποκρατείων Συγγραφῶν, οὔτε τῶν κλασσικῶν ἐκδόσεων. Καὶ εἶναι ἔργον τῆς ἰδικῆς μας καὶ ὄχι τῆς Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας. Χρειάζεται ἐνίσχυσις ἐντονος, εἰς χοῦμα ἀλλὰ καὶ κυρίως εἰς βοηθητικὰ στελέχη τοῦ Κέντρου καὶ προκλήρυξις βραβείων διὰ τὴν ἔρευναν βάσει τοῦ ἐκδιδομένου λογίου καὶ τῶν εἰς κοινὴν φράσιν Νομοκανόνων. Θὰ ἐπρότεινα ἀκόμη νὰ ζητηθῆ διὰ κάποιου βραβείου τῆς Ἀκαδημίας ἡ ἔρευνα τῶν ἀφθάστου λυρισμοῦ, ἀλλὰ καὶ περιγραφικότητος, δημοτικῶν μας τραγουδιῶν εἰς συνδυασμὸν μὲ τὸ λαϊκὸν δίκαιον καὶ τὴν περὶ αὐτοῦ λαϊκὴν συνείδησιν. Ἔτσι θὰ ἔλθῃ κάποτε ἡ στιγμή νὰ διαφωτισθῶμεν περισσότερον διὰ τὴν θαυμαστὴν περίοδον τῆς ζωῆς τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐπὶ Τουρκοκρατίας.

R É S U M É

Le Nomocanon de Manuel Malaxos, rédigé vers 1561 par le notaire, c'est-à-dire le secrétaire de l'Évêque de Thèbes en Béotie, Manuel Malaxos, est une collection de règles de droit civil, de droit criminel mais surtout de droit ecclésiastique qui étaient appliqués comme lois par les Évêques et les tribunaux ecclésiastiques.

Il y a deux versions du Nomocanon rédigées toutes les deux par Malaxos lui-même. Une en langue savante et une en langue populaire. Ce qui démontre la réalité de la règle de la linguistique qu'il y a toujours une dualité de langage selon le degré de la culture et surtout selon l'évolution de la pensée des peuples, qui s'extériorise par le langage. Ce qui démontre aussi la vanité des tentatives d'imposer, par la force ou la loi, l'un de deux idiomes, qui s'appellent dans les temps modernes en Grèce «kathareoussa» et «démotiki», qui ne sont que deux aspects de la même langue, s'acheminant toujours vers une sorte de synthèse, dans une perpétuelle, comme toutes les langues d'ailleurs, évolution.

Des deux formes du Nomocanon, il y a plusieurs copies. Les copies de la forme populaire sont naturellement plus nombreuses, parce que plus adaptables aux circonstances créées par la domination turque qui ne favorisait pas le climat d'une expansion de la culture. Mais aussi parce que le morcellement du territoire favorisait la création coutumière des règles de droit, surtout dans le droit de famille, dans le droit successoral et dans le droit de la propriété, qui suivaient une orientation différente dans chaque province. Il est très intéressant d'étudier quelles ont été pendant la domination turque ces orientations. Cette étude n'a pas encore été tentée. Elle suppose naturellement la publication d'au moins deux copies de Malaxos, une en langue savante et une en langue populaire, pour avoir la base de comparaison des règles entre les différentes parties du territoire. L'Académie de la République Populaire Roumaine a publié en 1962 le Guide de la loi de 1652 (Indreptarea Legii), collection des règles juridiques et ecclésiastiques reprenant le contenu d'un code rédigé par le Nomophylax Alexis Aristin en grec et traduit, par les soins du métropolite de Valachie Stéphane en roumain. Le Guide de la loi est foncièrement inspiré par le Nomocanon de Malaxos, qui est publié en annexe par l'Académie Roumaine.

L'Académie d'Athènes possède une copie, selon toute certitude écrite par Malaxos lui-même, en langue savante. Une équipe de savants prépare son édition. Et il faut souhaiter, même plus, aider à accélérer le travail. Parceque, la publication de l'édition grecque, qui devra être forcément beaucoup plus soignée au point de vue typographique et ne pas avoir des fautes d'impression en grec, sera la première, et selon toute probabilité la seule édition de la version savante.

L'édition du Nomocanon revêt ainsi une grande importance pour l'histoire du droit pendant la période de l'occupation turque. Cette période est riche en renseignements et en enseignements. Et quand nous disons histoire du droit, nous pensons histoire sociale. Le droit n'est qu'un aspect de la vie sociale.

En plus, pour nous Grecs, l'étude de cette période de notre vie naturelle nous permet de scruter les fondements de notre pérennité comme entité culturelle et nationale. Elle nous fait penser à cette notion de «légitimité» si débattue à notre époque. L'Église était, après la conquête turque, le représentant des Hellènes. «Hellènes» et «Orthodoxes», ce n'était que deux dénominations de la même substance, celle qu'on a appelé «γένος». De l'autre côté c'était les Turcs et les Ottomans, l'Islam.

L'Église était-elle un véritable Pouvoir? A part le pouvoir que Mahomet lui avait délégué, l'Église avait un autre Pouvoir qui coexistait avec le pouvoir administratif de l'occupant parceque la conscience populaire le reconnaissait comme le véritable Pouvoir. L'autre c'était l'étranger, le provisoire, le lointain. Mais où étaient les racines psychologiques du pouvoir ecclésiastique? Était-ce la foi, la religion ou quelque chose de plus compliqué et de plus profond?

C'était l'Empereur, qui était en Byzance, non seulement le Chef temporel, mais aussi le sommet ecclésiastique, le protecteur de l'Empire et de la religion.

C'est par délégation tacite de l'Empereur que l'Église tenait son pouvoir. Sur cette délégation tacite était basée la conscience populaire. L'Église trouvait sa légitimité par l'Empereur qui était l'incarnation de cette légitimité.

Mais la légitimité n'est pas seulement une question d'origine. Elle est aussi une notion organique. Le droit ne suffit pas. Il faut avoir aussi

l'hierarchie juridique. La révolution crée du droit, suivant l'adage bien connu. Elle ne crée pas la légitimité. La légitimité apparaît au moment où le pouvoir est lui aussi soumis à des règles qui le dépassent. Les collections des lois civiles, pénales et ecclésiastiques publiées pendant l'occupation turque et qui plus ou moins avaient comme source le droit des Basiliques et l'Hexabible d'Harmonopoulos illustrent cette conception de légitimité que la conscience populaire avait forgée.

Il y a encore alors, une raison supplémentaire pour étudier ces sources de légitimité. Et le Nomocanon de Malaxos en est une des plus significatives.

ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 14^{ΗΣ} ΜΑΪΟΥ 1970

ΠΡΟΕΔΡΙΑ ΛΕΩΝ. Θ. ΖΕΡΒΑ

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΙΣ ΜΕΛΟΥΣ

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ.— **Μαραθῶν, ὑπὸ Σπυρίδωνος Μαρινάτου***.

Εἶναι γνωστόν, ὅτι ὁ Μαραθῶν κατὰ τὴν ἀρχαιότητα περιελάμβανε τέσσαρας δήμους, ἐφ' ᾧ καὶ ἐλέγετο τετράπολις. Οἱ τέσσαρες δήμοι ἐλέγοντο Προβάλινθος, Τρικόρυθος (ἦ - νθος), Μαραθῶν καὶ Οἰνὴ, προϋποθέτοντες καὶ τέσσαρας ἀναλόγους συνοικισμοὺς ἢ μικρὰς πόλεις. Ἄλλο ὄνομα διδόμενον εἰς τὴν τετράπολιν, Ὑττηνία, ἦτο περιέργον καὶ ἀκατάληπτον. Ἀπέκτησε κάποιαν σημασίαν, ὅταν οἱ γλωσσολόγοι ἀνεκάλυψαν, ὅτι πιθανῶς ἦτο «πελασγικόν», σημαῖνον καὶ τοῦτο «τετράπολις», διότι εἰς τὴν Ἑτρουσκικὴν Χουῦθ σημαίνει τέσσαρα. Πάντως τοῦτο ἡμφεσβητήθη ἐπ' ἐσχάτων, διότι τώρα νομίζεται ὅτι ἡ Ἑτρουσκικὴ λέξις σημαίνει ὄχι τέσσαρα, ἀλλὰ ἕξ¹.

Ποῦ ἀκριβῶς ἔκειτο ὁ δήμος τοῦ Μαραθῶνος δὲν ἦτο γνωστόν μέχρι τῆς σήμερον. Περὶ Μαραθῶνος γενικῶς ὑπάρχει πλουσιωτάτη βιβλιογραφία. Ἐξέχει, ἀπὸ τοπογραφικῆς ἀπόψεως, τὸ ἔργον τοῦ κ. Ε. Vanderpool καὶ ἡ ἀκριβολόγος ἐργασία τοῦ καθ. κ. W. Kendrick Pritchett. Τὸ ἔργον τοῦ καθ. κ. A. R. Burn συνοψίζει πάντα τὰ τελευταῖα πορίσματα².

* SP. MARINATOS, **MARATHON**.

1. FR. SCHACHERMEYER, Atti . . . del Primo Congresso Intern. di Micenologia (Roma, Ateneo 1968) 1, σ. 308, σημ. 38.

2. A. R. BURN, *Persia and the Greeks* (1962), σ. 236-257. Ὁ KENDRICK PRITCHETT ἔχει γράψει: *Marathon* (Berkeley 1960) [Univ. of California Publications in Classical Archaeology 4], *Studies in Ancient Greek Topography, Part I*, 1965 [Univ. of California, Classical Studies 1] καὶ ἐσχάτως βιβλίον ὑπὸ τὸν αὐτὸν τί-

Ὁ τελευταῖος εἶναι κυρίως ἱστορικός, ὁ Kendrick Pritchett καὶ ἱστορικός καὶ δόκιμος τοπογράφος. Τὸν Μαραθῶνα ἐτοποθέτει πλησίον τῆς παραλίας, πρὸς Β.Α. τοῦ τύμβου τοῦ Μαραθῶνος, εἰς θέσιν καλουμένην σήμερον Πλάσι, ὡς ἤδη εἶχε πράξει ὁ V. Eschenburg, ὁ χαρτογράφος τῶν Kaupert - Curtius (Karten von Attika, Βερολ. 1887 - 89, φύλλα 18 καὶ 19). Τὰ συμπεράσματα τοῦ Pritchett εἶναι κυρίως θεωρητικά. Ἐβασίζοντο ἐπὶ ἐλαχίστων ἰχνῶν καὶ ἐπὶ τῆς παρουσίας σχετικῶς ἀφθόνων ὄστράκων ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῶν ἀγρῶν, ἐνῶ τὸ σημερινὸν χωρίον Μαραθῶν εἶναι νέον κατασκεύασμα καὶ τὸ ἔδαφος δὲν παρουσιάζει σημεῖα οἰκισμοῦ κατὰ τὴν Ἀρχαιότητα. Τὰ συμπεράσματα τοῦ Pritchett εἶναι σύμφωνα καὶ πρὸς τὸν Στράβωνα, ὅστις ἀκολουθῶν τὴν Ἀνατολικὴν ἀκτὴν τῆς Ἀττικῆς ἀπὸ τοῦ Σούνιου πρὸς Βορρᾶν¹ ἀναφέρει Σούνιον, Θορικόν, Ποταμόν, Στειρίαν, Βραυρῶνα, Ἀραφηνίδας Ἀλάς, Μυρρινούντα, Προβάλινθον Μαραθῶνα καὶ Τρικόρυνθον. Ὁ Προβάλινθος ἦτο κάπου μεταξὺ σημερινῆς Νέας Μάκρης καὶ τῆς Στρατιωτικῆς κατασκηνώσεως παρὰ τὸ τέως ἔλος τῆς Βρεξίζας, ὁ Τρικόρυνθος εἰς τὸ Κάτω Σοῦλι, ὑπερκείμενον τοῦ Μεγάλου Ἐλους. Ἐπομένως διὰ τὸν Μαραθῶνα ἀπέμενε τὸ Πλάσι, παρὰ τὴν περιοχὴν τοῦ Τύμβου. Ὁ τέταρτος δῆμος, ἡ Οἰνὴ (σημερινὸν χωρίον Νοινὴ) δὲν ἀναφέρεται, διότι κεῖται μεσογείως. Ἐπομένως οὐδ' ὁ Μαραθῶν θὰ ἀνεφέρετο ὑπὸ τοῦ Στράβωνος, ἂν ἔκειτο εἰς τὸ σημερινὸν χωρίον Μαραθῶνα, εὐρισκόμενον πολὺ πλησίον τῆς Νοινῆς.

Πάντα τὰ ἀνωτέρω θὰ χρησιμεύσουν, ἵνα ἐξηγήσουν διατί ἔδωκα τὴν πρέπουσαν σημασίαν εἰς τὸ γεγονός, ὅτι κατὰ τὴν ἀνόρουξιν φρέατος μεταξὺ Τύμβου καὶ θαλάσσης ἀνεφάνησαν ὄστρακα, τὰ ὁποῖα εἶς παρατυχὸν καλὸς νέος, ὁ ὑπάλληλος τῆς ἐνταῦθα Πρεσβείας τῆς Αὐστραλίας κ. Ἀγγ. Μανδέλλος, προσεκόμισεν εἰς ἐμέ. Τὰ ὄστρακα ἦσαν Μεσοελλαδικά, Μυκηναϊκὰ καὶ Κλασσικά². Ἦρξατο εὐθὺς ἀνασκαφῆ, κατ' ἐντολὴν καὶ ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν μου, διεξαχθεῖσα ὑπὸ τοῦ ἐφόρου κ. Ε. Μαστροκόστα. Ἀποσπασθέντος τούτου δι' ἄλλην ὑπηρε-

τλον Part II (Battlefields), 1969 [Univ. of California, Classical Studies 4], σ. 1 - 11. Ἐκ τῶν Ἑλλήνων εἰργάσθη ἐν Μαραθῶνι ὁ ΣΩΤΗΡΙΑΔΗΣ (ΠΑΕ 1932 ἕως 1940). Ἐκ τῶν μονογραφικῶν τοῦ κ. VANDERPOOL αἱ κυριώτεραι ἐδημοσιεύθησαν ἐν Hesperia 35 (1966), σ. 93 - 106 καὶ AJA 70 (1966), σ. 319 - 323. Ὁ καθηγητὴς κ. N. HAMMOND ἔχει γράψει τὴν πληρεστέραν καὶ νεωτάτην ὑπάρχουσαν μονογραφίαν εἰδικῶς περὶ τὰ προβλήματα τῆς μάχης τοῦ Μαραθῶνος (JHSt. 88 (1968), σ. 13 - 57).

1. ΣΤΡΑΒΩΝ, 399 (Θ, 1, 22).

2. Ὅρα διὰ περαιτέρω λεπτομερείας Ε. ΜΑΣΤΡΟΚΩΣΤΑΝ, Ἀρχ. Ἀνάλεκτα Ἀθηνῶν 3, 1, 1970, σ. 14 ἐξ. καὶ ἐμὲ αὐτὸν αὐτόθι, 63 ἐξ.

σίαν εἰς τὸ Ὑπ. Β. Ἑλλάδος ἀνέλαβε τὴν ἐποπτείαν ἢ ἔφορος δεσπ. Ἀνδρειωμένου καὶ ὁ ἐπιμελητὴς κ. Θέμελης, συμπαρισταμένου κατὰ τὸ δυνατὸν καὶ ἐμοῦ. Ἡ ἔρευνα συνεχίζεται εἰσέτι. Τὰ ἀποτελέσματα εἶναι ἄκρως ἐνδιαφέροντα, διότι νῦν τὸ πρῶτον βεβαιοῦται ἢ θέσις τῆς πόλεως τοῦ Μαραθῶνος καὶ κυρίως διότι ἀνέλπιστον πρόσθετον φῶς χύνεται εἰς τὴν ὅλην προϊστορίαν καὶ ἱστορίαν τοῦ Μαραθῶνος, συμπεριλαμβανομένης καὶ τῆς περιφήμου ὁμωνύμου μάχης.

Περὶ τῶν παραλιακῶν ἀνακαλύψεων δὲν θὰ ἐπεκταθῶμεν ἐνταῦθα. Ἀρκεῖ νὰ τονισθῇ, ὅτι Νεολιθική, Πρωτοελλαδική, Μεσοελλαδική καὶ Μυκηναϊκὴ περίοδος διαδέχονται ἀλλήλας. Γεωμετρικὴ κεραμεικὴ ὑπάρχει ὡσαύτως. Μέγα ΜΕ κτίσμα φαίνεται ὡς ἀνάκτορον ἢ τοῦλάχιστον μέγαρον. Παχὺ ΠΕ ἢ ΜΕ τεῖχος περιέβαλλε τὸν ὅλον συνοικισμόν. Μέγας ὀρθογώνιος περίβολος τοῦ 6ου π. Χ. αἰῶνος μὲ πολυγωνικὴν τοιχοδομίαν προσδίδει ἰδιαιτέραν σημασίαν εἰς τὴν διατήρησιν τῆς λατρείας (εἰκ. 1). Μεταξὺ δὲ τῶν κεραμεικῶν εὗρημάτων εἶναι «Μηλιακὰ» ἐκ τῶν Κυκλάδων καί, ἐν συναφείᾳ πρὸς τὸν μνημονευθέντα περίβολον, Κορινθιακὰ τοῦ 6ου π. Χ. αἰῶνος. Εἰς τὰ πέριξ εὑρέθησαν Ἑλληνιστικά, Ρωμαϊκὰ καὶ χριστιανικὰ εἱρεπία. Ἡ ἔρευνα εἶναι δύσκολος λόγῳ ἐντατικῆς καλλιέργειας καὶ οἰκοδομῶν παντοῦ σχεδὸν τῆς ἐν λόγῳ περιοχῆς.

Κατὰ τὸ Β. Δ. τμήμα τῆς πεδιάδος τοῦ Μαραθῶνος ἀνοίγεται ἢ κοιλάς τοῦ Βρανᾶ, μεταξὺ τῶν ὁρέων Ἀγριελίκι πρὸς Ν., Ἀφορισμοῦ πρὸς Δ. καὶ Κοτρῶνι πρὸς Βορρᾶν. Ἡ διάνοιξις ἐτέρου φρέατος, παρὰ τὴν ἀρχὴν τῆς κοιλάδος, εἰς θέσιν Τσέπη καὶ ἐντὸς τοῦ κτήματος Μπουκουβάλα, ἤγαγεν ἡμᾶς εἰς περαιτέρω ἐνδιαφερούσας ἀνακαλύψεις. Μέγα Πρωτοελλαδικὸν νεκροταφεῖον ἦλθεν εἰς φῶς, ἀποτελούμενον ἀπὸ συστάδας τάφων παραλλήλως διατεταγμένων (εἰκ. 2).

Μέχρι πέντε ἐκ τῶν εὐθυγραμμῶν καὶ παραλλήλων τούτων συστάδων ἐξηκριβώθησαν εἰς τὸ ἀνασκαφὲν τμήμα. Ἄν ὑποτεθῇ μικρὰ ἀνθοφυτεία μεταξὺ τῶν τάφων εἰς τοὺς διαδρόμους, ἔχομεν ἐκπληκτικὸν παράδειγμα ἀπωτάτου προδρόμου τῶν σημερινῶν νεκροταφείων. Τὸ πρᾶγμα καθίσταται ἔτι σπουδαιότερον, διότι κατὰ τὴν ΠΕ περίοδον εἶναι ἀκόμη ἐξαιρετικῶς σπάνια αἱ ταφαὶ τῶν νεκρῶν.

Ἐκαστος τάφος ἀποτελεῖται ἐξ ὀρθογωνίου λάκκου, μικρῶν διαστάσεων (περίπου 1 μ. ἐπὶ 80 ἐκ. καὶ βάθος τὸ αὐτό), ἐπενδεδυμένου δι' ὀρθίων πλακῶν, καλυπτομένου δὲ ὑπὸ μεγάλης πλακῶς ἢ πλακῶν. Οἱ Ἑλληνες Ἀρχαιολόγοι καλοῦμεν κιβωτοσχήμους τοὺς τοιούτους τάφους. Ἰδιαιτέρον χαρακτηριστικὸν εἶναι ἐνταῦθα, ὅτι ἕκαστος τάφος φέρει μικρὰν θύραν κατὰ τὸ Νότιον μέρος τοῦ λάκκου. Οἱ νεκροὶ πάντως ἐθάπτοντο ἄνωθεν. Ἐκαστος τάφος περιβάλλεται ὑπὸ ὀρθογωνίου μικροῦ περιβόλου ἐκ μιᾶς μόνης σειρᾶς λίθων, συνήθως ὀλοιτρόχων.

Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν ἕκαστου τάφου ἐθάπτοντο πολλοὶ νεκροί. Μέχρι δώδεκα

ἠριθμήθησαν ἄχρις ὥρας εἰς τὸν τάφον 2 (τὸν μέγιστον ἐν πάσῃ περιπτώσει, ὅστις, ὁμοῦ μετὰ τοῦ τάφου 1, φέρει τοιχώματα κτιστὰ διὰ μικρῶν λίθων). Οἱ νεκροὶ θάπτονται συνεσταλμένοι, συνήθως δὲ διαμετρικῶς ἐντὸς τοῦ λάκκου, ἔνθα ὁ χῶρος κατὰ μῆκος εἶναι μεγαλύτερος. Οἱ τάφοι οὗτοι φέρουν φανερὰν τὴν ἐπίδρασιν τῶν Κυκλάδων καὶ τὰ ὀλίγα μέχρι τοῦδε εὐρεθέντα ἀγγεῖα εἶναι εἰσηγμένα Κυκλαδικά. Ἴσως πρόκειται περὶ σωστῆς ἀποικίας Κυκλαδιτῶν ἔκ τινος τῶν γειτονικῶν νήσων. Ἡ χρονολογία τῶν τάφων, ὧν μόνον δύο ἔχουσιν ἐρευνηθῆ πλήρως μέχρι τῆς στιγμῆς, εἶναι περὶ τὸ πρῶτον ἡμισυ τῆς τρίτης χιλιετηρίδος π. Χ.

Ὑπολείπεται τώρα ἡ τρίτη κατὰ σειρὰν σκαφικὴ ἔρευνα, εἰς τὸν μυχὸν τῆς κοιλάδος τοῦ Βρανᾶ. Πρὸς ἐρμηνεῖαν τῆς ἐπεκτάσεως τῆς ἀνασκαφῆς ἕως ἐκεῖ πρέπει νὰ μνημονευθῆ τὸ ἀκόλουθον γεγονός: Κατὰ τὸ δεκαπενταετὲς διάστημα τῶν ἐν Πύλῳ ἐρευνητῶν τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας διὰ τοῦ ὑποφαινομένου ἐσχημάτισα τὴν πεποίθησιν, ὅτι οἱ θολωτοὶ τάφοι ἀπαντῶσι σχεδὸν πάντοτε κατὰ ζεύγη. Ἀπέδωκα δὲ τοῦτο εἰς τὴν διπλὴν φύσιν τῆς Ἰνδογερμανικῆς βασιλείας. Μετὰ τὴν ἀνακάλυψιν τοῦ θολωτοῦ τάφου τοῦ Μαραθῶνος ὑπὸ Σωτηριάδου, ἐπειράθην ἐπανειλημμένως νὰ ἐρευνήσω ὑπὸ τὸ ἀνωτέρω πνεῦμα. Εἰς μίαν μάλιστα περίπτωσιν, κατὰ τὸ 1956, ἔσκαψα ἐπὶ ὀλίγας ὥρας εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ μεγαλύτερου τυμβικοῦ ὑψώματος τῆς περιοχῆς. Συνήντησα πλῆθος καθαρῶν χαλίκων. Ἐπηρεασμένος τότε ὑπὸ τῆς μελέτης Κεραμοπούλλου περὶ Αἰξωνῆς (ΠΑΕ 1919) ὑπέθεσα ὅτι καὶ ὁ παρὼν λιθοσωρὸς ἀνῆκεν εἰς τοὺς ἔρμακας τοὺς ἀποδεικνύοντας τὴν ἐντατικὴν καλλιέργειαν τῶν ἀγρῶν. Ἐπρόκειτο, ἐν τούτοις, περὶ τοῦ τύμβου τῶν Πλαταίων.

Εἰς τὴν ἐν λόγῳ περιοχὴν τοῦ Δυτικοῦ μυχοῦ τῆς κοιλάδος τοῦ Βρανᾶ, ἀναφέρονται «ἕξ ἢ ἐπτὰ ταφικὰ ὑψώματα» ὑπὸ τοῦ Frazer¹. Διαρκούσης τῆς ἀνασκαφῆς Τσέπη, προέτρεψα τὸν ἀκάματον ἀρχιεργάτην κ. Ἰω. Καραμῆτρον, νὰ δοκιμάσῃ μήπως ἀνεύρωμεν τὸν δεύτερον θολωτὸν τάφον, δεδομένου ὅτι οἱ σημερινοὶ ἐργάται μετὰ τὴν 2^{αν} ἢ 3^{ην} μεταμεσημβρινὴν ὥραν εἶναι ἐλεύθεροι. Μοὶ ἀνηγγέλθη μετ' ὀλίγας ἡμέρας, ὅτι ὁ θολωτὸς τάφος ἀνευρέθη. Ἡ πληρεστέρα ἔρευνα ἀπέδειξεν, ὅτι ἐπρόκειτο περὶ τοῦ ὑπ' ἀρ. 1 προϊστορικοῦ τύμβου, εἰς ὃν ἀκολούθως προσετέθησαν τρεῖς ἔτεροι.

Οἱ τύμβοι οὗτοι (εἰκ. 3) ἀπετέλεσαν μίαν περαιτέρω ἐκπληξιν. Ἀνήκουσιν

1. J. FRAZER, Pausanias II, σ. 437 (1913): A little to the east of Vrana are six or seven sepulchral mounds, situated on the right (south) bank of the torrent. Νομίζω ὅτι ὁ Leake εἶναι ὁ πρῶτος μνημονεύων τὸ πρᾶγμα, ἕξ οὗ ἀντλεῖ καὶ ὁ Grote καὶ ὁ Frazer.

εἰς τὰ τυμβικά ταφικά μνημεῖα, τὰ ὁποῖα ὑπὸ τὸ ὄνομα Kurgan ἐκτείνονται ἀπὸ Νοτιοδυτικῆς Σιβηρίας καὶ Οὐκρανίας, διὰ μέσου τῆς Ἀνατολικῆς Εὐρώπης, μέχρι καὶ τῶν Νοτιωτάτων μερῶν τῆς Πελοποννήσου. Ἀνήκουν εἰς τὴν πρῶτον δευτέραν χιλιετηρίδα (ἴσως μᾶλλον ἀρχίζον περὶ τὸ 2.200) καὶ φθάνουν μέχρι τῆς Μυκηναϊκῆς ἐποχῆς. Εἰς τὴν Ρωσίαν χρησιμοποιοῦνται εἰσέτι ἐπὶ τῆς Σκυθικῆς περιόδου τοῦ 6ου αἰῶνος π. Χ. καὶ ἔτι βραδύτερον. Ἡ γειτονικὴ Ἀλβανία ἔδειξε τελευταίως ὁμοίους τύμβους, οἱ ὁποῖοι περιεῖχον καὶ Μυκηναϊκὰ εἰσηγμένα ἀγγεῖα καὶ χάλκινα ὄπλα, τὰς πρῶτας περὶ τῶν ὁποίων ἀκριβεστέρας εἰδήσεις ὀφείλομεν εἰς τὸν καθηγητὴν κ. Ν. Hammond.

Ἐκ τῶν κυκλικῶν τύμβων τοῦ Βρανᾶ οὐδεὶς ἠρευνήθη ἀκόμη ἐντελῶς. Ὁ ὑπ' ἀρ. 1 εἶναι ὁ μέγιστος πάντων (διάμετρος σχεδὸν ἀκριβῶς 17 μ.) καὶ φέρει δεύτερον μικρότερον ταφικὸν κύκλον, ὅστις ὅμως δὲν κεῖται ἀκριβῶς εἰς τὸ μέσον τοῦ μείζονος περιβόλου. Φέρει ἓνα, ἐλπίζομεν ἄθικτον, κιβωτόσχημον τάφον ὁ ἐσωτερικὸς περίβολος, ὑπάρχουσι δὲ τοῦλάχιστον τρεῖς ἄλλοι κατὰ τὸν ὑπόλοιπον χῶρον μεταξύ ἐσωτερικοῦ καὶ ἐξωτερικοῦ κύκλου. Εἶναι πρόωρον εἰσέτι νὰ ὀμιλήσωμεν καὶ περὶ περαιτέρω προβλημάτων.

Πάντες οἱ τύμβοι ἦσαν λίθινοι, ὄρατοί, τὸ δὲ ἐλάχιστον ἐπ' αὐτῶν εὐρεθὲν χῶμα εἶχε συσσωρευθῆ κανονικῶς κατὰ τὴν πάροδον τῶν αἰώνων. Ὁ ὑπ' ἀριθ. 2 τύμβος ἐλαφρῶς μόνον ὑπολείπεται τοῦ 1 εἰς διαστάσεις καὶ (πρὸς τὸ παρὸν) δεικνύει ἐν μόνον μεγαροειδὲς ἀψιδωτὸν κατασκευάσμα εἰς τὸ κέντρον του, ὡς καὶ εἰς τὸν τύμβον Παπουλιῶν ὑπάρχει ἀνάλογον κατασκευάσμα, πιθανῶς νοητὸν καὶ ὡς κοινὴ κατοικία τῶν νεκρῶν.

Οἱ ὑπ' ἀρ. 3 καὶ 4 τύμβοι εἶναι λίαν κατεστραμμένοι καὶ φέρουν κιβωτοσχήμους ἢ λακκοειδεῖς τάφους.

Καὶ ἤδη ἐρχόμεθα εἰς τὴν τελευταίαν, τὴν μεγίστην ἴσως ἀνακάλυψιν ἀπὸ ἀπόψεως ἱστορικῆς καὶ θὰ ἔλεγον καὶ αἰσθηματικῆς, ἥτοι εἰς τὸν τύμβον τῶν Πλαταιῶν.

Ὅταν ἐφθάσαμεν εἰς Βρανᾶ, μεγάλοι ἀλλαγαὶ εἶχον ἐπέλθει ἐν τῷ μεταξύ διαστήματι τῶν δέκα πέντε περίπου ἐτῶν ἐπὶ τοῦ σεβασμίου μνημείου. Οἱ ἀνασκαφεῖς ἢ οἱ τυμβωρύχοι, εἰς τοὺς ὁποίους ἤδη ὁ Σωτηριάδης ἀφιερώνει μερικὸς πικροὺς λόγους¹, εἶχον ἀνασκαλέυσει βαθέως τὸν τύμβον. Πελώριον τραῦμα ἔχαινε κατὰ τὸ Ἀνατολικὸν μέρος (εἰκ. 4), οἱ δ' ἐξαχθέντες λίθοι καὶ χάλικες ἔκειντο κατὰ σωροὺς εἰς τὰ πέριξ. Ἐκ Νότου θεώμενος ὅμως ὁ τύμβος ἐφαίνετο ἄθικτος. Ἐκ Βορρᾶ ἐφαίνοντο σαφῶς ἐπάλληλοι ζῶναι ἐκ μεγαλυτέρων λίθων,

1. ΠΑΕ 1935, ἰδίᾳ σ. 91.



Είχ. 1. Κάτω, ΠΕ ή ΜΕ τείχος. Ἐνω, πολυγωνικός ἀρχαῖος περίβολος.



Είχ. 2. Τσέπη, Πρωτοκυκλαδική νεκρόπολις.



Είχ. 3. Βρανα̃, τύμβος Ι (ἄνω) καὶ τμήμα τοῦ τύμβου ΙΙ (κάτω).



Είχ. 4. Ὁ τύμβος τῶν Πλαταιέων ἐξ Ἀνατολῶν.



Εικ. 5. Νεκρὸς ὑπ' ἀριθ. 4 τοῦ τύμβου
τῶν Πλαταιέων.



Εικ. 6. Λήκυθος ἐκ τῆς πυρᾶς 1 τοῦ τύμβου
τῶν Πλαταιέων.

δίδουσαι τὴν ὄψιν τοῦ πύργου τῆς Σαμάρα καὶ τῶν κατ' αὐτὸν ἀναπαραστάσεων τοῦ Πύργου Βαβέλ. Προφανῶς τοῦτο ἐγένετο, διὰ τὸ νὰ συγκρατῶνται εὐκολώτερον οἱ μικροὶ χάλικες καὶ τὸ κερδίση ταχέως ὕψος ὁ τύμβος. Ἀνάλογα μικρὰ ἀναλήμματα φαίνονται ἀμυδρῶς καὶ κατὰ τὰς λοιπὰς πλευρὰς τοῦ τύμβου.

Οἱ λαθροσκαφεῖς ἐπέφερον καὶ ἐν καλόν, ὅτι ἠλάττωσαν τὰς δαπάνας τῆς ἡμετέρας ἐρεύνης. Ἠσχίσαμεν τὴν σκαφὴν ἐκ τῆς καταστραφείσης Ἀνατ. πλευρᾶς, ἔνθα αἱ ἐπιχειρήσεις εἶχον προχωρήσει τόσον πολὺ, ὥστε σχεδὸν εἵχομεν πρὸς ἡμῶν τὸν πυθμένα τοῦ κέντρου τοῦ τύμβου. Ἀπεμάκρυνα τοὺς ἀπομένοντας λίθους, ὧν ὀλίγοι μόνον εὐρίσκοντο εἰς τὰς ἀρχικὰς τῶν θέσεις καὶ ἔδωκα ἐντολὴν ἀκριβεστάτης συλλογῆς τῶν ὀστράκων, τὰ ὅποια ἤθελον τυχόν εὐρεθῆ ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τοῦ προτυμβικοῦ ἐδάφους. Ἐκαθαρίσθησαν περίπου 20 τετρ. μέτρα τοῦ δαπέδου τοῦ τύμβου. Τὸ ἀποτέλεσμα ἦτο, ὅτι πλὴν δύο μικρῶν Μεσοελλαδικῶν ὀστράκων, πάντα τὰ λοιπὰ ἀπετέλουν ὁμοιογενὲς σύνολον. Χρονικῶς πάντα ἀνῆκον εἰς τὴν στροφὴν τοῦ ἔκτου πρὸς τὸν πέμπτον αἰῶνα, ποιοτικῶς δὲ ἀνῆκον εἰς μελανόμορφα ληκύθια, μελαμβραφῆ ποτήρια καὶ σκύφους, μεγάλα πινάκια καὶ στάμνους ἢ λουτροφόρους. Πάντα εἶναι τυπικὰ τῶν περὶ τὸ 500 καὶ ὀλίγον κατόπιν χρόνων, ἀκριβῶς δὲ παρόμοια εἶναι καὶ τὰ ὑπὸ τὸν μέγαν τύμβον τῶν Ἀθηναίων (τὸν Σωρόν), ὅπου ἐτάφησαν οἱ Μαραθωνομάχαι.

Ὁ Ἡρόδοτος δὲν ἀναφέρει λεπτομερείας περὶ τῆς ταφῆς τῶν ἡρώων τούτων. Ὁ Θουκυδίδης ἀναφέρει, ὅτι ἐτάφησαν ἐκεῖ ὅπου ἔπεσον, χωρὶς τὸ μεταφερθῶσιν εἰς Ἀθήνας καὶ μόνος ὁ Πausanias προσθέτει μερικὰς πολυτίμους πληροφορίας. Μᾶς λέγει δηλαδὴ, ὅτι ἐτάφησαν χωριστὰ οἱ Ἀθηναῖοι καὶ χωριστὰ οἱ Πλαταιεῖς καὶ οἱ δοῦλοι, οἱ ὅποιοι διὰ πρώτην φορὰν ἐπετράπη νὰ πολεμήσουν καὶ ἐκεῖνοι διὰ τὴν στυγερὰν ἀνάγκην. Πολυπραγμονεῖ καὶ περαιτέρω, λέγων ὅτι δὲν ἠδυνήθη νὰ ἀνακαλύψῃ ἕχνος τοῦ τάφου τῶν Περσῶν. Ἡμεῖς λοιπὸν εἵχομεν τώρα ἐνώπιόν μας ἓνα τύμβον, ὅστις ἦτο σύγχρονος πρὸς τὸν Σωρόν.

Τοῦτο ὑπῆρξεν ἐνθάρρυνσις σπουδαία, ὅτι εὐρισκόμεθα ἐνώπιον τοῦ τύμβου τῶν Πλαταιέων, ὅστις, κατὰ τὸν Πausanias, ἦτο χωριστός, χωρὶς ὅμως νὰ δηλοῦται ἂν ἔκειτο πλησίον ἢ μακρὰν τοῦ τάφου τῶν Ἀθηναίων. Ὁ παρῶν τύμβος οὐδενὸς ἄλλου εἶναι δεύτερος, πλὴν τοῦ τύμβου τῶν Ἀθηναίων. Ἐχει διάμετρον πέραξ τῶν 40 μέτρων, τὸ δὲ μέγιστον αὐτοῦ ὕψος, ὅτε ἤρχισεν ἡ ἀνασκαφὴ ἡμῶν, ἔφθανε τὰ 3 μέτρα. Ἡ ἀπόστασις του εἶναι δύο τοῦλάχιστον χιλιόμετρα ἀπὸ τοῦ Σωροῦ. Ἡ ἀνασκαφὴ ἀπέδειξε τὰ ἑξῆς: Ἡ ἐπιφάνεια τοῦ ἐδάφους, ὑπὸ τὸν τύμβον, συμπίπτει πρὸς τὴν σημερινήν. Ἐπομένως εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο τῆς πεδιάδος τοῦ Μαραθῶνος δὲν ἔχομεν τὰς παχείας ἀλλουβιανὰς προσχώσεις, αἰτι-

νες υπετέθησαν διὰ τὸ Πλάσι¹. Τὸ ἔδαφος εἶς τινα σημεῖα ἦτο καθαρὸν (μήπως ὁμως λόγῳ τῶν ἀνασκαλεύσεων;) καὶ εἰς ἄλλα ἐκαλύπτετο ὑπὸ σειρᾶς μειζόνων λίθων, συνήθως ὀλοιτρόχων, διότι τὸ περίξ ἔδαφος παντοῦ εἶναι προσχωσιγενές ἐκ τῶν ὑπερκειμένων φαράγγων τοῦ Βρανᾶ καὶ τοῦ Ἐφορισμοῦ.

Παντοῦ ὑπῆρχον ἴγνη σκληρύνσεως τοῦ ἐδάφους ὑπὸ πυρός. Εἶς τινα μάλιστα σημεῖα καὶ ἡ χροιά τοῦ χόματος ἦτο ὑπέρυθρος. Πάντως ἀνθρακες δὲν ὑπῆρχον. Τὰ ὄστρακα ἀνευρίσκοντο καὶ ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας καὶ μεταξὺ τῶν κατωτάτων λίθων καὶ ἀναμειγμένα εἰς τὰ πρῶτα 10-15 ἑκατοστὰ τοῦ χόματος. Εἶς ἐν σημεῖον ὑπῆρχον λίθοι περίπου εἰς ὀρθογώνιον διάταξιν, οἵτινες ἐφαίνοντο τεθέντες ὑπὸ χειρὸς τοῦ ἀνθρώπου. Εἶς μάλιστα λίθος ἔκειτο ὄρθιος, ὡς εἰ ἐπρόκειτο περὶ πρωτογόνου στήλης. Ἐλείπεν ὁμως τμημα τοῦ ὀρθογωνίου λιθίνου στρώματος, τὰ δ' ὑπ' αὐτὸ χόματα ἐφαίνοντο σεσαλευμένα. Παρακολουθοῦντες ταῦτα ἐφθάσαμεν, εἰς βάθος 1 μ. περίπου, εἰς τὸν πρῶτον ἀνθρώπινον σκελετόν. Ἐλείπε τὸ στήθος καὶ ἡ λεκάνη, τὸ κρανίον ὁμως καὶ οἱ πόδες ἦσαν εἰς τὴν θέσιν των. Τὰ ἐλλείποντα ἀφῆρσε πασιφανῶς ἡ ἀξίνη τῶν λαθροσκαφέων. Ὑπάρχουσιν ἐνδείξεις, ὅτι παραπλεύρως ὑπῆρχε καὶ ἄλλος σκελετός, καταστραφεὶς δλόκληρος. Αὕτη, εὐτυχῶς, ὑπῆρξεν ἡ μόνη ζημία ἐκ μέρους τῶν ἀγνώστων ἱεροσύλων.

Ἡ συνέχισις τῆς ἀνασκαφῆς ἔδειξε, μέχρι τῆς στιγμῆς, τὰ ἀκόλουθα: Ἐπὶ τοῦ πετρῶδους ἐκείνου ἐδάφους ἠνοιχθήσαν λάκκοι βάθους 1 μ. περίπου εἰς εὐθεῖαν γραμμὴν κατὰ μῆκος. Ἐντὸς αὐτῶν ἀπετέθησαν οἱ νεκροὶ ἐκτάδην, ὁ εἶς κατὰ μῆκος τοῦ ἄλλου, μὲ τὴν κεφαλὴν πρὸς Ἀνατολὰς καὶ τοὺς πόδας πρὸς Δυσμάς. Δύο παράλληλοι τοιαῦται σειραὶ ἐξηκριβώθησαν μέχρι τῆς στιγμῆς, ὥστε ἴσως πρόκειται περὶ τάφρων, οὐχὶ περὶ μεμονωμένων λάκκων. Τῆς πρώτης τάφρου, ἣτις καὶ ἠρευνήθη πληρέστερον, ὁ πρῶτος νεκρὸς εἶναι πλήρης, ὁ δεύτερος ὡσαύτως πλήρης, εἰς ἀρίστην δὲ κατάστασιν (εἰκ. 5), τοῦ δὲ τρίτου ἀπεκαλύφθη μόνον τὸ κρανίον, ἵνα μὴ καταστρέψωμεν τὴν στήλην.

Οἱ νεκροὶ ἐκαλύπτοντο ὑπὸ χόματος καὶ λίθων, ἐπὶ δὲ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους τὸ στρώμα τῶν λίθων ἦτο συνεχές καὶ ὑπὲρ ἕκαστον νεκρὸν μία ἀκατέργαστος στήλη ἐστερεοῦτο, εἴτε ὑπὸ μορφὴν πλακωτοῦ λίθου, εἴτε καὶ ἀπλοῦ ὀλοιτρόχου. Ἡ δευτέρα παράλληλος σειρά τῶν νεκρῶν διατηρεῖ πάσας τὰς στή-

1. Τοῦτο προϋποθέτει εἰς τὰς ἐργασίας του καὶ ὁ Pritchett. Πιστεύεται ὡσαύτως, ὅτι ἡ προτυμβικὴ ἐπιφάνεια εἰς τὸν Σωρὸν εὐρίσκεται 3 μ. κατωτέρω τῆς σημερινῆς. Πάντα ταῦτα θέλουσιν ἔλεγχον. Εἰς τὸ Πλάσι ἀπεδείχθη, ὅτι μερικὰ ἐρείπια κρύπτονται μόλις 20 ἑκατοστὰ ὑπὸ τὸ σημερινὸν ἔδαφος, τὰ δὲ θεμέλια Ἑλληνιστικῶν καὶ Ρωμαϊκῶν οἰκοδομῶν εὐρίσκονται εἰς βάθος ὀλιγώτερον τοῦ μέτρου.

λας. Δὲν ἀνεσκάφη πλήρως καὶ ἴσως δὲν θὰ ἀνασκαφῆ. Ὁ λόγος εἶναι, ὅτι δὲν νομίζομεν ὅτι πρέπει νὰ καταστραφῆ ἢ ἔξωτερικὴ μορφὴ τοῦ τύμβου καὶ νὰ ἀνακτισθῆ κατόπιν. Εἶναι καὶ τοῦτο μνημεῖον τῆς Ἱστορίας καὶ δέον νὰ διατηρηθῆ ἀλώβητον. Προτιμότερον εἶναι, νὰ μὴ ἀνασκάψωμεν πάντας τοὺς σεβασμίους νεκροὺς παρὰ νὰ διαλύσωμεν τὴν κατοικίαν των.

Μέχρι τῆς ὥρας ἔχομεν δύο σκελετοὺς εἰς τὸν τετραγαμμένον χῶρον, ἀνὰ τρεῖς εἰς τὰ τμήματα τῶν ἀνασκαφεισῶν δύο παραλλήλων τάφρων καὶ ἓνα νεκρὸν κείμενον ὑψηλότερον πως καὶ καλυπτόμενον ὑπὸ τεμαχίων πίθου. Ἐν συνόλῳ δηλαδὴ ἔχομεν ἑννέα νεκρούς, τριῶν δὲ ἄλλων ἢ θέσις φαίνεται σχεδὸν βεβαία ὑπὸ τὰ στρώματα τῶν χαλίκων τοῦ τύμβου. Ἀσφαλῶς θὰ ὑπάρχουν καὶ ἄλλοι ὀπισθεν τούτων, ἀλλὰ, ὡς ἐλέχθη, δὲν ἐπιτρέπεται ἡ περαιτέρω καταστροφή τοῦ τύμβου. Μία λήκνθος (500-480 π. Χ.) εἶναι τὸ μόνον μέχρι τοῦδε ἀκέραιον ἀγγεῖον (εἰκ. 6).

Εἰς συμπεράσματα εἶναι πρόωρον νὰ καταλήξωμεν, οὐδ' εἶναι ὁ ἀρμόζων τόπος ἐνταῦθα. Μόνον ὀλίγα γενικῆς φύσεως ζητήματα δύνανται ἴσως νὰ ὑπογραμμισθοῦν. Ὡς γνωστόν, ὁ Μίκων εἶχε ζωγραφίσῃ τὴν μάχην τοῦ Μαραθῶνος εἰς τὴν Ποικίλῃν Στοάν, δηλαδὴ τὴν Ἐθνικὴν πινακοθήκην τῶν Ἀθηναίων. Εἰκονίζοντο δύο φάσεις, ἡ ἀκμὴ τῆς μάχης καὶ ἡ φυγὴ τῶν Περσῶν. Ἡρώες καὶ θεοὶ ἐπώπτεον ἄνωθεν τὴν μάχην. Φάσματα ἔλαβον μέρος εἰς αὐτήν. Εἰς μυστηριώδης καὶ παράξενος καὶ ξενότροπος σύμμαχος ἀνεδύθη ἐκ τῆς γῆς. Κατεφόνευσε πολλοὺς Πέρσας μὲ τὸ ἄροτρον ἀντὶ παντὸς ἄλλου ὄπλου. Κατόπιν ἐξηφανίσθη καὶ πάλιν, σιωπηλῶς καὶ μυστηριωδῶς. Ἀνήσυχοι οἱ Ἀθηναῖοι ἠρώτησαν τὴν Πυθίαν. Ἐκείνη δὲ ἄλλο μὲν οὐδὲν εἶπε, πλὴν ὅτι νὰ τιμῶσι τὸν ἥρωα Ἐχετλον ἢ Ἐχετλαῖον. Ἐχέτλη εἶναι ἡ λαβὴ τοῦ ἄρότρου. Ἐπομένως οἱ Ἀθηναῖοι καλοῦνται νὰ θυσιάζωσιν εἰς τὸν ἥρωα τοῦ ἄρότρου.

Ἡ ἱστορία αὕτη δὲν εἶναι τόσον παράξενος, ὅσον φαίνεται ἐκ πρώτης ὄψεως. Ὁ Βούτης, ὁ Βουζύγης εἶναι ὀνόματα γνωστὰ τῆς ἠρωικῆς παραδόσεως τῶν Ἀθηνῶν. Ἀλλὰ δυνάμεθα νὰ προχωρήσωμεν ἀκόμη περισσότερον, ὅπερ θέλομεν πράξει ἀλλαχοῦ. Ὁ τύμβος τῶν Πλαταιῶν ἀπέχει ὀλίγας μόνον δεκάδας μέτρων ἀπὸ τῶν λιθίνων τύμβων τῆς Μεσοελλαδικῆς περιόδου, οἵτινες ἀντιστοιχοῦν, ὡς σήμερον πιστεύομεν, εἰς τοὺς πρώτους Ἰνδοευρωπαϊκῆς καταγωγῆς ἐποίκους τῆς Ἑλλάδος. Ὁ δὲ μῦθος τοῦ Ἐχέτλου φαίνεται νὰ εἶναι κοινῆς Ἰνδοευρωπαϊκῆς καταγωγῆς. Διατί δὲ ὁ τύμβος τῶν Πλαταιῶν εἶναι λίθινος, ὅπως καὶ οἱ προϊστορικοὶ γείτονές του ; Ἴδου μερικὰ προβλήματα συζητήσιμα.

Ἡ εὕρεσις τοῦ τύμβου τῶν Πλαταιῶν καθορίζει συγχρόνως καὶ τὸ πλησιόχωρον σημεῖον τοῦ εὐδώνιμου κέρατος τῆς Ἑλληνικῆς παρατάξεως. Ἡ τοπογραφία τῆς

μάχης τώρα ἀσφαλῶς θὰ ἀναθεωρηθῆ ἐπὶ τῇ βάσει τῶν νέων δεδομένων. Ἀκόμη καὶ ἡ στρατηγικὴ τοῦ Μιλτιάδου, πράγματι ὑπέροχος, θὰ γίνῃ περισσότερο καταληπτὴ: Ὁ μέγας φόνος τῶν Περσῶν μαρτυρεῖται ὅτι ἐγένετο εἰς τὸ ἔλος. Ἴσως θὰ γίνῃ σαφές, ὅτι ὁ Μιλτιάδης, πρῶτος μεταξὺ ἄλλων ἀναλόγων στρατιωτικῶν, ἐφήρμοσε διὰ καταλλήλου χειρισμοῦ τοῦ στρατοῦ του τὴν μέθοδον, ἧς τελευταῖον παράδειγμα ἔχομεν τὴν μάχην τοῦ Τάννενμπεργκ. Ἐκεῖ ὁ ἐχθρὸς ἐπειθαναγκάσθη ὡσαύτως νὰ πέσῃ εἰς τὰ ἔλη.

Μία τελευταία παρατήρησις εἶναι ἀναγκαία ὡς πρὸς τὴν μαρτυρίαν τῆς Σούδας (τοῦ τέως λεξικογράφου Σουίδα), ὅτι οἱ Ἴωνες ἀναβάντες εἰς τὰ δένδρα εἰδοποίησαν τὸν Μιλτιάδην, ὅτι ἦτο καιρὸς νὰ συνάψῃ τὴν μάχην, διότι οἱ Πέρσαι ἐπεβίβασαν τοὺς ἵππους εἰς τὰ πλοῖα. Οἱ Ἴωνες ἦσαν ναυτικοὶ καὶ ἔμενον ἐπὶ τῶν πλοίων. Ἀνάβασίς των εἰς τὰ δένδρα θὰ ἐσήμαιεν ἀπλῶς ὥρατον στόχον διὰ τοὺς Πέρσας τοξότας. Διὰ τοῦτο προσεπάθησαν νὰ ἐρμηνεύσουν ἄλλως τὴν ἔκφρασιν «δένδρα». Ἴσως προτιμότερον εἶναι ἀντὶ «τὰ δένδρα» νὰ ἀναγνώσωμεν «τὰ ἄνθηρα». Ἄνθηρα ἐλέγοντο τὰ μικρὰ γήινα ὑψώματα μεταξὺ κήπων, ὀχθῶν ποταμῶν, ἀκόμη δὲ καὶ τῶν ἄμμων τοῦ αἰγιαλοῦ. Τοῦτο τὸ τελευταῖον εἶναι ὅ,τι χρειάζεται διὰ τὸν Μαραθῶνα.

S U M M A R Y

A casual find of sherds of Prehistoric and Classical period in Marathon gave the opportunity of undertaking an excavation. The main results are as follows:

Near the shore of Marathon, to the East and North-East of the tumulus (Soros), many architectural finds of different periods were found. There is late Neolithic and Early Helladic pottery. Many walls and a fortification wall belong to the Middle Helladic period. Over them Geometric pottery was found, while a polygonal structure is combined with Geometric and Corinthian pottery. Throughout a distance of 500 m. or more, trial trenches revealed everywhere late Hellenistic, Roman and Byzantine walls. Apparently we have here the ruins of the ancient township of Marathon.

On the North-Western end of the plain of Marathon, at a place called Tsépi, an interesting and extended Early Helladic cemetery was found. The tombs are rectangular little enclosures in parallel rows. Each of them contains a cist-grave, within which several contracted

dead were buried. The finds show that the tombs stand under the strong influence of Cycladic civilization of the early third millenium B.C. Possibly we have to do with a real Cycladic colony.

About two km. to the West, near the hamlet of Vraná, a further interesting discovery was made: Four low circular stone tumuli were excavated. They belong to the well known Kurgan family. The first and biggest among them (17 m. in diameter), shows an inner minor circular enclosure. A pit-grave, covered by two great slabs, is visible within this circle. The excavations are still in progress.

About one hundred metres to the East of this group there is another isolated and higher stone-tumulus. It is 3 m. high and about 35 to 40 m. in diameter. The still incomplete excavation has shown that a series of extended dead were buried in trenches. Over some of the dead there lie still erect tomb-stelai of unworked stones. All pottery collected is black figure ware: lecythoi, skyphoi, goblets, plates and the similar. It is apparent that we have before us the tumulus of the Plataeans fallen in the battle of 490 B.C. at the side of the Athenians.

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΙΣ ΑΝΤΕΠΙΣΤΕΛΛΟΝΤΟΣ ΚΑΙ ΜΗ ΜΕΛΟΥΣ

ΧΗΜΕΙΑ.— **Über die Bildung von Polymeren Catenaverbindungen durch ausgewählte Grenzflächenreaktionen** *, von Georg Karagounis und Ioanna Pandi-Agathokli **.

Wir haben vor mehreren Jahren im Chemischen Kolloquium der Universität Freiburg i. Br. den Vorschlag gemacht polymere Catenaver-

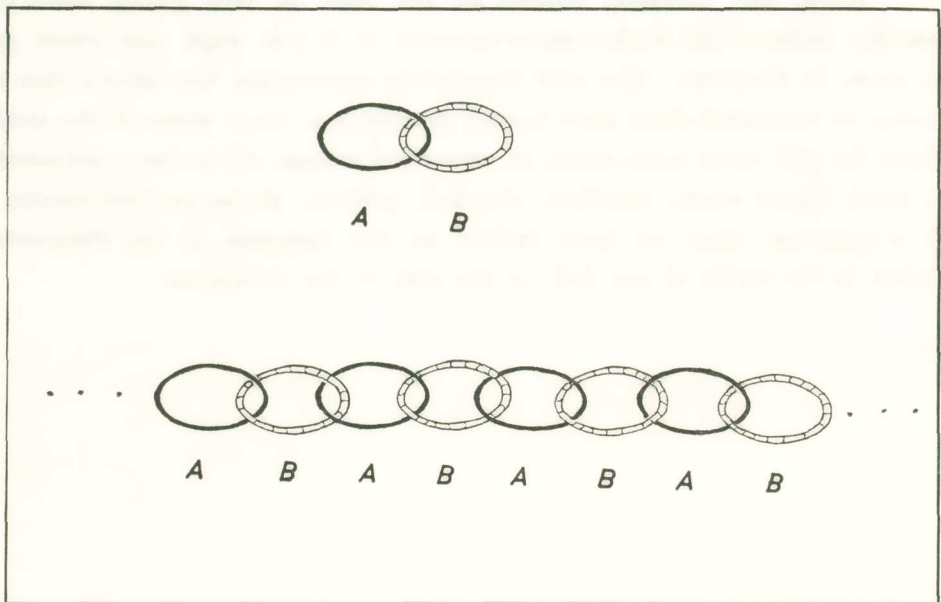


Abb. 1. Catena.

verbindungen, d.h. solche Verbindungen, bei welchen eine grosse Anzahl zweier Ringsysteme A und B zu einer langen Kette eingefädelt sind (Abb. 1) durch *Ausnutzung der orientierenden Wirkung von Grenzflächen* zu

* Γ. ΚΑΡΑΓΚΟΥΝΗ — ΙΩΑΝΝΑΣ ΠΑΝΔΗ - ΑΓΑΘΟΚΛΗ, *Περί μιᾶς μεθόδου ὀριακῶν ἀντιδράσεων πρὸς σύνθεσιν πολυμερῶν καδενοειδῶν ἐνώσεων.*

** Aus dem physikalisch-chemischen Laboratorium der National Hellenic Research Foundation. Athen - Griechenland. (Mitgeteilt an der Akademiesitzung vom 14. Mai 1970.)

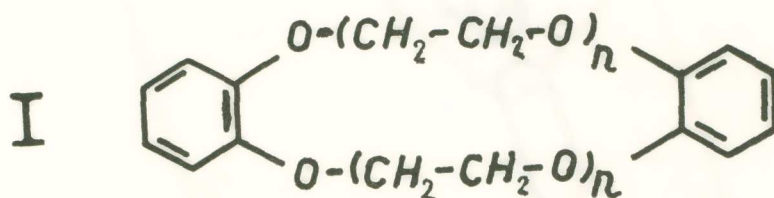
synthetisieren. Der Arbeitsgang, welcher auf einer Einfädung langgestreckter Moleküle durch grosse ringförmige Moleküle beruht, ist aus folgenden vier Stufen aufgebaut:

1. Auf einer weiten Wasseroberfläche wird eine langkettige, endständige Dikarbonsäure oder ein Diol bzw. ein Diamin in monomolekularer Schicht ausgebreitet. Solche Monoschichten von Verbindungen mit einem hydrophilen und einem hydrophoben Teil bestehen aus einer Anordnung derart orientierter Moleküle, dass die hydrophilen Carboxylgruppen ins Innere der Wassermenge eintauchen, während die hydrophoben Alkylreste in die Gasphase hinausragen (Abb. 2 a).

2. Auf derselben Wasseroberfläche wird eine kapillaraktive Ringverbindung B, bestehend aus mindestens 18 Gliedern, ebenfalls ausgebreitet, so dass beide Oberflächenfilme sich vermischen. Es besteht eine gewisse Wahrscheinlichkeit dafür, dass im Zustande hoher Kompression der beiden Oberflächenfilme die langkettigen Moleküle durch die grossen Ringe hindurchgehen. Diese Einfädung ist eine rein statistische, so dass keine konstanten stöchiometrischen Verhältnisse zwischen den Komponenten A und B zu erwarten sind (Abb. 2 b).

3. Durch eine Ringschlussreaktion an beiden Carboxylgruppen wird diese Einfädung festgelegt. Als Ringschlussreaktion kann entweder eine Salzbildung mit einem langkettigen Diamin oder eine Esterbildung mit einem Säuredichlorid oder eine Amidoanhydridbildung mit Hilfe eines Diisocyanates angewandt werden (Abb. 2 c).

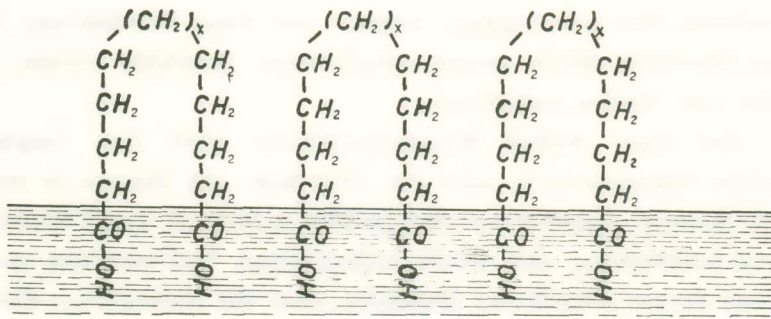
4. Die entstehenden polymeren Verbindungen werden durch Zusammenfügen der gebildeten Oberflächenfilme gesammelt. Es sind mindestens 30 bis 40 solcher Versuche notwendig, um Mengen zu erhalten, die papierchromatographisch sowie mit IR bzw. NMR untersucht werden können.



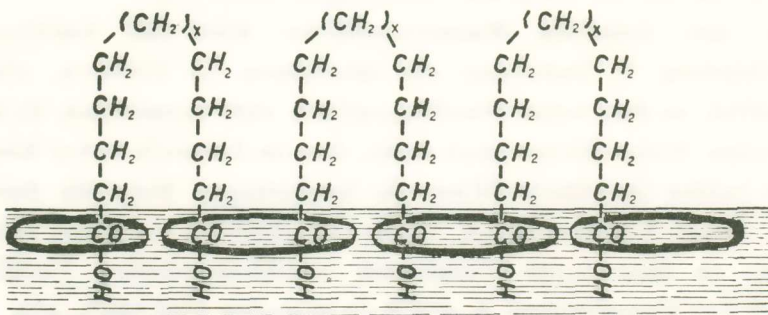
Dibenzopolyäthoxycyclane

$n = 2$ Crown - 18

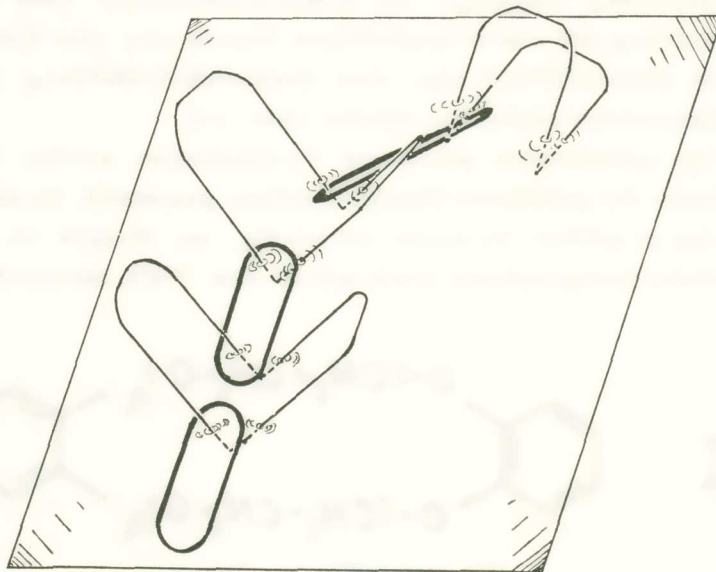
$n = 9$ Crown - 60



a



b



c

Abb. 2. Schematische Darstellung der Arbeitstufen zur Synthese von Polymeren Catenaverbindungen an Grenzflächen.

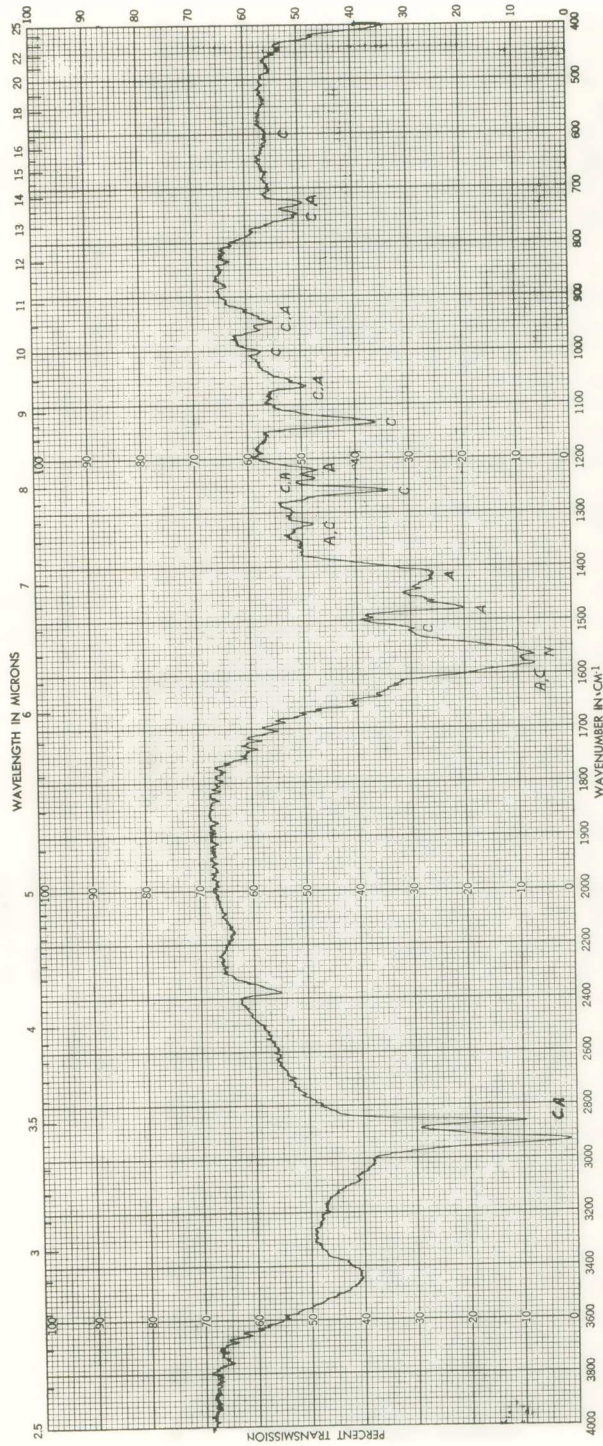


Abb. 3. IR Spektrum des Reaktionsproduktes aus 1,16-Hexadecandicarbonsäure und 1,12-Diaminododecan in Gegenwart von Crown - 18.
 Bandenzugehörigkeit: A = Ammoniumsalt
 C = Crown - 18.

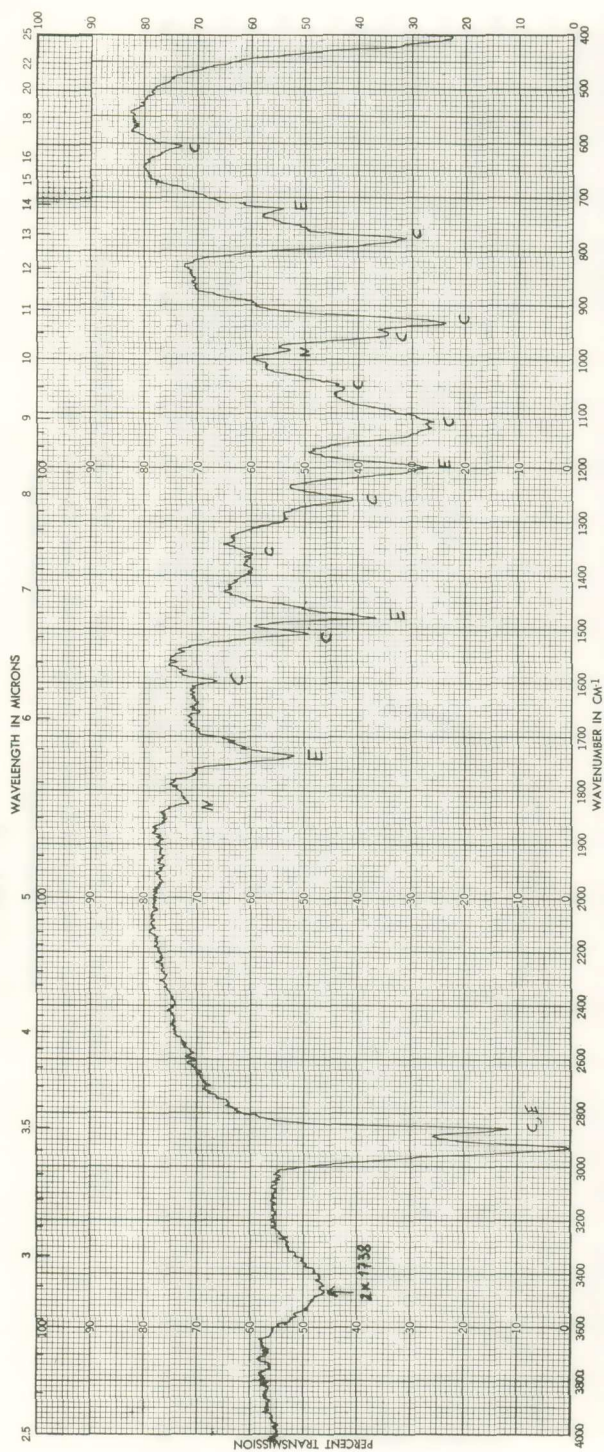


Abb. 4. IR-Spektrum des Reaktionsproduktes aus 1,14 - Tetradecandiol und 1,16 - Hexadecanedicarbonylchlorid in Gegenwart von Crown - 60.
 Bandenzugehörigkeit : C = Crown - 60
 E = Ester.

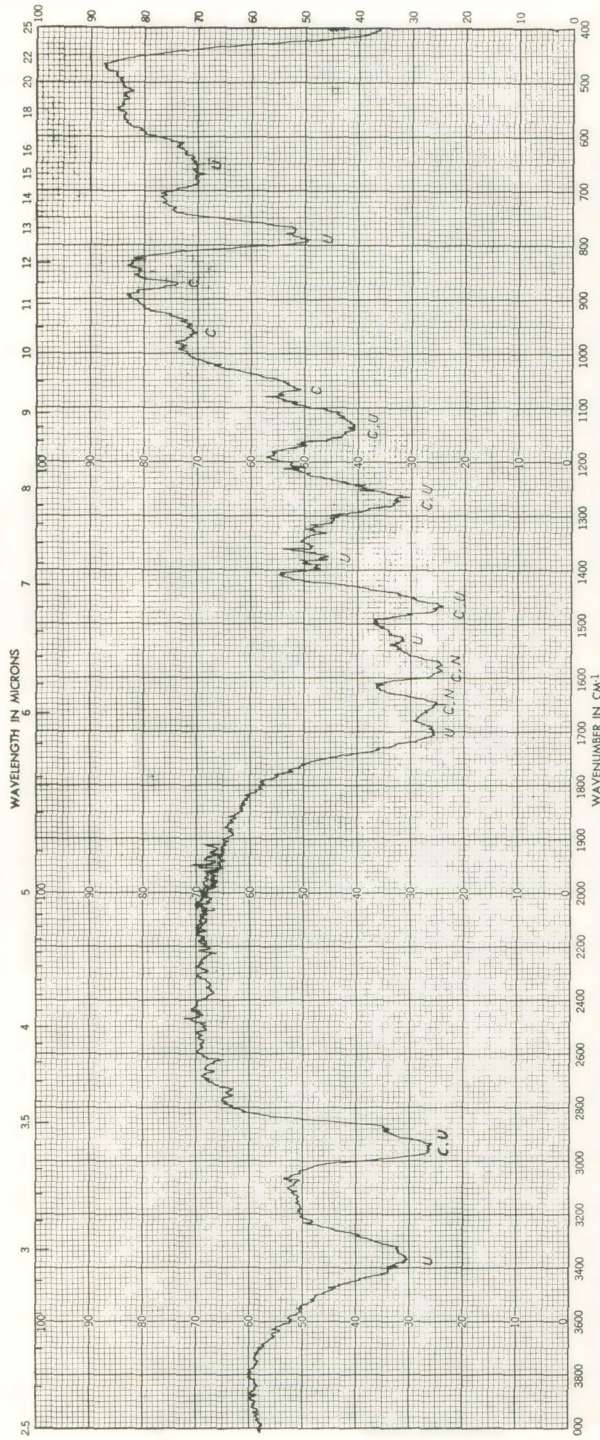


Abb. 5. IR - Spektrum des Reaktionsproduktes aus 1,14 - Tetradecandiol und Trimethylhexamethylenisocyanat in Gegenwart von Crown - 60.
 Bandenzugehörigkeit : U ≡ Polyamidoanhydrid.
 C = Crown - 60.

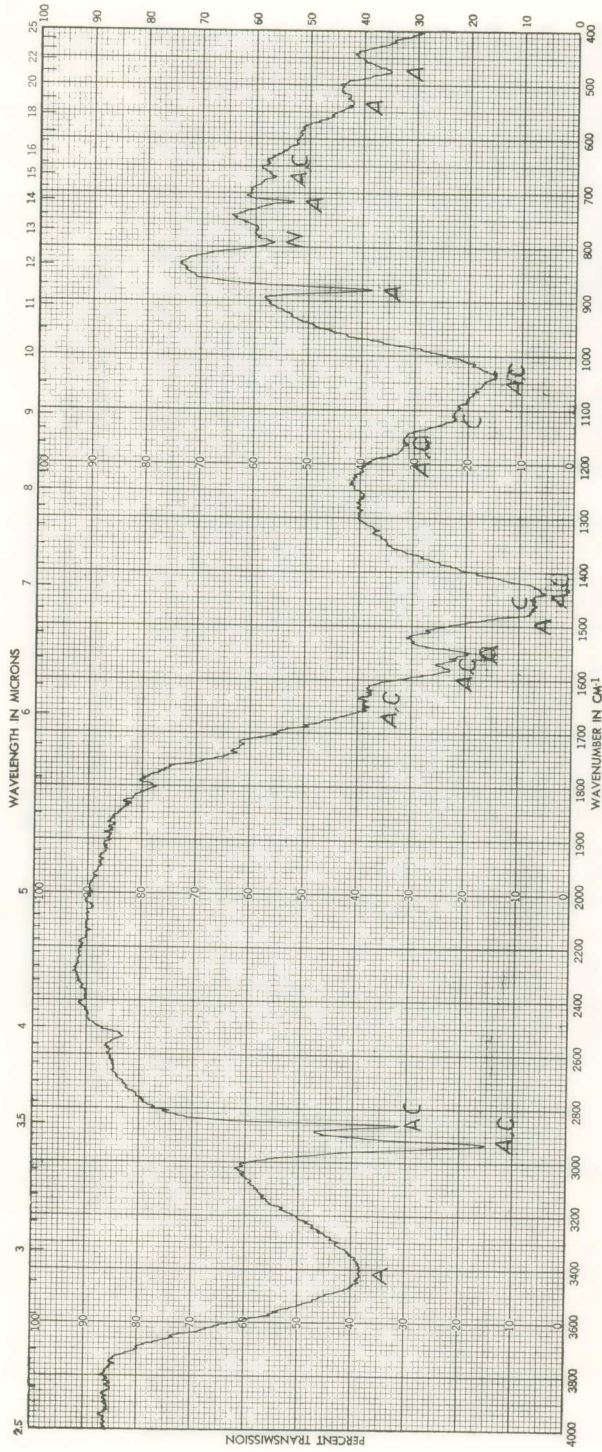


Abb. 6. IR - Spektrum des Reaktionsproduktes aus 1,16 - Hexadecandicarbonsäure und 1,12 - Diaminododecan in Gegenwart von Crown - 60.

Bandenzugehörigkeit : A = Ammoniumsalt

C = Crown - 60, N = Neue Bande.

Nach dem geschilderten Arbeitsverfahren sind aus folgenden Ausgangsprodukten in Gegenwart der als Ringverbindung B benutzten Dibenzopolyäthoxycyclane (I) polymere Verbindungen erhalten worden:

- a) 1, 16 - Hexadekandikarbonsäure mit 1,12 - Diaminododekan,
- b) 1, 14 - Tetradekandiol mit 1, 16 - Hexadekandicarbonsäuredichlorid,
- c) 1, 12 - Tetradekandiol mit Trimethylhexamethylendiisocyanat (TMDI),
- d) 1, 16 - Hexadekandicarbonsäuredichlorid mit Hexamethylen-diamin.

Die Gliederzahl der angewandten Ringverbindung Dibenzopolyäthoxycyclane variierte von 18 bis 60 je nach der Länge der Polyoxyäthylenkette. Die IR-Spektren der erhaltenen polymeren Verbindungen sind in den Abbildungen 3, 4, 5 und 6 wiedergegeben. Aus deren Diskussion ergeben sich auch eindeutige Hinweise dafür dass nach dem geschilderten Verfahren eine Einfädung zweier Ringsysteme unter Bildung von polymeren Catenaverbindungen stattgefunden hat. Im Folgenden werden einige der wichtigsten Tatsachen, welche für eine Bildung dieser Körperklasse sprechen, aufgezählt:

1. Die Spektren der erhaltenen Produkte, welche von papierchromatographisch einheitlichen Flecken stammten, sind eine Superposition der Spektren der beiden Komponenten d.h. der Ringsysteme A und B. Dass es sich nicht um eine Mischung dieser Verbindungen handelt geht daraus hervor, dass durch kein Lösungsmittel, in welchem die einzelnen Komponenten löslich sind, eine Verschiebung der Intensität der Banden der Komponenten oder gar ein Herauslösen der einen Komponente möglich ist.

2. Es sind Produkte isoliert worden mit Molekulargewichten variierend von 890 bis zu 13.000, welche aber das gleiche IR-Spektrum zeigen, vor allem das gleiche Intensitätsverhältnis der Banden der beiden Ringkomponenten A und B. Es handelt sich demnach um Catenaverbindungen verschiedenen Polymerisationsgrades.

3. Manche der Absorptionsbanden der beiden Ringsysteme in den polymeren Catenaverbindungen sind um wenige Wellenzahlen gegenüber den Spektren der reinen isolierten Komponenten verschoben (± 5 bis

20 cm⁻¹). Dies wird als Folge der engen wechselseitigen Wirkung der eingefädelten Ringe gedeutet.

L I T E R A T U R N A C H W E I S

Zur Bildung von niedermolekularen Catenaverbindungen siehe :

E. WASSERMAN, J. Amer. Chem. Soc. **82**, 4433 (1960).

G. SCHILL und A. LÜTTRINGHAUS, Z. für Ang. Chem. **76**, 567 (1964).

G. SCHILL, Chem. Ber. **99**, 2689 (1966).

D. A. CLYTON und J. VINOGRAD, Nature **216**, 652 (1967).

G. SCHILL und C. ZÜRCHER, Angew. Chem. **81**, 996 (1969).

G. SCHILL und H. ZOLLENKOPF, Lieb. An. Chem. **721**, 53 (1969).

Π Ε Ρ Ι Λ Η Ψ Ι Σ

Εἰς τὴν παροῦσαν ἐργασίαν ἀναπτύσσεται πειραματικὴ μέθοδος πρὸς σύνθεσιν πολυμερῶν κρικωτῶν (καδενοειδῶν) ἐνώσεων, αἵτινες διὰ πρώτην φορὰν παρασκευάζονται. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον γίνεται χρῆσις τῆς ἰκανότητος ὀριακῶν ἐπιφανειῶν, ὅπως προσανατολίσωσι πολικὰ μόρια. Τῇ βοηθείᾳ αὐτῆς κατορθοῦται ἡ κρικωτὴ σύνδεσις μεγάλου ἀριθμοῦ δακτυλίων.

ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 28^{ΗΣ} ΜΑΪΟΥ 1970

ΠΡΟΕΔΡΙΑ ΛΕΩΝ. Θ. ΖΕΡΒΑ

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΕΙΣ ΜΕΛΩΝ

ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ.— **Κλασσικαί, Βυζαντιναί και Νεοελληνικαί Σπουδαί, ὑπὸ Διονυσίου Ἀ. Ζακυθινοῦ***.

Εἰς τὴν εἰκόνα, τὴν ὁποίαν παρουσίασεν ἐνώπιον τῆς Ἀκαδημίας ὁ Ἰωάννης Θεοδωρακόπουλος, θὰ εἶχα νὰ ἐπιφέρω ὠρισμένας διασαφήσεις. Ἀναβάλλον δι' ἄλλην εὐκαιρίαν τὴν συζήτησιν ἐπὶ τῶν γενικῶν θεμάτων, θὰ ἀρκεσθῶ εἰς βραχυτέρας τινὰς παρατηρήσεις ἀφορώσας εἰς τὴν διάδοσιν τῶν Ἑλληνικῶν κειμένων εἰς τὴν Δυτικὴν Εὐρώπην κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας καὶ τοὺς χρόνους τῆς Ἀναγεννήσεως. Θὰ εἶναι ἀπαραίτητοι διὰ τὴν διατύπωσιν τῶν συγκεκριμένων πορισμάτων.

Αἱ Ἑλληνικαὶ σπουδαὶ ἤρχισαν καλλιερογούμεναι ἐν Εὐρώπῃ καὶ ἰδίως ἐν Ἰταλίᾳ πολὺ ἐνωρίτερον παρ' ὅσον κοινῶς πιστεύεται. Νεώταται ἔρευμαι ἐξαίρουν τὴν σημασίαν τῆς Βυζαντινῆς Νοτίου Ἰταλίας ὡς φορέως τῆς ἀρχαίας παραδόσεως καὶ παλαιότερον, ἀλλὰ κατ' ἐξοχὴν ἀπὸ τοῦ δεκάτου αἰῶνος. Ἐν Σικελίᾳ, περὶ τὰ μέσα τῆς δωδεκάτης ἑκατονταετηρίδος, ὁ Ἑρρῶϊκος Ἀρίστιππος μετέφρασεν εἰς τὴν Λατινικὴν ἔργα τοῦ Εὐκλείδου, τοῦ Ἡρώωνος, τοῦ Πτολεμαίου, ἀλλὰ καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ τοῦ Πλάτωνος. Καὶ τὸ μεταφραστικὸν τοῦτο ἔργον συνεχίζεται κατὰ τὸν ἐπόμενον αἰῶνα διὰ τοῦ Ῥοβέρτου Grosseteste (1175-1253) καὶ τοῦ Γουλιέλμου τοῦ Moerbeke (ἀποθανόντος πρὸ τοῦ 1286), Λατίνου ἀρχιεπισκόπου Κορίνθου. Ἐκ τῆς Νοτίου Ἰταλίας προήρχοντο ὁ Βαρολάμ ὁ

* D. A. ZAKYTHINOS, *Études classiques, études byzantines et études néo-helléniques.*

Καλαβρός (περίπου 1290 - 1350) και ο Λεόντιος Πιλάτος (ἀποθανὼν τῷ 1366/1367), δύο ἄνδρες, οἱ ὁποῖοι θὰ ἀσκήσουν ἀκόμη μεγαλύτεραν ῥοπήν¹.

Βεβαίως ἡ ἀφετηρία τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ Ἀνθρωπισμοῦ τίθεται κατὰ τὸν δέκατον τέταρτον αἰῶνα. Ὡς συμβολικὴν χρονολογίαν θὰ ἠδύνατό τις νὰ ὀρίσῃ τὸ ἔτος 1353, κατὰ τὸ ὁποῖον ὁ μέγας διερμηνευτὴς καὶ πρεσβευτὴς τοῦ Ἰωάννου τοῦ Καντακουζηνοῦ Νικόλαος ὁ Σιγηρὸς ἀπέστειλεν εἰς τὸν Φραγκῖσκον Πετράρχην τὸν κώδικα τῶν Ὀμηρικῶν ποιημάτων. «Homerus tuus», ἔγραφε τὴν 10ῃν Ἰανουαρίου 1354 ὁ ἔνδοξος ποιητὴς πρὸς τὸν Ἑλληνα λόγιον καὶ διπλωμάτην, «Homerus tuus apud me mutus, imo vero ego apud illum surdus sum. Gaudeo tamen vel aspectu solo, et saepe illum amplexus ac suspirans dico: O magne vir, quam cupide te audirem»². Τὰ ὄτά του θὰ ἐλύπει, φεῦ!, ἢ κακόζηλος μετὰφρασις τοῦ Λεοντίου Πιλάτου³.

Ἀνεξαρτήτως τῶν νεωτέρων θεωριῶν περὶ τῆς προίμου καὶ τῆς ὀψίμου Ἀναγεννήσεως, τοῦτο ὑπὸ τὸ φῶς τῶν προσφάτων παλαιογραφικῶν, κωδικολογικῶν καὶ ἄλλων ἐρευνῶν δυνάμεθα νὰ βεβαιώσωμεν, ὅτι μεγάλη καὶ ἀποφασιστικὴ ὑπῆρξεν ἡ συμβολὴ τῶν Ἑλλήνων εἰς τὴν διδασκαλίαν τῶν Ἑλληνικῶν Γραμμάτων, εἰς τὴν συλλογὴν καὶ τὴν ἀντιγραφὴν τῶν χειρογράφων, εἰς τὰς πρώτας ἐκδόσεις καὶ τὴν ἐρμηνείαν τῶν μεγάλων ποιητῶν καὶ πεζογράφων τῆς Ἀρχαιότητος⁴. Εἰς αὐτοὺς ὀφείλεται ἡ πρώτη ῥοπή πρὸς ἐξελληνισμόν τῆς Εὐρωπαϊκῆς παιδείας. Καὶ τὴν παρατήρησιν καὶ τὸν ὄρον λαμβάνω ἐκ τοῦ ἔργου τοῦ Μαρτίνου Κρουσίου *Germanograecia* (ἐκδοθέντος τῷ 1585). Ὁ διάσημος καθηγητὴς τῆς Τυβίγγης, ὁμιλῶν περὶ τοῦ Γερμανοῦ ἀνθρωπιστοῦ Ἰωάννου Reuchlin ἢ Καπνίωνος (1455 - 1522) καὶ τοῦ Ἰωάννου Ἀργυροπούλου, χρησιμοποιοῖ τὸ ῥῆμα *ἐξελληνίζειν*, «graecam efficere conatur»⁵. Ποῖοι ὑπῆρξαν οἱ

1. J. IRIGOIN, L'Italie méridionale et la tradition des textes antiques, ἐν *Jahrbuch des Österreichischen Byzantinistik*, τόμ. 18 (1969), σελ. 37 κέ. Α. PERTUSI, *Leonzio Pilato fra Petrarca e Boccaccio*, ἐν Βενετία - Ῥώμη, 1964.

2. Α. PERTUSI, αὐτόθι, σελ. 4.

3. Αὐτόθι, σελ. 113 κέ.

4. Πλὴν πολλῶν ἄλλων βλ. καὶ D. J. GEANAKOPOLOS, *Greek Scholars in Venice. Studies in the Dissemination of Greek Learning from Byzantium to Western Europe*, ἐν Cambridge Mass., 1962. Ἑλληνικὴ μετὰφρασις ὑπὸ Χ. Γ. ΠΑΤΡΙΝΕΛΗ: Κ. Ι. ΓΙΑΝΝΑΚΟΠΟΥΛΟΥ, «Ἑλληνες λόγιοι εἰς τὴν Βενετίαν. Μελέται ἐπὶ τῆς διαδόσεως τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων ἀπὸ τοῦ Βυζαντίου εἰς τὴν δυτικὴν Εὐρώπην», ἐν Ἀθήναις, 1965.

5. Α. PERTUSI, *Storiografia Umanistica e Mondo Bizantino*, ἐν Παλέρμω, 1967, σελ. 44.

σταθμοί, ποίαι αἱ περίοδοι τῆς ἀκμῆς καὶ τῆς κάμψως, ποία ἡ ἐπίδρασις τῶν Ἑλληνικῶν σπουδῶν ἐπὶ τοῦ πνευματικοῦ βίου τῆς Ἀνθρωπότητος — τὰ θέματα ταῦτα εὐρίσκονται ἐκτὸς τῶν διαφερόντων τῆς παρούσης ἀνακοινώσεως. Πάντως, ἀνακαινισθεῖσαι διὰ τῶν γενικωτέρων ῥοπῶν τοῦ Ῥωμαντισμοῦ¹, ἀναχθεῖσαι εἰς περιωπὴν διὰ τῆς ἀναπτύξεως τῶν ἱστορικῶν καὶ τῶν φιλολογικῶν ἐπιστημῶν κατὰ τὸν δέκατον ἔνατον αἰῶνα, αἱ κλασσικαὶ σπουδαὶ ἀπέβησαν τὸ θεμέλιον τῆς ἀνθρωπιστικῆς παιδεύσεως ἐν Εὐρώπῃ. Ὁ Θεοδωρακόπουλος περιέγραψε τὴν παρακμὴν καὶ τὴν πτώσιν των. Ὁρθῶς διέγνωσε τὰ ἐπακόλουθά της διὰ τὸν νεώτερον Ἑλληνισμόν.

Ὅντως αἱ κλασσικαὶ σπουδαὶ ἤδη ἀπὸ τοῦ δεκάτου τετάρτου αἰῶνος ἐχρησίμευσαν ὡς γέφυρα, διὰ τῆς ὁποίας τὸ νεώτερον Ἑλληνικὸν ἔθνος συνεδέθη μετὰ τῆς Εὐρωπαϊκῆς καὶ τῆς παγκοσμίας πνευματικῆς κοινότητος. Δὲν ἦτο ὁμως ἡ μόνη. Δύο ἄλλαι γέφυραι, οὐχὶ βασιλικαί, ὡς ἐκείνη, ἀλλὰ πάντως εὐρεῖται καὶ λαοφόροι, ἰδίως ἡ μία τούτων, συνέδεσαν τὸ νεώτερον Ἑλληνικὸν ἔθνος μετὰ τῶν παγκοσμίων διαφερόντων. Ἐννοῶ τὰς Βυζαντινὰς καὶ τὰς Νεοελληνικὰς σπουδὰς. Ἀμφότεροι οἱ κλάδοι οὗτοι ἀνεπτύχθησαν ἐμβρωδῶς εἰς τὸ αὐτὸ περιβάλλον, τὸ ὁποῖον ἐξέθρεψε καὶ τὸν κλασσικόν, εἰς τὸ περιβάλλον τοῦ ὑστάτου Βυζαντινοῦ καὶ πρώτου Νεοελληνικοῦ Ἀνθρωπισμοῦ. Εἰς σημεῖωμα τοῦ Ἰαννοῦ τοῦ Λασκάρεως, ἀναφερόμενον εἰς τὰς ἀναζητήσεις χειρογράφων ἐν Ἑλλάδι καὶ Ἀνατολῇ κατὰ τὰ ἔτη 1489/1492, εὐρίσκομεν ταύτην τὴν μνείαν: «ἱστορικὰ νεωτέρων Ἑλλήνων καὶ εἴ τι ἄλλο νέον ἱστορικὸν εὐρεθῆ». Νοοῦνται δὲ ὡς τοιαῦτα τὰ ἔργα τοῦ Ἰωάννου τοῦ Ζωναρά, τοῦ Νικήτα τοῦ Χωνιάτου, τοῦ Νικηφόρου τοῦ Γρηγορά². Δι' ἡμᾶς ἰδιαιτέραν ἀξίαν ἔχει ὁ ὅρος τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων. Ὡς παρατηρεῖ ὁ Α. Pertusi, «διὰ τοὺς πρώτους ἀνθρωπιστάς μας, ὡς ἄλλωστε διὰ τοὺς Ἰταλοέλληνας λογίους τοῦ μέσου αἰῶνος καὶ τῆς περιόδου τοῦ Ἀνθρωπισμοῦ, δὲν ἐτίθετο ἀκόμη πρόβλημα συνεχείας ἢ ῥωγμῆς μεταξὺ τοῦ ἀρχαίου πνευματικοῦ κόσμου καὶ τοῦ μεσαιωνικοῦ πνευματικοῦ κόσμου. Ὁ Ἑλληνικὸς κόσμος ἀντεμετωπίζετο ὡς τι ἐνιαῖον καὶ ὡς ἐνιαῖος προσεφέρετο οὐ μόνον ὑπὸ τοῦ Λεοντίου Πιλάτου, ἀλλ' ἀκόμη ὑπὸ τοῦ Μανουήλ τοῦ Χρυσολοῦρα ἢ τοῦ Ἰωάννου τοῦ Ἀργυροπούλου εἰς τὴν ἀκόρεστον βουλιμίαν τῶν Λατίνων

1. R. CANAT, *L' Hellénisme des Romantiques*, εἰς τόμους τρεῖς, ἐν Παρισίοις, 1951, 1953, 1955.

2. Β ΚΝΟΣ, *Un ambassadeur de l' Hellénisme — Janus Lascaris — et la tradition gréco-byzantine dans l' Humanisme français*, ἐν Uppsala, 1945, σελ. 35, σημ. 2.

άνθρωπιστῶν»¹. Ἄλλοι λόγοι, πολιτικοὶ καὶ θρησκευτικοί, συνετέλεσαν εἰς τὴν γένεσιν τῶν Βυζαντινῶν σπουδῶν ἐν Εὐρώπῃ.

Ἡ πτῶσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως, αἱ τραγικαὶ τύχαι τοῦ δουλωθέντος Βυζαντίου, ἡ Τουρκικὴ ἀπειλή, ἡ ἰδέα τῆς Σταυροφορίας, ἡ Ἑλληνικὴ Διασπορὰ προσεῖλκυσαν τὴν προσοχὴν καὶ τὴν συμπάθειαν. Ἡ νεωτέρα Ἑλληνικὴ γλῶσσα ἤρχισε νὰ μελετᾶται ἐν ἀντιπαραβολῇ πρὸς τὴν ἀρχαίαν. Ἐν φιλολογικὸν ζήτημα, τὸ ζήτημα τῆς προφορᾶς τῆς ἀρχαίας γλώσσης, ἀνακινήθη διὰ τοῦ συγγραμμάτιου τοῦ Ἑράσμου *De recta latini graecique sermonis pronuntiatione* τῷ 1528, προεκάλεσε βιαιοτάτας ἀντιδράσεις καὶ ἔφερεν εἰς τὸ προσκίηνιον τὴν παρηκμαυῖαν, ὡς ἐνομιζέτο, Ἑλληνικὴν γλῶσσαν. Ἐνῶ δὲ ὁ Μαρτῖνος Κρούσιος ἐξέδιδε τῷ 1584 τὴν *Turcograecia*, ἔργα ὡς τὸ *Glossarium Graecobarbarum* τοῦ Ἰωάννου Meursius (δευτέρα ἔκδοσις, 1614), ὡς τὸ *Vocabulario italiano et greco* τοῦ Girolamo Germano (1622), ὡς ἡ *Γραμματικὴ τῆς Ῥωμαϊκῆς γλώσσης* τοῦ Σίμωνος Πορτίου (1638), τὸ *Glossarium ad Scriptores Mediae et Infimae Graecitatis* τοῦ Καρόλου Du Cange (1688) μετὰ τοῦ περισπουδάστου προλόγου *De causis corruptae Graecitatis*, ὡς ἡ *Exercitatio philologica de differentia linguae Graecorum veteris et novae* τοῦ J. - M. Lang (1707), ἀπεδείκνυν τὸ διαφέρον τῆς Εὐρωπαϊκῆς φιλολογικῆς ἐπιστήμης διὰ τὴν μεταγενεστέραν καὶ νεωτέραν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν.

Αἱ Βυζαντιναὶ σπουδαί, ἀφοῦ κατὰ τὸν παρελθόντα αἰῶνα ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν γενικωτέρων φιλολογικῶν καὶ ἱστορικῶν μεθόδων ἀνεκαίνισαν τὸν ὄπλισμόν των, εἰσῆλθον εἰς τὸ στάδιον τῆς ὠριμότητος. Ἀπὸ τοῦ ἔτους 1924 συνῆλθον δέκα καὶ τρία διεθνῆ συνέδρια, ἀναγγέλλεται δὲ τὸ δέκατον τέταρτον διὰ τὸν Σεπτέμβριον τοῦ προσεχοῦς ἔτους. Μία μεγάλη χώρα, αἱ Ἠνωμέναι Πολιτεῖαι τῆς Ἀμερικῆς, αἱ ὁποῖαι μέχρι πρό τινος ἐλάχιστον διαφέρον εἶχον ἐπιδείξει διὰ τὰς Βυζαντινὰς σπουδάς, μετέχουν σήμερον ζωηρῶς εἰς τὴν διεθνῆ δραστηριότητα καὶ ἄλλως, κυρίως ὅμως διὰ τοῦ Dumbarton Oaks Center for Byzantine Studies (ἀπὸ τοῦ 1940). Ἐξ ἄλλου, μετὰ μακρὰν ἔκλειψιν, ἡ Σοβιετικὴ ἐπιστῆμη ἐπανερχεται εἰς τὴν Ῥωσικὴν παράδοσιν τῶν Βυζαντινῶν σπουδῶν. Αἱ λοιπαὶ Σλαβικαὶ χῶραι ἐντατικῶς καλλιεργοῦν τὸν κλάδον. Ὁ Καναδάς, ἡ Βραζιλία, ἡ Ἰαπωνία, τὸ Ἰσραήλ, ὁ Λίβανος μετέχουν τῆς κινήσεως. Ἐκεῖνο ὅμως τὸ ὁποῖον εἶναι λίαν ἐνθαρρυντικόν, εἶναι τοῦτο, ὅτι ὁ Βυζαντινὸς κόσμος, εἴτε ὑπὸ τὴν μορφήν τῆς Ἱστορίας, τῆς Φιλολογίας καὶ τοῦ πολιτισμοῦ, εἴτε ὑπὸ τὴν μορφήν τῆς Τέχνης, δὲν περιορίζεται πλέον εἰς τὰ ἐργαστήρια μικρᾶς ομάδος

1. A. PERTUSI, *Storiografia Umanistica*, σελ. 12 κέ.

ἐρευνητῶν, ἀλλ' ἤρχισε νὰ κατακτᾷ εὐρυτάτας ομάδας. Εὐρισκόμεθα εἰς τὴν ἀφετηρίαν ἐνὸς διεθνoῦς Βυζαντινοῦ Ἀνθρωπισμοῦ.

Ἡ διδασκαλία τῶν νέων Ἑλληνικῶν πραγμάτων εἰσήχθη ἐνωρίτατα εἰς τὰς σχολὰς τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης. Ἦδη τῷ 1802 ὁ Ansse de Villosion ἐδίδαξεν ἐν τῇ νεοσυστάτῳ École des langues orientales τῶν Παρισίων περὶ τῆς καταγωγῆς τῆς δημώδους Ἑλληνικῆς, ἀπὸ δὲ τοῦ ἔτους 1819 αἱ σπουδαὶ ὀργανώθησαν συστηματικώτερον. Καθηγηταί, ὡς ὁ Hase, ὁ Brunet de Presle, ὁ Miller, ὁ ἀκάματος Émile Legrand, ὁ Ψυχάρης, ὁ Mirambel, ἐξέδωκαν κείμενα, συνέταξαν βιβλιογραφίας, συνέγραψαν ἔργα φιλολογικὰ καὶ γραμματικὰ, συμβολὰς εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Λογοτεχνίας καὶ τῆς γλώσσης. Τῷ 1919 ἰδρύθη εἰς τὸ Λονδῖνον ἡ ἔδρα Κοραῆ καὶ τῷ 1931 εἰς τὴν Σορβόννην ἡ ἔδρα τῆς Μετακλασσικῆς Ἑλληνικῆς Φιλολογίας. Πρὸ ὀλίγων ἐτῶν, τῷ 1958, εἶχεν ἀναγγελθῆ ἡ σύγκλησις τοῦ πρώτου διεθνoῦς συνεδρίου τῶν Νεοελληνικῶν σπουδῶν, ἀλλ' ἐματαιώθη κατόπιν ἀξιώσεως τῶν Ἑλλήνων. Ἐν συνεχείᾳ συνετάχθη τὸ καταστατικὸν Διεθνoῦς Ἑταιρείας τῶν Νεοελληνικῶν Σπουδῶν, ἀλλὰ καὶ τὸ σχέδιον τοῦτο ἔμεινεν ἀπλοῦν σχέδιον. Ἐξ ἄλλου μεθ' ἱκανοποιήσεως ὁ Ἑλλῆν ἀναγνώστης παρατηρεῖ ὅτι τὸ περὶ τῆς Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας κεφάλαιον τῆς *Histoire des Littératures* (Encyclopédie de la Pléiade, τόμ. Β', ἐν Παρισίοις, 1956, σελ. 840 - 883), γραφὲν ὑπὸ τοῦ A. Mirambel, εἶναι ἐν τῇ ὅλῃ οἰκονομίᾳ τοῦ ἔργου διεξοδικόν (πρβλ. καὶ σελ. X κέ. τοῦ προλόγου). Περιλαμβάνεται δὲ τὸ κεφάλαιον τοῦτο οὐχί, ὡς θὰ ἀνέμενεν ὁ κοινὸς μελετητής, εἰς τὰς Βαλκανικὰς λογοτεχνίας, ἀλλ' εἰς τὴν ομάδα τῶν ἀνηκουσῶν εἰς τὰς νοτίους χερσονήσους (Littératures Péninsulaire du Sud), μεταξὺ τῆς Ἰσπανικῆς καὶ τῆς Ἰταλικῆς.

Αἱ ἐλάσσονες γέφυραι ὀδηγοῦν κατὰ τινα τρόπον καὶ ἐκεῖναι εἰς τὴν οἰκουμένην ἰδέαν, περὶ τῆς ὁποίας ὠμίλησεν ὁ Θεοδωρακόπουλος. Καὶ θὰ ἠδυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν τοῦτο ὡς μικρὸν ἀντιστάθμισμα τῶν ἀπωλειῶν τῆς κλασικῆς παιδείας. Ὅμως καὶ αἱ Βυζαντιναὶ καὶ αἱ Νεοελληνικαὶ σπουδαὶ ὑπόκεινται εἰς μεγίστους κινδύνους. Ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν, μάλιστα δὲ ἀπὸ τοῦ 1961, ὅτε ἀνέλαβον τὴν Γενικὴν Γραμματείαν τῆς Διεθνoῦς Ἑνώσεως τῶν Βυζαντινῶν Σπουδῶν, παρακολουθῶ τὴν ἐπιδεινουμένην κρίσιν. Ὁ Ἑλληνισμὸς, ὡς πρωταρχικὸς συντελεστής τῆς Βυζαντινῆς συνθέσεως, ὀσημέραι σμικρύνεται εἰς ὄφελος ἄλλων ῥοπῶν, Ἀνατολικῶν ἢ Σλαβικῶν. Οἱ Σλάβοι μετ' ἐπιμονῆς θεραπεύουν τὰς Βυζαντινὰς σπουδὰς καὶ καθ' ἑαυτὰς καὶ διότι εἶναι ἀρρήκτως συνδεδεμένοι μετὰ τῆς ἰδίας αὐτῶν ἱστορίας. Εἰς πολλὰ πανεπιστήμια τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀμερικῆς ἡ διδασκαλία τῶν Βυζαντινῶν κλάδων ἔχει ἀνατεθῆ εἰς καθηγητὰς Σλαβικῆς καταγωγῆς, ἄνδρας κατὰ τὸ πλεῖστον διαπρεπεῖς. Τὸ πρόβλημα τοῦτο εἶναι ἀγωνιώδες.

Ἡ συντριπτικὴ δύναμις τοῦ ἀριθμοῦ ἔχει καὶ ἐκείνη τὸν λόγον της. Θὰ εἶπω μόνον ὅτι ἡ ἀρνητικὴ στάσις τῶν Ἑλλήνων, ἡ ὑπέρμετρος καὶ στεῖρα σλαβοφοβία τῶν οὐδόλως προάγουν τὰ πράγματα.

Αἱ Νεοελληνικαὶ σπουδαί, συναπτόμεναι πολλάκις μετὰ τῶν Βυζαντινῶν, εἶναι ἐκτεθειμέναι εἰς ἄλλης φύσεως κινδύνους. Μετὰ τὸν Δεύτερον Παγκόσμιον Πόλεμον ἡ διδασκαλία τῶν νέων Ἑλληνικῶν γραμμάτων ἐπεξετάθη εἰς πολλὰ πανεπιστήμια τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀμερικῆς. Ἡ τοιαύτη ὀργάνωσις ἐγένετο κατὰ περίστασιν, ἄνευ συστήματος καὶ ἄνευ παρασκευῆς. Οἱ πλεῖστοι τῶν διδασκόντων εἶναι Ἑλληγες κατὰ τὴν ὑπηκοότητα ἢ τὸ γένος. Πλὴν ἐξαιρέσεων, καὶ οὗτοι καὶ οἱ ξένοι διδάσκαλοι ἀγνοοῦν ἢ θέλουν νὰ ἀγνοοῦν τὴν οὐσίαν καὶ τὸ νόημα τοῦ πνευματικοῦ βίου τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων. Ἀγνοοῦν τὴν σημασίαν τῆς διπλῆς παραδόσεως τοῦ Ἑλληνισμοῦ, τῆς λογίας δηλονότι καὶ τῆς δημοδυστέρας· ἀφίουν εἰς τὸ σκότος τὸν τεράστιον ὄγκον τῆς Μεταβυζαντινῆς καὶ Νεωτέρας Ἑλληνικῆς λογίας δημιουργίας· δὲν ἀντιλαμβάνονται ὅτι ἡ διγλωσσία, ὡς ἰδιάζον Ἑλληνικὸν φαινόμενον, ἀπετέλεσεν ἀνάγκην καὶ πλοῦτον¹. Οὗτω δὲ συμκρύνουν καὶ ἀπισχναίνουν τὸν χῶρον τῆς νεωτέρας παιδείας. Σημειῶνω ἁπλῶς ὅτι δύο ἐκ τῶν καταλαβόντων τὴν ἔδραν Κοραῆ εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τοῦ Λονδίνου καθηγηταὶ εἶδον τὰ πράγματα ἀπὸ διαφορετικῆς ἐκάτερος σκοπιᾶς: ὁ μὲν Arnold Toynbee, παρὰ τὰς ἐσπευσμένας ἀπόψεις του εἰς τὸ θέμα τῶν Ἑλληνοτουρκικῶν σχέσεων, συνέλαβε τὸ νόημα τοῦ Μεταβυζαντινοῦ καὶ νεωτέρου Ἑλληνισμοῦ εἰς τὰς πραγματικὰς του διαστάσεις· ἀντιθέτως ὁ Cyril Mango, ἐρευνητῆς ἀξιόλογος κατὰ τὰ ἄλλα, εἰς τὸ ἐναρκτήριόν του μάθημα παρεγνώρισε καιρίας ἀπόψεις καὶ τοῦ Βυζαντινοῦ καὶ τοῦ Νεοελληνικοῦ πολιτισμοῦ².

Σπανίως μικρὸν ἔθνος, ὡς τὸ Ἑλληνικόν, ἐσταδιοδρόμησεν ὑπὸ τόσον τραγικὰς περιστάσεις, ἀλλὰ καὶ σπανίως ἔθνος μικρὸν ἠνυπόθη τόσον ἐκ τοῦ ἱστορικοῦ του παρελθόντος καὶ τῆς οἰκουμενικῆς του ἀκτινοβολίας. Εἰς τὴν κρίσιμον περίοδον τῆς Δουλείας εἰσῆλθεν ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς πνευματικῆς καὶ καλλιτεχνικῆς του ἀποδόσεως. Πρὶν ἢ γραφῆ ἡ τελευταία σελὶς τῆς πτώσεως, οἱ ἐκπρόσωποί του

1. Περὶ τῆς διγλωσσίας κατὰ τοὺς τελευταίους Βυζαντινοὺς χρόνους βλ. ΕΜΜ. ΚΡΙΑΡΑ, Diglossie des derniers siècles de Byzance: Naissance de la Littérature néohellénique, ἐν *Proceedings of the XIIIth International Congress of Byzantine Studies*, Oxford 5-10 September 1966, ἐν Λονδίῳ, 1967, σελ. 281 κῆ.

2. C. MANGO, Byzantinism and Romantic Hellenism, ἐν *Journal of the Warburg and Courtauld Institute*, τόμ. 28 (1965), σελ. 29-43. Πρβλ. τὴν Ἑλληνικὴν μετάφρασιν ἐν τῷ περιοδικῷ Ἐποχές, Φεβρουάριος 1967, σελ. 133-143.

μετεῖχον ἤδη μεγάλων ἔργων τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ πνεύματος. Τὸ ὄνομά των εὕρισκεν ἀπήχησιν εἰς τὴν παγκόσμιον κοινὴν γνώμην. Προσφυῶς ὁ Lucien Febvre ὠμίλησε περὶ τοῦ «Φιλελληνισμοῦ» τῶν ἀνθρώπων τῆς Ἀναγεννήσεως (Philhellénisme des «Renaissants»)¹. Καθ' ὅλην τὴν Τουρκοκρατίαν οἱ Ἕλληνες διετήρησαν τὴν ἐπικοινωνίαν μετὰ τῆς Δύσεως. Ἑλληνισμὸς καὶ Εὐρωπαϊκὸς πολιτισμὸς ὑπῆρξαν αἱ πηγαὶ τῆς ἐμπνεύσεώς των. Νέον παγκόσμιον κῦμα Φιλελληνισμοῦ ἐγεννήθη ἐκ τῆς ἀνακαλύψεως τῆς Ἑλλάδος («*La Grèce retrouvée*», εἶναι ὁ ὑπότιτλος τοῦ πρώτου τόμου τοῦ βιβλίου τοῦ René Canat, *L'Hellénisme des Romantiques*, 1951). Ἡ πτώσις τῶν Ἑλληνικῶν σπουδῶν εἰς τὸν κόσμον μοιραίως θὰ καταστρέψῃ τὰς γεφύρας, διὰ τῶν ὁποίων ἐξησφαλίζετο ἡ ἐπικοινωνία. Ἔχει ἀπολύτως δίκαιον ὁ Θεοδωρακόπουλος, ὅταν λέγῃ ὅτι οὕτως ἐμμέσως ζημιούται ἡ Ἑλλάς, διότι περιορίζεται τὰ μέγιστα ἡ ἀκτινοβολία τοῦ πνεύματός της καὶ ἡ Ἑλλάς ὡς οἰκουμένη ἰδέα ὑποχωρεῖ.

Τί εἶναι δυνατὸν νὰ γίνῃ; ἐρωτᾷ ὁ ἀγαπητὸς συνάδελφος. Εἰς τὰ ὅσα ἐκεῖνος εἶπεν, εἰς τὰ ὅσα ἐν συνεχείᾳ προέτεινεν ὁ Κωνσταντῖνος Τσάτσος, εἰς τὰ ὅσα θὰ εἰσηγηθῇ ὁ Γρηγόριος Κασσιμάτης καὶ ἐνδεχομένως ἄλλοι Ἀκαδημαϊκοί, θὰ προσθέσω αὐτοσχεδίους τινὰς σκέψεις.

Α'. Λαμβάνω ὡς τι δεδομένον τὴν παγκόσμιον κρίσιν τῆς παιδείας. Ἡ κρίσις αὕτη, ἀποτελοῦσα μίαν τῶν ἐκδηλώσεων τοῦ μεγάλου κλονισμοῦ τῆς Εὐρωπαϊκῆς συνειδήσεως, εὕρισκεται ἐν ἐξελίξει. Τοῦτο μόνον δύναται νὰ λεχθῇ ὅτι ἐγκαταλείπονται τὰ παλαιὰ σχήματα ὀργανώσεως, ὅτι ἡ «καταναλωτικὴ κοινωνία» βαίνει πρὸς τὸν πληθωρισμὸν τῆς παιδείας καὶ πρὸς τὴν «παιδείαν τῶν μαζῶν». Προβλέπεται ὅτι ἡ παιδεία τοῦ μέλλοντος θὰ διαφοροποιηθῇ εἰς πλείονας ζώνας, λογίας καὶ λαϊκᾶς².

Β'. Τὰ συμπτώματα τῆς καθολικῆς ταύτης κρίσεως δὲν εἶναι ἀκόμη ἔντονα παρ' ἡμῖν. Πάντως ὑπάρχουν. Ἐν μόνον σημεῖον ἐνδιαφέρει ἐνταῦθα: ἡ παραμέλησις ὀρισμένων κλάδων, βαίνουσα παραλλήλως πρὸς τὸν πληθωρισμὸν. Τὸ φαινόμενον τῆς ἀπελπιστικῆς ἐρημίας ἀνθρώπων δὲν εἶναι νέον. Εἰς στιγμὰς κρίσιμους — ἀνάπτυξις τῶν Ἑλληνικῶν ἐπιστημῶν, τῆς Φιλολογίας, τῆς Ἀρχαιολογίας, τῶν Βυζαντινῶν καὶ Νεοελληνικῶν σπουδῶν, τῆς πτώσεως τῆς Ἀποικιοκρατίας, τῆς ἀναπτύξεως τῶν Ἀφρικανικῶν κρατῶν καὶ τῶν κρατῶν τῆς Ἑγγύς Ἀνατολῆς — εὐρέθημεν ἄνευ τοῦ ἀναγκαιοῦντος ἐπιστημονικοῦ δυναμικοῦ.

1. L. FEBVRE, *Le problème de l'incroyance au XVIIe siècle. La religion de Rabelais*, ἐν Παρισίοις, 1942 (νέα ἔκδοσις, 1968), σελ. 345.

2. Πρβλ. τὸ ἄρθρον τοῦ CL. GRIGNON, *Le Monde diplomatique*, Μάϊος 1970, σελ. 9.

Γ'. Ὡς ἔχουν σήμερον τὰ πράγματα, οὐδεμία δύναται νὰ γίνη πρόβλεψις περὶ τῶν ἐξελίξεων τῆς παγκοσμίου κρίσεως. Ἐπομένως ἐπιστροφή εἰς τὰ παλαιὰ παιδευτικὰ σχήματα κρίνεται λίαν ἀπίθανος, τοῦλάχιστον διὰ τὸ ἄμεσον μέλλον. Διὰ τοῦτο ἐξ ἀπόψεως τακτικῆς τὸ πρῶτον στάδιον πάσης ἐνεργείας πρέπει νὰ ἀποβλέψη οὐχὶ πρὸς τὰς εὐθείας ομάδας τῆς διεθνοῦς κοινωνίας, ἀλλὰ πρὸς τοὺς ὀλίγους. Ἡ προσπάθεια θὰ εἶναι μακρά, ἀλλ' αἱ ἐλπίδες ἐπιτυχίας μεγαλύτεραι. Ἐπακόλουθον τῶν σκέψεων τούτων θὰ εἶναι ἡ ἐνίσχυσις τῶν κέντρων ἐρεῦνης καὶ ὑψηλῆς παιδεύσεως. Παγκοσμίως αἱ μεγάλοι πανεπιστημιακαὶ μονάδες φέρονται μοιραίως πρὸς τὸν ἐπιστημονικὸν πληθωρισμόν. Ἡ διάκρισις τῆς Ἐρεῦνης ἀπὸ τῆς Ἀνωτάτης Ἐκπαιδεύσεως εἶναι πλέον καθεστώς. Παρὰ τὰ μειονεκτήματα, τὰ ὁποῖα ἐνέχει, ἡ συνύπαρξις καὶ ἡ παράλληλος ἀνάπτυξις τῶν δύο ἱεραρχιῶν καθίσταται ἐκ τῶν πραγμάτων ἀναπόφευκτος.

Δ'. Ἐκ τῶν πρώτων στόχων μιᾶς λελογισμένης πολιτικῆς πρέπει νὰ εἶναι ἡ σύνδεσις τῆς Ἑλλάδος μετὰ τῶν μεγάλων διεθνῶν ὀργανισμῶν καὶ σωματείων, γενικωτέρων καὶ εἰδικωτέρων (ἐννοῶ τὴν οὐσιαστικὴν καὶ σοβαρὰν σύνδεσιν): τῆς Unesco, τῶν παιδευτικῶν ὀργανισμῶν τοῦ Συμβουλίου τῆς Εὐρώπης, τοῦ Conseil International de la Philosophie et des Sciences Humaines, τῆς Union Académique Internationale, τοῦ Comité International des Sciences Historiques, ἰδίως δὲ τῆς Fédération Internationale des Études Classiques, τῆς Association Internationale des Études Byzantines καὶ ἄλλων ὁμοειδῶν ὀργανισμῶν. Εἰς τὸ μέγα τοῦτο κεφάλαιον τῆς ἐπιστημονικῆς μας ἀκτινοβολίας δὲν ἐδώσαμεν τὴν δέουσαν προσοχὴν. Οὐχὶ σπανίως ἀπουσιάζομεν, πολλὰκις ἡ ἀντιπροσώπευσίς μας εἶναι ὠχρά, εἰς ὠρισμένας περιπτώσεις ἔχομεν τὴν ἐντύπωσιν ὅτι εὐρισκόμεθα ἐν ἀποκλεισμῷ. Καὶ ὅμως πανταχοῦ ἡ ἀτμοσφαῖρα εἶναι δι' ἡμᾶς εὐμενής. Καὶ εἰς τὸν τομέα τοῦτον ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν μὲ τὰ προσηρημένα κέντρα καὶ τὸ νεώτερον ἔμφυχον ὑλικόν των δύναται νὰ ἀναπτύξῃ ἔκτακτον δραστηριότητα.

Ε'. Ἡ σύστασις μιᾶς μεγάλης ἐρευνητικῆς μονάδος, ἀφιερωμένης εἰς τὴν Ἑλληνικὴν καὶ τὴν Ῥωμαϊκὴν Ἀρχαιότητα, εἶναι αἴτημα χρονίζον ἀπὸ μακροῦ. Ἡ πρόσφατος πείρα ἀπέδειξεν ὅτι κατ' ἐξοχὴν τὰ ἰδρύματα ταῦτα ἀποβαίνουν πραγματικὰ φυτώρια καὶ ἀπεργάζονται τὰς νέας γενεὰς τοῦ ἐπιστημονικοῦ δυναμικοῦ. Τοῦτο ὅμως ἀποτελεῖ τὴν μίαν ὄψιν τοῦ προβλήματος. Τὸ Ἑλληνικὸν κέντρον σπουδῶν θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι εὐρύτατα προσιτὸν εἰς ξένους ἑλληνιστάς, εἰς τοὺς ὁποίους θὰ παρέχονται ἀφθόνως τὰ μέσα διὰ τὴν προαγωγὴν τῶν ἐρευνῶν των. Θὰ ἀπέβαιναν οὕτω χῶρος ἐπικοινωνίας τῶν ἀσχολουμένων περὶ τοὺς δύο μεγάλους πολιτισμοὺς τῆς Ἀρχαιότητος. Καὶ ἐν Εὐρώπῃ καὶ ἐν Ἀμερικῇ

ἀκμάζουν παρόμοιοι θεσμοί, ὡς τὸ Institute for Advanced Studies ἐν Princeton, τὸ Center for Hellenic Studies ἐν Washington, ἢ Fondation Hardt ἐν Γενεύῃ, κ. ἄ. Αἱ Ἀθῆναι ἔχουν τὴν τύχην νὰ φιλοξενοῦν ἀπὸ τοῦ ἔτους 1847 ξένους Ἀρχαιολογικὰς Σχολὰς. Κατὰ τινὰ τρόπον ἡ φιλοξενία εἶναι παθητική, περιοριζομένη εἰς τὸ νὰ ἐπιτρέπωμεν εἰς τὴν ὀθνεῖαν σκαπάνην νὰ ἀναμολεύῃ τὴν Ἑλληνικὴν βῶλον. Διὰ τῆς διευρύνσεως καὶ τῆς ἀναθεωρήσεως τῆς ἐπικοινωνίας ἡ φιλοξενία μεταβάλλεται εἰς ἐνεργὸν καὶ ἔμπρακτον.

Γ'. Κατὰ παρόμοιον τρόπον τὰ κέντρα καὶ τὰ σωματεῖα, τὰ θεραπεύοντα τὰς Βυζαντινὰς καὶ τὰς Νεοελληνικὰς σπουδὰς, πλουτιζόμενα καὶ ἐνισχυόμενα, θὰ ἠδύναντο νὰ ἀναπτύξουν τὰς διεθνεῖς τῶν ἐπικοινωνίας. Ἀπὸ τοῦ ἔτους 1961, ὅτε ἡ Γενικὴ Γραμματεία τῆς Διεθνοῦς Ἑνώσεως Βυζαντινῶν Σπουδῶν περιήλθεν εἰς Ἑλληνα ἑταῖρον, αἱ Ἀθῆναι εἶναι ἡ ἕδρα τοῦ ἀκμάζοντος τούτου ὄργανοῦ. Ὅθεν εὐχερεστέρα θὰ καταστῇ ἡ ἐπέκτασις τῶν διαφερόντων καὶ τῆς προβολῆς τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπιστήμης.

Ζ'. Διὰ τῆς μακρᾶς τῆς παραδόσεως, διὰ τοῦ πλοῦτου τῶν δημοσίων καὶ τῶν μοναστηριακῶν βιβλιοθηκῶν καὶ τῶν ἀρχεῖακῶν τῆς συλλογῶν ἡ Ἑλλὰς ἦτο προωρισμένη νὰ ἀποβῇ μέγα διεθνὲς κέντρον παλαιογραφικῶν ἐρευνῶν. Ἡ Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη, ἐξοπλιζομένη διὰ τῶν ὀργάνων, τὰ ὅποια ἀνεκαίνισαν κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους τὴν ἐπιστημονικὴν τεχνικὴν, ἀνεμένετο ὅτι θὰ καθίστατο πρότυπον ἴδρυμα. Τί ἐν τῇ πραγματικότητι συμβαίνει, εἶναι εἰς πάντας γνωστόν. Προτιμῶ νὰ μὴ ἐκφράσω τὰς σκέψεις καὶ τὰ συναισθήματά μου, περιοριζόμενος νὰ εἶπω ὅτι οὐσιαστικῶς ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν τὸ Τμῆμα τῶν Χειρογράφων εἶναι κλειστόν καὶ ὅτι εἰς μάτην Ἑλληγες καὶ ξένοι ἐρευνηταὶ κρούουν μετ' ὄργῆς τὰς σιδηρᾶς του πύλας.

Η'. Ἡ ἕδρα Κοραῆ εἰς τὸ King's College τοῦ Λονδίνου καὶ ἡ ἕδρα τῆς Μετακλασσικῆς καὶ Νεωτέρας Ἑλληνικῆς Φιλολογίας τῆς Σορβόννης μετὰ τοῦ Νεοελληνικοῦ Ἰνστιτούτου θὰ ἔδει νὰ ἀναδιοργανωθοῦν ἐπὶ νέων βάσεων. Εὐχαρίστως πληροφοροῦμαι ὅτι τὸ ζήτημα ἀνακινεῖται ὡς πρὸς τὴν τελευταίαν αὐτήν. Γενικῶς ὁ θεσμὸς θὰ ἠδύνατο νὰ ἐπεκταθῇ. Ὅσον δ' ἀφορᾷ εἰς τὴν διδασκαλίαν τῶν Νέων Ἑλληνικῶν, ὡς πρῶτον βῆμα πάσης ἐνεργείας θεωρῶ τὴν ἀπογραφὴν τῶν πανεπιστημίων τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀμερικῆς, εἰς τὰ ὅποια ταῦτα διδάσκονται. Καθόσον γνωρίζω, οὐδέποτε ἐπεχειρήθη ἡ συστηματικὴ συγκέντρωσις τῶν στατιστικῶν τούτων στοιχείων. Κατὰ τὰ ἄλλα νομίζω ὅτι εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐπανεξετασθῇ τὸ ἐγκαταλειφθὲν θέμα τῆς ἰδρύσεως Διεθνοῦς Ἑταιρείας Νεοελληνικῶν Σπουδῶν.

Θ'. Ἡ πτώσις τῆς Ἀποικιοκρατίας εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα νὰ καταρρεύσουν

αί ἀνθοῦσαι εἰς τὰς ἀκτὰς τῆς Μεσογείου, εἰς τὴν Μέσην Ἀνατολήν, εἰς τὴν Αἰθιοπίαν καὶ εἰς ἄλλας χώρας Ἑλληνικαὶ παροικίαι, πραγματικὸν ἀποικιακὸν συγκρότημα ἄνευ ἀποικιοκρατίας. Ὅμως εἰς πολλὰς τῶν χωρῶν τούτων παρέμειναν ὡς πρόβηλοι θεσμοὶ γεραροί, τὰ πατριαρχεῖα τῆς Ἀνατολῆς, τὸ Ὅρος Σινᾶ, αἱ μητροπόλεις καὶ ἐπισκοπαί, πλὴν δὲ τούτων αἱ ἄλλοθενεῖς χριστιανικαὶ κοινότητες, εἰς τὰς ὁποίας τὸ ὄνομα τῶν Ἑλλήνων ἀπολαύει ἰδιαίτερας τιμῆς. Ἐχομεν ἐπίγνωσιν τῶν πραγμάτων τούτων; Ἐπράξαμεν καὶ πράττομεν πᾶν τὸ δυνατὸν διὰ νὰ διατηρήσωμεν καὶ νὰ ἐνισχύσωμεν τὰς ἐσχάτας ταύτας Ἑλληνικὰς ἐπάξεις;

Ι'. Ἐπιτρέψατε, τέλος, εἰς ἓνα Ἑπτανήσιον νὰ πιστεύῃ ὅτι τὸ πολυθρόλητον ζήτημα τῆς ἀνασυστάσεως τῆς Ἰονίου Ἀκαδημίας θὰ ἠδύνατο νὰ εὔρη τὴν λύσιν του, ἐὰν συνεδυάζετο μετὰ τῆς ὀργανώσεως ἑνὸς κέντρου ἐρεῦνης Συγκριτικῆς Φιλολογίας καὶ Ἱστορίας τῆς Μεσαιωνικῆς καὶ Νεωτέρας Τέχνης μετὰ συμμετοχῆς ξένων ἐπιστημόνων¹.

Κύριε Πρόεδρε,

Δὲν πιστεύω εἰς τὰ θαύματα, διότι θαῦμα θὰ ἦτο νὰ ἀναχαιτίσωμεν δι' ἀμέσων καὶ προχείρων ἐνεργειῶν τὸν κλύδωνα, ὁ ὁποῖος ἀπειλεῖ νὰ παρασύρῃ τὰ λείψανα τῆς παλαιᾶς παιδείας. Πιστεύω ὅμως εἰς τὰς ἀξίας τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ εἰς τὴν ἀνάγκην τῆς συστηματικῆς, τῆς ἐπιμόνου καὶ τῆς αἰσιοδόξου ἀντιμετωπίσεως τῶν πραγμάτων. Αἱ πλεῖσται τῶν προτάσεών μου ἀνήκουν εἰς τὰς ἀρμοδιότητας τῆς Ἀκαδημίας. Καὶ ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν πρέπει νὰ ἔχη τόσας δυνατότητας ὅσας ἔχει καὶ εὐθύνας.

R É S U M É

Prenant la parole après MM. J. Théodoracopoulos et C. Tsatsos, l'auteur apporte quelques précisions sur la diffusion des lettres grecques en Occident au Moyen Age et souligne le rôle qu'y a joué l'Italie byzantine. Puis, se limitant aux études byzantines et néo-helléniques, il remarque

1. Κατὰ τὴν ὀργανωθεῖσαν ἐν Κερκύρα Πρώτην Ἑπτανησιακὴν Ἑβδομάδα (14 - 20 Σεπτεμβρίου 1970) ἐν συσκέψει στρογγύλης τραπέζης συνετάχθη ψήφισμα περὶ ἰδρύσεως Πανεπιστημιακῆς Σχολῆς Ξένων Φιλολογιῶν καὶ περὶ τῆς ἀμέσου ἀνοικοδομήσεως τοῦ ἐκ τῶν πολεμικῶν γεγονότων καταστραφέντος ἱστορικοῦ κτηρίου τῆς Ἰονίου Ἀκαδημίας. Ὡσαύτως ἀπεφασίσθη ἡ ἐν Κερκύρα ἴδρυσις ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν «Ἰόνιος Ἀκαδημία» Κέντρου Ἑρευνῶν Συγκριτικῆς Φιλολογίας καὶ Τέχνης (Συγκριτικῆς Φιλολογίας — Συγκριτικῆς μελέτης τῆς Τέχνης καὶ τῶν Θεσμῶν — Παλαιογραφίας καὶ ἀρχαϊκῶν ἐρευνῶν).

qu'elles ont, elles aussi, servi de pont entre la Grèce et le monde européen. Elles se sont d'ailleurs formées dans la même ambiance de la Renaissance qui a vu se développer le vigoureux essor des études classiques. Les études byzantines, ayant atteint un public très large, tendent à former un nouvel humanisme, un humanisme byzantin.

Venant à son tour à des propositions concrètes, l'auteur recommande la création, à Athènes et dans d'autres villes de Grèce, de grands centres de recherche avec participation de savants étrangers : un centre de recherche de l'Antiquité grecque et romaine ; un centre d'études paléographiques ; un centre de Philologie comparée et d'Histoire de l'Art, à Corfou. L'organisation systématique de l'enseignement des lettres néo-helléniques à l'étranger, ainsi que la fondation d'une Association internationale d'études néo-helléniques, proposée déjà il y a quelques années, seraient à souhaiter.

ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ.—**Σκέψεις τινές ἐπὶ τῆς κρίσεως τῶν ἀνθρωπιστικῶν σπουδῶν, ὑπὸ Γρηγ. Π. Κασσιμάτη***

Ἡ πρωτοβουλία τοῦ Γενικοῦ Γραμματέως τῆς Ἀκαδημίας κ. Θεοδορακοπούλου, νὰ θέσῃ τὸ ζήτημα τῆς λιποθυμίας τῶν σπουδῶν τῶν κλασσικῶν γραμμῶν τόσον εἰς τὴν ξένην ὅσον καὶ παρ' ἡμῖν, ἤρχισε νὰ ἀποδίδῃ τοὺς καρπούς της. Ἦνοιξε δηλαδὴ τὴν δημοσίαν συζήτησιν. Πρῶτος ἠκολούθησεν ὁ κ. Τσάτσος προτείνας καὶ αὐτός, ὡς ἄλλωστε καὶ ὁ κ. Γενικὸς Γραμματεὺς, διάφορα πρακτικὰ μέτρα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἐλπίζεται ὅτι θὰ κατορθωθῇ νὰ συνεχισθῇ ἡ καλλιέργεια τῶν ἀνθρωπιστικῶν γραμμῶν, ἐπὶ τῆς ἀκτινοβολίας τῶν ὁποίων στηρίζεται ἡ ἐλπίς τῆς προβολῆς τοῦ Ἔθνους μας, εἰς περίοδον γενικωτέρας κάμψεως τῆς καλλιέργειας αὐτῆς εἰς τὴν Δύσιν, λόγῳ τῆς ἐξαπλώσεως τοῦ τεχνικοῦ πολιτισμοῦ.

Συνέχισε σήμερον ὁ κ. Ζακυθινός. Εἰσφέρω καὶ ἐγώ, μετ' αὐτόν, τὰς γνώμας μου ἐπὶ τοῦ θέματος.

Δὲν θὰ ἐξετάσω σήμερον τὸ ἀκριβὲς βᾶρος τῶν στοιχείων ποὺ παρουσίασαν οἱ κ. κ. συνάδελφοι διὰ νὰ ἐπισημάνουν τὴν παρακμὴν. Ἴσως αἱ παρατηρήσεις τοῦ Προέδρου κ. Ζέρβα περὶ τῆς σχετικότητος τῆς παρακμῆς αὐτῆς νὰ ἔχουν καὶ αὐταὶ ἴσον βᾶρος. Ἴσως ἡμεῖς βλέπομεν τὸ θέμα μὲ τὸ ἐθνικὸν μας αἶσθημα καὶ λυπούμεθα διότι κλονίζεται, ὡς νομίζομεν, τὸ οἰκοδόμημα, τὸ ὁποῖον ἡ ἐκπαίδευσις εἰς τὴν Δύσιν εἶχε διακοσμήσει μὲ τὴν ἀκτινοβολίαν σκέψιν τῶν ἰδικῶν μας προγόνων. Νομίζω καὶ ἐγὼ ὅτι τὸ κακὸν ὑπάρχει μὲν καὶ φυσικὰ μᾶς ἐνοχλεῖ, δὲ ν εἶ ναι ὅ μ ω ς τ ο ι α ὕ τ η ς ἐ κ τ ᾶ σ ε ω ς. Ἄρκεϊ νὰ ἐνθυμηθῶμεν — ἐν ἐκ τῶν πολλῶν — ὅτι ὁ Πρόεδρος τῆς Γαλλικῆς Δημοκρατίας, ὁμιλῶν εἰς τὸ Σικάγον πρό τινος περὶ τῆς νεότητος, εἰς τὴν Ἀντιγόνην ἀνεφέρθη. Καὶ ὅτι ὁ πολὺς πρωτοποριακὸς θεατρικὸς συγγραφεὺς Edward Albee τὸν Σοφοκλῆν ἐπεκαλέσθη ὡς διδάσκαλόν του. Καὶ ἀκόμη, ὅσοι ἐξ ἡμῶν παρακολουθοῦν τὸν διεθνῆ τύπον, διαπιστώνομεν ὅτι καὶ εἰς τοὺς λογοτέχνας καὶ εἰς τοὺς πολιτικοὺς ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς τεχνικοὺς, ὅπως π. χ. τὸν μακαρίτην Ὀπενχάιμερ, ἡ ἀναφορὰ εἰς τὴν ἀρχαίαν σκέψιν, τὴν Ἑλληνικὴν κατὰ τὸ πλεῖστον, ἀλλὰ καὶ τὴν λατινικὴν, εἶναι σχεδὸν καθημερινή. Ἡ ρῆσις τοῦ Anatole France, ὅτι ὅ, τι ἔχ ο μ ε ν, σ χ ε δ ὀ ν ἐ ν τ ῶ σ υ ν ὀ λ ῳ τ ο υ, ὀ φ ε ἰ λ ε τ α ι εἰ ς τ ο ὺ ς Ἑ λ λ η ν α ς, ἀποτελεῖ ἀμετακίνητον δόγμα διὰ τοὺς πνευματικοὺς ἀνθρώπους.

* GRÉG. CASSIMATIS, Quelques considérations sur la crise des Études humanistes.

Τοῦτο ἀποδεικνύει ὅτι ἡ διακόσμησις ἐξακολουθεῖ νὰ ἔλκεται ἀπὸ τὸν χρυσὸν τοῦ ἀρχαίου στοχασμοῦ. Ἄλλὰ περὶ τούτου πράγματι πάντοτε ἐπρόκειτο. Δὲν ἔθεσεν ἡ κλασσικὴ παιδεία τὰ θεμέλια τῆς κοινωνικῆς ζωῆς. Τὰ θεμέλια τὰ ἐκτιζεν ἡ ἀνάγκη. Τὸ οἰκοδόμημα τὸ ὠραιοποίει ἡ κλασσικὴ παιδεία. Τὸ ἔκαμνε ν ἀ ν θ ρ ὠ π ι ο ν . Πότε ὅμως; Ὅταν ἡ παιδεία αὐτὴ κατῴρθωνε νὰ διασπᾶσθαι τὸν κλοιὸν τοῦ τύπου καὶ νὰ συνδέσθαι τὸ γλωσσικὸν ἔνδυμα μὲ τὴν ἀναζήτησιν τοῦ βάθους τοῦ στοχασμοῦ τῶν ἀρχαίων, πὸν ὁδηγεῖ τὸν ἄνθρωπον εἰς τὸν ἀνθρωπισμόν. Ὁ οὐμανισμός, πράγματι, δὲν εἶναι τὰ κλασσικὰ κείμενα. Ἡ humanitas τοῦ Κικέρωνος ἠμπορεῖ νὰ μὴ στηρίζεται εἰς αὐτά. Αὐτὰ δίδουν μόνον τὸ χρῶμα τοῦ εὐρωπαϊκοῦ ἀνθρωπισμοῦ, ἐκείνου πού, ἀκολουθῶν τὸ δίδαγμα τοῦ Προμηθέως, δὲν θεωρεῖ τίποτε ἀδύνατον διὰ τὸν ἄνθρωπον. Homo sum et nihil humanum a me alienum puto. Διότι ἀνθρωπισμός εἶναι καὶ ὁ κινεζικός. Καὶ στηρίζεται εἰς πολιτισμὸν ἴσως ἀρχαιότερον τοῦ ἰδικοῦ μας. Ἄλλου ὅμως ἀναζητεῖ ὁ ἀνθρωπισμός αὐτὸς τὴν βάσιν του. Εἰς τὴν ἐσωτερικὴν τελείωσιν τοῦ ἀνθρώπου, πὸν εἶναι ἔννοια ξένη πρὸς τὴν ἑλληνολατινικὴν παράδοσιν. Αὐτὴν τὴν τελείωσιν ζητεῖ καὶ ἡ σλαβικὴ ψυχὴ καὶ διὰ τοῦτο, εἰς τὸν χρόνον της, ἄλλη εἶναι ἡ εἰκὼν ἀπὸ τὴν ἰδικήν μας. Ὁ Σολτσενίτσιν λέγει εἰς τὸν «Πρῶτον Κύκλον» του, ὅτι «δὲν εἶναι μὲ τὴν γέννησιν, οὔτε μὲ τὴν ἐργασίαν τῶν χειρῶν του, οὔτε μὲ τὰ περὰ τῆς μορφώσεώς του πὸν ἐκλέγεται κανεὶς, διὰ νὰ ἀνήκη εἰς τὸν λαόν, ἀλλὰ μὲ τὰ ἐσωτερικά του προσόντα. Καθέννας σφυρηλατεῖ τὸ ἐγὼ του χρόνο μὲ τὸν χρόνο. Πρέπει νὰ προσπαθῇ νὰ λεπτύνῃ τὴν ψυχὴν του εἰς τρόπον ὅστε νὰ γίνῃ ἀνθρώπινον ὄν. Καὶ δι' αὐτοῦ τοῦ τρόπου νὰ καταστῇ ἔν ἀ π ε ι ρ ο ε λ ἄ χ ι σ τ ο ν μόριον τοῦ λαοῦ του». Ὁ εὐρωπαϊκός ἀνθρωπισμός εἶναι κοινωνικός, εἶναι ἡ συλλογικὴ δημιουργία πὸν στηρίζεται εἰς τὴν ἐ λ ε υ θ ἔ ρ α ν σκέψιν καὶ τὴν ἀληθινὴν ἔ ρ ε υ ν α ν, εἶναι ὁ στοχασμός πὸν λαξεύει τὸν ἀκατέργαστον λίθον τοῦ ὄντος μὲ τὴν σφῦραν τοῦ διαλεκτικοῦ νοῦ καὶ τὴν σμίλην τῆς γλωσσικῆς λιτότητος, στοιχείων κοινωνικῶν. Καὶ ὁ λίθος γίνεται ἄνθρωπος.

Αὐτὸ τὸ ἐπίτευγμα τὸ ἐπέτυχεν ἔν πολλοῖς ἡ Δύσις. Ὑπὸ τὴν πνοὴν τοῦ 16ου αἰῶνος, τὸ μήνυμα τῆς καλλιιεργείας ἐπλησίασε τὸ ἰδανικὸν καὶ εἰς αὐτὰς ἀκόμα τὰς κοινωνίας πὸν εἶχον — καὶ διετήρησαν μέχρι καὶ σήμερον — προσέχοντα τὸν ἀγροτικὸν των χαρακτήρα. Εἰς τελευταίαν μελέτην του ὁ Pierre Sorlin ἀποδεικνύει ὅτι εἰς τὴν Γαλλίαν ἡ ἀλληλεπίδρασις μεταξὺ ἀστῶν καὶ ἀγροτῶν καὶ εἰς τὸν πνευματικὸν τομέα συνεχίζεται. Καὶ ὑπῆρξαν οἱ ἀστοὶ πάντοτε οἱ στῦλοι τοῦ λογίου ἀνθρωπισμοῦ, ἐπιχειροῦντες τὴν ἀδιάκοπον σύνθεσιν μὲ τὸν λαϊκὸν ἀνθρωπισμὸν τῶν ἀγροτῶν.

Ἡμεῖς ἐπορεύθημεν, μετὰ τὴν ἀνεξααρτησίαν μας, τὴν ἰδίαν ὁδὸν τοῦ συνε-

χοῦς μόχθου ; Μὴ εὐτυχήσαντες νὰ ἔχωμεν αὐτοτελῆ μεσαίωνα καὶ ἀναγέννησιν, ὅσ τε ρ ή σ α μ ε ν καὶ εἰς τὴν προσπάθειαν αὐτήν. Καὶ ἐπέσαμεν εἰς τὴν γ λ ω σ σ ο κ α π η λ ε ί α ν.

Ἔλεγα πρὸ ὀκτῶ ἐτῶν ἀπὸ ἄλλου βήματος.

«Τώρα, πού ἐξεπεράσθη ἡ κρίσις τοῦ φανατισμοῦ, δὲν χρειάζεται πλέον συμβιβασμός, ἀλλὰ σύνθεσις. Ἡ γλώσσά μας εἶναι ἐνιαία, στάδια δὲ ἐξελίξεως ἀποτελοῦν αἱ διάφοροι μορφαί της. Ὅπως στάδια ἀναπτύξεως τῶν στοιχείων της εἶναι οἱ διάφοροι κλάδοι, πού ἀπαντοῦν εἰς τοὺς ποικίλους φλοιοὺς τοῦ ἔθνικοῦ μας κορμοῦ, τῶν μορφωμένων καὶ τῶν μὴ, τῶν διαφόρων τοπικῶν ιδιωμάτων κλπ. Αὐτὴν τὴν σύνθεσιν, ἡ ὁποία θὰ ἔχη κατ' ἀνάγκην ἐπίπτωσιν εἰς τὸ ἐκπαιδευτικὸν πρόγραμμα, δὲν τὴν ἐπεχείρησεν ἀκόμη ἡ Πολιτεία. Καὶ εἶναι ἡ καθυστέρησις αὐτὴ εἰς βλάβην τῆς μορφώσεως τῶν ἑλληνοπαίδων, πού ἀρχίζουν νὰ θεωροῦν τὸ μάθημα τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν βαρετὸν καὶ ἀνεδαφικόν. Κακῶς, βέβαια, ἀλλὰ ὄχι χωρὶς δικαιολογίαν. Διότι, ἐκτὸς τῆς σημειωθείσης ἑλλείψεως συνθέσεως, ὑπάρχει καὶ ὁ ἀπηρχαιωμένος τρόπος διδασκαλίας πού ἐπικρατεῖ εἰς τὰ Γυμνάσια, διότι παρέμεινεν ἀπὸ τὴν ἐποχὴν τῆς ἄκρας καθαρευούσης ἡ ἰδέα, ὅτι ἡ διδασκαλία τῶν ἀρχαίων κειμένων ἀποτελεῖ γ λ ω σ σ ι κ ὸ ν μάθημα. Ὅτι σκοπὸς τῆς διδασκαλίας εἶναι ἡ ἐκμάθησις τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς γλώσσης. Ἐνῶ, σήμερον, ἡ ἐκμάθησις τῶν βασικῶν στοιχείων τῆς ἀρχαίας γλώσσης — καὶ μακάρι καὶ ἡ πλήρης ἐκμάθησις, πού εἶναι ὅμως ἔργον τῶν ὀλίγων — εἶναι ἕνας μόνον ἀπὸ τοὺς σκοποὺς τῆς διδασκαλίας. Δίπλα εἰς αὐτὸν ὑπάρχει ἡ γενικωτέρα μορφωτικὴ, πολιτιστικὴ καὶ λογοτεχνικὴ ἀποστολὴ τῶν ἀρχαίων κειμένων. Ἡ ἑλληνικὴ γραμματολογία, μοναδικὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἀνθρωπίνης σκέψεως, ξεπερνᾷ τὴν γλωσσικὴν της ἐπιφάνειαν. Ἄντὶ νὰ περιοριζώμεθα εἰς τὰς λέξεις καὶ τὴν σύνταξιν πρέπει νὰ ἀποβλέψωμεν εἰς τὸ πνευματικὸν κάλλος καὶ εἰς τὸ ἀνθρώπινον βάθος τοῦ μηνύματος τῆς ἀρχαιότητος. Καὶ ἀντὶ τῆς διδασκαλίας μιᾶς τραγωδίας ἢ ἐνὸς πλατωνικοῦ διαλόγου, θὰ ἔπρεπε νὰ διδάσκωνται εἰς κάθε τάξιν ἀποσπάσματα ἀπὸ ποικίλα κείμενα παραλλήλως πρὸς τὴν ἱστορίαν τῆς ἀρχαίας σκέψεως καὶ γραμματολογίας καὶ ἐν συνδυασμῶ πρὸς τὴν αἰσθητικὴν ἀνάλυσιν καὶ τοῦ συνόλου τοῦ ἔργου τῶν ἀρχαίων στοχαστῶν καὶ τῶν ἐπιλεγόμενων εἰδικώτερον ἀποσπασμάτων τοῦ ἔργου των. Χωριστὴ εἶναι ἡ γραμματικὴ ἐρμηνεία, ἡ ὁποία θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι ἐνιαία μὲ τὴν τῆς συγχρόνου γλώσσης μας, διὰ νὰ πείθεται ὁ μαθητὴς περὶ τῆς ἐνότητος τῆς ἑθνικῆς μας γλώσσης καὶ περὶ τῆς ἀξίας της εἰς τὴν καθόλου ἐξέλιξιν τοῦ πολιτισμοῦ μας. Δὲν εἶναι τὰ ἀρχαῖα ἑλληνικὰ δι' ἡμᾶς, τοὺς Ἑλληνας, γλώσσα νεκρά, ὅπως εἶναι τὰ λατινικά, ἀλλὰ τὴν κ α θ ι σ τ ῶ μ ε ν ν ε κ ρ ὸ ν μὲ τὸν στεγνὸν τρόπον τῆς διδασκαλίας της.

Εἶναι ἡ πνευματικὴ καὶ πολιτιστικὴ μας κληρονομιά, πὺν ξεπηδᾷ ἀνάγλυφος μέσα ἀπὸ τὰ κείμενα πὺν μᾶς ἄφησαν οἱ ἀθάνατοι πρόγονοί μας. Τὸ ἑλληνικὸν θαῦμα, κορυφωθὲν μὲ τὴν κλασσικὴν ἀρχαιότητα, συνεχίζεται μὲ τὰ κείμενα τῶν πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, τὰ ὁποῖα πρέπει νὰ διδάσκονται ὄχι ὡς θρησκευτικὰ μόνον κείμενα ἀλλὰ κυρίως ὡς μορφαὶ τῆς ἐνιαίας ἑλληνικῆς γραμματολογίας, καὶ συμπληρώνεται μὲ τὰ ἔργα τῆς μεταβυζαντινῆς καὶ τῆς συγχρόνου λογοτεχνίας μας.

Δὲν φθάνει, ὅμως, ἡ καθυστέρησίς μας εἰς τὸν ἄγονον καὶ ἀνεδαφικὸν πλέον φανατισμὸν τοῦ διχασμοῦ μεταξὺ καθαρευούσης καὶ δημοτικῆς, προστίθεται ἤδη καὶ ὁ φανατισμὸς τοῦ διχασμοῦ μεταξὺ κλασσικῆς καὶ τεχνικῆς Παιδείας. Ὁ διχασμὸς αὐτὸς ἀρχίζει νὰ κατευθύνεται πρὸς τὰ ἄκρα. Καὶ εἶναι τοῦτο δεῖγμα κακόν, κατὰ τοῦ ὁποῖου πρέπει νὰ ἀντιδράσωμεν. Ἡ κλασσικὴ Παιδεία καὶ ἡ τεχνικὴ μόρφωσις δὲν εἶναι ἀντιθετικά, ἔχουν ἀνάγκην ἀλληλοσυμπληρώσεως, ἔχουν ἀνάγκην συνθέσεως».

Ταῦτα ἔλεγον ἀπὸ τοῦ Βήματος τῆς Ἑλληνικῆς Βουλῆς, ὡς ὑπουργὸς τῆς Παιδείας τὴν 13ην Ἀπριλίου 1962. Ἐκτοτε ἡ κατάστασις παρὰ τὰς μεταγλωσστίμους ἐπαγγελίας τῶν ἐκαστοτε ἀρμοδίων, ὄχι μόνον δὲν ἐβελτιώθη, ἀλλὰ σαφῶς, σαφέστατα ἐχειροτέρευσε!

Δὲν εἴμεθα βέβαια ἡμεῖς ἡ αἰτία τῆς σαγήνης πὺν προκαλεῖ παγκοσμίως ἡ ἀνάπτυξις τῆς τεχνικῆς, δημιουργοῦσα νέαν μορφήν κοινωνίας μὲ νέας ἀνάγκας, διαφορετικὰς διεξόδους καὶ ἄλλας θεμελιώσεις τῆς ζωῆς, δι' ὃ καὶ εἰς τὰς χώρας εἰς τὰς ὁποίας ἡ κλασσικὴ παιδεία ἐτιμᾶτο ἄλλοτε περισσότερο καὶ ἀπὸ ἡμᾶς, τὸ ἐνδιαφέρον δι' αὐτὴν ὑποχωρεῖ. Χωρὶς νὰ πταίουν φεῦ! τὰ σοσιαλιστικὰ καθεστῶτα περὶ τῶν ὁποίων ὠμίλησε πρὸ τίνος ἀγαπητὸς συνάδελφος. Εἰς τὴν Σύνοδον, τῶν Ὑπουργῶν Παιδείας τοῦ Συμβουλίου τῆς Εὐρώπης τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1962, ὅτε ἐπολέμησα διὰ τὴν διατήρησιν τῶν κλασσικῶν σπουδῶν, καθὼς ἴσως ἐνθυμοῦνται πολλοί, ὁ κυριώτερος ἐχθρὸς τῶν σπουδῶν αὐτῶν καὶ ὑποστηρικτῆς τῆς τεχνικῆς μορφώσεως ὑπῆρξεν ὁ συντηρητικὸς Ὑπουργὸς τῆς Παιδείας τῆς Κυβερνήσεως Μακντόναλντ sir Edward Boyle. Εἶναι ἐσφαλμένη δὲ ἡ ἰδέα ὅτι ἡ ἀντίθεσις μεταξὺ Grammar School καὶ Comprehensive School χωρίζει τοὺς συντηρητικὸς ἀπὸ τοὺς ἐργατικὸς εἰς τὴν Ἀγγλίαν. Ἡ τομὴ δὲν εἶναι ἰδεολογικὴ ἢ κομματικὴ. Εἶναι τομὴ μεταξὺ δύο πτυχῶν τῆς συγχρόνου μορφωτικῆς ἀνάγκης, πὺν δὲν κατώρθωσε νὰ εὔρη τὸν τρόπον ἐξυπηρετήσεως εἰς ὕψος καὶ στάθμην τοῦ αἰτήματος τῆς μορφώσεως τῶν μαζῶν καὶ νὰ διαμορφώσῃ ὅ,τι ὁ C. P. Snow ὠνόμασε τὴν τρίτην μόρφωσιν, δηλαδὴ τὴν σύνθεσιν τῶν δύο πτυχῶν, τῆς κλασσικῆς καὶ τῆς τεχνικῆς, εἰς ἓν νέον ἀνθρωπιστικὸν πλέγμα. Θὰ τὴν εὔρη ὅμως, καὶ εἰς αὐτὸ ἠμποροῦμεν νὰ βοηθήσωμεν καὶ ἡμεῖς. Διότι ἐκεῖ εὐρίσκεται τὸ ἰδικόν μας λάθος. Εἰς τὸ ὅτι δὲν ἠξιό-

ποιήσαμεν τὴν κληρονομίαν μας, ἐντάσσοντες τὸ κήρυγμά της εἰς τὰ πλαίσια τῶν καιρῶν μας. Δὲν ἐδιδάξαμεν ποτὲ συστηματικῶς τὸν πολιτισμὸν, ποὺ ἀποπνέει ἡ ἀρχαία παιδεία καὶ τὰ κείμενά της. Δὲν ὑπήρξαμεν δημοιοργοί! Ποῖος γνωρίζει ἀπὸ τοὺς νέους μας τὸν νεοπλατωνικὸν Πρόκλον τὸν Λύκιον, ποὺ εὐρίσκεται τὸν πέμπτον αἰῶνα εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς συνθέσεως τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ τοῦ χριστιανικοῦ πνεύματος, περὶ τοῦ ὁποῖου ὁ σεβαστὸς μου φίλος πρόην Ὑπουργὸς Καθηγητῆς κ. Paul Bastid ἐξέδωσε τελευταίως — καὶ διὰ τοῦτο τὸν ἀναφέρω — σπουδαίαν μελέτην; Καὶ ποῖος τεχνικὸς πιστεύει ὅτι οἱ ἀρχαῖοί μας πρόγονοι εὐρίσκονται εἰς τὴν ἀφετηρίαν τῶν προόδων του;

Διὰ νὰ διορθώσωμεν τὸ κακὸν δὲν ἀρκεῖ νὰ δώσωμεν οἰκονομικὰ πλεονεκτήματα εἰς τοὺς καταδεχομένους νὰ ἀσχοληθοῦν μὲ τὰ κλασσικὰ γράμματα. Νεκρὰ σώματα χωρὶς ψυχὴν θὰ δημιοιουργήσωμεν ἔτσι. Ἡ ὑλιστικὴ αὐτὴ ἀντιμετώπισις τοῦ προβλήματος δὲν θὰ ὠφελήσῃ εἰς τίποτε.

Μικρὰν ἐπίσης πρέπει νὰ ἀναμένωμεν βελτίωσιν ἀπὸ τὴν ἴδρυσιν Κέντρων ἢ Ἰνστιτούτων πρὶν παρασκευασθοῦν αἱ βάσεις τῆς ἐξορμήσεως.

Χρειάζεται πνοὴ καὶ πίστις. Καὶ αὐταὶ θὰ ὑπάρξουν, ἂν ἀλλάξῃ ἡ νοοτροπία μας. Καὶ ἡ ἀλλαγὴ χρειάζεται πλαίσια.

Πρῶτον τὸ ἐκπαιδευτικὸν πρόγραμμα. Τὰ ἀρχαῖα ἑλληνικὰ πρέπει νὰ γίνουν πολιτιστικὸν βίωμα τοῦ διδασκάλου πρῶτον, τοῦ ἐκλεκτοῦ μαθητοῦ δευτέρου. Ἀλλὰ τοῦ διδασκάλου ἡ προετοιμασία ἀρχίζει τὸ ἀργότερον ἀπὸ τὸ Πανεπιστήμιον. Εἶναι ἡ διδασκαλία εἰς τὰς Φιλοσοφικὰς μας Σχολὰς εἰς τὸ ὕψος τοῦ ἑθνικοῦ μας χρέους; Μήπως πρέπει νὰ ἀρχίσωμεν ἀπὸ τὴν ἀναμόρφωσιν τῆς διδασκαλίας ἐκεῖ καὶ ἀμέσως κατόπιν εἰς τὰ Γυμνάσια. Διὰ νὰ μὴ πάθωμεν ὅ,τι φαίνεται ὅτι ἐπάθαμεν μὲ τὰ μοντέρνα μαθηματικὰ εἰς τὰ ὁποῖα λέγεται ὅτι κολυμβοῦν καθηγηταὶ καὶ μαθηταὶ ἐν ἀγαστῇ ἰσότητι ἀκαταληψίας;

Μήπως, δεύτερον, πρέπει νὰ ἐφαρμόσωμεν τὸ παλαιὸν ὄνειρον νὰ συγκροτήσωμεν θέατρον ἀρχαίας τραγωδίας μὲ θίασον ἠσκημένον εἰς τὸ ἀρχαῖον κείμενον μὲ τὴν σύγχρονον ἢ ἔστω καὶ μὲ τὴν ἐρασμακίην προφορὰν, ἢ ὁποῖα, ὀρθὴ ἢ ἐσφαλμένη, εἶναι ἡ διεθνὴς κρατοῦσα, μὲ ξενόγλωσσα προγράμματα ἀναλύοντα τὸν πολιτισμὸν τοῦ χώρου καὶ τοῦ χρόνου τοῦ διδασκομένου ἔργου, διὰ τὸ ἐξωτερικόν; Ἡ διδασκαλία εἰς τὴν σύγχρονον λογοτεχνικὴν νεοελληνικὴν δὲν ὠφελεῖ εἰς τίποτε. Εἶναι πλάνη νὰ νομίζωμεν ὅτι οἱ ξένοι θεαταὶ τοῦ ἀρχαίου δράματος προσέρχονται διὰ νὰ ἰδοῦν τὴν α ἢ τὴν β βεντέτταν τοῦ θεάτρου μας. Προσέρχονται διὰ νὰ συλλάβουν, ἔστω καὶ ὑπὸ μορφὴν ὄπερας, τὸ μήνυμα τοῦ ἀρχαίου κόσμου. Διατί νὰ μὴ πλησιάσωμεν τὴν ἀνάγκην αὐτὴν τοῦ Εὐρωπαίου μὲ τὴν χρῆσιν γλώσσης ἂν ὄχι οἰκείας, ὅπως

συμβαίνει πολλάκις, πάντως ὀλιγότερον ξένης ἀπὸ τὴν νεοελληνικὴν καὶ καταξιοῦσης τὴν σχέσιν τῆς Ἑλληνικῆς παρουσίας ἀνὰ τοὺς αἰῶνας καὶ μέχρι σήμερον ; Τοιοῦτος θίασος θὰ ἦτο ὁ καλύτερος πρεσβευτὴς τοῦ κλασσικοῦ πνεύματος, ἀλλὰ καὶ τῆς συγχρόνου Ἑλλάδος εἰς τὸ ἐξωτερικόν, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ ἐσωτερικόν.

Τρίτον, πρέπει νὰ σκεφθῶμεν σοβαρῶς — ἔστω καὶ ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῶν κλασσικῶν σπουδῶν — νὰ χρησιμοποιήσωμεν ἐπὶ τέλους τὸ ραδιόφωνον καὶ τὴν τηλεόρασιν, ὅταν σὺν Θεῷ γίνῃ καὶ αὕτη, διὰ σκοποῦς μορφωτικούς εἰς ὅλους βέβαια τοὺς τομεῖς, ἰδίως ὅμως εἰς αὐτόν. Ἄλλ' ὄχι ἀναθέτοντες εἰς ἐπιστήμονας βεβαρυμένους ἢ — τὸ ἄλλο ἄκρον — ἐπαγγελματίας «τοῦ ποδαριοῦ», προχείρους διαλέξεις πρὸς χρηματισμόν, ἀλλ' ἐκπονοῦντες μὲ σοβαροὺς νέους ἐπιστήμονας πρόγραμμα ἐκλαϊκεύσεως τοῦ πολιτισμοῦ τοῦ ἀρχαίου κόσμου καὶ διαδόσεως τῆς ἀρχαίας σκέψεως, μὲ χρῆσιν ὄχι κειμένων ὀλοκλήρων πού δὲν συγκροτοῦνται ἀλλὰ φράσεων εἰς τὸ πρωτότυπον, καταλλήλως ἐρμηνευομένων, ἐκ τῆς ἑλληνικῆς γραμματολογίας. Ὁ πολιτισμὸς τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος πρέπει νὰ γίνῃ κ τ ἦ μ α ὄ λ ω ν τ ῶ ν Ἑ λ λ ῆ ν ω ν. Ὁ πολιτισμὸς, ὄχι ἡ γλῶσσα. Τὸ ἔργον γνωρίζω ὅτι δὲν εἶναι εὐκόλον, καθ' ἑαυτό, διότι ἡ ἀρχαία σκέψις εἶναι σύνθετος καὶ ἀντιφατικὴ καὶ ἀπαιτεῖ εὐρύτεραν διαλεκτικὴν τοποθέτησιν. Καὶ εἶναι ὀλιγότερον ἀκόμη εὐκόλος· ἰδίως διὰ τὰς ἑλληνικὰς συνηθείας, αἱ ὁποῖαι παρὰ τὴν καταδίωξιν τῆς ἀπλουστεύσεως δὲν ἔφθασαν οὔτε εἰς τὴν *Symfonia Platonis cum Aristotele* τοῦ Βησσαρίωνος. Δὲν πρέπει ὅμως νὰ καταβληθῇ προσπάθεια ; Καὶ δὲν πρέπει, διὰ μίαν ἔστω φορᾶν, νὰ ἐντοπίσωμεν τὴν προσπάθειάν μας εἰς μόνον τὸν τομέα τῆς κλασσικῆς ἀρχαιότητος καὶ νὰ μὴ γενικεύσωμεν ἀμέσως τὰ πράγματα, καθένας μὲ τὴν εἰδικότητά μας, ὅποτε δὲν θὰ γίνῃ τίποτε ;

Βεβαίως, καὶ ὅλα ὅσα ἐπρότειναν καὶ ὁ κ. Θεοδωρακόπουλος καὶ ὁ κ. Τσάτσος εἶναι σωστά. Μήπως ὅμως θέτουν, κατὰ τὴν γαλλικὴν ἔκφρασιν, *la charge devant les boeufs* ;

Διὰ νὰ ζητῶμεν ἀπὸ τοὺς ἄλλους νὰ τιμοῦν τὸ μήνυμα τῆς ἑλληνικῆς παιδείας καὶ νὰ διδάσκωνται ἀπὸ αὐτό, πρέπει νὰ ἀποδεικνύωμεν καθημερινῶς ὅτι εἴμεθα πρῶτοι ἡμεῖς ἄξιοι νὰ τὸ δεχθῶμεν ἀπ' εὐθείας. Διότι ἡ περίοδος, πού ἐδεχόμεθα ἀμέριστοι τὸ μήνυμα αὐτὸ διὰ τοῦ μόχθου τῶν συνελλήνων τῆς Δύσεως, παρέρχεται ! Τὸ δίδαγμα ἐντάσσεται εἰς τὸν Εὐρωπαϊκὸν καὶ τὸν Ἀτλαντικὸν χῶρον καὶ καθιστάμενον πανανθρώπινον ἀποκόπτεται ἀπὸ τὴν ρίζαν του χωρὶς νὰ χάνῃ τὴν δυνάμιν του. Διὰ νὰ ὑπενθυμίσωμεν τὴν ρίζαν αὐτὴν καὶ διὰ νὰ τονίσωμεν τὰς καταβολὰς τοῦ μηνύματος πρέπει πλέον νὰ ἐργασθῶμεν ἡμεῖς. Μόνον ἔτσι τὸ μήνυμα τῶν προγόνων μας δὲν θὰ εἶναι μόνον κλασσικὸν καὶ ἀνθρωπιστικόν, ἀλλὰ καὶ ἑλληνικόν !

R É S U M É

La communication, dont un pâle résumé est donné par ces lignes présente le point de vue de M. Cassimatis sur le problème du déclin de l'intérêt pour les études humanistes, dénoncé déjà par M. Théodorakopoulos (C. R. 1970, pages 26 - 34), M. Tsatsos (C. R., pages 89 - 95) et M. Zakythinos (C. R., pages 127 - 137). Ce point de vue est le suivant :

Il ne faut pas exagérer ce qu'on appelle la crise de l'humanisme. Il est évident que le développement énorme de la technique et de ses applications a partout créé une culture parallèle, la culture technique, ou, pour nous souvenir de Snow, deux cultures, qui doivent coexister. Cette coexistence n'exclut pas le développement de la culture humaniste. S'il y a une régression partout dans le monde de l'enseignement des langues classiques, il ne reste pas moins vrai que la culture classique continue à dominer la pensée contemporaine. L'esprit prométhéen beaucoup plus que le langage est à la base de notre civilisation. Les esprits les plus représentatifs se réfèrent toujours à cet esprit incarné par les auteurs grecs. Le président de la République Française a invoqué Antigone en s'adressant, il y a quelque temps, aux étudiants de Chicago. Un publiciste américain d'audience internationale a taché d'expliquer la politique du Président Nixon en remontant aux explications de Thucydide. Le dramaturge d'avant garde Edward Albee évoque toujours Sophocle comme son maître. Oppenheimer faisait appel à Platon et l'adage d'Anatole France que « tout ce que nous possédons nous le devons aux Grecs » est plus universellement reconnu que jamais.

C'est la langue grecque, comme la langue latine qui sont en régression dans l'enseignement. Mais pour cette régression qui est le résultat de l'existence d'une deuxième branche de culture, la culture technique, qui a aussi son importance parce qu'elle représente l'élément romantique de notre époque, l'élément de l'imagination créative qui doit coexister avec l'élément classique de la règle et de l'harmonie, pour cette régression, qui est plus responsable ? Seule la nature des choses, ou plutôt nous autres Grecs qui n'avons pas su organiser la défense et l'illustration de notre langue pour la rendre accessible et utile au monde actuel et éterniser son poids dans la culture européenne ?

Nous nous sommes pendant longtemps enlisés dans le champs bour-

beux de la question du langage écrit ou parlé, pur ou populaire et nous avons négligé l'essentiel.

Parmi les mesures qui s'imposent pour remonter le courant on peut signaler les suivantes.

1) La réforme de nos programmes scolaires pour donner à l'enseignement de l'ancien grec un contenu culturel, au lieu de l'importance exclusivement linguistique qu'il avait pendant un siècle et plus. Cette réforme doit commencer par l'Université et s'étendre jusqu'à l'École secondaire.

2) La création d'une troupe qui jouera à l'étranger le répertoire classique en grec ancien mais à la prononciation érasmienne, qui est, malheureusement, celle qui a prévalu en Europe et ailleurs.

3) La rééducation des masses par des conférences radiophoniques et télévisées sur la civilisation et la culture antiques, sans exploitation politique et même nationale, pour recréer le climat de suite et de synthèse qui doit lier le monde humaniste à la culture contemporaine.

Jusqu'à maintenant nous recevions souvent l'enseignement de notre patrimoine culturel par l'Occident. Les circonstances nous imposent de prendre la relève. Et au lieu de nous affoler d'un certain déclin, créer la force nationale qui pourra remédier à la situation. Une civilisation de masse est en route. Avant de faire connaître aux masses étrangères notre héritage culturel, il faut le faire connaître et le faire goûter par les masses helléniques.

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΙΣ ΜΗ ΜΕΛΟΥΣ

ΜΕΤΕΩΡΟΛΟΓΙΑ.— **Ἐπὶ ἀξιοσημειώτων τινῶν περιπτώσεων Ἐτησίων ἀνέμων εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Αἰγαίου, ὑπὸ Λεωνίδα Ν. Καραπιπέρη***.

Ἐνεκοινώθη ὑπὸ τοῦ Ἀκαδημαϊκοῦ κ. Ἡλ. Μαρσιολοπούλου.

Εἰς προγενεστέρας ἐργασίας ἀναφερομένης εἰς τὰς ἐπιδράσεις τῆς ἡλιακῆς δραστηριότητος ἐπὶ τῶν Ἐτησίων ἀνέμων, διεπιστώθη ὅτι κατὰ τὰ μέγιστα τῶν ἡλιακῶν κηλίδων ὁ ἀριθμὸς τῶν περιπτώσεων Ἐτησίων ἀνέμων τῆς περιόδου Μαΐου - Ὀκτωβρίου εἶναι μεγαλύτερος τοῦ ἀντιστοίχου τοιούτου τοῦ παρατηρούμενου κατὰ τὰ ἐλάχιστα τῶν κηλίδων καὶ γενικῶς ὅτι ἡ μεταξὺ κηλίδων καὶ συχνότητος Ἐτησίων σχέσις εἶναι ἀξιόλογος, τοῦ συντελεστοῦ συσχετίσεως μεταξὺ τῶν δύο τούτων φαινομένων ἀνερχομένου + 0,727 διὰ τὴν περίοδον 1892-1961 (2,4).

Ἐπειδὴ αἱ πρὸ τοῦ 1892 παρατηρήσεις ἐπὶ μετεωρολογικῶν φαινομένων καὶ στοιχείων εἶναι ἐν Ἑλλάδι σπάνιοι, διὰ τοῦτο εἰς ἅς περιπτώσεις ἐκ τῆς ἀναγραφῆς ἱστορικῶν ἢ ἄλλων τινῶν παρατηρήσεων συνάγονται ἐνδιαφέροντα συμπεράσματα ἐπὶ διαφορῶν φαινομένων καὶ καταστάσεων τῆς ἀτμοσφαιράς, τοῦτο ἀποτελεῖ λίαν χρήσιμον πληροφορίαν.

Οὕτω ἐκ μιᾶς μελέτης τοῦ Θ. Παπαδοπούλου, ἣτις ἀναφέρεται εἰς τὴν ἐξιτόρησιν τῆς καταλήψεως τῆς Χίου ὑπὸ τῶν Ἑνετῶν κατὰ τὸ ἔτος 1694, προκύπτει ὅτι ὁ Ἑνετικὸς στόλος ἀναχωρήσας ἐκ Σουνίου τὴν 14ην Αὐγούστου 1694 διὰ Χίον, ἠναγκάσθη λόγῳ τῶν πνεόντων συνεχῶς ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας ἰσχυρῶν Ἐτησίων νὰ ποδίση κατ' ἐπανάληψιν εἰς διαφοροὺς νήσους τῶν Κυκλάδων καὶ νὰ φθάσῃ εἰς Χίον τὴν 3ην Σεπτεμβρίου (5, 6).

Ἐκ τῆς παρατηρήσεως ταύτης συνάγεται, ὅτι κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1694 οἱ Ἐτησῖαι παρουσίαζον μεγάλην συχνότητα καὶ ἔντασιν. Ἀλλὰ τὸ ἔτος 1693 ἦτο ἔτος μεγίστης ἡλιακῆς δράσεως (9, 10), γεγονὸς τὸ ὅποιον συνηγορεῖ ὑπὲρ τοῦ ὡς ἄνω συμπεράματος, ὅτι δηλαδὴ κατὰ τὰ ἔτη τοῦ μεγίστου τῶν ἡλιακῶν κηλίδων ἢ συχνότης τῶν Ἐτησίων εἶναι μεγάλη.

Εἰς τὴν παροῦσαν μελέτην ἐξετάζονται δύο εἰσέτι πληροφορίαι, αἵτινες συνηγοροῦν ὁμοίως ὑπὲρ τοῦ ὡς ἄνω συμπεράματος.

Ἡ πρώτη ἐξ αὐτῶν ὁφείλεται εἰς τὸν Γάλλον Fauvel, λόγιον καὶ ζωγράφου.

* LEON. N. CARAPIPERIS, *On some important cases of Etesian winds in Aegean Sea area.*

φον, ὅστις κατῆλθεν εἰς Ἑλλάδα ὡς βοηθὸς τοῦ δημιουργοῦ τῆς εἰκονογραφημένης Ἑλλάδος Choiseul Gouffier. Ὑπὸ τὴν ιδιότητά του ταύτην ἐπεσκέφθη πλείστας περιοχὰς τῆς Ἑλλάδος ἐγκατασταθεὶς τελικῶς περὶ τὸ 1781 εἰς Ἀθήνας, ὅπου ἐπεδόθη εἰς τὸ σχέδιον, τὴν ζωγραφικὴν, τὴν συλλογὴν ἀρχαίων ἀντικειμένων καὶ τὴν ἀρχαιοκαπηλείαν. Ἀπὸ τοῦ 1803 διωρίσθη ὑποπρόξενος τῆς Γαλλίας μέχρι τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821, ὅτε ἠναγκάσθη νὰ καταφύγῃ εἰς τὴν Σμύρνην, ἣ δὲ ἐν Ἀθήναις οἰκία του, τὴν ὁποίαν εἶχε μεταβάλλει εἰς μικρὸν μουσεῖον ἀρχαιοτήτων, κατεστράφη. Μετὰ τὸν θάνατόν του (1838) τὰ χειρόγραφα καὶ τὰ σχέδιά του ἠγόρασεν ἡ Βιβλιοθήκη τῶν Παρισίων.

Ὁ Fauvel εἰς τὸ ἡμερολόγιόν του, δι' ἐν ἐκ τῶν εἰς Θῆραν ταξιδίων του ἀναγράφει ὅτι ἀπὸ τῆς 1ης Ἰουλίου 1788, ὅτε ἀφίχθη εἰς τὴν νῆσον ταύτην, μέχρι τῆς 7ης Αὐγούστου ἦτοι ἐπὶ 38 συνεχεῖς ἡμέρας ἔπνεον βόρειοι ἄνεμοι (Ἐτησία), οἵτινες δὲν τοῦ ἐπέτρεπον νὰ φορτώσῃ τὰ βαρέα τεμάχια τῶν εὐρημάτων του. Ἀλλὰ καὶ ἡ διακοπὴ τῆς πνοῆς τῶν ἀνέμων τούτων τὴν 7ην Αὐγούστου, κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ὁποίας ἐπετεύχθη ἡ φόρτωσις, διήρκεσε μόλις 6 ὥρας, ἀπὸ τῆς 6 π. μ. μέχρι τῆς μεσημβρίας, διότι ἀπὸ τῆς μεσημβρίας ἤρχισε καὶ πάλιν ἡ πνοὴ τῶν Ἐτησίων ἀνέμων (3, 8).

Ἐκ τῆς ἀναγραφῆς ταύτης προκύπτει ὅτι κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1788 οἱ Ἐτησῖοι εἶχον μεγάλην συχνότητα καὶ ἔντασιν. Ἀλλὰ τὸ ἔτος 1788 ἦτο ἔτος μεγίστου τῶν κηλίδων (9, 10) καὶ ἐπομένως ἡ περίπτωσις αὕτη ἐνισχύει τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ ἡλιακὴ δραστηριότης εὐρίσκεται εἰς σχέσιν μετὰ τῆς συχνότητος τῶν Ἐτησίων καὶ δὴ ὅτι κατὰ τὰ μέγιστα αὐτῆς αἱ περιπτώσεις τῶν ἀνέμων τούτων εἶναι πολυάριθμοι.

Ἡ δευτέρα πληροφορία δίδεται ἀπὸ τὸν Γερμανὸν ἀρχαιολόγον L. Ross. Οὗτος κατὰ τὸ ἔτος 1832 κατελθὼν εἰς Ἑλλάδα διωρίσθη ἔφορος ἀρχαιοτήτων Πελοποννήσου καὶ ἀκολούθως καὶ τῶν Κυκλάδων νήσων καὶ μετέπειτα γενικὸς ἔφορος, παραιτηθεὶς τὸ 1836, διὰ νὰ διορισθῇ τὸ 1837 καθηγητῆς τῆς ἀρχαιολογίας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν, εἰς τὸ ὁποῖον ἐδίδαξε μέχρι τοῦ 1843. Ὁ Ross ἐπεχείρησεν ἐκ διαλειμάτων πολλὰς περιηγήσεις εἰς τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου καὶ ἀλλαγῶν τῆς Ἑλλάδος, τῶν ὁποίων τὰς περιγραφὰς ἐδημοσίευσεν ἐν Γερμανίᾳ εἰς τέσσαρας τόμους (1840 - 1853). Εἰς τὰς περιηγήσεις δὲ ταύτας ἀναφέρονται πολλάκις καὶ μετεωρολογικαὶ πληροφορίες διὰ διαφόρους περιοχὰς (7).

Οὗτος εἰς ἐν ταξιδίόν του ἀπὸ Πειραιῶς εἰς τὴν νῆσον Λέσβον, τὸ ὁποῖον ἤρχισε τὴν 3ην Σεπτεμβρίου τοῦ ἔτους 1843, ἀναφερόμενος εἰς τὰς ἀνεμολογικὰς συνθήκας τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἀναγράφει μεταξὺ ἄλλων τὰ ἑξῆς: «Ἐφέτος καθυ-

στέρησαν ασυνήθως οί βόρειοι άνεμοι, οί όποιοι τώ θέρος κυριαρχούν επί τού Αιγαίου πελάγους» έννοών προφανώς τούς Έτησίαις.

Έκ τής πληροφορίας ταύτης συνάγεται, ότι κατά τώ έτος 1843 και δή κατά τούς πρό τού Σεπτεμβρίου μήνας Ιούλιον και Αύγουστον, κατά τούς όποιους οί Έτησίαι παρουσιάζουν τήν μεγαλυτέραν συχνότητα (1), οί έν λόγω άνεμοι δέν έπνευσαν ή έπνευσαν μετά μικράς συχνότητος.

Η άναγραφή όμως αύτη ένέχει μεγάλην σημασίαν διότι τώ έτος 1843, κατά τώ όποϊον ό αριθμός τών ήμερών Έτησιών άνέμων κατά τās μαρτυρίας τού Ross ήτο μικρός, ήτο έτος έλαχίστου τής ήλιακής δρασεως (9, 10). Ήτοι και ή πληροφορία αύτη ένισχύει τὰ συμπεράσματα τών προγενεστερών έρευνών, συμφώνως πρós τὰ όποια, ως άνεφέρθη και προηγουμένως, κατά τώ μέγιστον τών κηλίδων παρατηρεϊται μέγιστον και κατά τώ έλάχιστον έλάχιστον εις τήν συχνότητα τών Έτησιών άνέμων.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. L. N. CARAPIPERIS: On the frequency of the Etesian winds. Mem. Nat. Observatory of Athens Ser. II. No 10, 1962.
2. L. N. CARAPIPERIS: Secular changes and periodicity of the Etesian winds. Mem. Nat. Obs. of Athens Ser. II. No 11, 1962.
3. FRIED. HILLER VON GAERTRINGEN: Die Insel Thera in Altertum und Gegenwart. Berlin, Verlag von G. Reimer, 1899.
4. Λ. Ν. ΚΑΡΑΠΙΠΕΡΗΣ: Έπί τής συχνότητος και περιοδικότητος τών Έτησιών έν Αθήναις. Πρακτ. Ακαδ. Αθηνών. Τόμος 20, 1945, σ. 126 - 134.
5. Λ. Ν. ΚΑΡΑΠΙΠΕΡΗΣ: Έπί μιās έξαιρετικής περιπτώσεως Έτησιών άνέμων σημειωθείσης κατ' Αύγουστον 1694 εις τήν περιοχήν τού Αιγαίου. Έπετ. Έταιρ. Κυκλαδικών Μελετών. Τόμος Δ', 1964, σ. 149 - 154.
6. Θ. Ι. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ: Μία έξιστόρησις τής καταλήψεως τής Χίου υπό τών Ένετών (1694), Παρνασσός, Τόμος ΣΤ', 1964, σ. 177 - 196.
7. L. ROSS: Reisen auf den griechischen Inseln des Ägäischen Meeres. 3ος τόμος. Stuttgart und Tübingen, I. G. Gottascher Verlag, 1845.
8. Tagebücher von Fauvel. Aus der Pariser National Bibliothek, Ms franç. 22877.
9. YU. I. VITINSKII: Solar-Activity Forecasting. Transl. from Russian by Z. Lerman. Jerusalem, 1965.
10. W. WALDMEIER: The sunspot activity in the years 1610-1960. Zürich, Schulthess & Co A. G., 1961.

S U M M A R Y

This paper is referred to two narrations one by the French writer and painter Fauvel and another by the German archaeologist Ross about the winds, which blow during the summer in Aegean Sea.

Fauvel writes in his diary that during the summer of 1788 Etesian winds blew constantly for 38 days (July 1st through August 7th) while Ross describes, that there was an exceptional delay of Etesian winds in the summer of 1843.

But 1788 was a year of maximum and 1843 a year of minimum in sunspot cycle. The above mentioned information are in agreement with the results of our previous research works, according to which the maximum and minimum in Etesian wind frequency are observed with the maximum and minimum in solar activity respectively.

ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 11^{ΗΣ} ΙΟΥΝΙΟΥ 1970

ΠΡΟΕΔΡΙΑ ΛΕΩΝ. Θ. ΖΕΡΒΑ

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΙΣ ΜΕΛΟΥΣ

ΘΕΟΛΟΓΙΑ.— Τὰ Ἑλληνικά Γράμματα καὶ ἡ Ἐκκλησία, ὑπὸ Π. Ι. Μπρα-
τσιώτου*.

Κατὰ τὴν προπαρελθοῦσαν συνεδρίαν τῆς Ὀλομελείας τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν ὁ Γεν. Γραμματεὺς αὐτῆς κ. Ἰωάν. Θεοδοωρακόπουλος¹ εἶχε τὴν ὥραϊαν ἔμπνευσιν νὰ εἰσηγηθῆ περὶ τοῦ σπουδαιοτάτου θέματος «Ἡ Ἑλλὰς ὡς οἰκουμενικὴ ἰδέα», μετὰ τοῦ ὁποίου, ὡς ἦτο ἐπόμενον, συνεδυσάσθη καὶ ἡ σύγχρονος κρίσις τῶν κλασσικῶν σπουδῶν καθ' ὅλου. Ἐπὶ τοῦ θέματος δὲ τούτου ὠμίλησεν ἀκολούθως ὁ κ. Κ. Τσάτσος², κατὰ δὲ τὴν ἐπομένην συνεδρίαν ὠμίλησαν ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ θέματος οἱ κ. κ. Ζακυθινός³ καὶ Κασσιμάτης⁴. Ἀλλὰ τὸ θέμα εἶναι τόσον σπουδαῖον καὶ τόσον εὐρύ, ὥστε νὰ ἐνδείκνυται νὰ ἀκουσθοῦν καὶ ἄλλαι γνῶμαι, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ μία ἀπὸ θεολογικῆς πλευρᾶς καὶ τοῦτο ἔχω σήμερον τὴν τιμὴν νὰ ἐπιχειρήσω ἐξετάζων τὴν θέσιν τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων ἐν τῇ καθ' ὅλου Ἐκκλησίᾳ καὶ ἰδιαιτέρως ἐν τῇ Ἑλληνικῇ Ὁρθοδοξίᾳ ἐν τῇ πρὸς ἀλλήλους σχέσει ἀμφοτέρων τούτων τῶν μεγάλων πνευματικῶν παραγόντων.

* P. J. BRATSIOTIS, *Die altgriechische Bildung und die christliche Kirche*.

1. Συνεδρία τῆς 26ης Φεβρουαρίου 1970· βλ. σελ. 29 - 34.
2. Συνεδρία τῆς 16ης Ἀπριλίου 1970· βλ. σελ. 89 - 95.
3. Συνεδρία τῆς 28ης Μαΐου 1970· βλ. σελ. 127 - 137.
4. Συνεδρία τῆς 28ης Μαΐου 1970· βλ. σελ. 138 - 145.

Εἶναι γνωστὸν τὸ μέρος, τὸ ὁποῖον ἔκπαλαι διεδραμάτισεν εἰς τὴν διάδοσιν, διαμόρφωσιν, ἀκόμη δὲ καὶ εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ Χριστιανισμοῦ οὐ μόνον ὁ ἑλληνικὸς, ἀλλὰ καὶ γενικώτερον ὁ ἑλληνιστικὸς λεγόμενος κόσμος, εἰς τὴν γλῶσσαν τοῦ ὁποίου εἶχεν ἤδη ἀπὸ τοῦ Γ' μέχρι τοῦ Β' πρὸ Χριστοῦ αἰῶνος μεταφρασθῆ ἢ Παλαιὰ Διαθήκη ὑπὸ τῶν λεγομένων Ἑβδομήκοντα καὶ ἀκολούθως συνεγράφη κατὰ τὸν Α' αἰῶνα μ. Χ. καὶ ἡ Καινὴ Διαθήκη. Εἶναι δὲ γνωστὴ ἤδη ἡ πρώτη ἀμφοτέρων ἐπαφή, ἡ πραγματοποιηθεῖσα κατὰ τὰς παραμονὰς τῶν παθῶν καὶ τοῦ σταυρικοῦ θανάτου τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὡς μανθάνομεν ἀπὸ τὸ IB' κεφάλαιον, στ. 20, τοῦ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίου, ὅπου ἐπὶ τῇ ἀναγγελίᾳ ὅτι *Ἕλληνες τινες*, πιθανώτατα δὲ Ἑλληνισταὶ προσήλυτοι εἰς τὴν Ἰουδαϊκὴν θρησκείαν ἐκ τῶν ἀναβαινόντων εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα κυρίως ἐπὶ τῇ ἑορτῇ τοῦ Ἰουδαϊκοῦ Πάσχα, προσῆλθον εἰς τὸν ἑλληνόφωνον ἀπόστολον τοῦ Χριστοῦ Φίλιππον, καταγόμενον ἐκ τῆς Βηθσαϊδᾶ τῆς Γαλιλαίας, εἰς τὴν ὁποίαν ἐπαρχίαν τῆς Παλαιστίνης ἐλαλεῖτο ὡς διεθνῆς ἢ ἑλληνιστικῆ γλῶσσα, καὶ εἶπον πρὸς αὐτὸν *θέλομεν τὸν Ἰησοῦν ἰδεῖν*, ὁ δὲ ἐν λόγῳ ἀπόστολος μετὰ τοῦ ἑτέρου Γαλιλαίου συμμαθητοῦ του, Ἀνδρέα, ἀνήγγειλαν εἰς τὸν διδάσκαλόν των τὴν ἐπιθυμίαν ταύτην. Τότε ὁ Ἰησοῦς, προφανῶς προαισθανόμενος τὴν μέλλουσαν ἐξέλιξιν τῆς περὶ αὐτὸν κινήσεως καὶ δὴ καὶ τὸ μέρος, τὸ ὁποῖον ἐπρόκειτο νὰ διαδραματίσῃ εἰς τὴν κίνησιν ταύτην ὁ ἑλληνιστικὸς κόσμος, προσέβη εἰς τὴν βαρυσήμαντον ἐκείνην δήλωσιν, τὴν ὁποίαν εὐρίσκομεν εἰς τὴν συνέχειαν τῆς σχετικῆς διηγήσεως τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Ἰωάννου, ὅπου προαγγέλλεται καὶ ὁ ἐπικείμενος βίαιος θάνατος Αὐτοῦ: *Ἐὰν μὴ ὁ κόκκος τοῦ σίτου πεσὼν εἰς τὴν γῆν ἀποθάνῃ* (δηλ. σαπίσῃ), *αὐτὸς μόνος μένει· ἐὰν δὲ ἀποθάνῃ, πολλὸν καρπὸν φέρει.* Ἐς σημειωθῆ δὲ ἐνταῦθα καὶ ἡ γενομένη ὑπὸ διαφόρων ἐρμηνευτῶν καὶ μηδόλως ἀποκλειομένη εἰκασία, ὅτι ἡ ἐν λόγῳ στιχομυθία διεξήχθη εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, δεδομένου ὅτι ἡ γλῶσσα αὕτη «ἐπεχωρίαζεν» εἰς τὴν Παλαιστίνην καὶ ἰδιαιτέρως εἰς τὴν ὑπὸ ἀρκετῶν ξένων κατοικουμένην «Γαλιλαίαν τῶν Ἑθνῶν». Ἐπὶ πλέον δ' ἄς σημειωθοῦν μάλιστα καὶ τὰ ἑλληνικὰ κύρια ὀνόματα τῶν δύο Γαλιλαίων μαθητῶν, τοῦ Φιλίππου καὶ τοῦ Ἀνδρέα, τὰ σχετιζόμενα τόσον πρὸς τὴν ἀρχικὴν μακεδονικὴν κατάκτησιν τῆς χώρας, τὴν ὁποίαν ἐδέχθη καὶ ἐσυνέχισε καὶ ἡ ρωμαϊκὴ κατάκτησις, ἥτις ἐν τῷ συνόλῳ τῆς ἡνῶει τὴν τότε παγκόσμιον κοινήν ἑλληνικὴν γλῶσσαν ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε νὰ διατυπωθῆ ἢ ὄχι ἀπίθανος γνώμη, ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ Ἰησοῦς, κατὰ τὸ ἀνθρώπινον καὶ ἀσχέτως πρὸς τὴν θεανδρικὴν του ιδιότητα, θὰ ἠδύνατο νὰ συνεννοῆται καὶ ἑλληνιστὶ καὶ ὅτι καὶ εἰς αὐτὴν τὴν γλῶσσαν συνεννοήθη οὗτος καὶ μὲ τὸν Πιλάτον (παράβαλε μάλιστα καὶ τὴν ἐπὶ τοῦ Σταυροῦ του τεθεῖσαν ἐπιγραφὴν ἑλληνιστί, ρωμαϊστὶ

καὶ ἔβραϊστί). Σημειωτέον δ' ὅτι προσφάτως ἀνεκινήθη ἐκ νέου τὸ ζήτημα τῆς χρήσεως τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης ἐν Παλαιστίνῃ ὑπὸ τοῦ διακεκριμένου καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Ἀμστερδαμ κ. J. Sevenster ἐν εἰδικῇ πραγματείᾳ δημοσιευθείσῃ κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος ἀγγλιστὶ ἐν Leiden τῆς Ὀλλανδίας ὑπὸ τὸν τίτλον *Do you know Greek?* (ἐκ σελ. 197), εἰς τὴν ὁποίαν ἀπήντησε προσφάτως καὶ ὁ ἐν τῇ Θεολογικῇ Σχολῇ τοῦ Montpellier Ἑλβετὸς τὴν καταγωγὴν καθηγητῆς Wilhelm Vischer ὑπὸ τὸν γαλλικὸν τίτλον «*Savez-vous le Grec?*»¹. Ἐὰς μοὶ ἐπιτραπῆ δὲ νὰ προσθέσω ὅτι καὶ ἐκ τῆς ἀναγνώσεως ἀμφοτέρων τῶν διατριβῶν τούτων δὲν κατέστην σοφώτερος ἀπὸ ὅ,τι ἐγνώριζον πρὸ 40ετίας, ὅτε δὲν ἀπέκλειον ἐν τῷ μακρῷ μου ἄρθρῳ εἰς τὴν Μεγάλῃν Ἑλληνικὴν Ἐγκυκλοπαιδεῖαν τοῦ Πυρσοῦ «Περὶ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ» (τόμος IB', σελ. 908 - 913), τὴν δυνατότητα, ὅτι οὗτος θὰ ἠδύνατο καὶ κατὰ τὸ ἀνθρώπινον νὰ συνεννοῖται εἰς τὴν Παλαιστίνῃ ἐν ἀνάγκῃ καὶ ἑλληνιστί.

Καὶ τώρα ἄς ἐπανέλθωμεν εἰς τὸ θέμα ἡμῶν λέγοντες ὅτι πρέπει νὰ ληφθῆ πρὸ ὀφθαλμῶν, ὅτι ἡ πρώτη Ἐκκλησία, ἡ συγκροτηθεῖσα κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς εἰς τὸ ὑπερῶν τῆς Ἱερουσαλήμ, ὀλίγας ἡμέρας μετὰ τὴν Ἀνάληψιν τοῦ Σωτῆρος καὶ μετὰ τὸ κήρυγμα τοῦ ἀποστόλου Πέτρου ἐπεξηγήσαντος τὸ ὑπερφυσικὸν ἐκεῖνο φαινόμενον τῆς γλωσσολαλιᾶς, ἐσχηματίσθη ὑπὸ τῶν ἑλληνιστῶν Ἰουδαίων τῶν παρευρεθέντων κατὰ τὴν σύναξιν ἐκείνην τῶν μαθητῶν τοῦ Χριστοῦ, ἐν εὐρυτέρῳ δ' ἐννοίᾳ ἐξ ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι εἶχον συρρέουσαι εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ κατὰ τὴν μεγάλην Ἰουδαϊκὴν ἑορτὴν τῆς Πεντηκοστῆς καὶ ἦσαν κάτοχοι τῆς παγκοσμίου γλώσσης τῆς ἐποχῆς, δηλαδὴ τῆς ἑλληνιστικῆς, ὥστε νὰ εἶναι εἰς θέσιν νὰ ἐννοοῦν τὸν ἐπίσης ἑλληνιστὶ λαλοῦντα πρὸς αὐτοὺς ἀπόστολον Πέτρον, ὡς μανθάνομεν ἀπὸ τὴν ἀρχὴν τοῦ Β' κεφαλαίου τῶν Πράξεων τῶν Ἀποστόλων. Ἀναμφιβόλως δὲ εἰς αὐτὴν τὴν γλῶσσαν θὰ ἀπήγγειλε μετ' ὀλίγας ἡμέρας τὴν θαυμασίαν του ὁμιλίαν (Πράξ. Ζ', 1-53) καὶ ὁ φλογερὸς Στέφανος, εἰς ἐκ τῶν ἐκλεγέντων ὑπὸ τῆς πρώτης Ἐκκλησίας ἐκείνης ἑπτὰ ἑλληνιστῶν δια-

1. Ἐὰς σημειωθῆ ἐνταῦθα ὅτι ὀλίγας μόλις ἡμέρας μετὰ τὴν παροῦσαν ἀνακοίνωσίν μου ἔλαβον ἐκ Leiden (Brill) τῆς Ὀλλανδίας τιμητικὸν τόμον συντεταγμένον τὸ μὲν ἀγγλιστί, τὸ δὲ γερμανιστὶ καὶ ἀφιερωμένον εἰς τὸν καθηγητὴν τοῦ ἐν Amsterdam Πανεπιστημίου JOHN SEVENSTER καὶ περιέχοντα 17 πραγματείας φίλων τοῦ ἀνδρὸς ὑπὸ τὸν τίτλον *Studies in John* ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τῆς 70ετηρίδος τῶν γενεθλίων του, μελετήματα στρεφόμενα περὶ τὸ ὄνομα Ἰωάννης ὅπερ ἔφερε καὶ ὁ ἑορτάζων. Μεταξὺ δὲ ἄλλων μελετημάτων περιλαμβάνεται καὶ τὸ τοῦ καθηγητοῦ H. B. KOSSEN, «*Who were the Greeks of John XII 20*» (σελ. 97-110), ὅπερ σχετίζεται πρὸς τὸ ἀνωτέρω μνημονευθὲν μελέτημα τοῦ SEVENSTER (*Do you know Greek?*) καὶ πολλὰ διδάσκει ἡμᾶς.

κόνων πρὸς ἐξυπηρέτησιν τῶν ἀναγκῶν τῶν ἐλληνιστῶν Ἰουδαίων τῆς Ἱερουσαλήμ, τοῦ ὁποίου τὸ κήρυγμα προεκάλεσε καὶ τὴν ἐπιτόπιον θανατικὴν του ἐκτέλεσιν ὑπὸ τῶν φανατικῶν Ἰουδαίων καὶ δὴ παρόντος καὶ αὐτοῦ τοῦ Παύλου (Πράξ. Ζ', 60).

Ἄλλὰ καὶ εἰς τὸν φανατικὸν τοῦτον Ἰουδαῖον μετὰ τὴν θαναμαστὴν ἐπιστροφὴν του εἰς τὸν Χριστὸν ἐπεφυλάσσετο, καθ' ὃν χρόνον μετέβαιναν ἐξ Ἱερουσαλήμ εἰς τὴν Δαμασκὸν *ἔτι ἐμπνέων ἀπειλῆς καὶ φόβου ἐναντίον τῶν μαθητῶν τοῦ Κυρίου, νὰ κληθῆ εἰς τὸ ἀποστολικὸν ἀξίωμα, πιθανώτατα δ' εἰς τὴν αὐτὴν γλῶσσαν, διὰ τῆς μυστηριώδους ἐκείνης προσκλήσεως Σαοὺλ Σαοὺλ, τί με διώκεις . . . Ἐγὼ εἰμι Ἰησοῦς ὃν σὺ διώκεις* (Πράξ. Θ', 1 ἐξ.), γλῶσσαν τὴν ὁποίαν εἶχεν ἐμάθει εἰς τὴν Ταρσὸν καὶ εἰς τὴν ὁποίαν ἐπρόκειτο νὰ κηρύσσει τὸ Εὐαγγέλιον εἰς τὰς κοσμοϊστορικὰς τῆς ἀποστολικῆς περιουσίας καὶ μάλιστα ἀνὰ τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, καὶ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Κρήτην καὶ μέχρι αὐτῆς τῆς Ρώμης, ὅπου ἔμειναν ἐπὶ διετίαν *κηρύσσων τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ καὶ διδάσκων τὰ περὶ τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ μετὰ πάσης παρηγορίας ἀκωλύτως*, ὡς μανθάνομεν ἐπίσης ἀπὸ τὰς Πράξεις (ΚΗ', 31). Ἡ γλῶσσα δὲ αὕτη, ἡ ἐλληνικὴ, ὑπῆρξε μέχρι τῶν μέσων τοῦ Γ' αἰῶνος καὶ ἡ ἐπίσημος γλῶσσα τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ρώμης, εἰς τὴν ὁποίαν ἐγράφη ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου Ρώμης Κλήμεντος περὶ τὰ τέλη τοῦ Α' αἰῶνος καὶ ἡ σωζομένη μέχρι σήμερον περισπούδαστος Α' ἐπιστολὴ πρὸς τοὺς Κορινθίους¹.

Τὸ αὐτὸ δὲ ἰσχύει καὶ διὰ τοὺς λοιποὺς ἀποστόλους καὶ τοὺς λεγομένους ἀποστολικούς πατέρας, δηλ. τοὺς μαθητὰς τῶν ἀποστόλων, ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ Α' μέχρι τῶν μέσων τοῦ Β' αἰῶνος, ἐν οἷς καὶ ὁ μνημονευθεὶς ἐπίσκοπος Ρώμης Κλήμης καὶ Ἰγνάτιος ἐπίσκοπος Ἀντιοχείας καὶ Πολύκαρπος ὁ Σμύρνης. Ἐπίσης δὲ τὸ αὐτὸ ἰσχύει καὶ διὰ τοὺς πρώτους Ἑλληνας ἀπολογητὰς τοῦ Χριστιανισμοῦ, οἱ ὁποιοὶ ὑπερησπίσθησαν αὐτὸν κατὰ τῶν ἐπισήμων διωκτῶν του, τῶν Ρωμαίων αὐτοκρατόρων, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἀπολογητῶν διεκρίθησαν ὁ Ἰουστίνος ὁ Φιλόσοφος καὶ μάρτυς, ὁ καταγόμενος ἐκ Παλαιστίνης καὶ οἱ Ἀθηναῖοι Χριστιανοὶ φιλόσοφοι Ἀριστείδης καὶ Ἀθηναγόρας καὶ ὁ ἐπίσκοπος Ἀντιοχείας Θεόφιλος καὶ ἄλλοι, ἔπειτα δὲ καὶ ὁ ἐκ Σμύρνης καταγόμενος πρεσβύτερος καὶ εἴτα ἐπίσκοπος Λουγδούνου, δηλ. τῆς σημερινῆς Λυὸν τῆς Γαλλίας, ὁ ἀκμάσας κατὰ τὸ δεύτερον ἡμῖσιν τοῦ Β' αἰῶνος Εἰρηναῖος, συγγράψας σπου-

1. Βλέπε τὴν πρόσφατον λαμπρὰν ἔκδοσιν τῶν Sources Chrétiennes ὑπὸ τὸν τίτλον *Clément de Rome, Épître aux Corinthiens*, ὑπὸ τῆς ANNIE JAUBERT, Éditions du Cerf, Paris 1971, σελ. 276 (εἰσαγωγή, κείμενον, μετάφρασις, σημειώσεις καὶ πίνακες).

δαιότατα θεολογικά ἔργα ἐναντίον τῶν Γνωστικῶν αἰρετικῶν, ὡς καὶ ὁ τούτου Ἑλλήν μαθητῆς Ἰππόλυτος ἐπίσκοπος Ρώμης, συγγραφεὺς σπουδαίων ἔργων, τῶν λεγομένων «Φιλοσοφουμένων» ἐναντίον τῶν Γνωστικῶν αἰρετικῶν.

Ἐπιανερχόμενοι εἰς τὴν Ἀνατολὴν τοῦ τέλους τοῦ Β' καὶ ἀρχῶν τοῦ Γ' αἰῶνος ἔχομεν νὰ ἀναφέρωμεν, συμφώνως καὶ πρὸς τὸν τίτλον τῆς παρουσίας εἰσηγήσεως, καὶ τὰς πεφημισμένας Θεολογικὰς Σχολὰς τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ τῆς Ἀντιοχείας. Καὶ ἡ μὲν Σχολὴ τῆς Ἀλεξανδρείας ἰδρῦθη περὶ τὰ τέλη τοῦ Β' αἰῶνος ὑπὸ τοῦ ἐκ Σικελίας καταγομένου Στωϊκοῦ φιλοσόφου Πανταίνου καὶ ἀκολούθως ἐκοσμήθη ὑπὸ τοῦ μαθητοῦ καὶ διαδόχου αὐτοῦ Κλήμεντος τοῦ Ἀλεξανδρέως, πρεσβυτέρου τῆς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ Ἐκκλησίας, τυχόντος ἀρίστης μορφώσεως ἐθνικῆς καὶ χριστιανικῆς, διατρέξαντος δὲ μεγάλους κινδύνους κατὰ τὸν διωγμὸν τοῦ Σεπτιμίου Σευήρου, ὅτε ἠναγκάσθη νὰ προσφύγῃ εἰς τὸν πρῶτον μαθητὴν του ἐπίσκοπον Καισαρείας τῆς Παλαιστίνης Ἀλέξανδρον καὶ ὅπου ἐσυνέχισε τὴν συγγραφικὴν του δρασιν, ἀπέθανε δὲ περὶ τὸ 215, πιθανὸν ἐν Ἀντιοχείᾳ, ἀφοῦ συνέγραψε σπουδαιότατα θεολογικὰ ἔργα, ὅπως εἶναι ὁ «Λόγος προτρεπτικὸς πρὸς Ἑλληνας», ὁ «Παιδαγωγός», οἱ «Στωματεῖς», «Τίς ὁ σωζόμενος πλούσιος», καὶ ἄλλα ἔργα ἀπολεσθέντα.

Ὁ δὲ μέγιστος πάντων τῶν διδασκάλων τῆς Σχολῆς ταύτης ὑπῆρξεν ὁ Ὀριγένης, υἱὸς τοῦ χριστιανοῦ μάρτυρος Λεωνίδη, τὸν ὅποιον ὁ οἰκεῖος ἐπίσκοπος Δημήτριος ἐγκατέστησε μόλις δεκαοκταετῆ καθηγητὴν τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς, ὑπὸ τὴν ὁποίαν ἰδιότητα διψῶν δι' εὐρύτεραν μάθησιν, καθηγητῆς ἤδη, ἐφοῖτα καὶ παρὰ τοῖς Νεοπλατωνικοῖς φιλοσόφοις, οἱ ὅποιοι ἦσαν ὁ Ἀμμόνιος Σακκάς, ὁ Πλωτίνος, ὁ Πορφύριος καὶ ἄλλοι, ἐνῶ ἐκ παραλλήλου ἔζη βίον λίαν ἀσκητικόν. Ἀναγκασθεὶς δὲ καὶ οὗτος νὰ ἐκπατρισθῇ ἐξ Ἀλεξανδρείας, ἴδρυσεν νέαν σπουδαίαν Θεολογικὴν Σχολὴν ἐν Καισαρείᾳ τῆς Παλαιστίνης, ἀλλὰ κατεδικάσθη ἐκκλησιαστικῶς διὰ τὰς ὑπερασκητικὰς του τάσεις, αἵτινες τὸν ἐξώθησαν μέχρι αὐτοευνουχισμοῦ. Ἐγκώμιον δὲ τοῦ μεγάλου τούτου θεολόγου καὶ πολὺ ἐνδιαφερούσας εἰδήσεις περὶ τῆς διδασκαλίας καὶ τῆς σοφίας αὐτοῦ παρέχει εἰς ἡμᾶς ἤδη ὁ ἐκ Πόντου ἐνθουσιώδης μαθητῆς του, εἶτα δὲ ἐπίσκοπος τῆς Νεοκαισαρείας Γρηγόριος ὁ Θαυματουργός, εἰς τὸν «προσφωνητικὸν λόγον» του πρὸς τὸν ἄνδρα, εἰς τὸ τέλος τοῦ ὁποίου παρατίθεται καὶ ἡ σχετικὴ ἀπάντησις αὐτοῦ τοῦ Ὀριγένους¹.

1. Ὁ λόγος οὗτος ἐξεδόθη προσφάτως ἐν Παρισίοις ἐν τῇ σειρᾷ τῶν Sources Chrétiennes ὑπ' ἀρ. 148. Ἐς σημειωθῆ δ' ἐνταῦθα ὅτι ὑπῆρξαν καὶ πιστοὶ χριστιανοί, οἵτινες ἀνέλαβον τὴν ὑπεράσπισιν τοῦ κλεινοῦ τούτου διδασκάλου, ἐν οἷς, ἂν καὶ συγκαταλυμένως, καὶ ὁ ἀνωτέρω μνημονευθεὶς Γρηγόριος ὁ Θαυματουργός εἰς τὸν μνημονευθέντα

Τὸ ἐλεύθερον ὅμως, παρὰ τὸν ἀσκητισμὸν του, πνεῦμα τοῦ ἀνδρὸς τούτου ὠδήγησε καὶ εἰς αἰρετικὰς ἀντιλήψεις, αἵτινες προεκάλεσαν τὴν ἐκκλησιαστικὴν του καταδίκην, χωρὶς διὰ τοῦτο νὰ ἐλαττωθῇ ἡ φήμη του καὶ ἡ πρὸς αὐτὸν συμπάθεια τῶν μεγάλων Πατέρων καὶ Οἰκουμενικῶν διδασκάλων τῆς Ἐκκλησίας, ὅπως ἦσαν καὶ Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνός, Βασίλειος ὁ Μέγας, Γρηγόριος ὁ Νύσσης καὶ ἄλλοι, ἐκ τῶν ὁποίων ὁ πρῶτος Γρηγόριος δὲν ἐδίστασε νὰ γράψῃ περὶ τοῦ ἀνδρὸς, ὅτι ὁ Ἐπιγίνης ἐγένετο πάντων ἡμῶν ἀκόμη¹. Οἱ ἄνδρες οὗτοι ὅμως εἶχον σπουδάσει καὶ εἰς ἐθνικὰς σχολὰς προτοῦ νὰ προσέλθουν εἰς τὰς θεολογικὰς.

Καὶ ἐδῶ πρέπει νὰ μνημονεύσωμεν ὅτι ὠρισμένοι ἐκ τῶν ἐλευθεριάζουσῶν θεολογικῶν δοξασιῶν τοῦ Ἐπιγίνους ἐνεφανίσθησαν εἰς ἐποχὴν, καθ' ἣν δὲν εἶχον ἀκόμη συνοδικῶς καθορισθῆ ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας τὰ δόγματα. Ἰσχυον δὲ πάντως ἐπὶ τῶν τοιούτων ἀντιλήψεων ἐν μέρει αἱ ἀρχαί, τὰς ὁποίας ἔθεσεν ἀφ' ἐνὸς ὁ Μέγας Βασίλειος εἰς τὸ περίφημον βιβλίον του «Παραίνεσις πρὸς τοὺς νέους ὅπως ἂν ἐξ Ἑλληνικῶν ὠφελοῦντο λόγων», ἀφ' ἑτέρου δὲ καὶ Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνός, ὅστις εἶχε σπουδάσει μετὰ τοῦ ἀδελφικοῦ του φίλου Βασιλείου εἰς τὰς Φιλοσοφικὰς Σχολὰς τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Καισαρείας, παρατηρεῖ δὲ τὰ ἐξῆς εἰς τὸν πρὸς αὐτὸν περίφημον ἐπιτάφιόν του: *Οἶμαι δὲ πᾶσιν ἀνομολογεῖσθαι, τῶν νοῦν ἐχόντων, παιδεύειν τῶν παρ' ἡμῖν ἀγαθῶν εἶναι τὸ πρῶτον· οὐ ταύτην μόνην τὴν εὐγενεστέραν καὶ ἡμετέραν* (δηλ. τὴν χριστιανικὴν) . . . *ἀλλὰ καὶ τὴν ἕξωθεν* (δηλ. τὴν κλασσικὴν). Τὴν ὁδὸν δὲ ταύτην ἠκολούθησαν καὶ πάντες οἱ Ἕλληνες πατέρες, ἐν οἷς ἰδιαιτέρως ὁ ἀδελφὸς τοῦ Μ. Βασιλείου Γρηγόριος ὁ Νύσσης, τὸν ὁποῖον περὶ πολλοῦ εἶχε καὶ ὁ πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ἀποβιώσας ἐπιφανὴς Γερμανὸς φιλόλογος Werner Jaeger, ἀσχολούμενος καὶ συνιστῶν ἐπιμόνως εἰς κύκλον τῶν μαθητῶν του τὴν ἔκδοσιν τῶν ἔργων τοῦ ἀνδρὸς. Ἐπισημειωθῆ δὲ ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ Ἰουλιανὸς εἶχεν ἀπαγορεύσει εἰς τοὺς Χριστιανούς τὴν φοίτησιν εἰς ἐθνικὰς σχολὰς ὡς προπαρασκευὴν ἐπιστημονικὴν εἰς τὰς θεολογικὰς σπουδάς, ἵνα μειώσῃ αὐτοὺς διανοητικῶς, χωρὶς νὰ ἐπιτύχῃ τοῦτο. Ὅπωςδὴποτε ὅχι μόνον οἱ μνημονευθέντες διαπρεπεῖς Ἕλληνες Πατέρες, ἀλλὰ καὶ ἄλλοι καὶ διὴ καὶ ὁ

«προσφωνητικὸν λόγον» του. Ἐπίσης δὲ ἀξία μνείας εἶναι καὶ ἡ γενναία υπεράσπισις τοῦ διδασκάλου τούτου ὑπὸ τοῦ λογίου πρεσβυτέρου τῆς Καισαρείας Παλαιστίνης καὶ πιστοῦ μαθητοῦ του Παμφίλου, πρεσβυτέρου τῆς ἐν λόγῳ Ἐκκλησίας καὶ ἰδρυτοῦ τῆς περιφήμου βιβλιοθήκης αὐτῆς, στενοῦ δὲ φίλου καὶ συνθιασώτου τοῦ Ἐπιγίνους ἐπισκόπου Καισαρείας Εὐσεβίου.

1. Βλ. SUIDAE Lexicon, éd. Adler, 1933, σ. 619.

Μέγας Ἀθανάσιος εἶχον φοιτήσει εἰς τὴν Θεολογικὴν Σχολὴν τῆς Ἀλεξανδρείας μετὰ προηγουμένην ἐνασχόλησιν περὶ τὴν ἐθνικὴν σοφίαν.

Μεγάλην δὲ φήμην εἶχεν ἀποκτήσει καὶ ἡ Θεολογικὴ Σχολὴ τῆς Ἀντιοχείας, ἐν τῇ ὁποία εἶχε γεννηθῆ καὶ ἀνατραφῆ καὶ μορφωθῆ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, ὁ καὶ δυσμενέστερον ἐκ τῶν ἄλλων πατέρων διακείμενος πρὸς τοὺς Ἑλληνας φιλοσόφους, ἔνεκα τῆς ζωηρᾶς ἀντιδράσεως τούτων ἐναντίον τοῦ Χριστιανισμοῦ. Οὐχ ἦττον ὅμως εἶχε καὶ οὗτος ἄριστα καταρτισθῆ εἰς τὴν Ἐθνικὴν Παιδείαν, τὴν ὁποίαν εἶχεν ἀποκτήσει μάλιστα παρὰ τῷ περιφήμῳ ἐθνικῷ διδασκάλῳ Διβανίῳ ἐν τῇ ἰδιαιτέρῳ πατρίδι τούτου, Ἀντιοχείᾳ, ἣτις ἐξακρατηρίζετο τότε «Συριάδες Ἀθῆναι». Διὰ τοῦτο δὲ ὁ ἐν λόγῳ ἱερός πατὴρ καὶ ἐχειρίζετο ἄριστα τὴν ἀπτικίζουσαν ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ ἐχρησιμοποιοῖ πολλὰ ἀρχαῖα ἑλληνικὰ καὶ δὴ καὶ φιλοσοφικὰ ρητὰ ἔκ τε τοῦ Ὁμήρου καὶ τῶν τραγικῶν καὶ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων κλασικῶν καὶ δὴ καὶ φιλοσόφων, ὥστε νὰ δικαιολογηται ὁ χαρακτηρισμὸς αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ Villemain ὡς «le Grec qui est devenu Chrétien».

Χαρακτηριστικὸν δὲ τῆς θέσεως τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων καὶ τῶν ἑλληνικῶν γραμμῶν ἐν γένει ἐν τῇ συνειδήσει τῶν πιστῶν τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας κατ' αὐτοὺς τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους καὶ μετ' αὐτοὺς εἶναι τὰ ἐξῆς ἀρκούντως εὐγλωττα δύο τεκμήρια: α) Ἡ ἀγιογραφικὴ παράδοσις τοῦ Βυζαντίου, ὡς διεσώθη αὕτη ἐν τῇ γνωστῇ «Ἐρμηνείᾳ τῆς ζωγραφικῆς τέχνης» τοῦ ἐκ Φουρνᾶ τῶν Ἀγρᾶφων ἀγιογράφου Διονυσίου, ὅπου δίδονται ὁδηγίαι περὶ ζωγραφίσεως ἐν χριστιανικοῖς ναοῖς Ἑλλήνων σοφῶν (Σόλωνος, Πλάτωνος, Ἀριστοτέλους, Σοφοκλέους κ.ἄ.)¹, θεωρουμένων ὡς προδρομῶν τοῦ Χριστοῦ καὶ ὡς ἐξετελέσθη αὕτη ἐν τῷ νάρθηκι ναῶν διαφόρων ἑλληνικῶν μονῶν τοῦ Ἁγίου Ὁρους, τῆς Λακεδαίμονος, τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τῆς Μ. Ἀσίας, τῆς Ἡπείρου, τῆς Μακεδονίας, ἀκόμη δὲ καὶ ρουμανικῶν καὶ βουλγαρικῶν καὶ ρωσικῶν· τὸ δὲ παράδειγμα τούτου εὔρε μίμησιν ἀκόμη καὶ ἐν Ἰταλίᾳ² καὶ ἐν Γερμανίᾳ. β) Τὸ ἐξῆς

1. Βλ. Κ. ΣΠΕΤΣΙΕΡΗ, Εἰκόνες Ἑλλήνων φιλοσόφων εἰς τὰς Ἐκκλησίας, Ἀθῆναι 1964 (πρβλ. καὶ GRECU, Darstellungen altheidnischer Denker und Schriftsteller, Bucarest 1924. Εἰς ταῦτα δὲ προσθετέα καὶ ἡ ὑπὸ τῆς Ὁρθοδοξίας ἀπονεμομένη τιμὴ εἰς τοὺς δικαίους τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, τοὺς πρὸ τοῦ Νόμου καὶ ἐν τῷ Νόμῳ, ἔτι δὲ καὶ εἷς τινὰς Ἑλληνας σοφοὺς θεωρουμένους ὡς ἀνήκοντας εἰς τὴν Ἐκκλησίαν. Πρβ. καὶ J. ΔΑΝΙÉΛΟΥ, Les saints paiens de l'Ancien Testament, 1955.

2. Ἔτι δὲ καὶ Η. ΜΑRROU, Les saints de l'Ancien Testament au Martyrologe Romain ἐν Mémorial J. Chain, 1959, σ. 280-90.

ἐπίγραμμα τοῦ γνωστοῦ Βυζαντινοῦ λογίου καὶ ὑμνογράφου Ἰωάννου τοῦ Μαυροπόδου, ἐπισκόπου Εὐχαΐτων κατὰ τὸν ΙΑ' αἰῶνα, ὅπου οὗτος παρακαλεῖ τὸν Χριστόν :

*Εἴπερ τινὰς βούλοιο τῶν ἀλλοτρίων
τῆς σῆς ἀπειλῆς ἐξελέσθαι, Χριστέ μου,
Πλάτωνα καὶ Πλούταρχον ἐξέλοιό μοι·
ἄμφω γὰρ εἰσὶ καὶ λόγον καὶ τὸν τρόπον
τοῖς σοῖς νόμοις ἔγγιστα προσπεφυκότες·
εἰ δ' ἠγνόησαν ὡς θεὸς σὺ τῶν ὄλων,
ἐνταῦθα τῆς σῆς χρηστότητος δεῖ μόνον,
δι' ἣν ἅπαντας δωρεὰν σφύζειν θέλεις.*

Ἄλλὰ θὰ ἦτο ἄρα γε ὑπερβολὴ νὰ θεωρηθῆ ὡς ἐπέκτασις τῆς πρὸς τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα ἀγάπης καὶ φροντίδος καὶ εἰς αὐτὰ τὰ κείμενα τῶν Ἑλλήνων πατέρων, τὴν ὁποίαν γνώμην συνεμερίζοντο μετ' ἴσου ζήλου ἀλλοδαποὶ Φιλόλογοι καὶ Θεολόγοι, ὡς ἀποδεικνύεται, πρὸς τοῖς ἄλλοις, καὶ ἐκ τῆς γαλλικῆς ἐκδόσεως ἑλληνικῶν πατερικῶν κειμένων τῇ πρωτοβουλίᾳ δύο γνωστῶν Γάλλων ρωμαιοκαθολικῶν καθηγητῶν, τῶν H. de Lubac καὶ Jean Daniélou, πρωτοβουλία μάλιστα ληφθεῖση ὑπὸ ξενικὴν κατοχὴν τὸ 1941, ὑπὸ τὸν τίτλον Sources Chrétiennes, ἕκαστον τῶν τευχῶν τῆς ὁποίας ἐκδόσεως (περὶ τὰ 90 μέχρι τοῦδε) ἐκτὸς τοῦ πρωτοτύπου κειμένου καὶ γαλλικῆς μεταφράσεως, εἶναι ἐφωδιασμένοι καὶ δι' ἐμπεριστατωμένων εἰσαγωγῶν καὶ σχολίων. Ἐπίσης δὲ ἄξια μνείας εἶναι καὶ αἱ ἐκδόσεις τῆς Ἀκαδημίας τῶν Ἐπιστημῶν τοῦ Βερολίνου, ὡς καὶ τοῦ Βελγίου καὶ τῶν H. Π. τῆς Β. Ἀμερικῆς. Ταῦτα διὰ νὰ μὴ μνημονεύσωμεν τῶν κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη περιοδικῶς συγκαλουμένων ἐν τῇ Δυτικῇ Εὐρώπῃ Πατερικῶν συνεδρίων. Θὰ ἦτο δὲ παράληψις, ἐὰν δὲν ἐμνημονεύετο ἐνταῦθα καὶ τὸ κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἐξελισσόμενον σχετικὸν ἐγχείρημα τῆς ἡμετέρας Ἀποστολικῆς Διακονίας, ἣτις ἔχει ἐκδώσει μέχρι τοῦδε περὶ τὰ 50 τεύχη, ἔστω καὶ ὑπὸ τὴν λιτὴν μορφήν τῆς παραθέσεως τῶν πατερικῶν κειμένων μετὰ τῶν ἀπαιτουμένων εἰσαγωγῶν, τὴν ὁποίαν ἔκδοσιν συνεχίζει ὁ ἀρμόδιος καθηγητὴς τῆς Θεολογίας κ. Κ. Μπόνης.

Ταῦτα εἶναι, κύριε Πρόεδρε καὶ κύριοι συνάδελφοι, ὅσα ἡ κλειψύδρα τῆς Ἀκαδημίας μοὶ ἐπέτρεψε νὰ εἶπω ἐπὶ τοῦ μεγάλου θέματος «Τὰ Ἑλληνικὰ Γράμματα καὶ ἡ Ἐκκλησία». Δι' ὅσον δὲ εἶπον δὲν ἐσκόπουν τὸ παράπαν νὰ μειώσω τὴν σοβαρότητα τῆς σημερινῆς καταστάσεως τῆς κλασσικῆς παιδείας ἐν Ἑλλάδι, ἢ ὁποία δὲν μᾶς ἐπέτρεψεν ὄχι νὰ στείλωμεν Ἑλληνας φιλόλογους εἰς ἰδρυθησο-

μένας ὑπὸ τῆς χάρας ἡμῶν εἰδικὰς Πανεπιστημιακὰς ἔδρας, ἀλλ' οὐδὲ νὰ πληρώσωμεν τὰ ἐν αὐτῇ τῇ Ἀκαδημίᾳ μεγάλα κενά, τὰ ὁποῖα κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη μᾶς κατέλιπον οἱ μεταστάντες ἀείμνηστοι συνάδελφοι Χ. Χαριτωνίδης, Ἰ. Καλιτσουνάκης καὶ Ἰ. Σταματάκος. Ταῦτα δὲ διὰ νὰ μὴ μνημονεύσωμεν τὴν γνωστὴν πρὸ πέντε ἐτῶν περιπέτειαν τῆς μειώσεως τῶν ὠρῶν τῆς διδασκαλίας τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων ἐν τοῖς σχολείοις τῆς Μέσης Ἐκπαιδεύσεως, τὴν ὁποίαν ἀντιμενόπισε καὶ ἐξακολουθεῖ νὰ ἀντιμετωπίζῃ σταθερῶς καὶ ὁμοθύμως τὸ Ἰδρυμα τοῦτο. Ἄς ἐλπίσωμεν, ἢ μᾶλλον ἔχομεν τὴν πεποίθησιν, ὅτι ἡ Θεία Πρόνοια, ἥτις πάντοτε καὶ εἰς τὰς δυσμενεστέρας περιπετείας κατὰ τὴν μακροαῖωνα ἱστορίαν τοῦ Ἐθνους ἡμῶν ἐπροστάτευσε διὰ μέσου τῆς θείας ὁλκάδος τῆς Ἐκκλησίας ἡμῶν καὶ ἐκτὸς αὐτῆς, διὰ τῶν ἀνεκτιμῆτων ὑπηρεσιῶν αὐτῆς πρὸς τὸ Ἐθνος ἡμῶν, ἔχομεν, λέγω, τὴν πεποίθησιν ὅτι ἡ Θεία Πρόνοια θὰ συνεχίσῃ καὶ εἰς τὸ μέλλον τὴν σωτήριον διὰ τὸ Ἐθνος τοῦτο μεθ' ὅλων τῶν πνευματικῶν αὐτοῦ θησαυρῶν φροντίδα.

ZUSAMMENFASSUNG

Es ist wohl bekannt, dass die griechische Sprache und Kultur und das Griechentum überhaupt eine sehr wichtige Rolle in der Gestaltung und der Verbreitung des Christentums gespielt hat. Schon die von der Mitte des III vor Christus bis zur Mitte des II Jahrhunderts nach Christus entstandene erste griechische Übersetzung des Alten Testaments, die sogenannte Septuaginta (LXX), hat ausserordentlich viel beigetragen zur Formulierung und Verbreitung des Neuen Testaments und des Christentums nicht nur im Osten, sondern auch im Westen. Es ist sogar bekannt dass bis zur Mitte des II Jahrhunderts nach Christus die griechische Sprache, als die Weltsprache der Zeit, auch als die Sprache der Kirche Roms selbst galt. War es also kein Zufall die im IV Evangelium (12, 20 ff.) erwähnte Episode von Hellenen (abgesehen von der Bedeutung dieses Wortes), die in Jesuralem «Jesus sehen wollten», bei welcher Gelegenheit Jesus jene schwerwiegende Worte sprach: «Die Stunde ist gekommen, dass der Menschensohn verherrlicht werden soll» etc. Jesus selbst verstand Griechisch und gelegentlich auch sprach es. Vergleiche man dazu die neueste Schrift von Professor J. Sevenster der Universität von Amsterdam «Do you know Greek?» und die bald darauf erschienene kleine Studie von Prof.

Wilhelm Vischer «Savez-vous le Grec?» in der Zeitschrift von Montpellier, «Études théologiques et religieuses» (1970, N° 1). Vergleiche die griechische Namen der in Jerusalem von den Aposteln gewählten sieben jüdischen Diakonen zur Verhelfung in der Tafelbedienung der hellenistischen Witwen in Jerusalem (Apostelgesch. 6, 1 ff.) und die Auseinandersetzung der von den Synagogen von Alexandrien und Kleinasien herkommenden mit dem Diakonen Stephanus u.s.w. (Apostelgesch. 7, 8 ff.). In Antiochia werden die ersten Anfänge des Christentums ernannt. Vergleiche auch die Reisen des jüdischen Hellenisten Paulus aus Tarsos von Cilicia und seine erstaunliche Prädigtätigkeit in Kleinasien, Mazedonien, Athen und Korinth und bis zu Rom, welche nur in der hellenistischen Weltsprache jener Zeit denkbar war, um nicht von seinen Episteln zu sprechen. Man denke auch an die Theologische Schulen in Alexandrien und Antiochia und auch an die Studien der grossen Griechischen Kirchenväter Basilius und Gregorius von Nazianzos in den heidnischen Schulen von Athen und des Chrysostomus in Antiochia und sogar an die berühmte Ermahnungschrift von Basilius «An die griechische Jugend, wie sie Griechische heidnische Schriften ausnutzen mögen», welche Schrift in den ersten Jahren nach der Erfindung der Druckkunst 25⁷ mal im westlichen Europa herausgegeben wurde.

Zusammenfassend schliesse ich diese Mitteilung mit Hinweis auf die fast klassische kleine Ausgabe von Prof. Paulus Karolidis «Τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ χριστιανικοῦ Ἑλληνισμοῦ» (Athen 1925, Seiten 85, bei Joh. Sideris).

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΙΣ ΜΗ ΜΕΛΟΥΣ

ΦΥΣΙΚΗ.— **Surface Recombination Velocity of InSb after electron irradiation and annealing**, by *P. C. Euthymiou and C. E. Ravanos* *. Ἀνεκοινώθη ὑπὸ τοῦ Ἀκαδημαϊκοῦ κ. Κ. Ἀλεξοπούλου.

1. Introduction

Although the result of electron and γ -ray bombardment on many properties (Hall effect, electrical conductivity, magnetoresistance) of InSb has been investigated in considerable detail [1, 2, 3, 4, 5, 6], the data on the Photomagnetolectric (PME) effect are very limited [7, 8].

In the present study we investigated the influence of electron irradiation (1 MeV average energy) on the surface recombination velocity determined from PME measurements on p-type InSb.

Surface recombination velocity is defined by $S = J/\Delta n$ where J is the recombination current (i. e. number of recombining hole-electron pairs per unit area of surface per unit time) and Δn is the excess minority carrier density at the surface. We determined S using the expression [9]:

$$S = IkTB \frac{\mu_e^2}{1 + \mu_e^2 B^2} \cdot \frac{1}{i_{PME}}$$

where I is the carrier generation density (i.e. the number of hole-electron pairs produced per unit time and per unit area), k the Boltzmann constant, T the absolute temperature, B the magnetic induction, μ_e the electron mobility and i_{PME} the short circuit PME current per unit sample width. The above expression is valid when S is large enough [9]. This condition is fulfilled in our experiment.

The mobility μ_e is determined as follows: The above equation written in the form $B/i_{PME} = f(B^2)$ presents a straight line. The mobil-

* ΠΑΡΑΣΚΕΥΗΣ Κ. ΕΥΘΥΜΙΟΥ — Χ. Ε. ΡΑΒΑΝΟΥ, Ταχύτης Ἐπιφανειακῆς Ἐπανασυνδέσεως τοῦ Ἀντιμονιούχου Ἰνδίου καὶ μεταβολαὶ αὐτῆς λόγω ἀκτινοβολήσεως καὶ ἀνοπτήσεως.

ity μ_e then is found from the ratio of the slope to the intercept [9]. The B and i_{PME} are measured experimentally.

The present work was further extended to the recovery of the surface recombination velocity after isochronous annealing.

2. Experimental Part

Measurements were made on specimens of p-type InSb cut from single crystal slices of two different qualities (crystal No 1 and crystals No 2 to 6). The carrier concentration p and the resistivity ρ at 78° K were: $p = 4.8 \cdot 10^{15} \text{ cm}^{-3}$ and $\rho = 0.49 \Omega \cdot \text{cm}$ for the crystal No 1 and $p = 2 \cdot 10^{14} \text{ cm}^{-3}$ and $\rho = 3.1 \Omega \cdot \text{cm}$ for all the others. The samples were polished to the required size with Carborundum 220 powder and etched in dilute CP-4. They were 12 mm long (about 9 mm between the contact arms measuring the PME voltage and the DC voltage) 4 to 5 mm wide and 1.2 to 1.0 mm thick and were mounted on the end of an orthogonal copper rod of rectangular cross section in the vacuum of the cryostat. The window of the cryostat, lying at a distance of 2 cm from the specimen, was closed by a thin Mylar sheet of 25 μ thickness [4]. Irradiations and all measurements were performed at liquid nitrogen temperature. A Fe-Constantan thermocouple measured the sample temperature.

PME measurements: To measure the surface recombination velocity, we used the steady state photomagnetolectric (PME) method. An incandescent 500 W lamp with a tungsten filament was used as the source of light. During the measurements on the crystals No 1 and No 3 the light was modulated at 80c/sec, while during the measurements on the other crystals the light was modulated at 21c/sec. A system of glass lenses ensured a uniform illumination of the sample surface. The light intensity was measured with a Model 201 Broad-Band Power Meter (Coherent Radiation Laboratories). The average wavelength of the irradiation is taken as 1.5 μ , giving a photon flux of $1.37 \cdot 10^{22}$ photons/cm² · sec. The quantum efficiency in this spectral region is 1.1 [7]. In this way we evaluated the carrier generation density I . Measurements were made at magnetic field induction $B = 0.1$ Weber/m² for crystal No 1 and $B = 0.045$ Weber/m² for the other crystals. The PME voltage signal equipment is composed of 1) a matching transformer, 2) a model 200

preamplifier, 3) a model 130 Synchronous Amplifier (all Brower Lab.) and 4) an Oscilloscope for the control of the coincidence of the measured signal phase to the phase of the reference signal produced in a photocell of the light chopper system.

The PME signal voltage was measured across the crystal contact arms. The DC voltage across the crystal was measured with standard potentiometer techniques using a Cambridge slide wire potentiometer. From the values of this voltage we calculated the resistivity of the crystal during illumination and application of the magnetic field. The InSb samples were irradiated by beta-particles from a $\text{Sr}^{90} - \text{Y}^{90}$ source having a nominal activity of 183 mC. The average energy of the emitted particles is about 1.0 MeV and the maximum energy is 2.2 MeV. The energy loss of the electrons entering the Mylar sheet window of the cryostat is negligible. The intensity of the bombarding electron beam was $5.5 \cdot 10^7$ electrons/cm² · sec. The beta source was placed under the cryostat. The annealing time chosen for each isochronal step was half an hour.

3. Effects of Irradiation

The effect of electron irradiation on the minority carrier mobility μ_e and the surface recombination velocity S is indicated in table I.

a) *Minority carrier mobility.* The values of μ_e are in agreement with the values of Kurnick and Zitter [9] for p-type InSb. Upon irradiation we find in most crystals changes that barely exceed the margin of error. However in crystals No 4 and No 5 we find a definite increase of μ_e . To our knowledge this is the first measurement of the effect of electron irradiation on minority carrier mobility. Note that all existing data [1, 3, 4, 5] on the effect of irradiation on μ_e refer to majority carrier mobilities in the form of Hall mobilities on n-type material.

The increase of μ_e observed in our experiments may be explained as follows: The important scattering mechanisms for electrons in InSb [10, 11] are polar scattering, electron-hole scattering and scattering on ionized centers. According to the existing data [1, 2, 3, 4, 5, 6] on p-type InSb, irradiation with electrons or γ -rays increases the hole concentration. We do not know if the polar scattering of electrons is influenced and in what way by the increasing of hole concentration. The electron-

T A B L E I

| p-type InSb crystal | Sample | Irrad. time | | μ_e ($m^2/V \cdot sec$) | S (m/sec) $\cdot 10^4$ |
|---|--------|----------------|--------------------|-------------------------------|------------------------------|
| $p = 4.8 \cdot 10^{15} cm^{-3}$ $\rho = 0.49 \Omega \cdot cm$ at $T = 78^\circ K$ | No 1 | 16.0 h | Before irradiation | 4.95 ± 0.23 | 0.51 ± 0.04 |
| | | | After irradiation | 4.60 ± 0.23 | 0.47 ± 0.04 |
| $p = 2 \cdot 10^{14} cm^{-3}$ $\rho = 3.1 \Omega \cdot cm$ at $T = 78^\circ K$ | No 2 | 22.5 h | Before irradiation | 7.35 ± 0.23 | 2.41 ± 0.18 |
| | | | After irradiation | 6.90 ± 0.09 | 2.92 ± 0.17 |
| | No 3 | 27.0 h | Before irradiation | 9.50 ± 0.13 | 8.05 ± 1.54 |
| | | | After irradiation | 10.00 ± 0.51 | 7.61 ± 1.14 |
| | No 4 | 20.5 h | Before irradiation | 9.45 ± 0.14 | 2.84 ± 0.16 |
| | | | After irradiation | 10.50 ± 0.12 | 4.43 ± 0.24 |
| | No 5 | 27.0 h | Before irradiation | 8.20 ± 0.30 | 2.33 ± 0.18 |
| | | | After irradiation | 9.50 ± 0.16 | 3.36 ± 0.37 |
| | No 6 | 27.0 h | Before irradiation | 8.70 ± 0.13 | 4.32 ± 0.25 |
| | | | After irradiation | 8.85 ± 0.14 | 4.65 ± 0.27 |

hole scattering is probably increased. According to the James and Lark-Horovitz model, electron bombardment generates Frenkel pairs acting as ionized donors and acceptors. The scattering mechanism on such ionized centers is affected both by the number of ionized centers and by the p-concentration. Increasing of the number of ionized centers gives a decrease of μ_e [10]. P-concentration can either increase or decrease μ_e depending on the range of net acceptor concentration $N_A - N_D$ if we interpret p as been proportional to $N_A - N_D$ in the measurements of Zitter et al. [12]. It is not possible to determine the relative importance of each effect. The observed increase of μ_e in crystals No 4 and No 5 are, hence, an indication that the factors increasing μ_e dominate. In the rest of the samples examined, the various factors cancel out, resulting in an appreciable change of μ_e .

b) Surface recombination velocity. The values of S are in agreement with the values of Hilsum et al. [13]. Upon irradiation we find for crystals No 1, No 3 and No 6 changes that barely exceed the margin of error. For the rest of the crystals we find a definite increase.

According to Rzhanov [14] S is proportional to the concentration N_t of surface recombination centers. These evidently are increasing

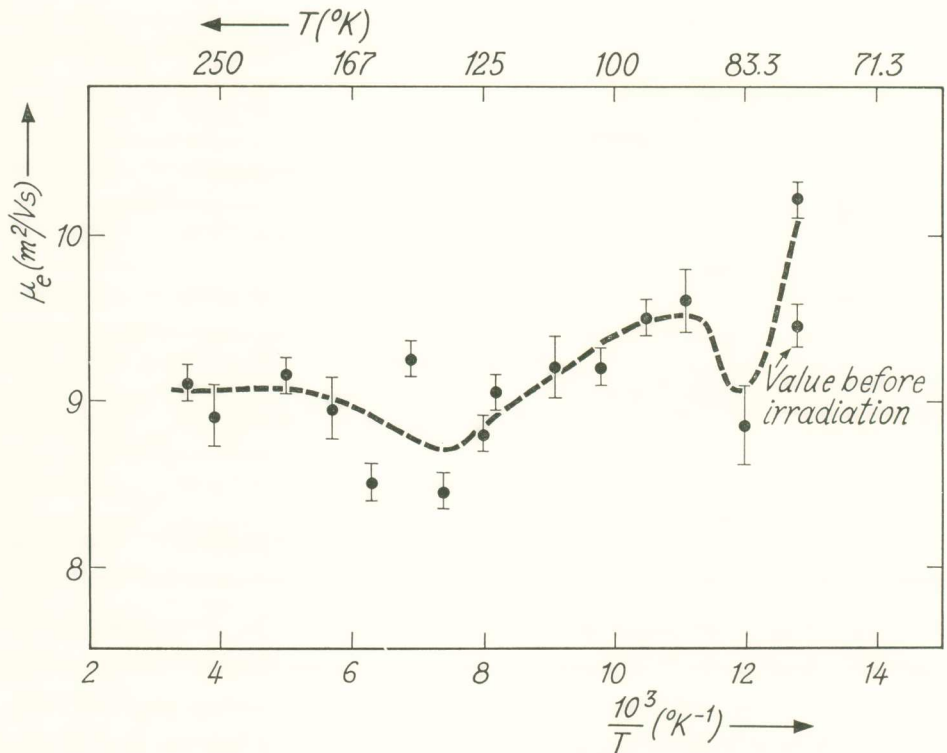


Fig. 1 : Isochronal annealing of p-type InSb crystal No 4.
The curve intends to show the general trend.

upon irradiation. In the theory of Rzhanov S depends also on other parameters. It is not clear in which way these are changed upon irradiation. Such changes might influence S in a vital manner.

As mentioned above we found indeed in the present experiments a definite increase of S for 3 crystals. The fact that for the rest of the crystals the changes barely exceed the margin of error may be attributed

to the contribution of the other parameters or to the recovery of the damage already at the irradiation temperature (see below).

4. Annealing

a) **Minority carrier mobility.** In crystals No 4 and No 5 we observe a complete recovery upon annealing already a few degrees above the irradiation temperature of 78° K (Fig. 1). The above

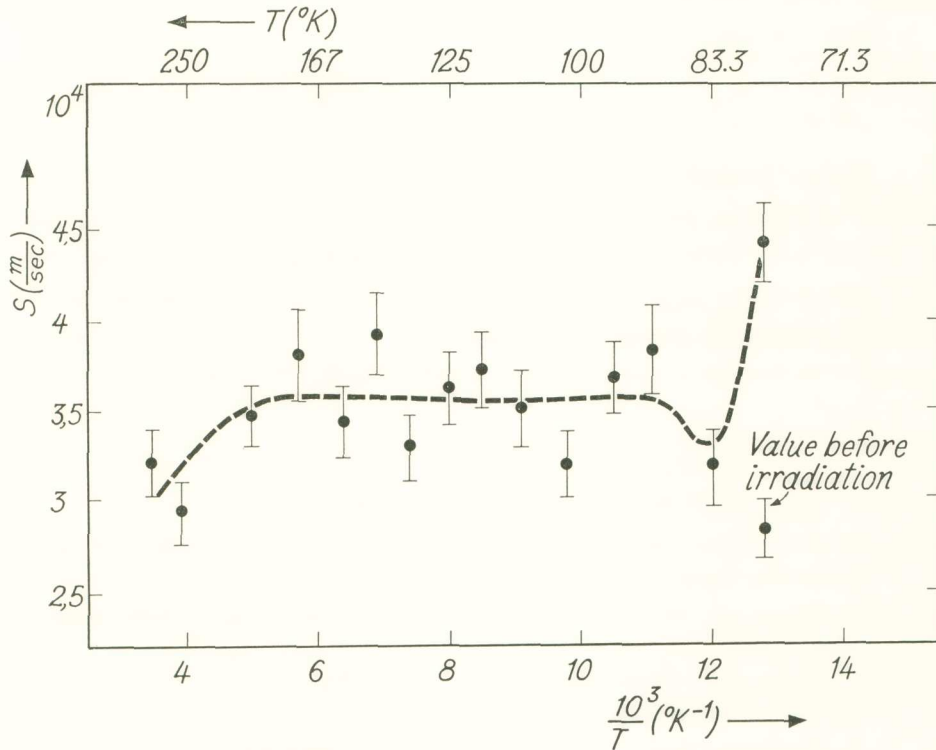


Fig. 2 : Isochronal annealing of p-type InSb crystal No 4.
The curve intends to show the general trend.

mentioned recovery stage coincides with the measurements on hole concentration p [2, 5, 6] for p-type InSb.

b) **Surface recombination velocity.** In crystal No 4 and No 5 we observe a recovery (about 80%) upon annealing already a few degrees above 78° K. At higher temperatures the behavior of these two crystals differ: Crystal No 4 shows no change of S upon further annealing (Fig. 2). Crystal No 5 shows a remarkable reverse

annealing at about 150° K which brings S back to the value it had after irradiation. In crystal No 2 no recovery was noticed at low temperature, but above 150°K a reverse annealing seems to set in. Unfortunately the measurements are very irregular so that we cannot be sure about this statement. The fact that the annealing stage is very near the irradiation temperature suggests that a great fraction of defects was annealed during irradiation and perhaps is the reason for which we did not observe any change of μ_e or S in such crystals.

ACKNOWLEDGEMENTS

We are greatly indebted to Professor K. D. Alexopoulos, of the University of Athens, for many valuable discussions. We wish also to thank D. Kladis and C. Nomikos who helped obtain the experimental data. This research was supported in part by the University of Athens and by the Royal Hellenic Research Foundation.

REFERENCES

1. L. W. AUKERMAN: Phys. Rev., 115, 1125, (1959).
2. K. D. ALEXOPOULOS and R. B. OSWALD, Jr.: Symposium on radiation damage in solids, Venice 1962.
3. T. V. MASHOVETS and R. YU. KHANSEVAROV: Soviet Physics-Solid State, 6, 1350, (1966).
4. P. C. EUTHYMIU: Phys. Stat. Sol., 8, 131, (1965).
5. F. H. EISEN: Phys. Rev., 148, 828, (1966).
6. N. A. VITOVSKII, T. V. MASHOVETS, R. YU. KHANSEVAROV and B. CHELUSTKA: Soviet Physics-Semiconductors, 1, 634, (1967).
7. R. A. LAFF and H. Y. FAN: Phys. Rev., 121, 53, (1961).
8. P. C. EUTHYMIU and C. E. RAVANOS: Phys. Stat. Sol., 38, K 85, (1970).
9. S. W. KURNICK and R. N. ZITTER: J. Appl. Phys., 27, 278, (1956).
10. C. HILSUM and A. C. ROSE-INNES: Semiconducting III-V Compounds, Pergamon Press, 1961, p. 114.
11. C. HILSUM: Solid State Physics, Semiconductors, Academic Press, 1960, Part 2, p. 733.
12. R. N. ZITTER, A. J. STRAUS and A. E. ATTARD: Phys. Rev., 115, 266, (1959).
13. C. HILSUM, D. J. OLIVER and G. RICKAYZEN: J. Electronics, 1, 134, (1955).
14. A. V. RZHANOV: Soviet Physics-Solid State, 3, 2684, (1962).

Π Ε Ρ Ι Λ Η Ψ Ι Σ

Τὸ φωτομαγνητοηλεκτρικὸν φαινόμενον, παρατηρηθὲν ἐπὶ μονοκρυστάλλων p-τύπου Ἀντιμονιούχου Ἰνδίου, ἐπέτρεψε τὸν ὑπολογισμὸν τῆς εὐκινησίας τῶν φορέων μειονότητας (μ_e) τοῦ κρυστάλλου καὶ περαιτέρω τῆς ταχύτητος ἐπιφανειακῆς ἐπανασυνδέσεως (S). Ἐνταῦθα μελετᾶται ἡ μεταβολὴ τῶν ἄνω μεγεθῶν κατὰ τὴν ἀκτινοβόλησιν καὶ ἐν συνεχείᾳ κατὰ ἀνοπτήσεις. Οἱ κρυστάλλοι ὑπεβάλλοντο εἰς ἀκτινοβόλησιν διὰ σωματίων β μέσης ἐνεργείας 1 MeV καὶ περαιτέρω εἰς ἰσόχρονον ἀνόπτησιν. Ἀπασαὶ αἱ μετρήσεις ὡς καὶ ἡ ἀκτινοβόλησις ἐγένοντο ὑπὸ θερμοκρασίαν ὑγροῦ ἀζώτου (78° K).

Εἰς δύο κρυστάλλους παρατηρήθη σαφῆς αὔξησις τῆς εὐκινησίας μ_e (11 % καὶ 16 %) μετὰ τὴν ἀκτινοβόλησιν. Εἰς τοὺς ὑπολοίπους τέσσαρας αἱ μεταβολαὶ τῆς μ_e ἦσαν ἐντὸς τῶν ὁρίων τῶν σφαλμάτων. Εἰς τρεῖς κρυστάλλους ἡ ταχύτης ἐπιφανειακῆς ἐπανασυνδέσεως παρουσίασεν αὔξησιν μετὰ τῆς ἀκτινοβολίας εἰς δὲ τοὺς ὑπολοίπους τρεῖς αἱ μεταβολαὶ ἦσαν ἐπίσης ἐντὸς τῶν ὁρίων τῶν σφαλμάτων.

Κατὰ τὴν ἰσόχρονον ἀνόπτησιν παρατηρήθη πλήρης ἐξυγίανσις τῆς εὐκινησίας ἠλεκτρονίων εἰς δύο κρυστάλλους εἰς θερμοκρασίαν κατὰ ὀλίγους βαθμοὺς μεγαλυτέραν τῶν 78° K. Ἐξυγίανσις (κατὰ 80 % περίπου) τῆς ταχύτητος ἐπιφανειακῆς ἐπανασυνδέσεως παρατηρήθη ἐπίσης εἰς ὀλίγον ὑψηλοτέραν τῶν 78° K θερμοκρασίαν εἰς ἓνα τῶν κρυστάλλων.

Τὸ γεγονός ὅτι εἰς τινες κρυστάλλους δὲν παρατηρήθησαν σαφεῖς μεταβολαὶ τῶν μ_e καὶ S ἀποδίδεται πιθανῶς εἰς τὴν ὑπαρξιν βαθμίδος ἀνοπτήσεως πολὺ πλησίον τῆς θερμοκρασίας ὑπὸ τὴν ὁποίαν ἐγένετο ἡ ἀκτινοβόλησις.

★

Ὁ Ἀκαδημαϊκὸς κ. **Κ. Ἀλεξόπουλος** κατὰ τὴν ἀνακοίνωσιν τῆς ἀνωτέρω ἐργασίας εἶπε τὰ κάτωθι :

Ἐχω τὴν τιμὴν νὰ παρουσιάσω ἐνώπιον τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν ἐργασίαν τῆς δίδος Παρασκευῆς Εὐθυμίου καὶ τοῦ κ. Χρήστου Ραβανοῦ ὑπὸ τὸν τίτλον «Ταχύτης ἐπιφανειακῆς ἐπανασυνδέσεως τοῦ Ἀντιμονιούχου Ἰνδίου καὶ μεταβολαὶ αὐτῆς λόγφ ἀκτινοβολήσεως καὶ ἀνοπτήσεως».

Τὸ θέμα ἀναφέρεται εἰς τὴν μελέτην τῶν ἡμιαγωγῶν, κατηγορίας ὑλικῶν τῶν ὁποίων ἡ κατανάλωσις γενικεύεται ἀπὸ ἔτους εἰς ἔτος. Ὡς παράδειγμα ἀναφέρω τὸ γερμάνιον καὶ τὸ πυρίτιον, τὰ ὁποῖα χρησιμοποιοῦνται εἰς τὰς συγχρόνους ἠλεκτρονικὰς διατάξεις ἀντικαταστήσαντα σχεδὸν πλήρως τὰς ἠλεκτρονικὰς

λυχνίας. Τελευταίως ἐπεξετάθη ἡ χρῆσις καὶ εἰς ἄλλους ἡμιαγωγούς, εἷς τῶν ὁποίων εἶναι καὶ τὸ Ἐντιμονιοῦχον Ἰνδιον.

Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰ μέταλλα, εἰς τοὺς ἡμιαγωγούς ἡ ἠλεκτρικὴ ἀγωγιμότης ὀφείλεται εἰς κίνησιν φορτισμένων σωματίων δύο εἰδῶν. Οἱ φορεῖς οὗτοι τοῦ ἠλεκτρισμοῦ παράγονται εἴτε αὐτομάτως λόγῳ θερμικῆς κινήσεως εἴτε δι' ἀκτινοβολήσεως διὰ φωτός. Οἱ φορεῖς παραγόμενοι κατὰ ζεύγη δὲν ζοῦν ἐπὶ μακρὸν ἀλλὰ ἀλληλοεξουδετεροῦνται, φαινόμενον ἀποτελοῦν τὴν ἐπανασύνδεσιν. Ἰδιαιτέρως ταχεῖα εἶναι ἡ ἐπανασύνδεσις ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς ἐπιφανείας.

Εἰς τὴν παροῦσαν ἐργασίαν ἐπενοήθη ὑπὸ τῆς δίδος Εὐθυμίου, ἐντεταλμένης Ὑψηγῆτριάς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, καὶ τοῦ κ. Ραβανοῦ, διδάκτορος τῶν Φυσικῶν Ἐπιστημῶν, μέθοδος μετρήσεως τῆς ἐπανασυνδέσεως. Ἡ μέθοδος προέκυψεν ἀπὸ θεωρίαν προταθεῖσαν πρὸ δεκαπέντε ἐτῶν ὑπὸ δύο Ρώσων ἐρευνητῶν, τῆς ὁποίας ὅμως ὁ ἔλεγχος οὐδέποτε εἶχεν ἐπιχειρηθῆ.

Ἡ μέθοδος στηρίζεται ἐπὶ τῆς τεχνητῆς μεταβολῆς τῆς ταχύτητος ἐπανασυνδέσεως, προκληθείσης ἐκ βομβαρδισμοῦ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἡμιαγωγοῦ διὰ πυρηνικῶν σωματίων. Πρὸς τοῦτο ἀπητήθη ἐγκατάστασις χαμηλῶν θερμοκρασιῶν κατασκευασθεῖσα ὑπὸ τῶν ἰδίων. Μερικὰ ἐκ τῶν ἠλεκτρικῶν ὀργάνων ἠγοράσθησαν δι' οἰκονομικῆς ἐνισχύσεως τοῦ Βασιλικῆ Ἰδρύματος Ἐρευνῶν καὶ τοῦ εἰδικοῦ λογαριασμοῦ ἐνισχύσεως ἐρευνῶν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.

Τὰ ἀποτελέσματα εἶναι πολὺ ἐνθαρρυντικά, θὰ ἀποτελέσουν δὲ ἀφετηρίαν δι' ἄλλα πειράματα.

ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 15ΗΣ ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 1970

ΠΡΟΕΔΡΙΑ ΛΕΩΝ. Θ. ΖΕΡΒΑ

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΕΙΣ ΜΗ ΜΕΛΩΝ

ΜΑΘΗΜΑΤΙΚΑ.— **Généralisation du lemme de Zassenhaus, par S. P. Zervos***. Ἀνεκοινώθη ὑπὸ τοῦ Ἀκαδημαϊκοῦ κ. Κ. Παπαϊωάννου.

1. Le livre «An Introduction to Algebraic Structures» d'A. Rosenfeld (Holden-Day, 1968) contient (p. 102) l'extension suivante du lemme de Zassenhaus aux groupoïdes (l'auteur appelle «groupoïde» tout ensemble muni d'une loi de composition interne partout définie):

Soient A et B des sous-groupoïdes d'un groupoïde X , tels que $A \cap B \neq \emptyset$; soient R et S des congruences sur, respectivement, A et B ; on suppose, enfin, que toutes les congruences sur $A \cap B$ sont, deux à deux permutables. Alors, $R \circ S \circ R$ et $S \circ R \circ S$ sont des congruences sur, respectivement, $R(A \cap B)$ et $S(A \cap B)$, et les groupoïdes-quotients respectifs sont isomorphes.

Nous allons, maintenant, généraliser ce résultat.

Abréviations. 1) resp. = respectivement. 2) c - à - d = c'est-à-dire.

Terminologie. 1) Nous considérons, dans 1, uniquement des relations binaires. 2) Par «relation sur E », nous entendons: relation définie sur un surensemble de E . 3) $(R_i)_{i \in I}$ étant une famille de relations sur, resp., des ensembles quelconques, l'ensemble des éléments de cette famille sera appelé «base» de cette famille. La base de la famille des facteurs d'un produit $R_n \circ \dots \circ R_1$ de relations sur E (produit, qui, manifestement, lui-aussi est une relation sur E) sera appelée «base» de ce produit.

* Σ. Π. ΖΕΡΒΟΥ, Γενίκευσις τοῦ λήμματος τοῦ Zassenhaus.

Remarque 1. Si les bases de deux produits de relations d'équivalence (resp. congruences), permutables, deux à deux, sur un ensemble (resp. groupoïde) E coïncident, ces produits eux-mêmes coïncident sur E .

Démonstration facile par induction et utilisation de la permutabilité et de la propriété $R^2 = R$ des relations d'équivalence (resp. congruences) R .

La généralisation préannoncée est la suivante :

Théorème 1. a. Soit $(A_i)_{i \in I}$ ($1 \leq i \leq n$) une famille finie de sous-groupoïdes d'un groupoïde X , telle que $\bigcap_{i \in I} A_i \neq \emptyset$; soit, pour chaque $i \in I$,

$(R_{ij})_{j \in J_i}$ une famille de congruences sur A_i ; on suppose enfin, que toutes ces congruences sont permutables, deux à deux, sur $E = \bigcap_{i \in I} A_i$ (c-à-d, que les con-

gruences respectives induites sur E sont permutables, deux à deux). Alors, si l'on désigne par R une, quelconque, de ces congruences et par S un produit, quelconque, d' R_{ij} , $R \circ S \circ R$ est une congruence sur $R(E)$ [et, par conséquent, $R(E)/R \circ S \circ R$ est un groupoïde quotient]; et, si deux produits de la forme $R \circ S \circ R$ (qu'on peut désigner par $R \circ S \circ R$ et $R' \circ S' \circ R'$) ont la même base, les groupoïdes-quotients respectifs sont isomorphes [c-à-d, $R(E)/R \circ S \circ R \cong R'(E)/R' \circ S' \circ R'$].

Démonstration. Rappel d'un abus de langage et de notation utilisé ici : L est une relation sur E ; $E = L$ est une relation sur un surensemble de E ; ainsi, on désigne par L à la fois L et ses restrictions.

S est, manifestement, une congruence sur E , donc, $R \circ S \circ R$ en est une sur $R(E)$. Soient $R \circ S \circ R$ et $R' \circ S' \circ R'$ deux produits ayant la même base; ils coïncident, nécessairement, sur E . Donc, $E/R \circ S \circ R = E/R' \circ S' \circ R'$. Or, d'après le second théorème d'isomorphisme,

$$R(E)/R \circ S \circ R \cong E/R \circ S \circ R \quad \text{et} \quad R'(E)/R' \circ S' \circ R' \cong E/R' \circ S' \circ R'.$$

Par conséquent, $R(E)/R \circ S \circ R \cong R'(E)/R' \circ S' \circ R'$. c. q. f. d.

Note. Cette démonstration ne présuppose pas le «lemme de Zassenhaus» cité au début. Ce dernier correspond au cas particulier $n=2$ et $R_{ij} = R_i$ ($i=1, 2$).

2. Nous nous référons au livre «Universal Algebra» de P. M. Cohn (Harper, 1965). L'auteur appelle « Ω -algèbre» tout ensemble A muni d'un ensemble, fini ou non, Ω d'applications $\omega : A^{n_\omega} \rightarrow A$, où n_ω est un nombre naturel dépendant uniquement d' ω . Terminologie analogue.

Il démontre, dans ce cadre, le suivant «lemme de Zassenhaus» (p. 91): *Soient X une Ω -algèbre, A et B des sous-algèbres de X et R et S des congruences sur resp. A et B ; on suppose que toutes les congruences sur $A \cap B$ sont permutables, deux à deux. Alors, $R \circ S \circ R$ et $S \circ R \circ S$ sont des congruences sur resp. $R(A \cap B)$ et $S(A \cap B)$, et $R(A \cap B) / R \circ S \circ R \cong S(A \cap B) / S \circ R \circ S$. (On a à dessein utilisé ici les mêmes lettres que dans l'énoncé du début, dans 1. On peut supposer $A \cap B \neq \emptyset$.)*

Cet énoncé constitue une extension formelle aux Ω -algèbres de l'énoncé du début pour les groupoïdes. Comme, en vertu des définitions et des propositions contenues dans le livre en question, l'extension formelle de la démonstration est valable, l'énoncé pour les Ω -algèbres est également valable.

Or, pour les mêmes raisons est valable l'extension formelle aux Ω -algèbres de notre démonstration (préliminaires inclus) du théorème 1. a. Donc, l'extension formelle aux Ω -algèbres de ce théorème est également valable; nous appellerons le résultat ainsi obtenu «théorème 1. b».

3. Nous nous référons au livre «Universal Algebra» de G. Grätzer (Van Nostrand, 1968). Grätzer appelle «algèbres» les structures appelées dans Cohn « Ω -algèbres». Il utilise la notation $\langle A, F \rangle$ pour une telle algèbre, de support A et d'ensemble d'opérations F .

Notations. Si $\langle C, F \rangle$ est une sous-algèbre de $\langle A, F \rangle$ et si R est une congruence sur $\langle A, F \rangle$, il désigne par R_C la restriction de cette congruence à $\langle C, F \rangle$; nous écrirons, indifféramment, R_C ou R . Si R et S sont des congruences sur $\langle A, F \rangle$, il désigne par $R \vee S$ la borne inférieure de l'ensemble des congruences sur $\langle A, F \rangle$ contenant à la fois R et S dans l'ensemble des congruences sur $\langle A, F \rangle$, ordonné par inclusion (et formant, alors, un treillis complet). Si $(R_i)_{i \in I}$ est une famille de congruences sur $\langle A, F \rangle$, $\bigvee R_i$ ($i \in I$) désigne la borne inférieure analogue.

Il énonce, dans ce cadre, le suivant «lemme de Zassenhaus» [p. 74. Il attribue ce résultat à A. W. Goldie, «The Jordan - Hölder theorem for general abstract algebras», Proceedings of the London Mathematical Society (2) 52 (1950), p. 107 - 131. La même référence apparaît, hors texte, dans Cohn.]: *Soient $\langle X, F \rangle$ une algèbre $\langle A, F \rangle$ et $\langle B, F \rangle$ des sous-algèbres de $\langle X, F \rangle$, telles que $A \cap B \neq \emptyset$, et R et S des congruences sur resp. $\langle A, F \rangle$ et $\langle B, F \rangle$; on pose $\Psi = R_{A \cap B} \vee S_{A \cap B}$. Alors, $R \circ \Psi \circ R$ et*

$S \circ \Psi \circ S$ sont resp. des congruences sur $\langle R(A \cap B), F \rangle$ et $\langle S(A \cap B), F \rangle$ et $R(A \cap B)/R \circ \Psi \circ R \cong S(A \cap B)/S \circ \Psi \circ S$.

Comme ce résultat est cité sans démonstration dans Grätzer (dans les «exercices») et que l'on a besoin ici de sa démonstration, on en donne une, ci-dessous.

On sait que, si R_1 et $R_2 \supseteq R_1$ sont des congruences sur une même algèbre, $R_1 \circ R_2 = R_2 \circ R_1 = R_2$.

Le fait que $R \circ \Psi \circ R$ (resp. $S \circ \Psi \circ S$) est une congruence sur $\langle R(A \cap B), F \rangle$ [resp. $\langle S(A \cap B), F \rangle$] est évident.

Sur $\langle A \cap B, F \rangle$, $R \subseteq \Psi$ (c-à-d, $R_{A \cap B} \subseteq \Psi$) et $S \subseteq \Psi$, donc, là, $R \circ \Psi \circ R = \Psi$ et $S \circ \Psi \circ S = \Psi$. Le second théorème d'isomorphisme (appelé dans Grätzer «premier») donne, alors :

$$\begin{aligned} R(A \cap B)/R \circ \Psi \circ R &\cong A \cap B/\Psi \quad \text{et} \\ S(A \cap B)/S \circ \Psi \circ S &\cong A \cap B/\Psi, \quad \text{donc,} \\ R(A \cap B)/R \circ \Psi \circ R &\cong S(A \cap B)/S \circ \Psi \circ S. \quad \text{c. q. f. d.} \end{aligned}$$

Une démonstration entièrement analogue démontre la généralisation suivante du résultat précédent :

Théorème 1c. Soit $\langle A_\iota, F \rangle_{\iota \in I}$ ($1 \leq \iota \leq n$) une famille finie de sous-algèbres d'une algèbre $\langle A, F \rangle$, telle que $\bigcap_{\iota \in I} A_\iota \neq \emptyset$; soit, pour chaque $\iota \in I$, $(R_{ij_\iota})_{j_\iota \in J_\iota}$ une famille de congruences sur $\langle A_\iota, F \rangle$. Alors, si l'on pose $E = \bigcap_{\iota \in I} A_\iota$ et si l'on désigne par R une, quelconque, des R_{ij_ι} , par L une famille, non vide, quelconque, d' $R_{ij_\iota} \cap E^2$, contenant $R \cap E^2$ (c-à-d, la congruence R_E sur $\langle E, F \rangle$), et par Ψ la congruence VL , $R \circ \Psi \circ R$ est une congruence sur $R(E)$; et, si R' et R'' sont deux R_{ij_ι} , L' et L'' deux familles de la forme L , contenant resp. $R' \cap E^2$ et $R'' \cap E^2$ et ayant la même base et $\Psi' = VL'$, $\Psi'' = VL''$, alors, $R'(E)/R' \circ \Psi' \circ R' \cong R''(E)/R'' \circ \Psi'' \circ R''$.

Remarque 2. Étant données deux congruences R et S sur une même algèbre, on sait qu'elles sont permutables ssi $R \circ S = RVS$. Une induction évidente montre, alors, que si n ($n \geq 2$) congruences sur une même algèbre sont permutables, deux à deux, $R_n \circ \dots \circ R_1 = VR_n$. Ceci (l'induction est sur n) et des remarques faciles permettent d'obtenir le théorème 1.b (donc, aussi, son cas particulier, le théorème 1.a) comme un corollaire du théorème 1.c.

Π Ε Ρ Ι Λ Η Ψ Ι Σ

Ἔχουν δοθῆ, ὡς γνωστόν, διάφοροι γενικεύσεις τοῦ κλασσικοῦ λήμματος τοῦ Zassenhauss διὰ τὰς ομάδας. Εἰς αὐτὰς γενικεύουν μὲν τὴν ομάδα εἰς ἄλγεβραν, θεωροῦν, ὅμως, πάντοτε δύο δομάς, ὡς ὁ Zassenhauss. Εἰς τὴν παροῦσαν ἐργασίαν, ἣ ὁποία γενικεύει τὰς ὡς ἄνω γενικεύσεις, ἐπιτυγχάνεται ἡ θεώρησις περισσοτέρων τῶν δύο δομῶν.

★

Ἐπὶ τῆς ἀνακοινώσεως τοῦ κ. Σ. Π. Ζερβοῦ «Γενίκευσις τοῦ λήμματος τοῦ Zassenhauss» ὁ Ἀκαδημαϊκὸς κ. **Κ. Παπαϊωάννου** εἶπε τὰ ἑξῆς:

Ὑφίστανται, ὡς γνωστόν, διάφοροι γενικεύσεις τοῦ λήμματος τοῦ Zassenhauss διὰ τὰς ομάδας. Εἰς αὐτὰς θεωροῦν ἀντὶ τῆς ομάδος καθολικὴν ἄλγεβραν ἢ δομὴν μιᾶς ἐσωτερικῆς πράξεως, περιορίζονται, ὅμως, πάντοτε, εἰς δύο δομάς ὡς καὶ ὁ Zassenhauss. Εἰς τὴν παροῦσαν ἐργασίαν ὁ καθηγητῆς κ. Σπυρίδων Π. Ζερβὸς γενικεύει τὰς γενικεύσεις αὐτάς, διὰ τῆς θεωρήσεως περισσοτέρων τῶν δύο δομῶν, εἰς τὰς ὁποίας καὶ ἐπιτυγχάνει νὰ ἐπεκτείνῃ τὸ ὡς ἄνω λῆμμα.

ΜΑΘΗΜΑΤΙΚΑ.— **On the completion of ordered fields**, by *Carla Massaza**. Ἀνεκοινώθη ὑπὸ τοῦ Ἀκαδημαϊκοῦ κ. Κ. Παπαϊωάννου.

INTRODUCTION

The principal aims of the present paper, which follows two preceding Notes ([5], [6]) on ordered fields and is a prepublication copy of a forthcoming Note, are to construct an ordered field which is the completion of a given one, and to prove that:

The completion of a maximal ordered field¹, in the uniform topology induced by its order, is still maximal ordered.

To this aim, given an ordered field K , I take, in the set $\Pi(K)$ of K 's sections (n. 1), the subset $D(K)$ of its Dedekind's sections, and I prove that it is possible to introduce in $D(K)$ one and only one structure of ordered field, which is an extension of K 's one; moreover, $D(K)$ is the maximal ordered field in which K is dense.

Having proved that $D(K)$ is the completion \hat{K} of K in the natural topology of K (n. 2), I reach the proposition by proving that, if M is a maximal ordered field and $\beta \in \hat{M}(i)$ a root of a polynomial with coefficients in $\hat{M}(i)$ ($i = \sqrt{-1}$), every neighbourhood of β has a nonempty intersection with $M(i)$.

Then, I observe that \hat{K} is the least overfield of K which is maximal ordered and complete, and I show in an exemple that, in the general case, we have: $\hat{K} \neq \bar{K}$ $\hat{K} \neq \hat{K}$; this fact enables us to construct non-archimedean fields, which are not maximal ordered but are dense in their ordered closure, and solve, in this way, the problem proposed in [5], pag. 15.

After reaching these results, I knew that S. P. Zervos had already obtained that theorem, in a paper of 1961. His method of completing an ordered field consists in considering ordered fields as topological fields, and in showing that the complete ring of an ordered field K is an order-

* CARLA MASSAZA, Περὶ τῆς πληρώσεως τῶν διατεταγμένων σωμάτων.

1. A «maximal ordered field» is what they call, sometimes, in English, a «real closed field».

ed overfield of K . From a certain point of view, his method can be considered as a generalization of Cantor's method for the construction of the real field, while I followed Dedekind's method. S. P. Zervos reaches the main result by using his theorem about the continuity of the roots of a polynomial as functions of its coefficients.

The different method which I followed, and some other propositions which can be found here, lead me to publish this Note.

1. Overfield of Dedekind's sections.

I. Definition. We say that a subset ξ of an ordered field K is a section if:

P. 1) $\xi \neq \emptyset, \xi \neq K$.

P. 2) $\exists a \in \xi / b < a \implies b \in \xi$.

P. 3) ξ has not a maximum.

In particular, we set: $\xi_a = \{x \in K : x < a\}$.

We call a section ξ a «Dedekind's section» if it verifies the additional property:

P. 4. D.) $\forall \varepsilon \in K^+, \exists a \in \xi / a + \varepsilon \notin \xi$.

We define $f: K \rightarrow \Pi(K)$ by $f(a) = \xi_a$ and denote by \bar{f} the map $K \rightarrow f(K)$, where $\bar{f}(a) = f(a)$, for all $a \in K$; one can than, obviously, transport through \bar{f} the structure of an ordered field possessed by K on $f(K)$; then, \bar{f} becomes an isomorphism of ordered fields.

We say that a subset H of $\Pi(K)$, containing $f(K)$, admits a structure of ordered overfield of K , if it admits a structure making it an ordered overfield of $f(K)$, such that the order relation is the restriction to H of the inclusion relation defined in the set $P(K)$ of K 's subsets.

While the set of sections of an ordered field K , which is not archimedean, does not admit a structure of overfield of K , we have that:

II. The set $D(K)$ of Dedekind's sections of an ordered field K admits one and only one structure of ordered overfield of K .

Let us denote by $\tau(K)$ the «natural topology of K » or open-interval topology, a base of which is the following:

$$u = \{U_K(x, \varepsilon)\} (x, \varepsilon) \in K \times K^+, \quad \text{where} \quad U_K(x, \varepsilon) = \{y \in K : |x - y| < \varepsilon\}.$$

In [6], prop. I, we have seen that:

III. Let H be an ordered overfield of K : the restriction of $\tau(H)$ to K is $\tau(K)$ iff we cannot find positive elements of H which are less than every positive element of K .

In particular:

IV. If H is an ordered algebraic extension of K , $\tau(H)$ induces $\tau(K)$ on K .

Using this property, we show that:

V. If K is an ordered subfield of H , and $\tau(H)$ induces $\tau(K)$ on K , the map:

$$j: \xi \in D(K) \rightarrow j(\xi) = \{ h \in H : \exists k \in \xi / h \leq k \},$$

is an imbedding of the ordered field $D(K)$ into the ordered field $D(H)$.

In this situation, we say that $D(K)$ is an ordered subfield of $D(H)$, by identifying $D(K)$ with its image $jD(K)$.

According to [5], prop. III, we define:

$$\varphi: \alpha \in D(K) \rightarrow \xi_\alpha \in D(D(K)).$$

Then we have:

VI. The set $D(D(K))$ coincides with $\varphi(D(K))$; so, it can be identified, in a natural way, with $D(K)$.

From V and VI we deduce that:

VII. $K \leq H \leq D(K) \rightarrow D(H) = D(K)$.

Furthermore, the field $D(K)$ can be characterized as follows:

VIII. $D(K)$ is the greatest ordered field in which K is dense.

2. Completion of an ordered field.

Another characteristic property of the ordered field $D(K)$ is the following:

IX. $D(K)$ is the completion of the ordered field K , in the uniform topology of K .

In particular, if K satisfies the first axiom of countability, we have these propositions:

X. $D(K)$ is the completion of K with respect to Cauchy's sequences.

This result agrees with the well known construction of the completion for an archimedean field. Also, of course,

XI. The series $S = \sum a_n$, whose elements belong to a non-archimedean field K , satisfies the Cauchy condition iff $\lim a_n = 0$.

XII. *In a complete, non-archimedean field, a series converges iff its general term tends to zero.*

3. Ordered fields which are maximal and complete.

Let $K(i)$ be the algebraic extension of the ordered field K , by means of $i = \sqrt{-1}$; we call *natural topology of $K(i)$* the product topology of the natural topology of K . The following facts are true:

XIII. *$M(i)$ is complete iff M is complete.*

XIV. *Let $B(x) = \sum_{h=0}^n b_h x^h$ ($b_n > 0$) be a polynomial whose coefficients belong to $\widehat{M}(i)$, where M is maximal ordered. If β is a root of $B(x)$ in the algebraic closure $\widetilde{M}(i)$ of $\widehat{M}(i)$ and ε is a positive element of M , the circle $V(\beta, \varepsilon)$, centered in β with radius ε , has a nonempty intersection with $M(i)$.*

As easy consequences of prop. XIV and VIII, we find that:

XV. *Each maximal ordered field M is dense in its overfield \widetilde{M} .*

XVI. *The completion of a maximal ordered field is maximal ordered.*

Hence:

XVII. *\widehat{K} is the least K 's overfield, which is maximal ordered and complete and whose topology induces $\tau(K)$ on K .*

4. Non-archimedean fields, which are dense in their ordered closure.

In general, we have: $\widehat{K} \neq \overline{K}$, $\widehat{K} \neq \widehat{K}$. In fact, if $K = \mathbb{Q}(x)$ is ordered by setting x greater than every rational, $\widehat{\mathbb{Q}(x)}$ is not maximal ordered, for otherwise it should contain an ordered closure of K , while $\sqrt{x} \notin \widehat{\mathbb{Q}(x)}$; moreover, $\overline{\mathbb{Q}(x)} \neq \widehat{\mathbb{Q}(x)}$, because the series $e^{1/x} = \sum_{n=0}^{\infty} (n! x^n)^{-1}$ belongs to $\widehat{\mathbb{Q}(x)}$, but is transcendent over $\mathbb{Q}(x)$.

Using this fact, we can construct non-archimedean fields, which are dense in their ordered closure, solving a problem raised in [5], pag. 15. More generally, we can say that:

XVIII. *The ordered non maximal fields, which are dense in their ordered closure, are the non maximal fields whose completion is maximal ordered.*

BIBLIOGRAPHY

- [1] BOURBAKI, N. : *Livre 2. Cap. 6.* Paris, Hermann, 1964.
- [2] BOURBAKI, N. : *Livre 3.* Paris, Hermann.
- [3] JACOBSON, N. : *Lectures in Abstract Algebra.* Vol. III. D. Van Nostrand Company, 1964.
- [4] LANDAU, E. : *Foundations of Analysis.* Chealsea Publ. Comp. 1960.
- [5] MASSAZA, C. : *Sugli ordinamenti di un campo estensione puramente trascendente di un campo ordinato.* Rendiconti di Matematica, (1-2), Vol. 1, 1968.
- [6] MASSAZA, C. : *Campi ordinati soddisfacenti al primo assioma della numerabilità.* Atti dell'Accademia delle Scienze di Torino, Vol. 103, 1968 - 69.
- [7] ZERVOS, S. P. : *Aspects modernes de la localisation des zéros des polynomes d'une variable.* Ann. E' c. Norm. (3), LXXVII - Fasc. 4, 1960.
- [8] ZERVOS, S. P. : *Sur les rapports entre la complétion et la clôture algébrique des corps commutatifs de caractéristique zéro.* C. R. Acad. Sciences. Paris, 252, p. 2053 - 2055, 1961.
- [9] ZERVOS, P. S. : *Une propriété des corps commutatifs de caractéristique zéro.* Prakt. Akad. Athenon 36 (1961), p. 139 - 143.

Π Ε Ρ Ι Λ Η Ψ Ι Σ

Ἀποδεικνύεται, ἐδῶ, τὸ θεώρημα: Ἡ πλήρωσις «μεγίστου διατεταγμένου σώματος», ὡς πρὸς τὴν uniform τοπολογίαν τὴν ἐπαγομένην ὑπὸ τῆς διατάξεως αὐτοῦ, εἶναι καὶ αὐτὴ «μέγιστον διατεταγμένον σῶμα».

Τοῦτο τὸ θεώρημα εἶχε, τὸ πρῶτον, ἀποδειχθῆ, ἀπὸ ἄλλης σκοπιᾶς, κατὰ τὸ ἔτος 1961, ὑπὸ τοῦ Σ. Π. Ζερβοῦ.

★

Ἐπὶ τῆς ἀνακοινώσεως τῆς δεσποινίδος Carla Massaza «Περὶ τῆς πληρώσεως τῶν διατεταγμένων σωμάτων» ὁ Ἀκαδημαϊκὸς κ. **Κ. Παπαϊωάννου** εἶπε τὰ ἑξῆς :

Ἡ Ἰταλὶς μαθηματικὸς δεσποινὶς Carla Massaza ἔχει δημοσιεύσει ἐνδιαφερούσας μαθηματικὰς ἐργασίας ἐπὶ τῶν διατεταγμένων σωμάτων εἰς Ἰταλικά μαθηματικά περιοδικά.

Ἡ παροῦσα ἐργασία τῆς ἀποτελεῖ περίληψιν μακρᾶς ἐργασίας τῆς, ἡ ὁποία θὰ δημοσιευθῆ εἰς τὴν Ἰταλίαν. Εἰς αὐτὴν γενικεύεται εἰς τὰ τυχόντα μέγιστα διατεταγμένα σώματα τὸ καλούμενον «θεμελιῶδες θεώρημα τῆς Ἀλγέβρας». Ὡς ἀναφέρει, μετὰ τὴν σύνταξιν τῆς ἐργασίας τῆς διεπίστωσεν ὅτι τὸ θεώρημά τῆς εἶχεν ἤδη εὐρεθῆ καὶ ἀποδειχθῆ ἀπὸ τοῦ ἔτους 1961 ὑπὸ τοῦ Σ. Π. Ζερβοῦ εἰς ἀνακοινώσιν του εἰς τὴν Ἀκαδημίαν Ἀθηνῶν. Ἡ διαφορὰ ἀρχικῆς ἀντιμετώπισεως τοῦ θέματος κάμνει τὴν ἐργασίαν τῆς νὰ παρουσιάζη καὶ αὐτὴ πολὺ ἐνδιαφέρον.

ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 26^{ΗΣ} ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 1970

ΠΡΟΕΔΡΙΑ ΛΕΩΝ. Θ. ΖΕΡΒΑ

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΙΣ ΜΗ ΜΕΛΟΥΣ

ΜΑΘΗΜΑΤΙΚΑ.— **Actual Mathematical Solutions of Problems Posed by Reality, I. (A classical Procedure)***, by *D. G. Magiros***.

Ἀνεκοινώθη ὑπὸ τοῦ Ἀκαδημαϊκοῦ κ. Ἰω. Ξανθάκη.

INTRODUCTION

We discuss here phenomena or situations posed by reality which are changes of variable quantities that influence and interact to each other in an organized behavior. We call such a situation a «real system». A real system, either physical or social, corresponds to a «physical or social problem», mathematically expressed.

To describe quantitatively and explain the entire spectrum of the functional behavior of a real system, a «theory» of the system is needed, that is a set of statements concerning the behavior of the objects of the system. This theory, in general, implies a mathematical expression of the relationships between certain quantities of the system, that is a «mathematical model» of the system, associated with the «data» of the system.

The main requirement that the solution of a model is expected to satisfy is: «to interpret the real system in an adequate way». Such a

* Δ. Γ. ΜΑΓΕΙΡΟΥ, Δεκαὶ μαθηματικαὶ λύσεις φυσικῶν προβλημάτων, I.

** Consulting scientist, General Electric Company (RES-D), Philadelphia, Pa., U.S.A.

solution of the model we call an «actual solution» of the system. There are non-actual solutions, called «formal solutions», which only satisfy the equations of the model and the data.

The above requirement would be fulfilled by the actual solution if this solution satisfies certain mathematical restrictions, called «Hadamard's restrictions». If this is so, the correspondent model must have an appropriate mathematical structure. This structure of the model shows the existence of an actual solution, although this solution is unknown.

Models with actual solutions are called: «well-posed», and with formal solutions: «non-well-posed».

In this paper we discuss a procedure by which «well-posed-models» may be constructed, and «actual solutions» be determined. Three important phases in the procedure can be distinguished: (a) the formulation of a theory concerning the system, which will lead to the construction of a model of the system; (b) the selection of a «well-posed-model», by applying the «Hadamard's restrictions»; and (c) the application of mathematical methods to find the solution of the «well-posed-model». The discussion, interpretation and evaluation of the results will complete the cycle of the research.

THE CLASSICAL PROCEDURE

1. Theory and models of real systems. (3), (4), (9).

The construction of a mathematical model is, in many systems, the most important step of the study of the systems. It presupposes a «theory» of the system, that is, a set of statements some of which are verified by the experimental observations, while some others may be postulated. The objects and the formulation of the statements are the two constituents of the theory.

For a real system, the investigator needs a detailed knowledge of the observational and experimental facts, the pertinent laws, a penetrating insight, a mature judgment.

The data of the system, that is the results of observation, experiments and measurements related to the system, must be completely stated and known approximately within an accepted error, thus called «admissible data».

The domain on which the system operates must be known. This is related to the selection of the «major» variables, among the variables of the system, which define the process of the motion of the system, that is the main subject of the theory. The other variables of the system, the «minor» variables, are either «parameters» of the system, thus defining the «environment» of the system, or a «noise». A good theory of the system depends on the appropriate selection of the major and minor variables of the system.

All the above considerations, and many others of special interest, constitute the theory of a real system, and a satisfactory theory of the system makes the system «correctly stated».

Correctly stated systems can be represented in a mathematical form, called «model of the system», which gives the functional behavior of the system in a quantitative way.

The «strong interactions» between the variables of the system can be expressed explicitly in a mathematical form and give the basis of a completely deterministic (non-statistical) model. The «weak interactions» are not represented explicitly in the equations, but they are an essential part of the system related to statistical mechanics.

Arbitrary assumptions, decisions and choices in developing a theory and the model of the system, have as a result the construction of various models to the same real system.

The model summarizes the data of the system, and if one repeats an experiment or gets numbers, by using the model, and these results agree with the data assumed in constructing the model, the model is acceptable.

The applicability of a model depends on the possibility of estimating their parameters from the data.

Models, parts of which cannot explain given experimental facts of the system, are not acceptable. But if these parts of the model are cancelled, then every feature of it is related in some way to the experimental data and the model becomes acceptable.

Usually, the models are «boundary and/or initial value problems».

2. Hadamard's restrictions, well-posed-models.

Among the possible models of a real system correctly stated, one

can distinguish the «well-posed» ones of which the solutions are «actual solution» of the system (7).

As we know, if the equations of the system and its data are such that :

- a. the model has a solution corresponding to the data,
- b. the solution is unique, and
- c. the solution depends continuously on the data,

we say that the solution satisfies these three «Hadamard's restrictions», and that the equations of the model and the data give a «well-posed» or «reasonable» problem, and we have a definition of «correctness» of the problem in the sense of Hadamard (2a).

If the solution fails to satisfy even one of the «Hadamard's restrictions», it is a formal solution, and the problem a «non-well-posed» or «non-reasonable», or «improperly posed» problem.

Much attention has been given to such problems in recent years (6), (8).

Appropriate continuity and differentiability properties of the mathematical expression of the «well-posed-problem», by means of known existence, uniqueness and continuity theorems, assure the existence of a solution which satisfies the Hadamard's restrictions.

It remains now to see that the solutions which satisfy the Hadamard's restrictions are actual solutions of the real problem.

We remark that (3), (5) :

First : The well-posed-problem must necessarily possess a solution.

The existence of a solution and its determination are different concepts, and we try to determine a solution only if we know it exists.

Second : The solution must be just one.

The existence and uniqueness properties of the solution express our belief «in causality» or «in determinism», a principle according to which one can repeat experiments with the expectation to get consistent results.

Third : The continuous dependence of the solution on the data has as a result that small changes in the data imply small changes in the solution.

The data, as results of observation, experiments and measurements, are given with small errors, when the solution has an uncertainty and

its estimation an error (2b). If the above continuity property of the solution holds, then «the smaller the error in the data, the smaller the error in the estimation of the solution», and «admissible solutions» correspond to «admissible data» (1). The above continuity property holds for finite time. If it holds for any time, this property becomes a «stability property» of the solution in the sense of Liapunov in a «parameter-space», which is here the «data-space» (5).

The above remarks make clear that solutions which satisfy the Hadamard's restrictions are actual solutions of real systems.

3. The determination of the actual solution.

Having now found the «well-posed-problem» corresponding to the real system, we try, next, to determine its solution. Heuristic scientific reasoning toward the ultimate solution can be frequently used. The «principle of approximation» can be introduced to achieve the solution needed. The continuity property of the Hadamard's restrictions helps to apply this principle.

To the «well-posed-problem» M we try to find an appropriate «approximate problem» M_n , of which the solution A_n , containing the index n , will be determined. The limit A of the solution A_n as $n \rightarrow \infty$, $A = \lim_{n \rightarrow \infty} A_n$, is the solution of the well-posed-problem, that is the actual solution of the real system (2a).

4. Summary and Conclusion.

Summarizing the preceding we see that the research for finding

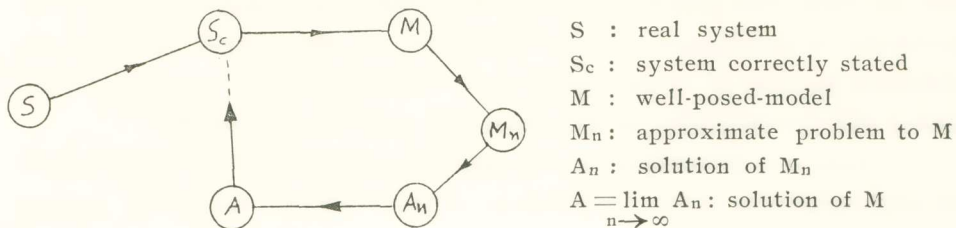


Figure 1.

actual solutions of real systems is constituted by a set of steps, which makes a complete cycle, shown schematically in Figure 1.

- (i) Step : $S \rightarrow S_c$; We need the theory of the system, which will make the system correctly stated and the modeling possible.
- (ii) Step : $S_c \rightarrow M$; We use the Hadamard's restrictions, which will help to get the well-posed-model of the system.
- (iii) Step : $M \rightarrow M_n$; We select the appropriate approximation to « w - p - m ».
- (iv) Step : $M_n \rightarrow A_n$; We find the solution A_n the problem M_n .
- (v) Step : $A_n \rightarrow A$; We find the solution required of the system, by using the limiting process, as $n \rightarrow \infty$.

The step (i) is a decisive step. It requires ingenuity, experience and knowledge of the field to which the real system belongs;

The step (ii) helps to get the reasonable model on which the whole investigation is based;

The steps (iii) and (iv) need a constructive imagination and a complete knowledge of mathematics to be applied;

The step (v) is an application of the principle of approximation, which can be succeeded by applying the continuity property of the Hadamard's restrictions.

5. Remarks on the classical procedure.

The classical procedure for finding actual solutions of real systems shows a general orientation of thought on the problem. It is based on the Hadamard's definition of «correctness», of «well-posedness».

It was found that the Hadamard's definition of «correctness» rules out as «non-well-posed-problems» important real problems, as, e.g., problems of geophysics, and some authors at the present time present different notions of «correctness» and various approaches to the formulation and investigation of the «non-well-posed-problems» (6).

There are difficulties in the application of the classical procedure in some scientific fields. Problems of modern physics especially present these difficulties (2b).

The exact laws governing the behavior of the system under consideration may not be known, and, in this case, a complete theoretical description of the system is impossible.

Problems of fundamental particle structure and reaction present the difficulties in an acute form.

More often the situation is analogous to that of problems of atomic and molecular structure, where the interactions are known, but where the structure in a particular problem may be complicated.

In problems of classical dynamics of compressible fluids, the differential equations supplemented by boundary conditions are not always a sufficiently complete framework for an adequate description of physical reality.

The above remarks must be considered, when one tries to present a mathematical description of real systems.

Selected applications from different scientific fields should show the importance of the above procedure and remarks.

R E F E R E N C E S

1. BRILLOUIN, L.: «Scientific Uncertainty and Information», Academic Press, New York, 1964.
2. COURANT, R.: (a) «Methods of Applied Mathematics», in the book: «Recent Advances in Science»; Editors: M. H. Shamos and G. M. Murphy, New York University Press, New York, 1956.
(b) «Boundary Value Problems in Modern Fluid Dynamics», Proc., Intern. Congress of Mathematicians, Harvard University, Volume II, 1956.
3. «EDUCATION IN APPLIED MATHEMATICS»: Proc. of Conference, May 24-27, 1966. Siam Review, Volume 9, No. 2, April 1967.
4. GOODWIN, B. C.: «Temporal Organization in Cells», Academic Press. New York, 1963.
5. HALE, J. K.: «Ordinary Differential Equations», Wiley-Interscience, New York, 1963.
6. LAVRENTIEV, M.: «Some Improperly Posed Problems of Mathematical Physics», Springer-Verlag, New York, 1967.
7. MAGIROS, D. G.: «Physical problems discussed mathematically», Bulletin, Greek Mathematical Society, New Series, Volume 6, II, No. 1, 143-156, 1965.
8. MIRANKER, W.: «A Well-Posed-Problem for a Backward Heat Equation», Proc., American Mathem. Society, April, 1961.
9. MESAROVİČ, M. D., Editor: «System Theory and Biology», Proc., III Systems Symposium, Springer-Verlag, New York, 1968.

Π Ε Ρ Ι Λ Η Ψ Ι Σ

Εἰς τὴν παροῦσαν ἐργασίαν περιγράφεται μέθοδος ἐρεύνης ἡ ὁποία ἀφορᾷ εἰς τὴν εὔρεσιν «φυσικῶς δεκτῶν» μαθηματικῶν λύσεων εἰς φυσικὰ καὶ κοινωνικὰ προβλήματα. Αἱ κύριαι φάσεις τῆς μεθόδου εἶναι : (α) Ἡ ἔρευνα ὅπως καθιερωθῆ μία «θεωρία τοῦ συστήματος», ἡ ὁποία νὰ καθιστᾷ τὸ σύστημα ἀφ' ἑνὸς μὲν καλῶς ἐκπεφρασμένον, ἀφ' ἑτέρου δὲ νὰ ὑποβοηθῆ εἰς τὴν εὔρεσιν μαθηματικῶν προτύπων τοῦ συστήματος· (β) Ἡ ἐκλογή ἑνὸς «καλῶς τεθειμένου προτύπου» τοῦ συστήματος, τὸ ὁποῖον νὰ ὀδηγῆ εἰς ἓν «καλῶς τεθειμένον μαθηματικὸν πρόβλημα», τοῦ ὁποίου νὰ προσδιορισθῆ ἡ λύσις· καὶ (γ) Ἡ εὔρεσις τῆς λύσεως τοῦ ἀρχικοῦ συστήματος, βάσει τῆς εὑρεθείσης λύσεως τοῦ καλῶς τεθέντος μαθηματικοῦ προβλήματος.

Ἐπάρχουν πεδία ἐρεύνης, ὅπου ἡ μέθοδος εἶναι ἢ δύσκολον ἢ ἀδύνατον νὰ ἐφαρμοσθῆ, ἀλλ' ὅμως ὅπου αὕτη δύναται νὰ ἐφαρμοσθῆ τὰ ἀποτελέσματα δύνανται νὰ ἐρμηνεύσουν τὴν φυσικὴν πραγματικότητα κατὰ πολὺ ἱκανοποιητικὸν τρόπον.

Εἰς ἐπομένην ἐργασίαν θὰ δοθῶν ἐφαρμογαὶ — ἀπὸ διάφορα πεδία ἐρεύνης — διὰ τῶν ὁποίων θὰ διασαφηνίζεται ἡ πορεία τῆς μεθόδου καὶ θὰ καταδεικνύεται ἡ σημασία της.



Ὁ Ἀκαδημαϊκὸς κ. **Ἰω. Ξανθάκης** κατὰ τὴν ἀνακοίνωσιν τῆς ἐργασίας τοῦ κ. Δ. Μαγείρου εἶπε τὰ ἑξῆς :

Ἔχω τὴν τιμὴν νὰ παρουσιάσω εἰς τὴν Ἀκαδημίαν ἐργασίαν τοῦ κ. Δημ. Μαγείρου ὑπὸ τὸν τίτλον : «Δεκταὶ Μαθηματικαὶ λύσεις φυσικῶν προβλημάτων». Εἰς τὴν ἐργασίαν ταύτην ὁ συγγραφεὺς ἐκθέτει μίαν μέθοδον ἐρεύνης ἀφορῶσαν εἰς τὴν εὔρεσιν μαθηματικῶν λύσεων φυσικῶν προβλημάτων ἀποδεκτῶν ἀπὸ φυσικῆς ἀπόψεως. Αἱ κύριαι φάσεις τῆς μεθόδου εἶναι αἱ ἑξῆς :

α) Ἡ διατύπωσις μιᾶς «θεωρίας τοῦ συστήματος» ἡ ὁποία νὰ καθιστᾷ ἀφ' ἑνὸς μὲν καλῶς ἐκπεφρασμένον τὸ σύστημα, ἀφ' ἑτέρου δὲ νὰ ὑποβοηθῆ εἰς τὴν εὔρεσιν μαθηματικῶν προτύπων τοῦ συστήματος.

β) Ἡ ἐκλογή ἑνὸς καταλλήλου προτύπου τοῦ συστήματος, τὸ ὁποῖον νὰ ὀδηγῆ εἰς ἓν καλῶς τεθειμένον μαθηματικὸν πρόβλημα καὶ

γ) Ἡ εὔρεσις τῆς λύσεως τοῦ ἀρχικοῦ συστήματος βάσει τῆς εὑρεθείσης λύσεως τοῦ καλῶς τεθέντος μαθηματικοῦ προβλήματος.

Ὁ συγγραφεὺς ἀναφέρει ὅτι ὑπάρχουν πεδία ἐρεύνης, ὅπου ἡ μέθοδος αὕτη εἶναι εἴτε δύσκολον εἴτε ἀδύνατον νὰ ἐφαρμοσθῇ. Ὅπου ὅμως αὕτη δύναται νὰ ἐφαρμοσθῇ τὰ ἀποτελέσματα, κατὰ τὸν συγγραφέα, δύνανται νὰ ἐρμηνεύσουν τὴν φυσικὴν πραγματικότητα κατὰ τρόπον λίαν ἱκανοποιητικόν.

Τέλος ὁ κ. Δ. Μάγειρος προτίθεται εἰς προσεχῆ ἀνακοίνωσίν του νὰ παρουσιάσῃ ἐφαρμογὰς ἐπὶ διαφόρων πεδίων ἐρεύνης διὰ τῶν ὁποίων θὰ διαγράφεται ἡ πορεία τῆς μεθόδου καὶ θὰ καταδεικνύεται ἡ σημασία της.
